

TÜRK SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF TURKISH SOCIAL SCIENCES RESEARCH

Cilt:8 Sayı:2 (E-ISSN-2548-0103) (ISSN-2548-009X)

Sahibi

Fakülte adına Dekan Prof. Dr. Mazlum Çelik

Baş Editör

Prof. Dr. Mazlum Çelik

Editörler Kurulu

Doç. Dr. İbrahim Çütücü

Prof. Dr. İbrahim Sani Mert

Doç. Dr. Yunus Kılıç

Doç. Dr. Ahmet Keser

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Akben

Prof. Dr. Osman Tolga Arıcak

Arş. Gör. M. İhsan Kuyumcu

Yayın İşleri Sorumlusu

Arş. Gör. Bilal Çayır

Arş. Gör. Can Özcan

Hakem Kurulu

Bu Sayının Hakemleri Ekim 2023; 8(2)

Doç. Dr. Mehmet Vahit EREN (KİYÜ)

Dr. Elçin KAMALAK

Doç. Dr. Eda Dineri (HKÜ)

Dr. Cuma Ali ÖZBEK

Dr. Öğr. Üyesi Pelin ALİYEYEV (HKÜ)

Doç. Dr. Murat ASLAN (HKÜ)

Doç. Dr. Fatma Gül B. ÖZSAATÇI (HKÜ)

Doç. Dr. Ahsen YALIN(GRÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Seher ŞEYLAN (IŞIK ÜNİV)

Doç. Dr. Bülent YILDIZ (KÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Berna ÇAĞLAR (BÜ)

Prof. Dr. Ömer TURUNÇ(ABÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ASLAN (OKÜ)

Prof. Dr. Atınç OLCAY (GAÜN)

Doç. Dr. Bengü HIRLAK (KİYÜ)

Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (TOROS)

İletişim Adresi: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Havaalanı yolu üzeri 8.km, 27010, Şahinbey, Gaziantep

Email: tjssr@hku.edu.tr

URL: <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/>

Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, İşletme, İktisat, Psikoloji, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Ticaret ve Lojistik alanları ve ilgili ana bilim ve bilim dallarında yapılmış olan teorik ve uygulamalı çalışmaları kapsayan hakemli bir dergidir.

Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazar veya yazarlarına aittir. Yazılardaki görüşler dergiye mal edilemez.

JOURNAL OF TURKISH SOCIAL SCIENCES RESEARCH

TÜRK SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Volume:8 Issue:2 (E-ISSN-2548-0103) (ISSN-2548-009X)

Owner

Prof. Dr. Mazlum Çelik

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mazlum Çelik

Editorial Board

Assoc. Prof. İbrahim Çütücü

Assoc. Prof. Yunus Kılıç

Asst. Prof. İbrahim Akben

Res. Asst. M. İhsan Kuyumcu

Prof. Dr. İbrahim Sani Mert

Assoc. Prof. Ahmet Keser

Prof. Dr. Osman Tolga Arıcak

Editorial Office

Res. Asst. Bilal Çayır

Res. Asst. Can Özcan

Referee Board

The Referee Board in This Issue, October 2023; 8(2)

Assoc. Prof. Mehmet Vahit EREN (KİYÜ)

Assoc. Prof. Eda Dineri (HKÜ)

Asst. Prof. Pelin ALİYEV (HKÜ)

Assoc. Prof. Fatma Gül B. ÖZSAATÇI (HKÜ)

Asst. Prof. Seher ŞEYLAN (IŞIK ÜNİV)

Asst. Prof. Berna ÇAĞLAR (BÜ)

Asst. Prof. Hüseyin ASLAN (OKÜ)

Assoc. Prof. Bengü HIRLAK (KİYÜ)

Dr. Elçin KAMALAK

Dr. Cuma Ali ÖZBEK

Assoc. Prof. Murat ASLAN (HKÜ)

Assoc. Prof. Ahsen YALIN (GRÜ)

Assoc. Prof. Bülent YILDIZ (KÜ)

Prof. Dr. Ömer TURUNÇ (ABÜ)

Prof. Dr. Atınç OLCAY (GAÜN)

Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN

Contact: Hasan Kalyoncu University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Havaalanı yolu üzeri 8.km, 27010, Şahinbey, Gaziantep

Email: tjssr@hku.edu.tr

URL: <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/>

Journal of Turkish Social Sciences Research covers theoretical and applied studies in the fields of Business, Economics, Psychology, Political Science and International Relations, International Trade and Logistics and related departments and sciences.

The responsibility of the published articles belongs to the author(s) of articles. The opinions in the articles cannot be attributed to the Journal of Turkish Social Sciences Research.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Üçüz Açık Endeksi ve Türk Dünyasının Makroekonomik Performansı.....	58-76
Triple Deficits Index and Macroeconomic Performance of The Turkic World <i>Ömer Akçayır</i>	
Romalı Üç Filozofun Devlet Düşüncesinin Karşılaştırılması: Polybius, Cicero ve Seneca	77-88
Comparison of State Thought of Three Roman Philosophers: Polybius, Cicero and Seneca <i>Engin Korkmaz</i>	
Globalization Deglobalization, and The US-China Competition: The Balance Between Geopolitics and Goeconomics.....	89-113
Globalizasyon, Deglobalizasyon ve ABD-Çin Rekabeti: Jeopolitik ve Jeoekonomi Arasındaki Denge <i>Murat Güneylıoğlu</i>	
Uluslararası Televizyon Fuarlarının Program ve Dizi Tanıtımlarındaki Etkisi.....	114-133
The Effect of International Television Fairs On The Recognition of Programs and Series <i>Nimet Ersin</i>	
Tedarik Zincirinde Bilgi Paylaşımı, Çeviklik ve Müşteri Performansı: Bir Aracılık Modeli.....	134-145
Information Sharing, Agility and Customer Performance In Supply Chains: A Mediating Model <i>Ahmet Çetindaş</i>	
Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medya İlişkisi: Web Of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Analiz.....	146-160
Relationship Between Corporate Social Responsibility and Social Media: Bibliometric Analysis Based On Web Of Science Database <i>Melis Yalçın</i>	
Aşırı İş Yükünün Tükenmişliğe Etkisinde Sendika Üyeliğinin Rolü: Sivil Havacılık Sektöründe Bir Araştırma.....	161-177
The Role Of Union Membership In The Effect Of Excessive Workload On Burnout: A Study In The Civil Aviation Industry <i>Burak Ulusoy, Ömer Turunç, Yasin Oğuz Özmenekşe</i>	
Yazım Kuralları / Author Guidelines.....	178-180

ÜÇÜZ AÇIK ENDEKSİ VE TÜRK DÜNYASININ MAKROEKONOMİK PERFORMANSI

Ömer AKÇAYIR

omerakcayir@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1645-5312

ÖZ: Çalışmada, bütçe ve tasarruf dengesinin cari denge üzerindeki etkisini açıklayan üçüz açık hipotezine yeni bir endeks ve derecelendirme yaklaşımı öneren üçüz açık endeksi perspektifinde, Türk devletlerinin makroekonomik performansları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Endeks sonuçlarına göre, Azerbaycan yüksek performans grubunda yer alırken, Kırgızistan ve Türkmenistan yüksek risk grubunda yer almaktadır. Türkiye, Kazakistan ve Özbekistan ise sürdürülebilir risk grubundadır. Türk Devletlerinin gelişmiş (GE), gelişmekte olan (GOE) ve Orta Doğu ve Asya ülkelerine (ASIA) yakınsayıp yakınsamadığı 1994-2021 yıllarını kapsayan 28 yıllık gözlem ile Ranjbar vd. (2018) Fourier-Sollis birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Üçüz açık endeksi açısından sadece gelişmiş ülkeler birbirlerine yakınsarken, diğer ülke grupları uzun dönemde birbirlerine yakınsamamaktadır. Ayrıca Kazakistan ASIA ülkelerine yakınsarken, Türkiye ve Azerbaycan'ın tüm ülke gruplarına yakınsama eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. GE ülkelerine en çok yakınsayan ülke Özbekistan'dır. 68 ülke örneğinde en riskliden en yüksek performansa doğru Türk devletleri Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan sırasıyla ifade edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üçüz Açık Endeksi, Makroekonomik Performans, Sürdürülebilirlik, Fourier Birim Kök Testleri, Yakınsama

Jel Kodları: F32, H62, O47, I32, C22

TRIPLE DEFICITS INDEX AND MACROECONOMIC PERFORMANCE OF THE TURKIC WORLD

ABSTRACT: In the study, the macroeconomic performances of the Turkish states are discussed comparatively in the perspective of the triple deficit index (TDI), which proposes a new index and rating approach to the triple deficit hypothesis that explains the effect of the budget balance and savings balance on the current account balance. According to the results of the TDI, Azerbaijan is in the high-performance group, while Kyrgyzstan and Turkmenistan are in the high-risk group. Turkey, Kazakhstan and Uzbekistan are in the sustainable risk group. Whether Turkic States converge to developed (GE), developing (GOE) and Middle East and Asian countries (ASIA) analyzed with Fourier-Sollis unit root tests of Ranjbar et al. (2018) for 28 years of observation covering 1994-2021. In terms of the TDI, only developed countries converge, while other country groups do not converge in the long run. It has also been determined that while Kazakhstan converges to ASIA countries, Turkey and Azerbaijan tend to converge to all country groups. The country that converges most with the GE countries is Uzbekistan. In the sample of 68 countries, the Turkic states can be expressed in order from the riskiest to the highest performance: Kyrgyzstan, Turkmenistan, Turkey, Kazakhstan, Uzbekistan and Azerbaijan.

Keywords: Triple Deficits Index, Macroeconomic Performance, Sustainability, Fourier Unit Root Tests, Convergence Analysis

Jel Codes: F32, H62, O47, I32, C22

Makale Gönderim Tarihi: 24.06.2023

Makale Kabul Tarihi: 26.09.2023

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Akçayır, Ö. (2023). Üçüz açık endeksi ve Türk dünyasının makroekonomik performansı, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 58-76.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze, ülkelerin ekonomik performansını ölçen ve diğer ülkeler ile kıyası açısından ülkelerin mevcut konumunun nitelendirilmeye çalışıldığı birçok makroekonomik değişken, dikkatle takip edilmektedir. Başta ekonomik büyüme olmak üzere, enflasyon, işsizlik, kişi başına düşen milli gelir, bütçe dengesi, cari denge veya bunların farklı ağırlık ve kombinasyonları ile oluşturulmuş endeksler ayrıca makroekonomik performans ve bir risk ölçütü olarak da dikkate alınmaktadır. Elbette bahsi geçen her bir değişkenin doğrudan refah ve ekonomik istikrar açısından önemi büyüktür. Bir ekonominin sürdürülebilirliği ve istikrarı bakımından iktisadi ekollerin farklı yaklaşımları ve değerlendirmeleri söz konusu olsa da ülke riski açısından cari denge oldukça merkez bir kavramdır (Hakkio, 1995; Kaygisiz vd., 2016). Günümüzde özellikle son birkaç on yıl verilerine bakıldığında ülkelerin az da olsa bir kısmı cari fazla verirken, gelişmiş ekonomiler de dâhil ülkelerin büyük çoğunluğunun cari açıkla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Dünya ülkelerinin yarısından fazlasının cari açık vermesi ve özellikle 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında bu açıkların kronik hale gelmesi nedeniyle bu durum ekonomi otoritelerince giderek normal bir durum olarak değerlendirilmektedir. Zira ödemeler bilançosundaki cari dengesizlikler ya uluslararası rezervler kullanılarak ya da borçlanma yoluyla bir şekilde finanse edilmektedir. Önemli olan cari açıkların nasıl finanse edildiği ve finansman kalemlerinin kalitesi açısından sürdürülebilir olup olmadığıdır (Seyidoğlu, 2009).

1980 sonrasında cari dengesizlik durumlarının yaygınlaştığı görülürken, özellikle 1998-2006 yılları arasında petrol ihraç eden Asya ülkelerinin (özellikle Çin) Avrupa'ya kıyasen dünyadaki cari dengesizlik üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. 2008 küresel ekonomik kriz sonrasında cari açıklar ülkesel sorun olmaktan çıkıp artık küresel bir fiili durum oluşturmuştur. Bu durum kronikleşen açıkların daha az sorun olarak görülmesine de yol açmıştır (Garg ve Prabheesh, 2021).

Cari açıkların nedenleri açısından birçok unsur öne sürülmekle birlikte, farklı teorik yaklaşımlar iç dengesizliklerin dış dengesizliğe yol açtığı konusunda fikir birliği içerisindedir. İkiz ve üçüz açık hipotezi de bu temel varsayım üzerine kurulmuştur (Kaygisiz vd., 2016). İlk kez 1980 sonrasında "Reagan Bütçe Politikaları" sonrasında ABD ekonomisinin önemli düzeyde bütçe açığı vermesi üzerine ikiz açık hipotezi ortaya atılmıştır. Zira bütçe açığı beraberinde cari açığı da sürüklemiştir. Bu eşanlı hareket nedeniyle, birçok iktisatçı cari dengesizliğin sebebinin bütçe dengesizliklerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşmış ve ikiz açık hipotezini doğrulamıştır (Shastri vd., 2017; Tang, 2014) Devam eden çalışmalarda ise, iç denge bileşeni olarak bütçe açıklarına ek olarak tasarruf açıklarının da cari açıkların nedeni olduğunu ortaya konmuş ve ikiz açık hipotezi üçüz açık hipotezine evrilmiştir. En basit anlatımı ile ülke ekonomisinden herhangi bir sebeple ülke dışına çıkan parasal varlıklar (sızıntılar) ile herhangi bir sebeple ülke ekonomisine giren parasal varlıklar (enjeksiyonlar) arasındaki uyumsuzluklar makroekonomik dengesizliğin temel sebebidir (Akinci vd., 2016)

Çalışmada, üçüz açık hipotezi çerçevesinde Akçayır (2022) tarafından ortaya atılan üçüz açık endeks (TDI) değerleri Türk Devletleri (Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan) açısından ele alınmıştır. Ayrıca cari dengesizliğin sürdürülebilirliği ve risk derecesi anlamına gelen derecelendirme yaklaşımıyla makroekonomik performansları birçok ülke örneklemeyle kıyaslanmıştır. Yakınsama hipotezi çerçevesinde ayrıca Türk Devletlerinin hangi ülke gruplarına yakınsadığı ekonometrik olarak araştırılmıştır.

Çalışmada ilk olarak üçüz açık endeksi ve derecelendirme sistemine ilişkin teorik bilgiler Türk devletleri örnekleminde ele alınmıştır. Ardından Türk ülkelerinin üçüz açık performansları nicel olarak incelenmiştir. Devamında, Fourier-Sollis birim kök testleri olarak bilinen Ranjbar vd. (2018) testi yardımı ile yapılan ekonometrik analizlere ilişkin sonuç ve değerlendirmeler yapılmış ve değerlendirmeler ile çalışma sona erdirilmiştir.

Literatürde henüz yerini almış olan ve bu çalışmada kullanılan Akçayır (2022) tarafından geliştirilen üçüz açık endeksine ilişkin herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yönüyle çalışma, yöntem ve değerlendirmeler açısından özgün ve ilktir.

2. ÜÇÜZ AÇIK ENDEKSİ VE DERECELENDİRME YAKLAŞIMI: TEORİK ÇERÇEVE

Üçüz açık değerlerini endekse dönüştürmüş olması, ekonometrik analiz yöntemlerinin uygulanabilir olması ve ayrıca ülkelerin derecelendirme bakımından kıyasına imkân tanınması nedeniyle, literatüre yeni girmiş bu endeks tercih edilmiştir. Akçayır'ın (2022) çalışmasında endekse ilişkin detaylar ayrıntılı olarak ele alınmış olması nedeniyle bu çalışmada teorik çerçeve özet olarak ifade edilmektedir. Denklem (1)'de ifade edildiği gibi üçüz açık hipotezine göre dışa açık bir ekonomide sızıntılar enjeksiyonlara eşit olmaktadır. Bu durum, iç dengenin dış dengeye eşit olması sonucunu da doğurmaktadır. Özel tasarruf dengesi ile bütçe dengesinin toplamı nihayetinde cari dengeye eşit olmaktadır (Yalçınar, 2012).

$$\underbrace{S + T + M}_{\text{Sızıntılar}} = \underbrace{I + G + X + TR}_{\text{Enjeksiyonlar}} \quad (1)$$

S: Özel Tasarruflar

I: Özel Yatırımlar

T: Doğrudan Vergi Gelirleri

G: Kamu Harcamaları

M: İthalat

X: İhracat

TR: Transferler

$$\underbrace{\underbrace{(S - I)}_{\text{Özel Tasarruf Dengesi}} + \underbrace{(T - G)}_{\text{Bütçe Dengesi}}}_{\text{İç Denge}} = \underbrace{(X - M + TR)}_{\text{Cari Denge}} \quad (2)$$

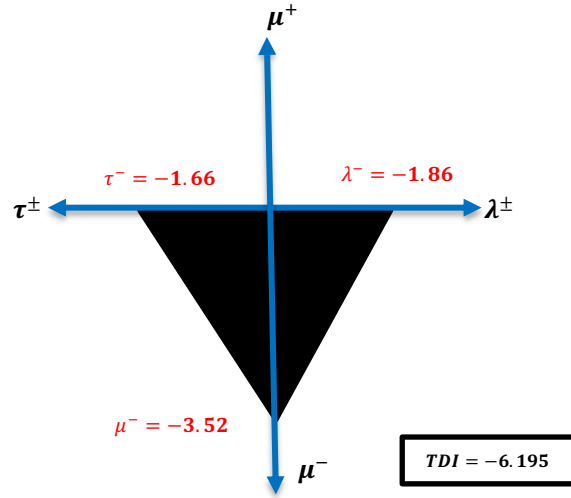
(τ^{\pm}) (λ^{\pm}) (μ^{\pm})

$$(\tau^{\pm}) + (\lambda^{\pm}) = \mu^{\pm} \quad (3)$$

Üçüz açık hipotezi kapsamında, ülkeler aynı cari dengesizliği yaşasa bile bu dengesizliğin aynı ya da benzer unsurlar içermeyebileceği için aynı düzeyde risk düzeyine sahip olmadıkları aşikârdır. Cari açıktan daha önemli olan durum, açığın nasıl finanse edildiğidir. Zira bu açıkların ne kadar kalıcı ya da geçici olduğu ve sürdürülebilirliği ayrıca bir inceleme konusu olduğu için önem arz etmektedir. Cari denge, bütçe dengesi ve tasarruf dengesi ilişkisini matematiksel bir endeks yardımıyla temsil edebilmek, makroekonomik performans ölçütü olarak ülkelerin birbirleri ile kıyası açısından önemli bir farkındalık oluşturacağı düşüncesiyle, OECD (1987) tarafından kullanılan sihirli kare diyagramına benzer bir mantık kurularak Akçayır (2022) tarafından yeni bir diyagram ele alınarak üçüz açık indeksi (TDI) oluşturulmuştur.

Dikey ekseninde cari dengenin GSYİH içindeki oranı yüzde olarak (μ^{\pm}) , yatay eksenin solunda tasarruf dengesinin GSYİH içindeki oranı yüzde olarak (τ^{\pm}) , yatay eksenin sağında ise bütçe dengesinin GSYİH içindeki oranı yüzde olarak (λ^{\pm}) yer almaktadır. Bu ilişkiden dolayı, diyagramda dikey eksen dış dengeyi, yatay eksen ise iç dengeyi temsil etmektedir. Şayet ülke bütçe açığı veriyorsa λ^{\pm} değeri yatay eksenin sağ tarafında λ^{-} olarak gösterilirken, bütçe fazlası veriyorsa λ^{\pm} değeri yatay eksenin sol tarafında λ^{+} olarak gösterilecektir. Aynı şekilde ülke tasarruf açığı veriyorsa τ^{\pm} değeri yatay eksenin sol tarafında τ^{-} olarak gösterilirken, bütçe fazlası veriyorsa τ^{\pm} değeri yatay eksenin sağ tarafında τ^{+} olarak gösterilecektir. Ülke cari açık veriyorsa μ^{\pm} değeri dikey eksenin alt tarafında μ^{-} olarak gösterilirken, cari fazla veriyorsa μ^{\pm} değeri dikey eksenin üst tarafında μ^{+} olarak gösterilecektir.

Şekil 1'de Türkiye'nin son on yıl ortalamasına ait verileri ile üçüz açık olarak gerçekleşen değerleri eksen üzerinde gösterilmiştir. Şekil 1'de verilen noktaların birleştirilmesiyle oluşan üçgenin alanı çalışmaya temel teşkil eden endeks (TDI) değerini oluşturmaktadır. (Denklem 4)

Şekil 1. 2012-2021 Yılları Ortalamasına Göre Üçüz Açık Veren Türkiye Örneği¹

Üçüz Açık Endeksi (Triple Deficits Index-TDI):

$$TDI = \frac{1}{2} \cdot |(\tau^{\pm}) + (\lambda^{\pm})| \cdot \mu^{\pm} = \pm \frac{(\mu^{\pm})^2}{2} \quad (4)$$

Denklem (4)'de $(\tau^{\pm}) + (\lambda^{\pm})$ toplamı iç dengeyi, μ^{\pm} değeri dış dengeyi ifade etmektedir. Üçüz açık hipotezi gereği, $(\tau^{\pm}) + (\lambda^{\pm}) = \mu^{\pm}$ olduğundan endeks (üçgenin alanı), mutlak değerce $\frac{(\mu^{\pm})^2}{2}$ 'ye eşit olmaktadır.

$$TDI = \begin{cases} \left(-\frac{1}{2} \cdot |(\tau^{\pm}) + (\lambda^{\pm})| \cdot \mu^{\pm}\right) = -\frac{(\mu^{\pm})^2}{2}, & \mu^{\pm} < 0 \\ 0, & \mu^{\pm} = 0 \\ \left(\frac{1}{2} \cdot |(\tau^{\pm}) + (\lambda^{\pm})| \cdot \mu^{\pm}\right) = +\frac{(\mu^{\pm})^2}{2}, & \mu^{\pm} > 0 \end{cases} \quad (5)$$

Bu endeks değeri, cari dengesizliğin büyüklüğü ülkenin performansı hakkında önemli bilgiler sunabilmektedir. Örneğin Çin ve Azerbaycan bütçe açığına rağmen yüksek düzeyde tasarruf fazlası vermesi nedeniyle cari fazla verirken², Danimarka, Norveç, Lüksemburg ve Birleşik Arap Emirlikleri hem tasarruf fazlası hem de bütçe fazlası verdiği için cari fazla vermektedir. Diğer yandan Birleşik Krallık, Kazakistan ve Özbekistan tasarruf fazlasına rağmen yüksek düzeyde bütçe açığı verdiği için cari açık verirken³, Moritanya, Çad, Belarus ve Türkmenistan bütçe fazlasına rağmen yüksek düzeyde tasarruf

¹ Türkiye örneğinin endeks hesabı şu şekildedir: Cari dengenin GSYİH içindeki payı (μ^-) -%3.52, bütçe dengesinin GSYİH içindeki payı (λ^-) -%1.86 ve tasarruf dengesinin GSYİH içindeki payı (τ^-) -%1.66 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda endeks değeri $TDI = \left(-\frac{1}{2} \cdot |(-1.66) + (-1.86)| \cdot 3.52\right) = -6.195$ olarak hesaplanmaktadır.

² **Bütçe açığına rağmen yüksek düzeyde tasarruf fazlası vermesi nedeniyle cari fazla veren diğer ülkeler:** Venezuela, Malezya, İsveç, Japonya, İspanya, Almanya, İtalya, Güney Kore, Küba, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Çekya, Estonya, İzlanda, Tayvan, Filipinler, Papua Yeni Gine, Tayland, İsrail, Paraguay, Suudi Arabistan, Hong Kong

³ **Tasarruf fazlasına rağmen yüksek düzeyde bütçe açığına vermesi nedeniyle cari açık veren diğer ülkeler:** Brezilya, Endonezya, Hindistan, Arjantin, Kanada, Avusturalya, Uruguay, Finlandiya, Yunanistan, Güney Afrika, Bolivya, Nijerya

açığı vermesi nedeniyle cari açık vermektedir. Bu durum göstermektedir ki cari açık veren veya cari fazla veren ülkelerin tamamının aynı kategoride değerlendirilmesi doğru değildir. Yukarıda bahsi geçen ülkelerin aynı cari dengesizlik sonucuna sahip olsalar dahi şekil 1'deki geometrik görüntüyü vermeyeceği muhakkaktır. Bu nedenle ülkenin endeks değerinin yanı sıra aşağıda belirtilen üçü cari açık, üçü cari fazla durumunda ortaya çıkacak toplam altı farklı olasılıktan hangisinde yer aldığı da önem arz etmektedir. Zira bulunduğu derece sürdürülebilirlik açısından önemli bir göstergedir. Herhangi bir ülkenin cari açık ya da fazla vermesi, kendi iç dinamikleri açısından özel görünüm şekilleri içermektedir. Tasarruf dengesi ve bütçe dengesinin hangi yönde olduğu ya da hangisinin mutlak değerce daha yüksek olduğu cari dengenin yönünü belirleyebilmektedir. Cari dengesizlik açısından en riskli durumdan en iyi performans durumuna doğru meydana gelebilecek altı durum aşağıdaki gibidir.

- Üçüncü derece cari açıkta (μ_3^-), ülke hem tasarruf açığı hem bütçe açığı verdiği için cari açık vermektedir.
- İkinci derece cari açıkta (μ_2^-), ülke tasarruf fazlası vermesine rağmen vermiş olduğu daha yüksek hacimli bütçe açığı nedeniyle cari açık vermektedir.
- Birinci derece cari açıkta (μ_1^-) ise, ülke bütçe fazlası vermesine rağmen yurt içi tasarrufların yetersizliği nedeniyle verdiği tasarruf açığından dolayı cari açık vermektedir.
- Üçüncü derece cari fazlada (μ_3^+), ülke bütçe açığı vermesine rağmen vermiş olduğu daha yüksek hacimli yurt içi tasarruf fazlası nedeniyle cari fazla vermektedir.
- İkinci derece cari fazlada (μ_2^+) ise, ülke tasarruf açığı vermesine rağmen bütçenin fazla vermesi nedeniyle cari fazla vermektedir.
- Birinci derece cari fazlada (μ_1^+), ülke hem tasarruf fazlası hem bütçe fazlası verdiği için cari fazla vermektedir.

$$TDI_{derece}^{\pm} = \begin{cases} \mu_3^-, & \mu^{\pm} < 0, \tau^{\pm} < 0, \lambda^{\pm} < 0 \\ \mu_2^-, & \mu^{\pm} < 0, \tau^{\pm} < 0, \lambda^{\pm} > 0 \\ \mu_1^-, & \mu^{\pm} < 0, \tau^{\pm} > 0, \lambda^{\pm} < 0 \\ \mu_3^+, & \mu^{\pm} > 0, \tau^{\pm} < 0, \lambda^{\pm} > 0 \\ \mu_2^+, & \mu^{\pm} > 0, \tau^{\pm} > 0, \lambda^{\pm} < 0 \\ \mu_1^+, & \mu^{\pm} > 0, \tau^{\pm} > 0, \lambda^{\pm} > 0 \end{cases} \quad (6)$$

3. Türk Dünyası Ülkelerinin Üçüz Açık Endeksleri ve Dereceleri

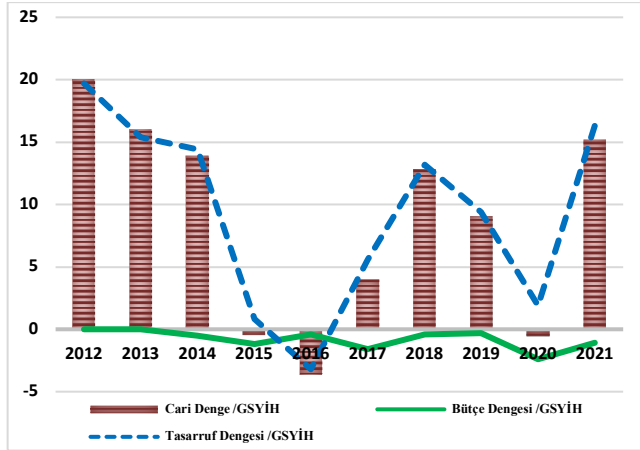
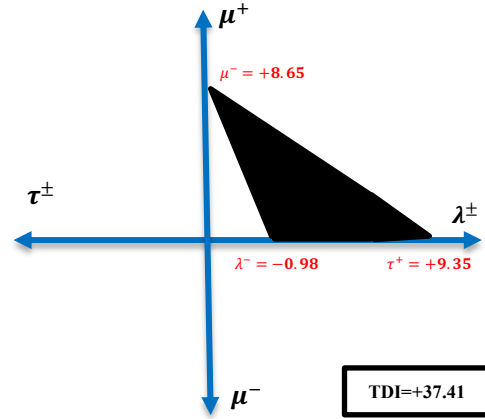
Çalışmada Türk dünyasından Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan ülkeleri ele alınmıştır. Ayrıca bu ülkelerin 2012-2022 yıllarına ait bütçe, tasarruf ve cari dengelerinin GSYİH içindeki paylarının ortalamaları alınarak derecelendirme işlemine tabi tutulmuştur. Üçüz açık açısından en iyi performanstan en kötü (riskli) performansa doğru bir sıralama yapılarak verilmiştir. Son on yıl verilerinin ortalamaları açısından değerlendirildiğinde cari fazla veren tek Türk ülkesi Azerbaycan'dır. Diğer beş Türk ülkesi ve bu ülkelerin ortalamaları ile elde edilen Türk Dünyası değişkeni ise cari açık veren ülkelerdir. Derecelendirme bakımından ise, Azerbaycan 2. Derece cari fazla verirken, Kazakistan ve Özbekistan 1. Derece cari açık, Türkmenistan 2. Derece cari açık, Türkiye ve Kırgızistan ise 3. Derece cari açık vermektedir. 3. Derece cari açık verenlerin baskın etkisiyle Türk Dünyası ortalaması da 3. Derece cari açık modeli ortaya koymaktadır. (Tablo 1)

Tablo 1: Türk Ülkelerinin Bütçe, Tasarruf ve Cari Dengeleri

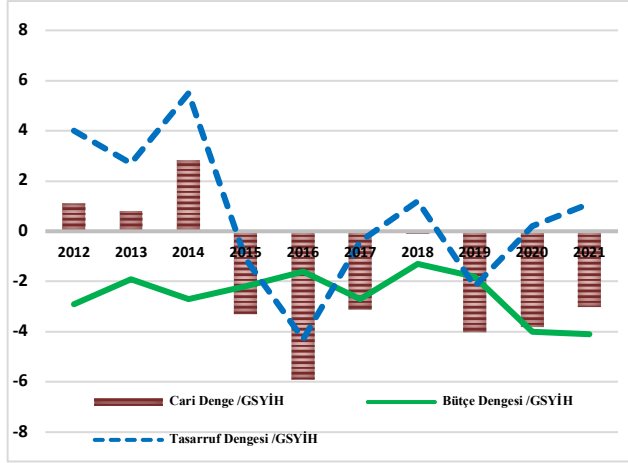
Yıllar	Azerbaycan			Kazakistan			Özbekistan			Türkmenistan			Türkiye			Kırgızistan			Türk Dünyası (Ortalama)		
	λ^{\pm}	τ^{\pm}	μ^{\pm}	λ^{\pm}	τ^{\pm}	μ^{\pm}	λ^{\pm}	τ^{\pm}	μ^{\pm}	λ^{\pm}	τ^{\pm}	μ^{\pm}	λ^{\pm}	τ^{\pm}	μ^{\pm}	λ^{\pm}	τ^{\pm}	μ^{\pm}	λ^{\pm}	τ^{\pm}	μ^{\pm}
2012	0.3	19.7	20	-2.9	4	1.1	0.1	2.1	2.2	6.3	-7.8	-1.5	-1.9	-3.6	-5.5	-3.1	-12.7	-15.8	-0.3	0.383	0.083
2013	0.6	15.4	16	-1.9	2.7	0.8	0.2	2.7	2.9	1.2	-9.3	-8.1	-1	-4.8	-5.8	-3.4	-10.7	-14.1	-0.98	-0.40	-1.38
2014	-0.5	14.4	13.9	-2.7	5.5	2.8	1	2.3	3.3	0.9	-8.7	-7.8	-1.1	-3	-4.1	-3.7	-13.5	-17.2	-1.01	-0.5	-1.51
2015	-1.2	0.8	-0.4	-2.2	-1.1	-3.3	-0.1	1.4	1.3	-0.7	-16.6	-17.3	-1	-2.2	-3.2	-4.1	-12.1	-16.2	-1.55	-4.96	-6.51
2016	-0.4	-3.2	-3.6	-1.6	-4.3	-5.9	0.1	0.3	0.4	-2.4	-20.7	-23.1	-1.1	-2	-3.1	-4.8	-6.7	-11.5	-1.7	-6.1	-7.8
2017	-1.6	5.6	4	-2.7	-0.4	-3.1	0.7	1.8	2.5	-2.8	-8.3	-11.1	-1.5	-3.3	-4.8	0.5	-6.8	-6.3	-1.23	-1.9	-3.13
2018	-0.4	13.2	12.8	-1.3	1.2	-0.1	-2.1	-5	-7.1	-0.2	5.1	4.9	-1.9	-0.8	-2.7	-0.2	-11.9	-12.1	-1.01	0.3	-0.716
2019	-0.3	9.4	9.1	-1.8	-2.2	-4	-3.9	-1.9	-5.8	-0.2	3	2.8	-2.9	3.6	0.7	-1.3	-10.8	-12.1	-1.73	0.18	-1.55
2020	-2.4	1.9	-0.5	-4	0.2	-3.8	-4.4	-1	-5.4	0.1	-3.4	-3.3	-3.5	-1.5	-5	-1.9	6.8	4.9	-2.68	0.5	-2.18
2021	-1.1	16.3	15.2	-4.1	1.1	-3	-6	-1	-7	0.34	0.26	0.6	-2.7	1	-1.7	-2.7	-5.8	-8.5	-2.71	1.97	-0.73
Ortalama	-0.98	9.35	8.65	-2.52	0.67	-1.85	-1.44	0.17	-1.27	0.254	-6.64	-6.39	-1.86	-1.66	-3.52	-2.47	-8.42	-10.8	-1.49	-1.05	-2.54
Kategori	2. Derece Fazla			1. Derece Açık			1. Derece Açık			2. Derece Açık			3. Derece Açık			3. Derece Açık			3. Derece Açık		

[λ^{\pm} = Bütçe Dengesi / GSYİH τ^{\pm} = Tasarruf Dengesi / GSYİH μ^{\pm} = Cari Denge / GSYİH]

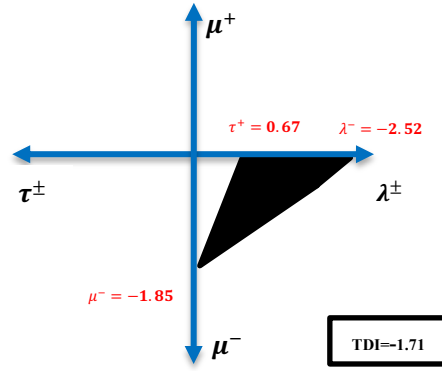
Azerbaycan, genellikle çok yüksek olmasa da verdiği bütçe açığına rağmen tasarruf fazlası verdiği için cari fazla vermektedir. O nedenle, endeks değerini Şekil 2’de resmedilen koordinat sisteminin 1. bölgesinde yer alan üçgenin alanı belirlemektedir. Bütçe açığına rağmen, tasarruf oranının yüksekliği cari fazla açısından oldukça iyi bir tablo ortaya koymaktadır.

Grafik 1. Azerbaycan'ın Üçüz Dengesi (2012-2021)**Şekil 2.** Son 10 Yıl Ortalamasına Göre Azerbaycan'ın Üçüz Açık İndeksi (TDI=+37.41)

Kazakistan, dalgalı bir seyir gösterse de çoğunlukla tasarruf fazlası vermesine rağmen kronik ve yüksek hacimli bütçe açığı vermesi nedeniyle cari açık vermektedir. O nedenle, endeks değerini Şekil 3’de resmedilen koordinat sisteminin 4. bölgesinde yer alan üçgenin alanı belirlemektedir. Tasarruf oranının pozitif olması cari açığın finansmanı olması nedeniyle kısmen de olsa oldukça önem arz etmektedir.

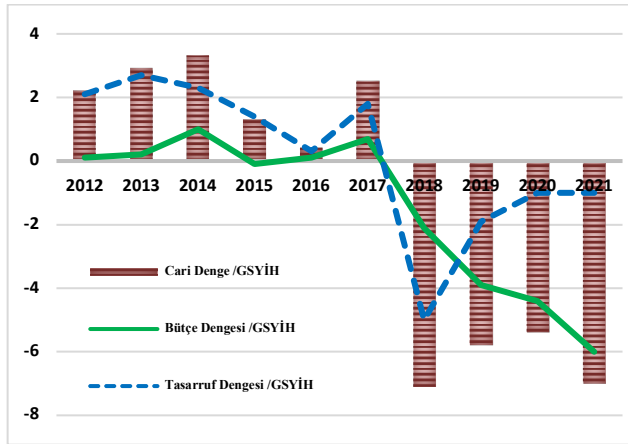

Grafik 2. Kazakistan'ın Üçüz Dengesi (2012-2021)

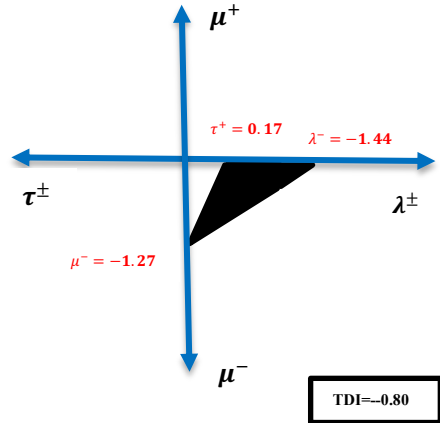

Şekil 3. Son 10 Yıl Ortalamasına Göre Kazakistan'ın Üçüz Açık İndeksi (TDI=-1.71)

Özbekistan, 2017 yılı ve öncesinde hem tasarruf fazlası hem de bütçe fazlası vererek cari fazla verirken, 2018 sonrasında bütçe açığı önderliğinde üç açığı da eş anlı olarak vermeye başlamıştır. 2017 yılı önemli bir kırılma tarihi olarak değerlendirilse de son on yıl ortalamalarına bakıldığında, endeks değerini Şekil 4'de resmedilen koordinat sisteminin 4. bölgesinde yer alan üçgenin alanı belirlemektedir. Bütçe dengesinin 2017 yılı öncesine tekrar dönmemesi halinde, üçüz açık endeksinin negatif yönde artacağı öngörülmektedir.

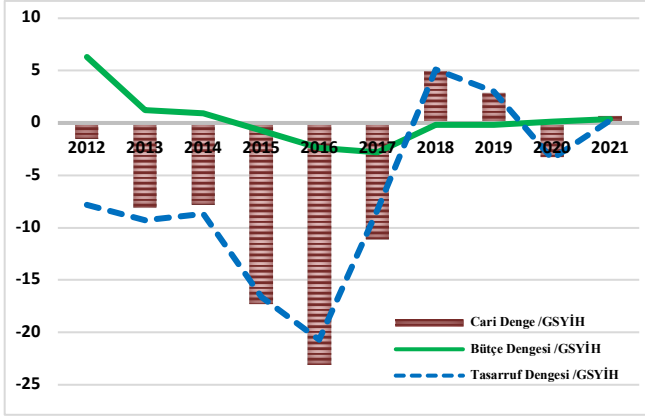

Grafik 3. Özbekistan'ın Üçüz Dengesi (2012-2021)

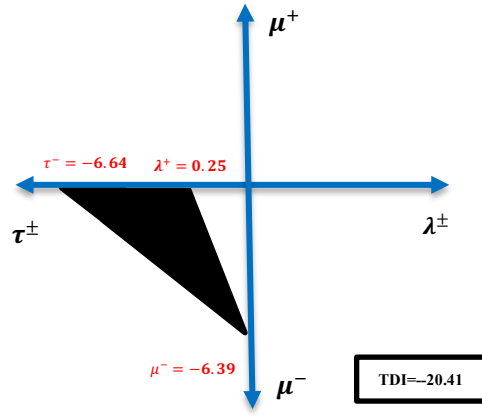

Şekil 4. Son 10 Yıl Ortalamasına Göre Özbekistan'ın Üçüz Açık İndeksi (TDI=-0.80)

Türkmenistan, genellikle denk bütçe etrafında küçük hacimli dalgalanmalar göstermiş olsa da tasarruf açığının yüksek hacimli ve süregelen olması nedeniyle cari açık vermiştir. Son on yıl ortalamalarına bakıldığında ise endeks değerini Şekil 5'de resmedilen koordinat sisteminin 3. bölgesinde yer alan üçgenin alanı belirlemektedir. 2018 yılı ve sonrasında dalgalanmaların azalması sebebiyle Türkmenistan için endeks değerinin olumlu yönde değişeceği öngörülmektedir.

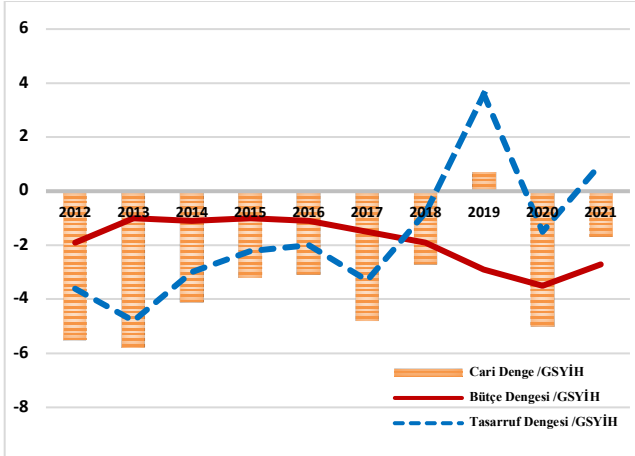

Grafik 4. Türkmenistan'ın Üçüz Dengesi (2012-2021)

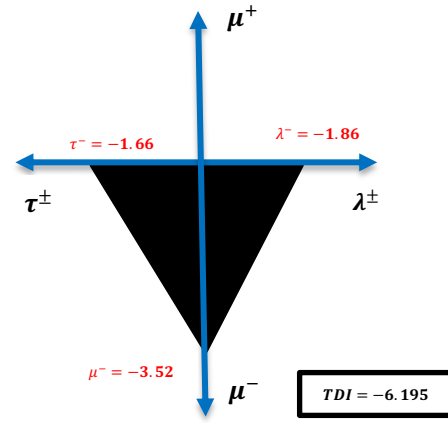

Şekil 5. Son 10 Yıl Ortalamasına Göre Türkmenistan'ın Üçüz Açık İndeksi (TDI=-20.41)

Türkiye, 2019 yılı haricinde genellikle bütçe açığı ve tasarruf açığını birlikte vermesi nedeniyle süregelen cari açık vermektedir. Son on yıl ortalamalarına bakıldığında ise endeks değerini Şekil 6'da resmedilen koordinat sisteminin 3. ve 4. bölgesinde yer alan üçgenin alanı belirlemektedir. Önümüzdeki yıllarda döviz kuru atakları sebebi ile dış ticaret kanalıyla cari dengede pozitif yönde bir düzelmeye beklenirken, enflasyonun yüksekliğine kıyasen faiz oranlarının düşük olması özel tasarrufları olumsuz etkileyeceği öngörülmektedir. Ayrıca kur korumalı mevduat hesaplarının bütçe dengesi üzerindeki yükü ve yakın zamana sıkışacak birden fazla seçim ekonomisi nedeniyle bütçe açığının da tasarruf açığına eşlik etmesi beklenmekte cari açığın artarak endeks değerinin olumsuz yönde artacağı tahmin edilmektedir. Fakat 2023 yılının ikinci yarısından itibaren faiz politikası başta olmak üzere tekrar Ortodoks ekonomi politikalarına dönüldüğü varsayıldığında, endeksin uzun vadede pozitif anlamda değişeceği söylenebilir.

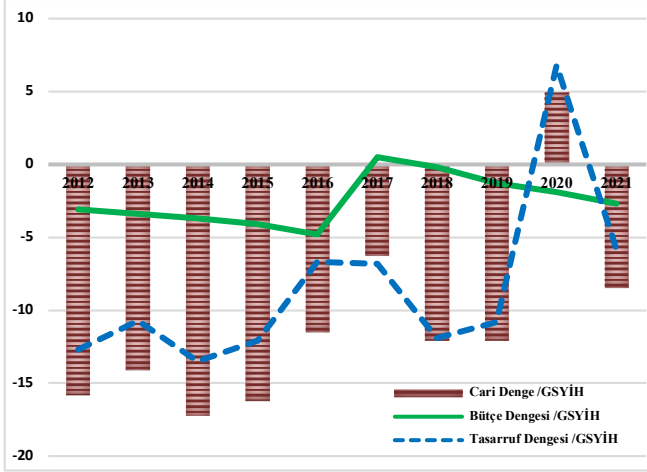

Grafik 5. Türkiye'nin Üçüz Dengesi (2012-2021)

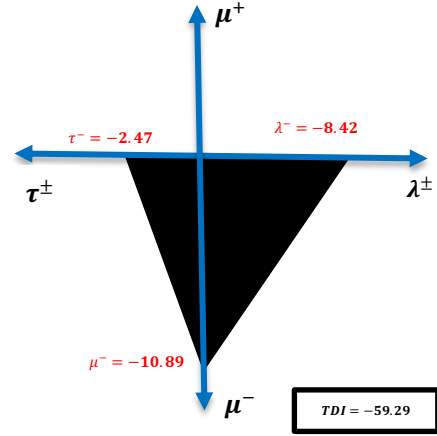

Şekil 6. Son 10 Yıl Ortalamasına Göre Türkiye'nin Üçüz Açık İndeksi (TDI=-6.195)

Türkiye'ye oldukça benzer bir üçüz açık görüntüsü veren Kırgızistan, 2020 yılı haricinde genellikle bütçe açığı ve tasarruf açığını birlikte vermesi nedeniyle süregelen cari açık vermektedir. Son on yıl ortalamalarına bakıldığında ise endeks değerini Şekil 7'de resmedilen koordinat sisteminin 3. ve 4. bölgesinde yer alan üçgenin alanı belirlemektedir. Endeks değerinin Türkiye'den daha yüksek olduğu ve yetersiz tasarruf oranları nedeniyle sürdürülebilirlik açısından daha yüksek risk içerdiği düşünülmektedir.

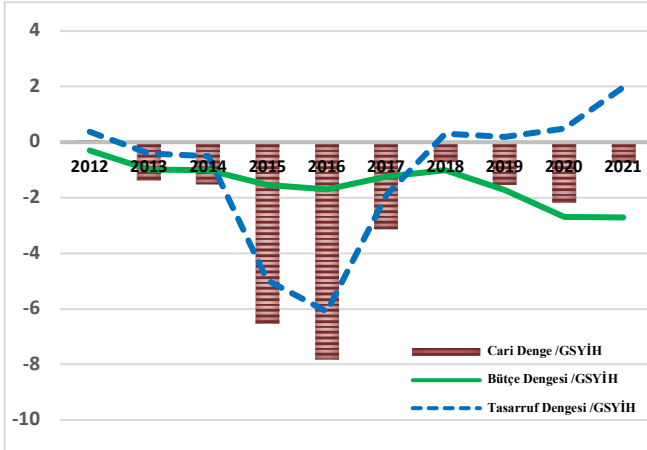

Grafik 6. Kırgızistan'ın Üçüz Dengesi (2012-2021)

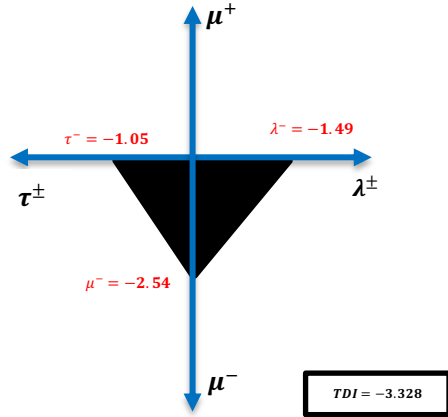

Şekil 7. Son 10 Yıl Ortalamasına Göre Kırgızistan'ın Üçüz Açık İndeksi (TDI=-59.29)

Altı farklı Türk devletinin son on yıllık ortalamaları esas alındığında, Türkiye ve Kırgızistan ülkelerinin baskın etkisi nedeniyle üçüz açık endeks değeri ve model görüntüsü bu iki ülke örneklemini yansıtmaktadır. Türk devletlerinde Azerbaycan hariç, bütçe açıklarının kronik olduğu ve tasarruf oranlarının bu açıkları finanse etmeye yetmediği gözlenmektedir. Bu nedenle endeks değerini Şekil 8'de resmedilen koordinat sisteminin 3. ve 4. bölgesinde yer alan üçgenin alanı belirlemektedir.

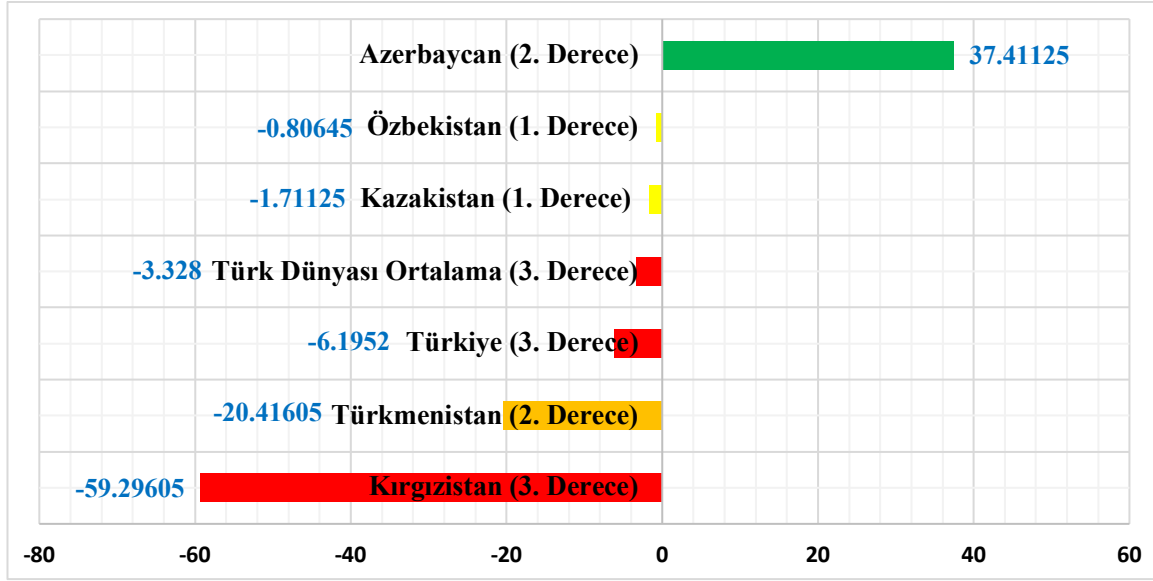

Grafik 7. Türk Devletlerinin Üçüz Dengesi (2012-2021)

Şekil 8. 2012-2021 Yılları Ortalamasına Göre Türk Devletlerinin Üçüz Açık İndeksi (TDI=-3.328)

Grafik 8'de de gösterildiği üzere Türk devletlerinin üçüz açık endeksleri açısından sıralaması yapıldığında, en iyi performans gösteren ülkenin Azerbaycan en kötü (riskli) performans gösteren ülkenin ise Kırgızistan olduğu gözlenmektedir. Türkiye ve Kırgızistan'ın 3. derece cari açık vermesi nedeniyle aynı kategoride yer aldığı, Özbekistan ve Kazakistan'ın ise 1. derece cari açık vermesi nedeniyle aynı kategoride yer aldığı görülmektedir. Türkmenistan ise dünyada örneğine çok az rastlanan bir üçüz açık denge modeline sahiptir. Bütçe fazlasına rağmen yüksek düzeydeki tasarruf açığı nedeniyle cari açık vererek 2. derece cari açığa örnek oluşturmaktadır.

Grafik 8: Son 10 Yıl Üçüz Açık İndeks Değerlerine Göre Türk Ülkelerinin Sıralaması

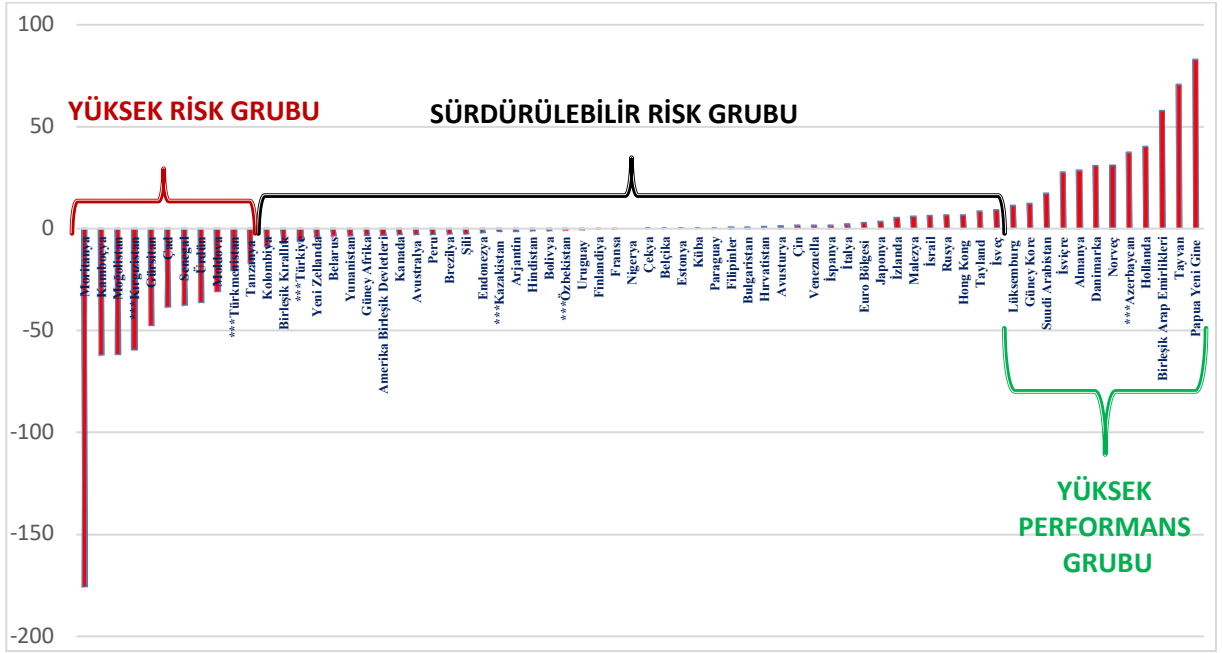
Kaynak: Yazarın Hesaplamaları İle Elde Edilmiştir.

Son on yıl ortalamasına ait üçüz açık endeks değerlerinin aritmetik ortalaması esas alındığında cari açık veren ve verilerine erişilebilen 34 ülkenin⁴ üçüz açık endeks değeri ortalaması -10.71 iken cari fazla veren ve verilerine erişilebilen 34 ülkenin⁵ üçüz açık endeks değeri ortalaması +9.05 olarak elde edilmiştir. 68 ülke örnekleminin tamamının ortalaması ise, -0.01 bulunmuştur. Bu oranın sıfıra yakın olması, seçilen ülke örnekleminin temsil gücünün yüksek olduğu fikrini desteklemektedir.

Çalışmada, elde edilen ortalama değerleri çerçevesinde -10.71'den daha küçük endeks değerine sahip ülkeler yüksek risk grubu olarak, +9.05'den daha büyük endeks değerine sahip ülkeler ise yüksek performans grubu olarak nitelendirilirken, bu iki değer arasında kalan endeks değerlerine sahip ülkeler için ise sürdürülebilir risk grubu adı verilmiştir. Ülke örneklemini ve yıl seçimine göre bu ortalamalar değişiklik göstereceği için bahsi geçen referans aralıkları kesin bir yargı içermemektedir. Grafik 9'da sıralanmış olarak verilen 68 ülke örnekleminde, Kirgızistan ve Türkmenistan yüksek risk grubunda yer alırken, Azerbaycan yüksek performans grubunda yer almaktadır. Türkiye, Kazakistan ve Özbekistan ise sürdürülebilir risk grubunda kalmaktadır. Her ne kadar birçok gelişmiş ülke cari açık verse de hiçbir gelişmiş ülkenin yüksek risk grubunda yer almadığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ise kendi iç dinamikleri ve ekonomik yapılarının çeşitliliği nedeniyle farklı gruplara dağıldığı gözlenmektedir. Zira gelişmiş ülke sınırında bulunan ve az gelişmiş ülke sınırında bulunan ülkeler çok sayıda gelişmekte olan ülke bulunmaktadır.

⁴ Moritanya, Kamboçya, Moğolistan, Kirgızistan, Gürsitan, Çad, Senegal, Ürdün, Moldova Türkmenistan, Tanzanya, Kolombiya, Birleşik KrallıkTürkiye, Yeni Zelanda, Belarus, Yunanistan, Güney Afrika, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, Peru, Brezilya, Şili, Endonezya, Kazakistan, Arjantin, Hindistan, Bolivya, Özbekistan, Uruguay, Finlandiya, Fransa, Nigerya

⁵ Çekya, Belçika, Estonya, Küba, Paraguay, Filipinler, Bulgaristan, Hırvatistan, Avusturya, Çin, Venezuela, İspanya, İtalya, Euro Bölgesi, Japonya, İzlanda, Malezya, İsrail, Rusya, Hong Kong, Tayland, İsveç, Lüksemburg, Güney Kore, Suudi Arabistan, İsviçre, Almanya, Danimarka, Norveç, Azerbaycan, Hollanda, Birleşik Arap Emirlikleri, Tayvan, Papua Yeni Gine

Grafik 9: Üçüz Açık İndeksi Değerlerine Göre Risk Grupları

Kaynak: Yazarın Hesaplamaları ile Elde Edilmiştir.

4. Literatür Özeti

Literatürde Akçayır (2022) çalışmasında ortaya atılan üçüz açık endeksini ele alan çalışma bulunmamaktadır. Büyük çoğunluğu ikiz açık olmak üzere hem ikiz hem de üçüz açık hipotezlerinin geçerli olup olmadığının test edilmesine yönelik çok sayıda çalışma yer almaktadır. Darrat (1988), Rosensweig ve Tallman (1993), Chinn ve Prasad (2000), Fidrmuc (2003), Lau ve Tang (2009), Altıntaş ve Taban (2011), Nargeleçekenler ve Giray (2013) çalışmalarında farklı ülke örneklemelerinde bütçe açıklarının cari açıklar üzerindeki etkisini ortaya koyarak ikiz açık hipotezinin geçerliliğini ampirik olarak test etmişlerdir. Yine üçüz açık hipotezinin geçerliliğinin test edilmeye çalışıldığı Bolat vd. (2014), Balan (2016), Şen ve Kaya (2016), İpek ve Kızılgöl (2016), Çiğdem ve Ülgen (2017), Altunöz (2018), Kamacı ve Kara (2019), Yeniwati (2019) ve Magoti vd. (2020) gibi çalışmalar da farklı ülke grupları ve örneklemeleriyle literatürde yer almaktadır.

Cari dengeye ilişkin literatürde yer alan çalışmaların büyük çoğunluğu farklı dönem ve örneklemeler için cari açıkların sürdürülebilirliğine ya da cari dengesizliklerin nedenlerinin analizine ilişkindir. Wu vd. (1996) ABD ve Kanada örneğinde, Fountas ve Wu (1999) ABD, Apergis vd. (2000) Yunanistan, Baharumshah vd. (2003) ASEAN ülkeleri, Chortareas vd. (2004) Latin Amerika ülkeleri, Matsubayashi (2005) ABD, Dülger ve Özdemir (2005) G7 ülkeleri, Oğus ve Sohrabji (2008) Türkiye, Yol (2009) Mısır, Fas ve Tunus, Garton vd. (2010) Avusturalya, Kalyoncu ve Ozturk (2010) Latin Amerika ve Karayip ülkeleri, Greenidge vd. (2011) Barbados, Holmes vd. (2011) Hindistan, Sissoko ve Sohrabji (2012) ECOWAS⁶ ülkeleri, Hassan (2013) Malezya, Jakšić vd. (2018) Çekya, Macaristan, Polonya ve Sırbistan, Singh (2019) 24 farklı OECD ülkesi örneğinde cari dengesizliklerin sebepleri veya sürdürülebilirliği üzerine araştırmalar yapmışlardır.

Türkiye dışındaki diğer Türk ülkeleri ele alındığında, Özdemir vd. (2014) Kazakistan'ın da içinde yer aldığı 17 geçiş ülkesini ele almış ve üçüz açık hipotezinin bu ülkeler açısından doğrulanmadığı fakat

⁶ Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu; Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gana, Mali, Nijer, Nijerya, Sénégal ve Togo

tasarruf açığının cari açığı etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Sugözü ve Nurkamilova (2022) çalışmasında Kırgızistan için ikiz açık hipotezini doğrulamıştır. Diğer ülkeler için bu konuda çalışmalara rastlanılmamıştır.

Bu çalışmanın analizi üçüz açık hipotezinin varlığı altında cari dengenin sürdürülebilirliğini yeni bir endeks yaklaşımı ile ele almıştır. Bu nedenle literatürde henüz yerini almış olan ve bu çalışmada ilk kez analiz edilen Akçayır (2022) tarafından geliştirilen üçüz açık endeksine ilişkin herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

5. Veri

Çalışmanın bu bölümüne kadar olan kısmında 2012-2021 yılları arasını kapsayan veriler ikincil olarak çevrimiçi elde edilmiş ve yazar tarafından yorumlanarak tablo ve grafikler oluşturulmuştur. Bu bölümde ise, 1994-2021 yılları arasını kapsayan 28 adet gözlemden oluşan yıllık veriler analiz edilmiştir. Kısaltmalarına Tablo 2’de yer verildiği gibi, IMF’nin veri tabanından elde edilen verilerle üçüz açık endeks değerleri yazar tarafından hesaplanarak elde edilmiştir. Ayrıca Türk ülkelerinin ayrı ayrı gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere, Orta Doğu ve Asya ülkelerine ve Türk dünyası ülkelerine yakınsama durumlarını incelemek için ülkelerin ikiye bölünmüş kombinasyonları ile farkları alınarak toplamda 30 farklı serinin ekonometrik analizleri yapılmıştır.

Tablo 2: Ekonometrik Analiz İçin Kullanılan Değişkenlere Ait Açıklamalar

Kısaltması	Veri	Yararlanılan Kaynak	Açıklamalar
GE	Gelişmiş Ekonomiler	IMF Trading Economics (1994-2021)	TD serisi, Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan ülkelerinin 28 yıllık ortalamaları ile elde edilmiştir. GE, GOE ve ASIA serilerinin temsil eden ülkeler IMF (2002) tarafından güncel ülke sınıflandırmalarını içeren ülke guruplarıdır. Çok fazla ülke adının yazılması çalışmanın akışını bozacağı için buraya eklenmemiştir.
GOE	Gelişmekte Olan Ekonomiler		
ASIA	Ortadoğu ve Asya Ekonomileri		
TD	Türk Dünyası Ülkeleri		
TUR	Türkiye		
AZ	Azerbaycan		
KIR	Kırgızistan		
OZB	Özbekistan		
TRK	Türkmenistan		
KAZ	Kazakistan		

6. Metodoloji

Ranjbar vd. (2018) tarafından ortaya atılan Fourier –Sollis birim kök testi olarak da bilinen yöntem, hem yumuşak kırılmayı hem de doğrusal dışılığı dikkate alan bir birim kök testidir. Bu testte, Sollis (2009) tarafından oluşturulan üssel yumuşak geçişli otoregresif (ESTAR) doğrusal olmayan birim kök testini Fourier fonksiyonları kullanarak yumuşak kırılmalar ile genişletilmiştir. (Ranjbar vd., 2018) Çalışmada uygulanan simülasyonlar testin az gözlem içeren örneklemelerinde de başarılı olduğunu ortaya koymuştur.

Denklem (6)’da sabitli, denklem (7)’de sabit terimli ve trendli olarak ifade edilen doğrusal olmayan deterministik bileşenin tahmini testin ilk aşamasıdır. “T” gözlem sayısını, “t” zaman değişkenini, “k” Fourier fonksiyonlarının frekansını ve “α” sabit terimi temsil etmektedir.

$$y_t = \alpha + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$y_t = \alpha + \beta trend + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (7)$$

Öncelikle model 1’den 5’e kadar olan k değerleri kullanılarak EKK ile tahmin edilmiş ve minimum kalıntı kareler toplamı (SSR) değerine sahip modelde k frekans değeri tespit edilerek denklem (8) ifade edilen hata terimi elde edilmektedir.

$$\hat{\varepsilon}_t = \hat{y}_t - \hat{\alpha} - \hat{\gamma}_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \hat{\gamma}_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (8)$$

Fourier SOLLIS test istatistiğini elde etmek için üstel ve lojistik üssel fonksiyonları bir arada barındıran ESTAR süreci izlediği varsayılan denklem (9) ile ifade edilen model uygulanır.

$$\Delta \hat{\epsilon}_t = \left[1 - e^{-\theta_1 \hat{\epsilon}_{t-1}^2} \right] \left\{ \left[1 + e^{-\theta_2 \hat{\epsilon}_{t-1}} \right]^{-1} \gamma_1 + \left(1 - \left[1 + e^{-\theta_2 \hat{\epsilon}_{t-1}} \right]^{-1} \right) \gamma_2 \right\} \hat{\epsilon}_{t-1} + \nu_t \quad (9)$$

Solis (2009) çalışmasında olduğu gibi denklem (9)'a Taylor açılımı uygulanarak denklem (10) elde edilir.

$$\Delta \hat{\epsilon}_t = \delta_1 \hat{\epsilon}_{t-1}^3 + \delta_2 \hat{\epsilon}_{t-1}^4 + \sum_{i=1}^k \psi_i \Delta \hat{\epsilon}_{t-i} + \nu_t \quad (10)$$

Elde edilen testin boş ve alternatif hipotezi aşağıdaki gibidir.

$H_0: \delta_1 = \delta_2 = 0$, Seri birim kök içermektedir.

$H_1: \delta_1 \neq 0$ veya $\delta_2 \neq 0$, Seri birim kök içermemektedir. (Durağandır)

Boş (null) hipotez reddedilemez ise, seri birim kök içermektedir ve süreç tamamlanmıştır. Şayet boş hipotez reddedilirse, Fourier trigonometrik terimlerinin anlamlı olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Ranjbar vd. (2018) bu test için gerekli F istatistiği kritik değerler için Becker-Enders-Lee (2012) çalışmasına yönlendirmektedir. Şayet test istatistik değeri kritik değerden daha yüksekse, Fourier SOLLIS istatistik sonuçları geçerlidir ve seri ESTAR durağandır. Eğer durağanlığa rağmen Fourier SOLLIS testi F istatistik değeri kritik değerden düşük ise, sonuç tek başına dikkate alınmaz. Bu aşamadan sonra ise doğrusal dışılığı dikkate alan SOLLIS (2009) birim kök testi uygulanıp sonuçları dikkate alınmalıdır.

7. Ekonometrik Analiz

Çalışmada, zaman serilerinin durağanlığı birim kök testleri Ranjbar vd. (2018) Fourier-SOLLIS Testi kullanılarak test edilmiştir. Her bir serinin durağanlığı, verilerin kendi içinde ortalama etrafında dağıldığını yani verilerin istikrar ve sürdürülebilirliğini ifade etmektedir. Ayrıca serilerin başka bir seriden farkı alınarak elde edilerek oluşturulan yeni serilerin durağanlık sınaması ile serilerin birbirlerine yakınsayıp yakınsamadıklarının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Serilerin Ranjbar vd. (2018) tarafından ortaya konulan hem sabitli model hem de sabitli ve trendli modelleri için F-istatistik değerleri elde edilmiş ve kritik değerleri Tablo 3'de rapor edilmiştir. Herhangi bir modele göre en az %10 anlamlılık düzeyinde kritik değerden yüksek olan serilerin Fourier-SOLLIS test istatistik değerlerine hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelleri için tabloda yer verilmiştir. Çalışmada serilerin en yüksek gecikme uzunluğunun tespiti için Schwert (1989) tarafından önerilen yöntem kullanılmış ve 9 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Ranjbar-Chang-Elmi-Lee (2018) Fourier-Sollis Testi Sonuçları

Değişkenler	F _μ (k)			F _t (k)			Fourier-Sollis İstatistikleri					
	Sabitli Model (s)			Sabitli ve Trendli Model (st)								
	k	Hesaplanan Test İstatistiği	Kritik Değerler			k	Hesaplanan Test İstatistiği	Kritik Değerler				
			%1	%5	%10			Model	%1	%5	%10	
							Sabitli (s)	6.73	4.92	4.13		
							Sabitli Trendli (st)	6.87	4.97	4.16		
TD	1	4.77	9.77	7.34	6.23	1	3.94	9.59	7.05	5.96	-	-
GE	1	32.28*	9.77	7.34	6.23	1	22.41*	9.59	7.05	5.96	21.23*(s)	21.24*(st)
GOE	2	4.00	8.35	6.08	5.06	2	3.98	11.92	9.21	7.99	-	-
ASIA	1	14.02*	9.77	7.34	6.23	1	13.44*	9.59	7.05	5.96	3.83(s)	3.82(st)
TUR→TD	1	11.30*	9.77	7.34	6.23	1	8.14*	11.92	9.21	7.99	6.30*(s)	6.32*(st)
TUR→GE	1	11.28*	9.77	7.34	6.23	1	7.84	11.92	9.21	7.99	6.53*(s)	6.54*(st)
TUR→ASIA	1	14.67*	9.77	7.34	6.23	1	13.78*	11.92	9.21	7.99	4.81**(s)	4.81*(st)
AZ→TD	1	11.99*	9.77	7.34	6.23	1	6.95	11.92	9.21	7.99	5.44*(s)	5.40*(st)
AZ→GE	1	12.04*	9.77	7.34	6.23	1	6.95	11.92	9.21	7.99	5.99*(s)	5.83*(st)
AZ→GOE	1	12.12*	9.77	7.34	6.23	1	7.01	11.92	9.21	7.99	5.90*(s)	5.75*(st)
AZ→ASIA	1	10.96*	9.77	7.34	6.23	1	5.66	11.92	9.21	7.99	4.97*(s)	4.81*(st)
KIR→TD	2	5.04	8.35	6.08	5.06	1	5.14	11.92	9.21	7.99	-	-
KIR→GE	2	5.10	8.35	6.08	5.06	1	5.21	11.92	9.21	7.99	-	-
KIR→GOE	2	5.04	8.35	6.08	5.06	1	5.14	11.92	9.21	7.99	-	-
KIR→ASIA	2	4.90	8.35	6.08	5.06	2	4.50	11.92	9.21	7.99	-	-
OZB→TD	1	12.68*	9.77	7.34	6.23	1	7.97	11.92	9.21	7.99	5.75*(s)	5.74*(st)
OZB→GE	1	29.80*	9.77	7.34	6.23	1	31.77*	11.92	9.21	7.99	7.19*(s)	7.55*(st)
OZB→GOE	1	26.98*	9.77	7.34	6.23	1	30.21*	11.92	9.21	7.99	6.84*(s)	8.55*(st)
OZB→ASIA	4	5.56*	7.51	5.38	4.45	4	4.85	9.59	7.05	5.96	2.36(s)	2.80(st)
TRK→TD	3	3.89	7.75	5.61	4.65	3	4.61	9.98	7.41	6.28	-	-
TRK→GE	5	3.65	7.36	5.28	5.36	2	3.57	11.92	9.21	7.99	-	-
TRK→GOE	5	3.66	7.36	5.28	5.36	2	3.63	11.92	9.21	7.99	-	-
TRK→ASIA	1	3.89	7.75	5.61	4.65	1	4.61	9.98	7.41	6.28	-	-
KAZ→TD	2	4.73	8.35	6.08	5.06	2	3.70	11.92	9.21	7.99	-	-
KAZ→GE	4	1.42	7.51	5.38	4.45	4	1.34	9.59	7.05	5.96	-	-
KAZ→GOE	4	1.72	7.51	5.38	4.45	4	1.63	9.59	7.05	5.96	-	-
KAZ→ASIA	1	10.46*	9.77	7.34	6.23	1	10.07*	11.92	9.21	7.99	6.67*(s)	6.49*(st)
TD→GE	1	4.81	9.77	7.34	6.23	1	4.08	11.92	9.21	7.99	-	-
TD→GOE	1	5.33	9.77	7.34	6.23	1	4.30	11.92	9.21	7.99	-	-
TD→ASIA	4	4.01	7.51	5.38	4.45	4	5.58	9.59	7.05	5.96	-	-

Not: * işaretine sahip sonuçlar en çok %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. (s) : sabit terimi, (st) : sabit terimli ve trendli modellerin kullanıldığını ifade etmektedir. “k”, EKK ile tahmin edilmiş ve minimum kalıntı kareler toplamı (SSR) değerine sahip Fourier fonksiyonlarının frekansını temsil etmektedir.

Fourier-Sollis birim kök test sonuçlarına göre, ülke gruplarından sadece gelişmiş ekonomiler (GE) serisi durağandır. Bunun anlamı gelişmiş ekonomilerin üçüz açık endeks değerlerinin zaman içinde belli bir değere yaklaşması ve ortalama etrafında istikrarlı bir dağılım göstermesidir. Diğer yandan, Türk Devletlerinin (TD), gelişmekte olan ekonomilerin (GOE) ve Orta Doğu ve Asya ülkeleri (ASIA) serilerinin durağan olmadığı görülmektedir. Bu durum, bu ülke gruplarının heterojen bir yapıda olması nedeniyle üçüz açık endeks değerlerinin birbirinden oldukça ayrıştığını ve ortalamadan saparak ileride aynı grup içerisinde birlikte hareket etmeyeceği ve yakınsamayacağı anlamını taşımaktadır.

Türkiye'nin her iki modelde de Türk Devletlerinin ortalamasına (TD) ve Orta Doğu ve Asya (ASIA) ülkelerine yakınsadığı tespit edilirken, sadece sabitli modelde gelişmiş ekonomilere yakınsadığı gözlenmektedir. Türk Devletleri içerisinde üçüz açık endeks değerleri bakımından en yüksek performansı gösteren Azerbaycan'ın sadece sabitli modelde tüm ülke gruplarına benzerlik gösterdiği gözlenmektedir. Kazakistan'ın her iki modelde de sadece Orta Doğu ve Asya ülkelerine yakınsadığı görülmektedir. Özbekistan'ın ise her iki modelde de hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere yakınsadığı görülmektedir. Kırgızistan'ın herhangi ülke grubuna yakınsadığı tespit edilememiştir.

En az bir modele göre kritik değerlerden mutlak değerce yüksek olan “ASIA” ve “OZB→ASIA” serileri için Fourier-Sollis test istatistiklerine ve kritik değerlerine dayanarak durağanlık atfedilememektedir. Ranjbar vd. (2018) testine göre bu iki seri için doğrusal dışılığı dikkate alan Sollis

(2009) birim kök testi ayrıca uygulanıp sonuçları dikkate alınmalıdır. Bu nedenle bu iki seri için Sollis (2009) testi uygulanmıştır.

Tablo 4: Sollis (2009) Testi Sonuçları

Değişkenler	F_{AE} (Ham Veri)		$F_{AE, \mu}$ (Ortalamadan Arındırılmış Veri)		$F_{AE, t}$ (Trendden Arındırılmış Veri)	
	Hesaplanan Değer	Kritik Değer	Hesaplanan Değer	Kritik Değer	Hesaplanan Değer	Kritik Değer
ASIA	2.57	4.46	3.14	4.88 (%5)	3.10	6.54 (%5)
OZB→ASIA	3.10	(%5)	4.29		3.31	

Tablo 4’de rapor edilen Sollis (2009) test sonuçlarına göre, her iki seri de kritik değerlerden büyük olmaması nedeniyle birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumda Orta Doğu ve Asya ülkeleri heterojen bir dağılım göstermekte olup uzun dönemde birbirlerine yakınsamadıkları yorumu yapılabilir. Ayrıca Özbekistan’ın da Orta Doğu ve Asya ülkelerine yakınsamadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede özellikle 1980 sonrasında artan ve süregelen hale gelen cari açıkların sebebi olarak bütçe açıklarının görülmesiyle başlayan ikiz açık tartışmaları, yatırım tasarruf açığını da bünyesine katarak üçüz açıklar hipotezi olarak tartışmaya açılmıştır. Literatürde çok sayıda ampirik çalışmada bu hipotezlerin seçilmiş dönemler ve ülke örnekleminde geçerli olup olmadığı araştırılmaktadır. Risk ve ülke performansı açısından önemli bir makroekonomik değişken olan cari açıkların sürdürülebilirliği oldukça önem arz etmektedir. Fakat sürdürülebilirliğin ölçütünün ne olduğu konusunda literatürde oluşmuş bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ayrıca bir muhasebe işlemi olarak ödemeler bilançosu daima denk olmaktadır. Bunun anlamı cari açıkların bir şekilde finanse ediliyor olmasıdır. Açıkların, finansman yollarının sürdürülebilirliği ve kalitesi literatürde ayrıca bir tartışma konusudur. Bu açıdan aynı cari dengesizlik profiline sahip ülkelerin aynı risk unsurlarını ve aynı performansı gösterdikleri söylenemez. Ülkelerin cari dengesizlik durumlarının bir performans ve risk göstergesi olarak tek bir endekse dönüştürülmesi kıyas açısından önemli bir anlam taşımaktadır. Bu amaçla, üçüz açık endeksi (TDI) adı altında, üçüz açık hipotezinin bileşenlerini oluşturan cari denge, yatırım-tasarruf dengesi ve bütçe dengesinin koordinat sistemi üzerinde modellenmesi ise üçgen oluşturulmuştur. Üçgenin yer aldığı bölge ve taradığı alan sayesinde ülkeler üçü cari açıkta üçü cari fazlada olmak üzere toplam altı farklı derecelendirme sistemine tabi tutulmuş ve bu perspektifte altı Türk Devletinin detaylı analizleri yapılmıştır.

Akçayır (2022) tarafından ortaya atılan üçüz açık endeksinin (TDI) yorum ve kıyası için 34’ü cari açık 34’ü cari fazla veren seçilmiş farklı ülkelerin son on yıl ortalamalarıyla endeks değerleri hesaplanmış ve Türk devletlerinin bu 68 ülke içindeki konumu da incelenmiştir. Sonuçlara göre Kırgızistan ve Türkmenistan yüksek risk grubunda yer alırken, Azerbaycan’ın ise yüksek performans grubunda, Türkiye, Kazakistan ve Özbekistan’ın ise sürdürülebilir risk grubunda yer aldığı yorumu yapılabilmektedir. Ayrıca, gelişmiş birçok ülkenin cari açık vermesine rağmen hiçbirinin yüksek risk grubunda yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ise kendi iç dinamikleri ve ekonomik yapılarının çeşitliliği nedeniyle farklı gruplara dağıldığı gözlenmektedir.

Ranjbar vd. (2018) Fourier Sollis birim kök testleriyle ekonometrik zaman serileri analizinin yapıldığı son bölümde ise, Türk Devletlerinin (TD), gelişmiş ekonomilerin (GE), gelişmekte olan ekonomilerin (GOE) ve Orta Doğu ve Asya (ASIA) ekonomilerinin Fourier birim kök testleri yardımıyla yakınsama analizleri yapılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre, sadece GE serisinin durağan olduğu, diğer ülke gruplarının (TD, GOE ve ASIA) ise durağan olmadıkları görülmektedir. Bunun anlamı her ne kadar cari açık vermiş olsalar da gelişmiş ülke ekonomilerinin uzun dönemde istikrarlı ve ortalama etrafında dalgalandığı görülmektedir. Başka bir ifade üçüz açık endeks değeri açısından homojen bir yapıda olan gelişmiş ülkeler uzun dönemde birbirine yakınsayan istikrarlı bir yapıdadır. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin, Orta Doğu ve Asya ülkelerinin ve Türk ülkelerinin de kendi içinde heterojen bir yapıda olduğu ve uzun dönemde yakınsamadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Kırgızistan ve Türkmenistan’ın kendine has bir endeks değeri taşıması nedeniyle hiçbir ülke grubuna yakınsamadığı gözlenmektedir. Kazakistan ise Orta Doğu ve Asya ekonomilerin endeks

değerlerine yakınsamaktadır. Türk devletleri içerisinde en yüksek performansı gösteren Azerbaycan'ın ve Kırgızistan'ın ardından en riskli ikinci performansını gösteren Türkiye'nin endeks değerlerinin, gelişmiş ekonomiler, gelişmekte olan ekonomiler ve Asya ekonomilerine yakınsaması nedeniyle bu ülke guruplarından izler taşıdığı sonucu çıkarılabilmektedir. Endeks değeri açısından gelişmiş ülke guruplarına en çok benzeyen Türk devleti ise, Özbekistan'dır. 68 ülkenin son on yıl ortalamasına göre üçüz açık endeks değerleri sıralamasında en riskli performanstan en yüksek performansa doğru Türk devletleri Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan sırasıyla ifade edilmektedir. Elde edilen ekonometrik bulgular da bu sıralamanın sonuçlarını desteklemektedir.

Cari dengesizlik dereceleri bakımından cari fazla veren tek Türk devleti Azerbaycan tip olarak 2. derece cari fazla vermektedir. Özbekistan ve Kazakistan 1. derece cari açık verirken, Türkmenistan dünyada örneği çok az olan 2. derece cari açık vermektedir. Türkiye ve Kırgızistan ise en riskli olarak tanımlanan 3. derece cari açık vermektedir. Hem endeks değeri hem de üçüz açık derecesi bakımından en riskli ülkenin Kırgızistan ve Türkiye olduğu söylenebilir. Her iki ülkenin de ortak noktası kronikleşen tasarruf açığıdır. Bu iki ülkenin yüksek risk grubundan kurtulması için tasarruf oranlarını artıracak politikalara yoğunlaşması gerekmektedir. Ekonomilerin geleceğini belirleyecek temel makroekonomik kavramın tasarruf dengesi olacağı tahmin edilmektedir. Bu önemli sorunun çözümünün ise dönemsel iktisadi politikalarla ziyade kayda değer yapısal reformlarla olacağı düşünülmektedir.

Müstakbel araştırmacılar için, derecelendirilmiş üçüz açık endeksi değerlerinin Okun Sefalet Endeksi ya da benzer endeksler ile uzun dönem ilişkisinin farklı ekonometrik yöntemlerle incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca risk guruplarının ve riskli sayılacak kritik değerlerin başkaca güncel verilerle ve daha etkin yöntemlerle tekrardan ele alınması faydalı olacaktır. Yine endeks değerlerinin enflasyon, işsizlik, faiz ve döviz kuru gibi makroekonomik değişkenler ile ilişkisinin Türkiye ve farklı ülkeler çerçevesinde ekonometrik analizlerinin yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazara aittir.*

KAYNAKLAR

- Akçayır, Ö. (2022). A new index and rating approach to the triplet deficits hypothesis Chapter 1. *Contemporary Research in Economics*, Duvar Publishing, Ekim, 5-22. https://www.platanuskıtap.com/Webkontrol/uploads/Fck/ekonomi_ekim.pdf#page=6
- Akinci, M., Akıncı, Yüce, G., ve Yılmaz, Ö. (2016). Dördüz açıklar: Ütopya mı yoksa gerçek mi?, *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12 (1), Nisan, 22-47.
- Altıntaş, H., and Taban, S. (2011). Twin deficit problem and Feldstein-Horioka hypothesis in Turkey: ARDL bound testing approach and investigation of causality. *International Research Journal of Finance and Economics*, 74: 30-45.
- Altunöz, U. (2018). Cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı bağlamında Türkiye'nin üçüz açık analizi. *Maliye Dergisi*, 175, 115-139.
- Apergis, N., Konstantinos, P., Katrakilidis, and Nicholas M. Tabakis. (2000). Current account deficit sustainability: The case of Greece. *Applied Economics Letters* 7(9), 599-603.
- Baharumshah, A.Z., Lau, E., and Fountas, S. (2003). On the sustainability of current account deficits: evidence from four ASEAN countries." *Journal of Asian economics*, 14(3), 465-487.
- Balan, F. (2016). BRIC ve MINT ekonomilerinde üçüz açık hipotezinin ampirik analizi. *Journal of Life Economics*, 3(1), 57-70.
- Bolat, S., Değirmen, S., ve Şengönül, A. (2014). Does triple deficits have (UN) stable causality for the EU members? Evidence from bootstrap-corrected causality tests. *Procedia Economics and Finance*, 16, 603-612.
- Chinn, Menzie D., and Eswar S. Prasad. (2000). Medium-term determinants of current accounts in industrial and developing countries: An empirical exploration. NBER Working Paper, No: 7581.
- Chortareas, Georgios E., Kapetanios, G., and Uctum, M. (2004). An investigation of current account solvency in Latin America using non linear nonstationarity tests. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 8(1), 1-19.
- Çiğdem, G. and Ülgen, G. (2017). Is the inadequacy of national savings the reason of current account deficit? Empirical analysis in Fragile Eight. *The Empirical Economics Letters*, 16(4), 297-310.
- Darrat, Ali F. (1988). Have large budget deficits caused rising trade deficits?. *Southern Economic Journal*, 879-887.
- Dulger, F., and Ozdemir, Z.A. (2005). Current account sustainability in seven developed countries. *Journal of Economic and Social Research*, 7(2).
- Fidrmuc, J. (2003). The Feldstein-Horioka puzzle and twin deficits in selected countries. *Economics of Planning*, 36(2), 135-152.
- Fountas, S. and Wu J. (1999) Are the US current account deficits really sustainable?. *International Economic Journal*, 13(3), 51-58.
- Garg, B. and Prabheesh, K.P. (2021) Testing the intertemporal sustainability of current account in the presence of endogenous structural breaks: Evidence from the top deficit countries. *Economic Modelling*, 97, 365-379. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.04.007>.
- Garton, P., Sedgwick, M., and Shirodkar, S. (2011). Australia's current account deficit in a global imbalances context. *Economic Round-up*, 1, 29-50.
- Greenidge, K., Holder, C., and Moore, A. (2011). Current account deficit sustainability: The case of Barbados. *Applied Economics*, 43(8), 973-984.

- Hakkio, C.S. (1995). The US current account: the other deficit. *Economic Review-Federal Reserve Bank of Kansas City*, 80, 11-11.
- Hassan, AFM K. (2013). Is Malaysia's current account balance sustainable? Evidence from inter-temporal solvency model. *International Journal of Business and Society*, 14(2), 207.
- Holmes, Mark J., Panagiotidis, T., and Sharma, A. (2011). The sustainability of India's current account. *Applied Economics*, 43(2), 219-229.
- IMF, (2022) International Monetary Fund Data. 11 Ağustos, <https://www.imf.org/en/Data>
- Evren, İ., and Kizilgöl, Ö.A. (2016). Türkiye ekonomisinde üçüz açık/triple deficit in Turkish economy. *Ege Akademik Bakış*, 16(3), 425-441.
- Miomir, J., Fabris, N., and Ješić, M. (2018). Intertemporal current account sustainability in the presence of structural breaks. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 36(2), 413-442.
- Kalyoncu, H., and Ozturk. I. (2010). Sustainability of current account for Latin America and Caribbean countries., *Applied Economics Letters*, 17(8), 781-785.
- Kamacı, A., and Şahin Kara, S. (2019). Üçüz açık hipotezi: 1974-2015 yılları arası Türkiye örneği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 143-154.
- Kaygısız, Durgun, A., Göze, D., and Kösekahyaoglu, L. (2016). Test of 'twin deficit hypothesis' for Turkey: An analysis for 2001-2014 period. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 211-228.
- Lau, E., and Cheong Tang, T. (2009). Twin deficits in Cambodia: Are there reasons for concern? An empirical study. Monash University, Department of Economics, Discussion Papers, 11.09: 1-9.
- Magoti, E., Mabula, S., and Sende, B.N. (2020). Triple deficit hypothesis: A panel ARDL and Dumitrescu-Hurlin panel causality for East African countries. *African Journal of Economic Review*, 8(1), 144-161.
- Matsubayashi, Y. (2005). Are US current account deficits unsustainable?: Testing for the private and government intertemporal budget constraints. *Japan and the World Economy*, 17(2), 223-237.
- Nargeleçekenler, M., and Giray, F. (2013). Assessing the twin deficits hypothesis in selected OECD countries: an empirical investigation. *Business and Economics Research Journal*, 4(4), 1-23.
- OECD, (1987) *Economic Outlook*. No 41 – June.
- Ogus, A., and Sohrabji, N. (2008). On the optimality and sustainability of Turkey's current account. *Empirical Economics*, 35(3), 543-568.
- Özdemir, D., Buzdağlı, Ö., Emsen, Ö.S., ve Çelik, A.A. (2014). Geçiş ekonomilerinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği (validity of triple deficit hypothesis in transition economies). In *International Conference On Eurasian Economies*.
- Ranjbar, O., Chang, T., Elmi, Z.M., and Lee, C.C. (2018). A new unit root test against asymmetric ESTAR nonlinearity with smooth breaks. *Iranian Economic Review*, 22(1), 51-62.
- Rosensweig, J.A., and Ellis, W.T. (1993). Fiscal policy and trade adjustment: are the deficits really twins?. *Economic Inquiry*, 31(4), 580-594.
- Schwert, G.W. (1989). Tests for unit roots: A monte carlo investigation. *Journal of Business and Economic Statistics*, 7, 147-160.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası iktisat teori ve politika uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları: 100-101.

- Şen, H., and Kaya, A. (2016). Are the twin or triple deficits hypotheses applicable to post-communist countries?, BOFIT Discussion Papers, No. 3/2016, Bank of Finland, Institute for Economics in Transition (BOFIT), Helsinki, <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:fi:bof-201602251031>
- Shastri, S., Giri, A.K., and Geetilaxmi, M. (2017) Assessing the triple deficit hypothesis for major South Asian countries: A panel data analysis." *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4): 292-299.
- Singh, T. (2019) Intertemporal sustainability of current account imbalances: New evidence from the OECD countries. *Economic Notes: Review of Banking, Finance and Monetary Economics*, 48(2), e12129.
- Sissoko, Y., and Sohrabji, N. (2012). Current account sustainability of ECOWAS countries. *African Finance Journal*, 14(2), 1-22.
- Sollis, R. (2009). A simple unit root test against asymmetric STAR nonlinearity with an application to real exchange rates in nordic countries. *Economic modelling*, 26(1), 118-125.
- Sugözü, İ.H. ve Nurkamılova, U. (2022). İkiz açık hipotezi: Kırgızistan ekonomisi üzerine ampirik bir çalışma. *Reforma*, 3(95), 6-17. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/reforma/issue/73116/1192831>
- Tang, T.C. (2014). Fiscal deficit, trade deficit, and financial account deficit: Triple deficits hypothesis with the US experience. *Trading economics*, 09 Eylül 2022, <https://tr.tradingeconomics.com/>
- Wu, J., Fountas, S., and Chen, S.L. (1996). Testing for the sustainability of the current account deficit in two industrial countries. *Economics Letters*, 52(2), 193-198.
- Yalçın, K. Uluslararası finansman. Detay Yayıncılık, 2012.
- Yeniwati, Y. (2019). Triple deficit hypothesis: has it happened in Indonesia?. 2nd Padang International Conference on Education, Economics, Business and Accounting (PICEEBA-2 2018). Atlantis Press,
- Yol, M.A. (2009). Testing the sustainability of current account deficits in developing economies: evidence from Egypt, Morocco, and Tunisia. *The Journal of Developing Areas*, 177-197.

ROMALI ÜÇ FİLOZOFUN DEVLET DÜŞÜNCESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: POLYBIUS, CİCERO VE SENECA

Engin KORKMAZ

enginkorkmaz@hakkari.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6219-1186

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Roma siyaset felsefesine yön vermiş Polybius, Cicero ve Seneca isimli üç filozofun devlete dair görüşlerini karşılaştırılmalı olarak incelemektir. Bu alışma, mevcut literatür ışığında Polybius, Cicero ve Seneca'nın devlet ile ilgili düşünceleri üzerinde durarak akademik yazına yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmaktadır. Üç filozofun devlet anlayışını karşılaştırılmalı olarak veren bir çalışmanın olmayışı bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Bu anlamda, çalışmanın verileri bu konuda yazılmış eserlerden toplanarak karşılaştırılmalı bir analize tabi tutulmuştur. Ulaşılan temel bulgu, "devletin insan için olduğu" veya "devletin insanın hizmetinde olan bir araç" olduğudur. Sonuç olarak Roma filozoflarına göre bir devletin uzun süre devamını sağlamasının arkasındaki temel etkenler: o devletin bağlı olduğu yasalar, yurttaşlar arasındaki güçlü bağlar ve devleti yönetenlerin akıl ve bilgi rehberliğinde devleti yönetmeleri olmuştur.

Anahtar Kavramlar: Siyaset Felsefesi, Uluslararası Siyaset, Roma Siyasal Düşüncesi, Devlet.

COMPARISON OF STATE THOUGHT OF THREE ROMAN PHILOSOPHERS: POLYBIUS, CICERO AND SENECA

ABSTRACT: The purpose of this research is to comparatively analyze the perspectives on the state of three philosophers, Polybius, Cicero, and Seneca who shaped Roman political philosophy. This study, attempts to bring a new perspective to academic literature by concentrating on Polybius, Cicero, and Seneca's opinions on the state in light of current literature. The lack of a research that provides a comparative comprehension of the three philosophers states distinguishes this study. In this regard, the data of the study was collected from the publications written on the subject and submitted to a comparative analysis. The key findings is that "the state is for the people" or "the state is a tool at the service of the people". As a result, the major causes behind the long-term continuity of a state, according to Roman philosophers were: the laws that govern that state, the strong ties between citizens, and the rulers of the state govern the state under the guidance of reason and knowledge.

Keywords: Political Philosophy, International Politics, Roman Political Thought, State.

1. GİRİŞ

Siyaset felsefesinin üst disiplini olan siyaset biliminin cevabını aradığı iki ana soru vardır, birincisi toplum halinde yaşayan insanlardan "*kim ne alacak?*" ve ikincisi "*herkes adına kim ya da kimler konuşacak?*". Birinci soru, hak ve özgürlüklerin dağılımıyla, ikinci soru ise siyasi otoritenin temsiliyle ilgilidir. Şüphesiz, cevaplar insanlar için siyasi iyinin ne olduğunu ve bu siyasi iyiyi gerçekleştirmek için ne yapılması gerektiğini belirlemeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın konusu olan filozofların devlete yönelik bakış açıları siyaset felsefesinin ilgi alanındaki değerler üzerinden inşa edilmiştir. Bu bağlamda siyaset biliminin bir alt disiplini olan siyaset felsefesinin temel konusu, siyasi gücün ahlâkî olarak değerlendirilmesidir. Siyasi güç, toplumun diğer bütün kurumları, bireyleri ve kurallarının üzerinde en güçlü yetki ve etkiyle donatılmış yönetime ve bunlarla ilgili kanunlara sahip olan devlette kendisini göstermektedir. Siyaset felsefesi, güçlü siyasi iktidarları ahlâkî olarak denetim altına alarak iktidarın amacı, kaynağı, sınırları ve hedefleri hakkında ahlâkî koşullarla onları denetimleyecek ölçütler getirmekle ilgilenmektedir (Gewirth, 1969). Siyaset felsefesinin tarihi Antik Yunan'a kadar geri götürülmektedir. Antik Yunan'da polis ya da kent devletinin hangi ölçütlerle yönetilmesine yönelik belirlenimler yapılmıştır. Siyaset felsefesi adalet, özgürlük, etik, ahlak, erdem vb. kavramlar üzerinden sorular sorarak bir analogiye varmaktadır. Bu sorulara farklı cevaplar veren filozoflar aynı zamanda "Siyasal Düşünceler Tarihi" isimli siyaset felsefesinin bir alt dalının doğmasına da öncülük etmişlerdir. Siyaset felsefesi, bireyler ve siyasi kurumlara odaklanmasının yanında bireylerin içinde yaşadığı sosyo-politik kurumların en önemlisi olan devletin siyasi, ekonomik ve yasal görevlerini de incelemektedir. Bu bakımdan siyaset felsefesi, insanların yaşamlarını yönlendiren yasa ve kurallara odaklanmaktadır (Can, 2019). Bunun yanında, siyaset felsefesinin üstlendiği görev, toplumda otonomi ve otorite arasındaki doğru dengeyi tespit etmek olarak açıklanmıştır (Toku, 2003). Siyaset biliminin kimlik kazanmasında önemli bir paya sahip olan siyaset felsefesi, toplumsal yaşayış ve bireylerin birbirleri ve toplumla olan ilişkilerini birtakım sorular üzerinde şekillendirmiştir. Siyaset felsefesinin ortaya çıkmasının kaynağı Yunan ve Roma siyasi düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşüncenin odak noktası ise "insanın her şeyin ölçüsü" olarak görülmesidir. Bu ölçünün altını da adalet, özgürlük, hoşgörü, insan hakları, etik ve ahlak gibi değerler beslemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Polybius, Cicero ve Seneca'nın devlete attıkları anlam ve bunun politik etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Alan yazın incelendiğinde çalışmanın konusu olan filozofların devlet anlayışlarına yönelik doğrudan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan çalışmanın verileri, söz konusu filozoflar üzerinde yazılmış eserler ve bu filozofların yazdığı eserler bağlamında toplanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma bir nitel araştırma olup yazılı materyallerin analizinin yapıldığı doküman incelemesi yöntemine dayanmaktadır. Çalışmanın öznesi olan filozofların devlete yönelik tanımlamaları ve devlete yükledikleri anlamlar toplanan veriler bağlamında analiz edilmekte ve karşılaştırılmaktadır. Çalışma, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın öznesi olan filozofların devlet düşüncesi ele alındığı için devlet kavramı genel anlamda açıklığa kavuşturulmuştur. İkinci bölümde, Roma devletinin kuruluş aşamaları ve yönetim şekilleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, çalışmanın konusu olan filozoflar tanıtılıp onların devlete yönelik düşünceleri ayrı ayrı açıklanmıştır. Son bölümde, söz konusu filozofların devlete yönelik görüşleri karşılaştırılıp analize tabi tutulmuştur.

2. DEVLET KAVRAMI

Roma devletinin siyasi düşüncesinde ön plana çıkan üç filozofun devlete yönelik siyasi düşüncesine geçmeden önce kısaca devlet kavramının tanımlanması gerekmektedir. Fransız literatürüne göre devlet, "milletin hukuki kişilik kazanmış şeklidir ve etkili olarak yürürlükteki hukuki normlar sistemidir". Devlet, toplumsal örgütlenmenin en ileri ve en egemen şeklidir (Balci, 2022). J. J. Rousseau, Thomas Hobbes, John Locke gibi düşünürlerin ortaya attığı toplum sözleşmelerine göre devlet, bireylerin tek tek iradelerini teslim ettiği en yüce değer olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın odak noktasında devlet, hukuk ve egemenlik ile ilişkilendirilmiştir (Zabunoğlu, 2016). Platon'a göre devlet veya şehir devletleri (polis), yurttaşın bizzat katıldığı bir deneyim olarak bir düzendir. Ayrıca Yunanlılara has politik bir oluşum olan devlet, bireyin (yurttaşın) yararını gözetmek için meşrulaştırılmış, zor kullanma yetkisine sahip olmayan, belirli bir mekânda kurulmuş ve bağımsız bir cemaat oluşturmuş yurttaşlar topluluğu

olarak adlandırılmaktadır. Polis topluluğu (cemaati) kişinin yurttaş (*politeas*) olarak yaşayabileceği biricik sosyal alandı ve kişi doğuştan itibaren polis doğa mensubudur (Platon, 2005:5-6). Olumlu anlamda verilen bu tanımlamalara rağmen bazı siyasi ideolojiler devlete olumlu anlam yüklememişlerdir. Anarşistler, devleti kötülüğün kaynağı olarak görüp insanların ondan kurtulması gerektiğinden söz etmişlerdir. Marksistlere göre devlet, adım adım toplum hayatından çıkarılması gereken bir olgudur. Marksistler, devletin olduğu yerde mutlak özgürlükten söz edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Sosyalistlere göre devlet eşitliğin sağlanması için gerekli bir araç olarak görülmekle birlikte devletin gücü dizginlenmelidir. Bu bakımdan sosyalist ideolojiye göre yerel yönetimlere ağırlık verilip onların özgürlük alanları genişletilmelidir. Sosyalistler ayrıca, devlet olgusuna sınıfsız toplum geliştirme açısından yaklaşmışlardır. Liberaller de bireyselliği ön plana alıp devlete karşı durmaktadır, muhafazakârlar ise kamu gücünün korunması için devlete ihtiyaç olduğuna inanmaktadır (Eroğul, 1990; Erol, 2020). Bu referanslara bakıldığı zaman devletin toplumsal alandaki yeri kaçınılmaz olduğu kadar, devletin toplumsal alana müdahalesinin ya kısıtlanması ya da tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik irade beyanları mevcuttur. Bu farklı ideolojilerden birini benimseyip devlet politikasını bu ideoloji üzerinden şekillendiren devletler vardır. Mesela faşist devlete Nazi Almanya'sı, sosyalist devlete Çin Halk Cumhuriyeti, liberal devlete Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örneği verilebilir. Söz konusu farklı devletlerin hukuk sistemleri de ideolojilerine göre oluşturulmuştur. Fakat tüm bu ayrı görüş ve ideolojilere rağmen devlet bir toprak parçası üzerinde teşkilatlanmış, belirli bir nüfusu olan, zor kullanma tekeline sahip en büyük sosyal gruptur. Dolayısıyla insan toplumunda, etki derecesi az veya çok düzen ve nizamı koruyan bir güç vardır ki bu güç genelde devlet olmaktadır. Sonuç olarak söylenebilir ki devletin olmadığı yerde anarşi hâkim olmaktadır çünkü devlet kural ve düzen anlamına gelmektedir. Bu çalışmada da Roma siyasal düşüncesinde önemli yer tutan filozoflar devleti reddetmemekle birlikte devletlerin tabi olacakları kural ve kaidelerden söz etmişlerdir. Ayrıca söz konusu filozoflar devlet yönetiminde hukuk, akıl ve ahlak gibi değerleri de öncelmişlerdir.

3. ROMA'DA DEVLET TEŞEKÜLÜ

Yunanlılardan sonra Romalılar da kent devletlerinin ötesinde imparatorluk ve cumhuriyet yönetimleri kurmuşlardır. Bir efsaneye göre Roma, Remus ile Romulus adındaki iki kardeş tarafından kurulmuştur (Şenel, 2010). Romulus, gelecekte kurmayı düşündüğü kentin sınırlarını gösteren bir şerit çizmiştir. Romulus kardeşi Remus'u bu şeridi ihlal ettiği için öldürmüştür. Fakat Roma şehrinin, MÖ 8. yüzyılda Etrüskler tarafından Tiber Irmağının yakınlarındaki yedi tepe üzerinde kurulduğu rivayet edilmiştir (Kılıçbay, 1993). MÖ VII. yüzyılın sonlarına doğru Tiber Nehri'nin ağzına yaklaşık 20 mil mesafede konuşlanan ve Latin ve Sabin unsurların bir araya gelmesinden oluşan Roma şehri önce krallık, sonra cumhuriyet ve son olarak da imparatorluk olarak örgütlenmiştir. MÖ V. yüzyıldan itibaren cumhuriyetçi bir şehir devleti olarak ortaya çıkan Roma, Yunan polislerinden farklı olarak yayılcı bir politika izlemiştir. Roma devleti, askeri zaferlerle geniş bir coğrafyaya yayılmış ve buralardan elde edilen savaş ganimeti, vergi ve esir insan gücüyle yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşabilmek için gerekli olan maddi imkânlarla ulaşmıştır (Yalçın 1983). Roma siyasal düşüncesi Yunan siyasal düşüncesi ile karşılaştırıldığında, Roma'da önemli eserlerin verilmediği görülmektedir. Buna rağmen Roma devleti, yaptıkları devrim sayesinde (Rus devrimi dışında) bütün büyük devrimlerin içinde en çok referans gösterilen bir medeniyettir. Roma düşüncesi, modern siyasal düşüncüyü etkileyecek temel kurumsal ve kavramsal yapıyı oluşturup hukukun ilerlemesini sağlamıştır (Türk, 2011). Roma devleti, Yunan devletlerine kıyasla daha iyi kurum ve yasalar üzerine inşa edilmiştir. Bunun temel nedeni Romalıların askerlikteki cesaret ve disiplin bakımından Yunanlılardan üstün olmasıdır (Çevik, 2018).

Roma'nın tarihi dört dönemden geçmektedir. Krallık Öncesi Dönem (MÖ 753 öncesi), Krallık Dönemi (MÖ 753-509), Cumhuriyet Dönemi (MÖ 509-27), İmparatorluk Dönemidir (MÖ 27-İS 476) (Gözlü, 2022). Batı ve Doğu Akdeniz'de büyük bir medeniyet kuran Roma İmparatorluğu, MÖ 395'te başlayan Kavimler Göçünün etkisi ile doğu ve batı Roma olarak iki devlete bölünmüştür. Hun saldırıları ile zayıflayan Batı Roma İmparatorluğu MS 476'da Germanlerin (Cermen) saldırıları ile ortadan kaldırılmıştır (Baker, 2020). Batı Roma İmparatorluğu yıkılıp yerine German Krallığı kurulmuş daha sonra Ostrogotların ve Lombardların hâkimiyetinde doğan İtalya Krallığı MS VII. yüzyıldan itibaren farklı devletlerin egemenliğinde varlığını sürdürmüştür. İtalya, 1200'lü yıllarda oraya gelen "İtalikler" adındaki halktan oluşmuştur. İtaliklerin yerli halka karışmalarından "Latinler" (ovalılar) meydana gelmiştir. İtalya'ya Anadolu'dan gelen Etrüsklerin denizcilikte usta olduğu görülmektedir. Roma

cumhuriyet yönetiminde nüfusun %10'unu yönetici katman olan "Patriciler" (Aristokratlar ya da soylular) ile %90'ını oluşturan yönetilenler yani "Plepler" (Avam halk, sığıntı, clientes, yanaşma) oluşturmuştur. Plepler seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır fakat Populus Romanus'un (Roma halkı) içinde yer edinmemişlerdir. Tabii Roma'da köleler, sığıntılar ile vatandaşlardan oluşan toplumsal sınıflar da olmuştur (Şenel, 2010; Türk, 2011). MÖ IV. yüzyıldan itibaren patrici ve plep arasında hukuki eşitlik sağlanmış hatta iki sınıf arasında evlilik gibi münasebetlerle toplumsal kaynaşma meydana gelmiştir. Böylece tüm Roma halkı Populus Romanus'un içindeki yerini almıştır (Arsal, 1948). Sonrasında bunların hepsi bir araya gelerek soylular sınıfını meydana getirmişlerdir fakat soylular ile yoksullar arasında çatışmalar cumhuriyet döneminde devam etmiştir (Dinçkol, 2017)).

Cumhuriyet dönemi Roma'sı, modern yönetimin vazgeçilmez başvuru kaynağı olmuştur. Roma siyasal düşüncesi res publica (devlet/cumhuriyet) doğal hukuk (akıl), medeni hukuk ve karma anayasa kavramları üzerinden şekillenmiştir. Yunan'daki kent devletleri gibi Roma'da da Civitas tüm halkı altında tutan bir devlet yapısı öngörmüştür (Dinçkol, 2017). Roma'nın cumhuriyet dönemindeki başarılarının arka planında dönemin filozoflarının düşünceleri etkili olmuştur. Roma Cumhuriyetine dayanıklı bir temel oluşturmaya çalışan Cicero, imparatorluk döneminde yöneticilere toplumsal davranış kurallarını kazandırmaya çalışan Seneca ve Roma'nın başarısının sırrını açıklamak için "Tarihler" adlı çalışmayı kaleme alan Polybius gibi bu anlamda özgün eserler bırakmıştır. Bununla birlikte Cicero, Antik Yunan'ın siyaset ve tarih teorisini Roma'nın pratik aklı ile birleştirerek Yunan ve Roma arasında düşünsel köprü oluşturmuşlardır (Türk, 2011).

Calgacus, Roma medeniyetinin sınır tanımayan yayılcı (emperyal) politikasını aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

"Karşımızda korkunç bir düşman olan Romalılar vardır. Boyun eğsek de karşı dursak da zulümlerinden kurtulamıyoruz. Karada ve denizde bütün dünyayı ele geçirdiler. Romalılar düşmanı zenginse onunla para için, fakirse ün kazanmak için savaşır. Doğu, Batı hiç bir şey Romalıları yeterince memnun etmez. Onlardan başka hiçbir halk dünyayı ele geçirmek için bu kadar uğraşmamıştır. Romalılar eşkıyalığa, katillığe ve soygunculuğa "imparatorluk" adını vermiştir. Savaşlarla ıssız birer çöl haline getirdikleri yerler için konuşurken de "barış getirdik" derler." (Türk, 2011:171).

4. ROMALI ÜÇ FİLOZOFUN DEVLETE DAİR DÜŞÜNCELERİ

4.1. Polybius

Polybius (MÖ 200-120), Yunanistan'ın Megalopolis kentinde doğmuştur (Türk, 2011). Akha Birliği adlı Yunan kent devletleri grubunun atlı alayının komutanı olmuştur. Akha Birliği, Roma'nın Makedonya ile yaptığı savaşlarda Makedonya'yı desteklemiştir. Roma, MÖ 167'de Makedonya'yı yenince Polybius Yunanistan'daki Makedonya yanlısı olarak cezalandırılmış bin kişilik bir rehine grubu içinde İtalya'ya götürülmüştür. Sonrasında arkadaşı Scipio Afrikanus ile kendisini Roma aydınlarının içine atarak hem bir tarihçi hem de siyasal filozof olarak hayatına devam etmiştir. Polybius, Yunan düşüncesi ile Roma düşüncesi arasında ilişki kurarak iki düşünüş arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır (Şenel, 2010; Çevik, 2018). Polybius, Roma'da siyasete etki eden iç ve dış unsurları tespit edip buranın elit aileleri ile ilişkiye girerek Roma'nın küçük bir site devletinden büyük bir cumhuriyete dönüş politikasını anlamaya çalışmıştır. Polybius bu sayede kısa zamanda her kesimin güvenini kazanmıştır (Ebenstein, 2001).

Polybius'a göre Roma'nın kısa zamanda büyük bir güç haline gelmesinin arka planında Roma anayasası vardır. Bu tezini *Tarihler* isimli eserinde dile getirmiştir. Polybius en iyi anayasa yönetimini ortaya koymak için Platon ve Aristo'nun yönetimler sınıflandırılması görüşlerini özümsemiştir (Türk, 2011). Polybius, anayasaları krallık, aristokrasi ve demokrasi olarak tanımladıktan sonra bunlardan hangisinin yönetsel olarak iyi olacağı sorusuna "hiçbirisi" yanıtını verip bu üç anayasanın üçünden de türetilmiş anayasanın en iyi anayasa olduğunu söylemiştir. Polybius, üç anayasayı şu şekilde değerlendirmiştir. Krallık gönüllü olarak benimsenen şiddet ve korku yerine inandırmaya dayalı bir yönetim biçimi iken, aristokrasi iktidarın kişisel erdemlerine göre seçilmiş en adaletli ve akıllı kişilerin

elinde bulundurduğu yönetim biçimidir. Çoğunluk yönetimine dayalı yönetim biçimi de demokrasidir. Bunlar bozulunca despotluk, oligarşi ve oklokrasi ortaya çıkmaktadır. Polybius, Platon'dan ödünç olarak alınan yönetimlerin döngüsü (monarşi, krallık, aristokrasi, demokrasi ve tiranlığın vb. birbiri lehine dönüşümü) kuramına göre her siyasi yönetimin bozularak diğerine dönüştüğü düşüncesini benimsemiştir (Türk, 2011; Çevik, 2018). Yönetimlerin doğuş, gelişim ve ölüm aşamaları Polybius tarafından da kabul edilmiştir. O, yönetimlerin “doğum, büyüme ve çürüme” safhalarından söz etmiştir. Bu değerlendirme ile siyasi idareyi (bir yerde devleti) insan metabolizmasına benzetmiştir (Çevik, 2018). Polybius, yönetim biçimleri ve bunların sınıflandırılması konusunda Yunan siyasi düşüncesinin etkisinde kalmış fakat onlardan tek farkı Platon'un “yasadışı demokrasi” dediği şeye “oklokrasi” ya da “ayak takımının yönetimi” demiştir. Bu bakış açısı onun demokratik düzen yanlısı olmadığını göstermektedir (Şenel, 2010). Polybius'a göre monarşi, aristokrasi ve demokrasi kavramlarından her birisinin kendine göre olumlu yanları vardır. Devletler bu üç düzenden de beslenebilir fakat gerçek olan şu ki zamanla bu düzenler bozulabilmektedir. Polybius'a göre Roma'yı güçlü kılan şey, karma bir rejim oluşturmasıdır.

Devletin yönetimi, anayasa ile anayasa da yukarıda söz edilen yönetim şekillerine göre oluşturulmuştur. Polybius, Roma'nın Kartaca¹ karşısındaki başarısının nedenini bütün iktidarın senatonun elinde olmasına bağlamıştır. Bundan dolayı devlete dair tartışmaların en bilge kişilerce yapıldığını fakat Kartaca'da o dönemde halk egemenliği vardır dolayısıyla senato kararlarının halk tarafından verilen kararlardan daha etkili olduğunu anlatmak istemiştir (Türk, 2011). Polybius, *Tarihler/Histories* isimli kırk kitaptan oluşan yapıtlarında Kartaca savaşını konu etmiştir (Doğancı, 2014). Bu savaşta kendisinin de devletin yönetsel yapısına etkisi önemli olmuştur.

Aslına bakılırsa Polybius herhangi bir felsefe akımına bağlı değildir fakat Yunan filozoflarının fikirlerinden etkilenmiştir. Toplumsal, siyasi ve tarihsel düşüncesinin dayanak noktası insan toplumlarının doğması, gelişmesi ve yıkılmasına yönelik olmuştur. Polybius'a göre devletleri ayakta tutan en önemli kurum anayasadır. Roma başarısını anayasalara borçludur. Devletçe girilen her işte sonucun başarılı veya başarısız olmasının arka planında o devletin anayasası vardır. Polybius bir devletin başarı/başarısızlığını anayasaya bağlarken farklı devletlerin anayasalarını inceler ve bunları aynı zamanda yönetim biçimi olarak değerlendirmektedir (Şenel, 2010).

Polybius'a göre devletin kaynağı güçtür fakat bu güç devletin ortaya çıkması aşamasında etkin iken sonraki süreçte devlet akıl ile yönetilir. Toplumda en güçlüünün toplumun lideri olmasıyla devlet inşa edilir. Fakat devlet yönetimi kaba kuvvete dayanırsa tirani yönetim ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan devlet yönetimi en güçlülere değil; en tecrübeli ve akıllı kişilere verilirse monarşi ortaya çıkar. Polybius, monarşinin tiranlığa dönüşüp, tiranlığın yerini aristokrasinin almasını, onun oligarşiye dönüşmesini, çokluğun oligarşiye karşı ayaklanıp demokrasiyi kurmasını, demokrasinin ayak takımı yönetimi olan *oklokrasi* biçimi alacağını söylemiştir. Demokrasiler içinde bir grubun baskı kurması tekrar tiranlığa dönüşme ihtimali doğmaktadır. Bu kötüye gidiş toplum üzerinde öncekilerden daha kötü bir efendinin türemesine sebebiyet verecektir. Yani Polybius, tiranlıkla başlayan yönetim sürecinin yukarıda söz edilen aşamalardan geçerek yeniden tiranlığa dönüşen bir döngü olduğunu ifade etmiştir (Şenel, 2010).

Devletler, içten ve dıştan gelecek etkilerle yıkılmaktadır. Dıştan gelebilecek tehlikelerin yasası yoktur fakat içten gelen tehlikelerin yasaları vardır. Her devletin yasasındaki boşluk, zafiyetler o devletin yıkılma sebebidir. Bu anlamda Polybius, “demirin doğal olarak pasla dönüşmesi gibi, her anayasanın içinde onu içten içe kemiren kötülükler vardır” diyerek devletlerin yıkılmamasının geciktirilmesinin arka planında devletin üzerine kurulduğu güçlü bir yönetim vardır ki onun da anayasalar olduğunu sözlerine eklemiştir (Şenel, 2010). Roma devleti, konsüller monarşiyi, senato aristokrasiyi, halk meclisleri halkı temsil ettiği bir denge olmuştur. Bu denge yasa ve akıl ile kurulduğundan devletin ömrünü uzatabilmiştir. Polybius, siyaset incelemesinde kurumsal yaklaşımı ilk kullanan filozoflardandır (Ebenstein, 200). Zaten Roma siyasi düşüncesi Yunan düşüncesine göre felsefik görüşlerini daha bütüncül ve sistematik olarak ortaya koymuşlardır. Nitekim Aristo ve Platon siyasi kurumları toplumun iyiliğine hizmet eden araçlar olarak görmüş iken, Polybius devleti kurumsal birliğin oluşmasında bir araç olarak görmüştür (www.acikders.org.tr).

¹ İtalya'da merkezi birliği sağlayan Roma ilk olarak Batı Akdeniz'e genişlemiş ve burada Pön Savaşları olarak bilinen ve yüzyıldan fazla devam eden Batı Akdeniz hakimiyeti için verilen Roma-Kartaca Savaşları (MÖ 264-146) vuku bulmuştur (Rodgers, 2007).

Polybius'a göre Roma devletinin başarısı büyük bir coğrafyada elli üç yıl gibi kısa bir zamanda oluşturduğu askeri ve siyasi istikrarda gizlidir. Bu durumu Roma medeniyetinin kaderci anlayışı ve talihine (*τύχη*) bağlamıştır fakat Polybius devlet yönetiminin arka planındaki başarıyı akıl ve askeri yeteneklerde görmüştür. Dolayısıyla şans eseri kazanılmış bir başarı yoktur (Çevik, 2018).

4.2. Cicero

Marcus Tallius Cicero, MÖ 106'da Orta İtalya'daki Arpium kentinde doğmuştur. Rodos ve Magnesia'da (Manisa) felsefe, Atina'da hukuk öğrenmiştir. Akademia filozofu Antiokhos'dan Platon'un felsefesini, Stoacı filozoflardan doğal hukuk öğretisini öğrenmiştir. Siyasal çalışmalarına Roma'da avukatlık yaptığı sırada başlamıştır (Bahadır, 202; Türk, 2011; Şenel, 2010). Filozofun Yasalar Üzerine, Devlet Üzerine, Teselli, Akademyalıların Meseleleri, Tanrıların Tabiatı Üzerine ve En Yüksek İyi ve Kötü Üzerine gibi devlet, siyaset ve hukuk ilişkisini ele alan eserleri vardır (Bahadır, 2021).

Cicero'nun felsefesinin temelinde, Stoacı düşünceler yatmaktadır. Ona göre "göklerdeki sürekli değişim ve devrimler sırasında insan ırkının tohumunun atılacağı bir an gelmiştir. O zaman bu tohuma tanrısal bir armağan olarak ruh (akıl da denilmiştir) bağışlanmıştır". Burada ruh, ölümsüzlük ve "tanrı ile ortak yön" olarak telakki edilmiştir. Bu bakımdan devletin yöneticisi akıldır. Akıl sadece tanrıları ve insanları değil, doğayı, evreni de yöneten bir öznedir (Şenel, 2010). Cicero'ya göre "yasa yapılacak ve yapılmayacak olanı buyuran yüce akıldır. O doğanın gücüdür, o ruhtur, bilgenin aklısıdır, adaletli olanla olmayanın ölçüsüdür." (Cicero, Yasalar, I, VI).

Cicero, Roma illerinin Roma halkı tarafından akılla ve yasaların gözetiminde yönetilmelerinden yana olmuştur. Filozofun düşüncelerinin merkezinde Stoacı felsefenin izleri görülmektedir. Yani insanların eşit olduğu ve insanın her şeyin ölçüsü olarak kabul edilip onun mutluluğunun her şeyin üstünde olduğuna yönelik bir inanç vardır. Cicero'ya göre bütün siyasal katmanların uyumlu birliğinin sağlanması ve cumhuriyeti oluşturan vatandaşların uyumlu birlikteliği siyasal toplum ve devletin korunmasında temel etkenlerdir. *Res publica*'nın (kamusal işler) devamını sağlamasının arka planında da bu etkenler vardır (Türk, 2011). Cicero, *res publica*'yı ortak iyiye hasredilmiş bir rejim olarak değerlendirerek, "*res publica, res populi*" ifadesi ile devleti halkın işi olarak açıklamıştır. İyi insan iyi bir vatandaşdır bu da beraberinde erdeme dayalı ortak iyiye hizmet etmektedir (Dinçkol, 2017).

Cicero, "Devlet Üzerine" adlı eserinde iyi site, iyi yurttaş, kamu görevi, siyasal toplum ve yasa arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Filozof, devlet ve cumhuriyet birleşince oluşan *res publica* ile siyasal ahlaki düşüncesinin merkezine koymaktadır. Sonuç olarak bu, hukuki ve ahlaki terimlerle bezenmiş bir siyasettir (Türk, 2011). Cicero, "Devlet Üzerine" eserinde, diyalogun asıl konuşmacısı Scipio Aemilianus aktif siyasette rol alan diğer konuşmacılarla siyasi tecrübesine dayanan tarihsel bir kuram ortaya atmıştır. Bu kuram, Scipio'nun Yunan filozofu Polybius'un "Tarih" eserinde "Roma'nın gelmiş geçmiş en ideal devlet modeline sahip olduğu" düşüncesi üzerinde şekillenmiştir. Platon'da ütöpik devletin idealleştirilmesi şeklinde sonuçlanan bu düşünce, Cicero tarafından siyasi yönetimlerin üç temel yetersizliği olarak kabul edilmiştir. Bunlar tiranlık, oligarşi ve demokrasidir. Bu rejimler kendi içlerinde yetersiz olup bozulmaya meyillidirler (Cicero, 2018). Birinci kitapta belirtilen bozulmuş rejimlere açıklık getirmek gerekirse, Platon'a göre tek kişinin adil yönetimi olan monarşi bozulunca tiranlık; bir grubun adil yönetimi olan aristokrasi bozulunca oligarşi; çoğunluğun adil yönetimi olan politea bozulunca demokrasi oluşmaktadır (Erol, 2020). Cicero, ikinci kitabında Roma devletinin başarısının devlet yönetiminin Tanrı istencine göre yapılmasında bulmuştur. Zira Romulus'un kardeşini devletin bekası için öldürmesi bu temelde değerlendirilmiştir. Üçüncü kitabında adalet ve adaletsizliğin devlet için yararlılığı/yararsızlığı üzerinde durarak Roma devletinin aşırı yayılmacı politikasını adaletsizlik olarak değerlendirmiştir (Cicero, 2018).

Cicero'nun, "Yasalar Üzerine" adlı eseri, Platon'un "Devlet" eserinin devamı gibi görülmüştür. Cicero, Yasalar Üzerine adlı eserinde en iyi devletin hukuk devleti olma yönüne vurgu yapmıştır. Cicero, hukuk öğretisini On İki Lavha kanunlarından değil felsefenin derinliğinde aramaktadır. Bu anlamda en sağlam yasanın doğa yasaları olduğunu söyler. Filozofa göre insan Tanrı tarafından en güzel şekilde yaratılmıştır. Tanrı insana akıl vererek onu kendisine benzetmiştir bu aslında Tanrı ile insan arasındaki ortak noktadır. Bu nokta yasa ve hukuk bağı üzerinde kurulan devletin buyruklarına boyun eğmeyi gerektirmiştir. Tanrılarla paylaşılan yapı olarak doğa, insanoğlu için en iyi ve yararlı entitelerin (şeylerin) kaynağı ve doğru yaşam rehberidir. Bu yüzden kişi veya insan, uymak zorunda olduğu yasaları görmek

isterse gökyüzünü temaşa etmelidir (Cicero, 2016:17-35). Böylece Cicero, devletin doğa ve Tanrısal yasalara göre yönetilmesinin en iyi yönetim olduğunu iddia etmiştir. Cicero, “devlet işlerinde hiç bir zaman inandırabileceğinden fazlasına girişmeyeceksin ve bir deliyi yıkarken bağırmasına kulak vermeyeceksin” diyerek bu iki kuralın devlet yönetiminde önemli olduğunu vurgulamıştır. Politika sanatının özü, zamanın kişi veya gruba bahş ettiği olanaklardan yararlanmaktır (Bouthoul, 2014). Cicero böylece devlet yönetiminde mutlak egemenliğin tesisi sağlanır ve yolsuzluğun önü alınmış olur.

Cicero devlet ile halkı birleştirirken devlet ile yönetimi ayırtmaktadır. Bu her iki düşünce, devlet ve yurttaş ilişkisi üzerine Batı siyasal düşüncesini derinden etkilemiştir. Cicero, devleti sahiplik ilişkisinin konusu olan bir *res* (mülkiyet-şey) olarak düşünmesi ve mülkiyet metaforuna başvurması siyasal açıdan önemlidir. Cicero’ya göre halk rastgele bir yığın değil belirli amaçlarla bir araya gelmiş ahlaki ve hukuki bir topluluktur. Dolayısıyla halk kamusaldır ve devlet demektir. Toplumun ayrıştırılması cumhuriyetin ortadan kaldırılması demektir. Bu anlamda cumhuriyete eşit olan devlet hukuk bağı ile birbirine bağlı erdemli yurttaşların bir arada yaşaması üzerine kurulu halkın ortak çıkarına dayanmaktadır. Bu bakımdan devlet halkın örgütlü şekli olarak değerlendirilmiştir (Türk, 2011; Çuhadar, 2007).

Cicero’ya göre devlet işlerinde görev almak vatanseverliktir. Ayrıca Cicero’ya göre dünyada hiçbir şey devletten daha değerli değildir, hatta devlete yaşamın kendisinden bile daha fazla değer verir, vatanın esenliğini devletin esenliğine bağlı gördüğünden, vatanın devlet eliyle korunmasını soylu bir iş sayması şaşırtıcı değildir (Çevik, 2018). Cicero’nun “gerçek bir devletin doğruluk sevgisi ve toplumun çıkarlarının bir araya getirildiği bireyler topluluğudur” şeklindeki devlet tanımına karşı çıkan Aziz Augustine’ye göre gerçek devletin Hz. İsa’nın sevgisine bağlı bir devlet olduğunu söylemiştir (Schultz ve Tannenbaum 2008).

Cicero’ya göre devlet salt çıkarlar ve ortak amaçlar üzerine değil en önemlisi devlet hukuk kuralları üzerinde bina edilmiştir. Bu düşünce, Cicero’nun siyaset felsefesinin özünü teşkil etmektedir. Devletin yönetimi de adalet, bilgelik, yiğitlik ve ölçülülük gibi erdemlerle Stoacı bir düşünceye sahip olduğunu göstermiştir (Türk, 2011). Devletin amacı toplumun mutluluğu olmalıdır aslında bu görüşlerin hepsi Sofist ve Stoa akımlarının ortak düşünceleri olarak kabul edilebilmektedir.

Cicero’ya göre devlet insanların bir arada yaşama ve birbirine olan bağımlılığın sonucu olarak ortaya çıkmış tabii bir vakiydir. Bu nedenle dağınık ve göçebe yaşayan kalabalığın birleşmesi ile devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletler yasalar ve ortak akıl ile yönetilmelidir (Çuhadar, 2007).

Cicero’ya göre devlet en iyi şekilde akıl ile özgürlüğün kesiştiği noktada yönetilebilir. Özgürlüğün olmadığı bir alanda siyaset yapmak ve bu siyasete bağlı devlet yönetiminde bulunmak zevk vermeyen anlamsız bir uğraştır. Örneğin Caesar’ın Roma’nın devlet otoritesinden onay almadan, kendi başına hareket etmesini “ahlaki doğruluktan” (*honestas*) yoksun olmasına bağlar, zira ona göre Caesar her şeyi “kendi saygınlığı” için (*dignitatis causa*) yapıyorsa da erdem olmadığı yerde saygınlık da yoktur (Çevik, 2018).

Cicero *De Re Publica*’nın beşinci kitabında devlet adamının görevinde başarılı olabilmesinin şartını teorik bilgiye de sahip olmasına bağlamıştır. Dolayısıyla devlet adamı, adaleti ve yasaları bilmeye istekli olacak, mali kaynaklarına çok dikkat edecek, buna karşın zamanını yasama ve okuma yazma ile tüketmeyecek, bu sayede devleti doğru bir şekilde yönetebilecektir (Çevik, 2018). Sonuç olarak Cicero’ya göre toplumları bir arada tutan en önemli olgu yasalardır. Yasalar aynı zamanda eşitliği de sağlamaktadır. Bunun yaratıcısı da evrensel akıl diğer bir deyişle Tanrısal akıldır. Devletler için gereken yasa da yukarıda söz edilen doğa yasasıdır (Bahadır, 2021). Sonuçta Cicero, doğal yasa ile doğru akli harmanlandırarak bir siyasal düşüncenin oluşmasını sağlamıştır.

4.3. Seneca

Lucius Seneca (MÖ 4-İS 65) İspanya’nın Kordoba eyaletinde doğmuştur (Türk, 2011). Aydın bir babanın oğlu olan Seneca, bir felsefeci ve hatip olarak iyi şartlarda yetiştirilmiştir. Seneca’da Stoacı felsefeden etkilenip bunun yanında politika ile uğraşmama ve mülkiyet karşıtı olma yönü ile Kyniklerden etkilenmiştir. Seneca, Roma imparatoru Neron’un hocalığını da yapmıştır (Şenel, 2010:217). Seneca’nın *Kamu İşlerinden uzak Durma, Ruhsal Dinginlik Üzerine, Lucilius’a Mektuplar, Octavia, Merhamet Üzerine* adlı eserleri vardır (Türk, 2011). Seneca cesaret, akıl, ölçülülük ve adalet erdemlerinin kendisinde ihtiva eden insanı bilge insan olarak tanımlamıştır. Bilge insanın da devlet işlerini yürütmek için uygun olduğunu söylemiştir. Aslında kendisi bu göreve uygundu fakat devlet işlerinden sıkılınca

kendisini felsefeye vermiştir. Çünkü Seneca'nın yaşamında felsefenin olması zorunluluk teşkil etmiştir (Selen, 2014).

Seneca, politikadan çok ahlak üzerinde durmuş ve Stoacı düşüncesinin ahlak felsefesine önem vermiştir. Seneca'nın en önemli özelliği toplumsal sınıf ayrımlarına ve mülkiyete karşı olmasıdır. Seneca sınırlı devlet müdahalesinden yana olmuştur. Ona göre insanlar doğa durumunda iken mutlu, eşit ve temiz yürekli yaşadıklarını fakat insanlar devlet yönetimi altına girdiklerinde ise yukarıda sayılan insan hayatında olumlu olan hususları kaybetmişlerdir. Bu bakımdan temel felsefesi devletin kısmen olmaması üzerine bina edilmiştir. Özellikle Yunan felsefesindeki "bilge kral" anlayışına karşı çıkıp bilgelerin işinin sadece felsefe olduğunun altını çizmiştir. Seneca gibi stoacılara göre akıl veya mantık, felsefe denilen bahçenin etrafını çeviren bir çit gibidir. Stoa felsefesi iyi, erdem, mutluluk, bilgelik üzerine inşa edilmiştir. Ahlakın temel kavramları ödev ahlakı ile yüceltilmiş; güçlü devlet, evrensel hukuk, iyi yurttaş bilinci felsefenin konuları haline gelmiştir (Avcı, 2018).

Seneca'ya göre "iki devlet vardır, birisi kamusal olan, diğeri de belirli bir gruba ait olan devlettir". Birinci devlet, sınırları güneş ile ölçülen ve tüm yurttaşları kapsayan devlettir. İkincisi bireyin içinde yaşadığı koşullara bağlı oluşan devlettir (Şenel, 2010:219). Birincisi kamusal olana yani herkese yönelik olan, ikincisi ise sadece belirli bir sınıfa, gruba veya imtiyazlı bir kesime hitap eden devlettir.

Seneca'nın siyasal düşüncesinde insan iradesinin kaynağı Tanrı'dır dolayısıyla Tanrıdan alınan bu iradenin devlet yönetiminde esas alınması gerekmektedir. Seneca'ya göre ister yönetici ve isterse normal bir vatandaş olsun duyguların frenlenmesi ve aklın ön plana çıkartılması önem taşımaktadır. Bilge kişi ipleri eline alıp duygularını dengeleyen kimsedir (Avcı, 2018).

Seneca, Stoacı felsefeyi kuran Zenon'un "bir engel olmazsa" bilgenin devlet işlerine karışması kuralını koyduğunu söylemiştir. Amaç bilgenin topluma yararlı olmasıdır. Ama eğer var olan devlet kendine yardım edilemeyecek ve yanlış yoldan döndürülemez kadar kötülöklere batmış ise ne olacaktır? Bu durumda bilgenin çabaları yetersiz kalacağı gibi bilge bataklığa sürüklenip felsefeden uzak kalacaktır. Bu anlamda, bilgenin felsefe ile uğraşması ve bu yolla insanlara yararlı olması daha mantıklıdır (Şenel, 2010). Stoa felsefesi, kararlılık, metanet, göreve bağlılık ve zevklerin çekiciliğinden kurtulmak gibi erdemleri öğretisinin merkezine almıştır. Bunun yanında bireyin kendine yeterliliği mutluluğu temel amaç görülmüştür. Seneca'da bu felsefi düşünüş üzerinden toplumsal ve siyasal meseleleri ahlak ile incelemiştir. Seneca, "Lucilius'a Mektuplar" adlı eserinde Antik Yunan düşüncesinde yer alan Altın Çağ mitosuna göndermede bulunarak, insanların devletleşme öncesi doğal toplumsal durumda eşit, özgür, yalın ve mutlu yaşadıklarını öne sürmüştür. İnsanlar bu ortamdan çıktıktan sonra yapabilecekleri tek şey özel mülkiyet ve kölelik gibi kurumların içinde doğruluğu sağlama çabasıdır. Yönetimsel bakımında en önemli yönetim monarşi olarak kabul edilmiştir (Türk, 2011).

Seneca'ya göre devlet merhamet üzerinde yönetilmelidir fakat bu merhamet acıma ile affetme değil aklın kullanılmasıdır. Devlet yönetiminde kral ile tiran farkını açıklayan Seneca, tiranın vahşice zevklerine yenik düştüğünü, kralların ise zorunluluk ve akıl ile iktidarlarını koruduğunu söylemiştir. Seneca, bilge kişinin devlet yönetimine girmesini, bundan ödün vermemesi gerektiğini ifade etmiştir (Türk, 2011). Cicero gibi Seneca'ya göre de dört erdem vardır. Bunlar ölçülülük, cesaret ile acılara katlanma, adalet ve ileri görüşlölüktür. Bunlar erdemliliğin ana temalarıdır (Avcı, 2018).

5. KARŞILAŞTIRMA VE ANALİZ

Bu çalışmanın konusu olan Roma siyasal düşüncesinin önde gelen isimlerinin ortak noktası, Yunan düşünce sistemindeki site devletlerinin toplumun eşitliği prensiplerini geliştirerek devleti karma anayasa ya da karma yönetim ile idare edip toplumsal dengenin sağlanmasıdır. Akıl, hukuk, erdem, etik ve ahlak kurallarının devlet yönetiminde öne çıkararak devlet yönetimi esas alınmıştır. Polybius'a göre Romalıların, kısa süre içinde güçlü ve geniş alana yayılan bir devlet kurmasının nedeni Roma toplumunun gelenek, kurum ve yönetim anlayışının yanında karma anayasaları etkili olmuştur. Bu yönetim anlayışı aklın önderliğinde yürütülmüştür. Polybius'a göre bir devletin güçlü olmasının arkasında o devletin sahip olduğu anayasa veya hukuk sistemi vardır. Bu hukuk sisteminin demokratik veya otoriter olması devletin ömrünü de belirlemektedir. Bu anayasa sistemi de devlet yönetiminin krallık, aristokrasi veya demokrasi olmasına göre değil aslında bu üç yönetimden birer parça olarak karma yönetimin sonucu olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan krallıkta devletin tek elden yönetilmesi, aristokrasi de iktidarın soylu veya

elit bir kesimin elinde olması (Max Weber'in deyimi ile geleneksel otoritenin olması) ve son olarak halkın yönetimine dayalı demokrasi gibi üç yönetim modeli farklı jargonlarla ortaya çıkıp ortak tabanda birleşerek güçlü bir anayasa modeli oluşturacaktır. Aynı şekilde farklı yönetim anlayışlarının olumlu ve olumsuz (ya da bozulmuş halleri: despotluk, oligarşi ve oklokrasi) yönleri ile karşılaştırılması bunların birbirlerini tamamlamasını da beraberinde getirecektir. Polybius'a göre yönetimler de insanlar gibi doğar, büyür ve ölür. Dolayısıyla bu formül devletler içinde geçerlidir. Bir devlet çok kötü koşullarda kurulur ve tarihsel süreç içinde bu devlet ekonomik ve politik olarak gelişimini zirveye taşıyabilir. Fakat gerek yönetsel erkin başarısızlıkları ve gerekse o devleti var eden şartların ortadan kalkması sonucu devlet yıkılabilmektedir. Bu yıkılmanın arka planındaki en önemli sebeplerden birisi de devleti yönetenlerin hukuka bağlılığını kaybetmesidir. Nitekim Polybius, devleti ayakta tutan temel unsurun hukuk olduğundan söz etmiştir. Polybius demokrasi yönetiminde herkesin yönetimi ve dolayısıyla yönetme bilgi ve becerileri olmayanların ("ayak takımı veya oklokrasi" demiş) da yönetime gelmesi devletin yıkılmasının nedenlerinden saymaktadır. Bu durumda demokratik yönetimlerde halk iradesini liyakatli bir güce teslim ettiğinde devlet devamını sürdürebilmektedir. Polybius, Roma'nın Kartaca ile yaptığı savaşta başarısının arkasında güç, halk egemenliği değil de senatonun kanun ışığında hızlı verdiği karar olduğunu dile getirmiştir. Bu anlamda, Polybius, devlet yönetiminde çok başlılığın zararlarını anlatmaya çalışıp bir kişi veya grubun verdiği kararların daha etkili olduğunu dile getirmiştir. Yusuf Has Hacib'in dediği "*devlet kılıç ile kurulur fakat kalem ile idare edilir*". Polybius da Hacib'in felsefesinin bir benzeri olarak düşünebileceğimiz devlet yönetiminin akıl ile yapılabileceğini vurgulamıştır. Savaşçılar devleti kurarlar ama bu devlet ilim, akıl, tecrübe ile yönetilmelidir. Devletleri yıkan dış nedenler değildir iç nedenlerdir. Bunun temel sebebi içte ustaca oluşturulmuş ve yapılandırılmış bir hukuk sisteminin olmamasıdır. Bir devlet güçlü bir hukuk ve rasyonel bir yapıya sahipse dıştan gelebilecek tehlikelere karşı kendisini savunabilir. Polybius bunun nedenini de akıl ve sarsılmaz hukuk veya bu hukuku çevreleyen anayasada görmüştür.

Cicero'nun devlet anlayışında, Tanrı'nın insana verdiği ruh sonucu açığa çıkan akıl mevcuttur. Devlet hangi rejim veya yönetsel yapı üzerinde kurulmuşsa kurulsun bu önemli değildir. Önemli olan o devletin devamlılığı sağlayacak yöneticilerin becerilerine sahip olmasıdır. Cicero, Stoa felsefesinin bir gereği olarak tüm dünyevi edimlerin merkezine insanı koymuştur. Bu bakımdan "her şeyin ölçüsü insandır" diyerek insanın doğadaki her şeye hükmetmesinin arkasında akıl ve rasyonalitenin olduğunu vurgulamıştır. Akıl Tanrı tarafından insana verilerek insanın tabiata hükmetmesi sağlanmıştır. Yasalar da akıl sayesinde oluşturulduğu gibi doğru/yanlış, iyi/kötü, adaletli/adaletsiz arasındaki diyalektik de akıl sayesinde birbirinden ayrılmaktadır. Akıl sahibi olanlar devletleri de iyi yönetebilmektedir. Dolayısıyla Cicero devlete yönelik görüşleri Yunan ve dolayısıyla Platon'un siyaset felsefesindeki "bilge kral" görüşünü düşündürmüştür. Cicero, böylece devlet ancak akılla yönetilirse tüm kurumların uyumu sağlandığı gibi devletin devamının sürdürüleceğini dile getirilmiştir. Cicero'ya göre halk belirli amaçlarla bir araya gelmiş sosyal bir grup olarak ahlaki ve hukuki varlık göstererek bir arada yaşamının koşullarını oluşturmuştur. Dolayısıyla halkı ayırıştırmak devleti yıkmakla eş anlamlı olduğu vurgulanmıştır. Bu bakımdan Cicero'ya göre devlet yeryüzündeki her şeyden kıymetli olduğu için insanların Tanrıdan sonra devlete hizmet etmesi zorunluluktur. Devletin güvende olması halkın güvende olmasına eşdeğer olarak görülmüştür. Bu güven, halkın devlete hizmet etmesi ve ona duyduğu sevgi ile ölçülmektedir. Çünkü halk devlete karşı olan görevlerini yerine getirirken aslında kendisini güvene almaktadır. Nihayetinde Cicero'nun yücelttiği devletin temelinde adalet, bilgelik, yiğitlik ve ölçülülüğe dayalı bir hukuk sistemi olduğu vurgulanmıştır. Bu hukuk sistemi de insanların bir arada yaşamasını sağlarken aslında itaat edilen bir devlet yaratmıştır. Sonuçta Cicero'da devleti insanların mutluluğu için gerekli bir aygıt görmekle birlikte bu devletin de yasalara bağlı kalarak söz konusu misyonunu yürütebileceğini açıklamaya çalışmıştır. Cicero, devlete verdiği kutsiyetin arka planında halk vardır nitekim devlet ortak fayda ve hukuki bağlarla bir araya gelmiş insanlar topluluğudur. Bu bakımdan devlet doğru akıl üzerinde ve kamusal çıkarların üzerinde oluşturulmuş bir yapı olarak görülmüştür.

Seneca ise diğer iki filozoftan farklı olarak devletin olmadığı bir doğa durumundan yana tavır sergilemiştir. Çünkü devlet öncesi dönemlerde insanlar özgür, eşit ve mutlu yaşamışlardır. Seneca ayrıca ahlakın önemine vurgu yapıp sınıf ilişkilerinin ve mülkiyetin olmaması durumunda insanın mutlu ve özgür olduğunu felsefesinin merkezine almıştır. Seneca, Yunan siyasal düşüncesindeki "bilge kral" anlayışına karşı çıkıp bilgelerin görevinin devlet yönetmek değil felsefe yapmak olduğunu dile

getirmiştir. Seneca'nın devlet anlayışını şekillendiren diğer bir unsur ise devletin iki yönlü olduğudur. Birincisi, devlet herkesi kapsar veya herkese adalet, özgürlük, ceza vb. hususlarda tüm vatandaşlara eşit davranır. İkincisi, sadece belirli kesimlerin hizmetinde ve çıkarlarını gözetir devlettir. Seneca ikinci devlet şekline mesafeli davranmıştır. İnsan iradesinin kaynağı Tanrıdır ve dolayısıyla insan devleti yönetecekse bu iradeye göre davranmalıdır. Doğal olarak bu iradenin temel birleşenleri adalet, eşitlik, özgürlük, hak ve hukuktur. Dolayısıyla devletin yönetiminde bu kavramların birleşmesi de mümkün değildir. Çünkü insanlar devlet düzeninde (doğa durumundan farklı olarak) kendisine verilen nimetlerle yetinmeyip daha fazla kazanmanın derdine düştüğünde toplumsal eşitsizlik ortaya çıkmaktadır.

Polybius da krallığı, aristokrasi ve demokrasiyi harmanlayarak iyi bir devlet yönetimi oluşturulabileceğinden söz etmiştir. Seneca'ya göre ister yöneten isterse yönetilen olsun en önemli mesele duyguların frenlenmesi ve aklın ön plana çıkarılmasıdır. Dolayısıyla devlet yönetimine duygular karıştırıldığında yozlaşma başlar. Polybius, devlet yönetim şekillerinin bozulmasını engelleyen yegâne unsurun anayasalar olduğunu dile getirmiştir. Seneca, devlet yönetiminde kontrolün önemli olduğunu dile getirmiştir. Seneca ayrıca toplumsal meselelerde Cicero gibi ahlakın ön plana sürülmesini salık vermiştir. Bu haslet ile doğal toplumda olduğu gibi kimse kimseyi sömüremeyecektir. Seneca, akıl ile merhamet dengesi korunarak devlet yönetiminde başarı sağlanabileceğini ifade etmiştir. Seneca da Cicero gibi devlet yönetiminde adalet, ölçü, hoşgörü gibi erdemlerin olması gerektiğinden söz etmiştir. Polybius'a göre devletleri iyi yönetip onları yüzyıllarca ayakta tutan temel etmen anayasalardır. Roma toplumunda aklın öncülüğünde oluşturulan anayasanın yanında gelenek, kural ve kültür de devletin iyi yönetiminde önemli etkenler olmuştur. Buna karşılık Cicero'ya göre devlet olgusunun uzun süre yaşamasının arka planında rasyonel ölçütlerin esas alınması vardır. Her şeyin ölçüsü insan olduğuna göre insan kendisini yönetmek için bir takım kuralları akıl ile koymalıdır. Akıl ile yapılandırılan kurallar makro düzeyde devlet olgusunun devamını sağlamıştır. Demek ki devlet rasyonel kurallar üzerinde inşa edilmiş sosyal bir kurumdur. Devlet toplumların yaşamında önem arz etmektedir ve devlete herkesin hizmet etmesi gerekmektedir. Devletin olmadığı yerde rasyonel kurallar yoktur ve bunun sonucunda da anarşi durumu oluşmaktadır. Seneca ise devletin herkesi ve tüm toplumsal kademeleri kapsamaması gerektiğinden söz etmiştir. Bu bakımdan özgürlük, adalet, eşitlik gibi kavramlar da Tanrısal iradede toplumsal alana yansımıştır. Çünkü devlet düzeni, duygulardan sıyrılarak Tanrı tarafından konulmuş kurallarla sağlanmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın öznesi olan üç filozofun devlete yönelik düşünceleri bir araya getirildiğinde aşağıdaki tespitlere varılmıştır. Polybius'a göre, devletlerin de insanlar gibi bir ömrü vardır. Devletler doğar, büyür ve ölürler. Fakat devletlerin anayasalar bağlamında yönetilmesi ölümü geciktirir. Bunun ölçüsü halk adına senatoların karar vermesidir. Dolayısıyla, Polybius'un devlete atfettiği temel anlam, devletin bağlı olduğu yasal ve anayasal kurallardır. Filozof, bunlara bağlı olmayan devletlerin uzun süre ayakta kalmayacağına inanmıştır. Aynı şekilde, Polybius'a göre Roma'nın kısa zamanda büyük bir devlet haline gelmesinin arka planında anayasaların rolü vardır. Polybius'a göre devletlerin gelişim aşamaları vardır bu aşamaların herhangi birisinde hukuka bağlılık zayıflanırsa devlet yıkılmaya yüz tutar. Polybius son olarak devlet yönetiminde çok başlılığın değil bir kişi veya grubun yönetiminin devletin geleceği için daha güvenilir olacağını ifade etmiştir. Cicero, devletin akıl ve yasalarla yönetilmesine yönelik belirleme bulunmuştur. Bunun yanında Cicero, devletin yönetiminde herkesin değil akıllı ve liyakatli olanların getirilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Aksi takdirde kendi deyimi ile "ayak takımının" yönetimi devlet için tehlike oluşturacaktır. Ayrıca Cicero'ya göre devletin ayakta kalmasında o devleti oluşturan yurttaşların birliği de etkili olmaktadır. Cicero'nun siyaset felsefine göre güçlü bir devletin temelinde yatan temel unsurlar: bilinçli yurttaşlar, bilinçli toplum, kamu görevine bağlılık ve siyasal toplumun birliği, yasaların önceliği vardır. Devletlerin arka planındaki en önemli unsurlardan birisi de devletin hukuk ile yönetilmesidir. Bu hukuk, doğal hukuktur ki insanın doğası doğal yasalara uyumludur. Cicero, devlet yönetiminde duygusallığın yeri olmadığını belirtmiş ve kararların alınmasında tarafsızlığın önemine vurgu yapmıştır. Cicero, devlet ile halkı bir tutar fakat devlet ile yönetimi birbirinden

ayırmaktadır. Filozof burada devletin ve dolayısıyla halkın kalıcılığına, yönetim veya hükümetlerin geçiciliğine dikkati çekmiştir. Çünkü, devlet rastgele değil belirli hukuksal kural ve amaçlarla bir araya gelmiş sosyal ve siyasal bir gruptur. Dolayısıyla bir devleti oluşturan vatandaşların birbirlerine düşürülmesi devletin yıkılmasına delalet edecektir. Bunun önüne geçmek için devletin hukuk ve erdeme bağlı yöneticilerce yönetilmesi gerekmektedir. Bu düşünceleriyle Cicero, devleti/halkı her şeyin üstünde görmektedir. Bunun şartı devletin akıl ve bilgelik ile hukukun gözetiminde yönetilmesidir. Seneca, devlet yönetiminde ahlakın ön planda tutulması gerektiğinden söz etmiştir. Çünkü insanın doğal durumdaki gibi özgür olması devlet tarafından kısıtlanmaktadır. Yani devletin tamamen değil kısmen toplum hayatında etkili olmasından söz edilmiştir. Seneca, sınırlı devlette Stoa felsefesinin temel prensipleri olan erdem, mutluluk ve bilgelik kurumsallaşmasının gereğine vurgu yapmıştır. Filozof, devletin tüm toplumu kuşatan ayrımcılığa yer vermeyen bir hüviyete sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. İnsan iradesinin kaynağı Tanrı olduğuna göre devlet yönetiminin de Tanrı iradesi bağlamında yürütülmesi gerekmektedir. Seneca da diğer iki filozof gibi devlet yönetiminde akıl, hukuk gibi erdemlerin ön plana çıkartılmasından yana olmuştur. Seneca, devlet yönetiminde duyguya yer verilmemesi gerektiğini açıklamış bunun yanında devlet yönetiminde göreve bağlılık, kararlılık, zevklerin bastırılması gibi hususları felsefesinin orijinine oturtmuştur. Böylece devlet yönetiminde, yurttaşın mutluluğu esas alınmıştır. Filozof, devletleşme ile bireyin elinden alınan özgürlüğü yurttaşın mutlu bir birey olarak tekrar kazanılabileceğine inanmıştır. Seneca, devletin akıl dairesinde merhametle yönetilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Sonuç olarak, çalışmada araştırılan üç filozofun devlete yönelik düşünceleri, küçük nüans farkları dışında, birbirine benzemiştir. Üç filozofun devlete yönelik düşüncesinde, akıl, yasa, adalet, erdemlilik gibi değerler ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan devlet kesinlikle reddedilen bir entite olmadığı gibi ilahlaştırılan bir tabu da değildir. Tüm çalışmada anlaşıldığı kadarı ile “devletin insan için olduğu” veya devletin “insanın hizmetinde olan bir araç” olduğu görüşü hâkim olmuştur.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulmuştur.*

KAYNAKLAR

- Arsal, S.M. (1948). Umumi Hukuk Tarihi. Üçüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Avcı, M. (2018). Seneca etiğinde bilgi, erdem ve mutluluk ilişkisi. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, 10, 67-76.
- Bahadır, E.M. (2021). Zenon'dan cicero'ya doğal yasa anlayışı. ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 41-54.
- Baker S. (2020). Eski roma: Bir imparatorluğun yükselişi ve çöküşü. (E. Duru, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Balcı, E. (2022). Türkiye'de eğitim politikaları (1923-1980). Birinci Cilt, 2. Basım, Pegem Akademi Yayınları.
- Bouthoul, G. (2014). Politika sanatı. (S. Eyupoğlu ve V. Günyol Çev.). Çan Yayınları.
- Can, N. (2019). Siyaset Felsefesi. Elis Yayınları.
- Cicero, (2016). Yasalar üzerine. Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi, (C. C. Çevik, Çev.). İş Bankası Yayınları.
- Cicero, (2018). Devlet üzerine. İkinci Baskı, Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi, (C. C. Çevik Çev.). İthaki Yayınları.
- Çevik, C.C. (2018). Roma'nın cumhuriyet döneminde siyaset ve felsefe ilişkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çuhadar, C. (2007). Bazı filozofların düşüncesinde devlet kavramı. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(2), 111-129.
- Dinçkol, B. (2017). Atina demokrasısından roma cumhuriyetine: Demostan populus romanusa. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(3), 751-765.
- Doğancı, K. (2014). Polybius'un tarih anlayışı ve tarih yazım yöntemi üzerine. International Journal of Human Sciences, 11(2), 1167-1180.
- Ebenstein, W. (2001). Siyasi felsefenin büyük düşünürleri. (İ. Özel, Çev.). Şule Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). Devlet nedir?. Birinci Baskı, İmge Yayınları.
- Erol, A. (2020). Bir deifikasyon öyküsü: modern devlet. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Gewirth, A. (1969). Introduction: political philosophy. (A. Keskin, Çev.). Political Philosophy, London: The Macmillan. (Bu eser, Ahmet Kesgin tarafından "Siyaset Felsefesi" başlığı ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:1(2011) sayısında tercüme edilip yayımlanmıştır.
- Gözlü, A. (2022). Populus romanus bağlamında aristokratik roma cumhuriyeti. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, 309-323.
- Kılıçbay, M. A. (1993). Şehirler ve kentler. Gece Yayınları.
- Platon, (2005). Devlet. Dünya Klasikleri Felsefe, (C. Saraçoğlu ve V. Atayman Çev.). Bordo Siyah Yayınları.
- Rodgers, N. (2007). Ancient rome. London: Hermes House.
- Schultz, D., ve Tannenbaum, D. (2008). Siyasi düşünce tarihi: filozoflar ve fikirleri. (F. Demir, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Selen, E. (2014). Seneca'nın hercules furens adlı eseri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenel, A. (2010). Siyasal düşünceler tarihi: Tarihöncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş. İkinci Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Toku, N. (2003). John Locke ve siyaset felsefesi. Liberte Yayınları.
- Türk, D. (2011). Helen güneşi batıyor, roma güneşi doğuyor. M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, İletişim Yayınları.
- Yalçın, A. (1983). İktisadi doktrinler ve distemler tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Zabunoğlu, H.G. (2016). Toplum sözleşmesi bağlamında John Locke'un devlet anlayışı. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2), 431-45.

GLOBALIZATION, DEGLOBALIZATION, AND THE US-CHINA COMPETITION: THE BALANCE BETWEEN GEOPOLITICS AND GEOECONOMICS

Murat GÜNEYLİOĞLU
Murat.guneylioglu@klu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3959-5219

ABSTRACT: This article examines how the globalization and deglobalization processes have affected great power politics in general and the US-China strategic competition in particular. It argues that the post-Cold War globalization process has resulted in the relative rise of geoeconomics vis-à-vis geopolitics in great power politics, and that the deglobalization process after the 2008 global crisis has further reinforced this trend. The article accepts that geopolitical power competition continues to be relevant in great power politics. However, it remains limited to specific regional contexts. Currently, the Asia-Pacific region represents one of the most critical geopolitical fault lines which harbors the risk of growing military tensions and crises between the US and China. Such crises would likely jeopardize Beijing's 'peaceful rise' strategy pursued by geoeconomic means. The article concludes that economic globalization alone does not necessarily bring less conflictual, more stable, and rule-based great power relations, which defies the neoliberal expectations of the early post-Cold War era.

Keywords: Globalization, Deglobalization, Great Power Politics, Geoeconomics, China.

Jel Codes: F50, F60.

GLOBALİZASYON, DEGLOBALİZASYON VE ABD-ÇİN REKABETİ: JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİ ARASINDAKİ DENGE

ÖZ: Bu makale, globalizasyon ve deglobalizasyon süreçlerinin genel olarak büyük güç siyasetini ve özel olarak ABD-Çin stratejik rekabetini nasıl etkilediğini incelemektedir. Makale, Soğuk Savaş sonrası küreselleşme sürecinin etkisiyle büyük güç siyasetinde jeopolitik rekabete nazaran jeoekonomik mücadelenin ön plana çıktığını ve 2008 küresel krizinden sonra başlayan deglobalizasyon sürecinin bu eğilimi daha da güçlendirdiğini iddia etmektedir. Çalışma büyük güç politikalarında jeopolitik rekabetin yaşanmaya devam ettiğini kabul etmekte, ancak bunun belirli bölgesel alanlarla sınırlı kaldığını öne sürmektedir. Günümüzde Asya Pasifik bölgesi, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin arasında büyüyen gerilimler ve askeri kriz risklerini barındıran en kritik jeopolitik fay hatlarından birini temsil etmektedir. Bu tür askeri krizler Pekin tarafından izlenen ve jeoekonomik araçlarla dayanan 'barışçıl yükselme' stratejisini riske atma olasılığına sahiptir. Sonuç olarak makale, ekonomik küreselleşmenin tek başına daha az çatışmalı, daha istikrarlı ve kurallara dayalı büyük güç ilişkilerini beraberinde getirmediği fikrine varmaktadır. Bu durum Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya atılan neoliberal varsayım ve beklentilerle çelişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Globalizasyon, Deglobalizasyon, Büyük Güç Politikaları, Jeoekonomi, Çin.

Jel Kodları: F50, F60.

Submission Date: 08.08.2023

Acceptance Date: 06.10.2023

Citation Information: Güneylıoğlu, M. (2023). Globalization, deglobalization, and the US-China competition: The balance between geopolitics and geoeconomics, *Journal of Turkish Social Sciences Research*, 8(2), 89-113.

1. INTRODUCTION

Globalization has always been a critical factor that has shaped great power politics throughout history. It is possible to trace Western-led globalization back to the 16th Century (Modelski, 2003). However, it began to take its current form only after World War II when the US and its Western industrialized and democratic allies established a comprehensive set of ideas, values, and institutions to reinforce global governance over significant issue areas (Owen, 2021). After the end of the Cold War, this system was expanded throughout the world under the leadership of the United States which remained as the sole superpower with clear superiority to all other major powers. Washington had high expectations that the liberal economic and political order would expand to cover all other states including great powers. This would have secured the stability and future of the liberal order and prevented the return of 'out fashioned' great power politics (see Ripsman, 2021). Other great powers such as China and Russia were expected to pursue their collective economic, political, and security interests within the liberal order without attempting to challenge or undermine it.

However, these expectations have not been realized and the future of the liberal order came under serious risk, especially after the 2008 global economic crisis. Economic globalization has not resulted in the expansion of the neoliberal democratic system into the domestic politics of other great powers. In non-Western powers like China and Russia political and security establishments have maintained their authoritarian control on domestic and foreign policies, while government agencies have been quick to reassess an authority over national economic assets. Under the conditions of the global economy and interdependence, they have begun to increasingly use economic instruments instead of, or in addition to military tools to undermine the US hegemony and the liberal order.

The resurgence of great power competition based on economic means, especially between the US and China, has accelerated the current deglobalization process. The 2008 financial crisis has already reinforced economic protectionism and nationalism in many countries from different regions of the world. The rise of China's comparative advantages in production, commerce, and investments has further increased the US-China tensions in the economic realm which have also unfolded into trade wars. Today, the strategic competition between the US and China has strong economic characteristics. While challenging the US hegemony, China avoids traditional geopolitical methods such as military power projections or alliance formation, which Beijing associates with the old type of power politics of the Cold War era (see Ying, 2016). Instead, China focuses on enlarging economic interdependence with other states including traditional allies of the US from all over the world. Such independence with growing asymmetric characteristics could be utilized by Beijing both to maintain its economic growth and to undermine the US-led collective efforts to balance China's rise as a great power in the longer term.

This article examines how globalization and deglobalization processes have impacted great power politics, focusing on the US-China competition. It suggests that both the globalization wave between the 1990s and the late 2000s and the deglobalization wave after the 2008 crisis have contributed to the rise of geoeconomics vis-à-vis traditional geopolitics concerning great power politics at the global level. The article accepts that geopolitical competition between great powers continues to be relevant, but under certain regional contexts. The resurgence of global geopolitical competition is not likely unless great powers collectively balance the US relying on military instruments or there is a direct military conflict involving great powers from different regions. The regional geopolitical fault line between the US and China is the Asia-Pacific region. If China seeks to establish regional hegemony by challenging the US military influence in the Asia-Pacific, this might lead to serious geopolitical crises which would consolidate the US-led alliances and jeopardize China's 'peaceful rise' strategy through economic means. In this regard, the study underlines the comparative advantages of the United States in geopolitics and of China in geoeconomics and suggests that the future of the US-China competition would be shaped by the balance between geopolitics and geoeconomics.

International relations scholars have considered globalization and interdependence as stabilizing forces concerning international politics and great power relations for several decades (Baldwin, 1980; Keohane, 1989, 1990; Doyle, 1997). Their studies emphasize that increasing economic interdependence brought by globalization induces states to cooperate rather than to conflict with each other. As states become tied to each other for their prosperity, they will follow their mutual benefits and avoid conflictual

relations that would harm all parties by disrupting their economic relations. However, as seen in recent American-Chinese relations, high-level interdependence does not ensure that states will focus on furthering their economic cooperation in pursuit of their mutual benefits in various areas such as trade, investment, and technology. The main argument of this article is that globalization and economic interdependence create new problems, uncertainties, and conflicts concerning great power relations. By focusing on US-China relations, the article will show how the changes in the comparative economic advantages of these powers and the controversies between their domestic economic models have led to the rise of geoeconomic competition under the conditions of high-level interdependence.

It is important to note that the study mainly considers the international factors structuring the dynamics of competition between the US and China. In this respect, the article deals with the concept of power in relational terms concerning its projection and the resulting impacts at the international level rather than in absolute terms regarding the national capabilities of each side. Following Holsti's (1967: 194) approach, power is defined here as "the general capacity of a state to control the behavior of others." This definition considers not only the capabilities used to wield influence but also "the acts (process, relationship) of influencing other states;" and "the responses [of other states] to the act." In this regard, the article will show how great powers increasingly use economic instruments rather than military tools to influence the behaviors of other states, which leads to the relative rise of geoeconomics vis-à-vis geopolitics at the global level. Because of this perspective dealing with power at the international system level, most of the intra-state variables such as domestic factors that slow down or accelerate the economic growth of the US and China are overlooked by this study. This represents one of the most significant limitations of this article.

The article uses the qualitative method to comprehend the changing dynamics, instruments, and objectives in great power politics during the processes of globalization and deglobalization. To achieve this, it focuses on actual developments and events like the rising competition over international trade, investments, and economic corridors, commercial disputes and trade wars between great powers, as well as geopolitical tensions that continue in limited regional contexts. The study aims to put forward the complex interactions between globalization, deglobalization, and great power politics by emphasizing all those developments and exploring the causal connections between them. The article primarily aims to contribute to the theoretical discussions on the impacts of globalization and deglobalization on great power politics, whereas some significant points are supported by data from international trade and foreign direct investments.

The first section discusses how the globalization and deglobalization processes have impacted international power politics paying regard to three historical periods, the Cold War era, the US-led globalization wave between the 1990s and the late 2000s, and the post-2008 global crisis period. The second section deals with the transformation of great power politics and the strategic competition between the US and China by focusing on its two significant dimensions, geopolitics, and geoeconomics. Besides putting forward the analytical differences between these two concepts, it also examines why globalization and deglobalization have led to the relative rise of geoeconomic competition between the US and China and which factors have resulted in geoeconomic conflicts between the two great powers. Lastly, the third section examines the comparative advantages of the United States and China concerning the geopolitical and geoeconomic great power competition between themselves. In conclusion, the article's main findings are discussed considering both theoretical implications and political implications for the US-China relations.

2. GLOBALIZATION, DEGLOBALIZATION, AND GREAT POWER POLITICS

Globalization is a comprehensive and complicated process deeply reshaping international relations, which makes it a difficult concept to define. Broadly speaking, globalization could be described as the expansion of political, economic, and social activities "beyond the state on an international and transnational scale" (Ripsman and Paul, 2010). Globalization is a multidimensional process that results in growing interconnectedness between nation states in different areas such as economy, politics, security, and social and cultural relations (Keohane and Nye, 2000). Besides creating new opportunities for various actors in international relations, global interconnectedness may also bring new uncertainties, conflicts, and fast-spreading crises expanding from local to global and global to local. Such crises tend to

reinforce political and social forces calling for a retreat from globalization and greater national control over transboundary movements which would lead to ‘deglobalization.’

Yet, much of the writing in the International Relations literature since the 1980s has emphasized the positive impacts of globalization on interstate relations in general, and great power politics in particular. Neoliberal scholars have taken the lead to underline that globalization leads to the creation of ‘international institutions,’ which support the transition toward a more stable and peaceful world (Keohane, 1989, 1990; Keohane and Martin, 1995). International institutions create certain norms, rules, and procedures which all restrain the arbitrary behavior of states. According to such perspective, institutions not only change the dynamics of power politics but supplant them entirely (see Goddard and Nexon, 2016). Scholars have also portrayed ‘economic interdependence’ as another pacifying factor, as it increases the opportunity cost of using force against an economic partner and the relative efficiency of investment and commerce in extracting resources from foreign territory compared to the use of force (Baldwin, 1980; Doyle, 1997; Ripsman, 2021).

The third important factor emphasized by optimistic IR scholars has been the spread of democracy through the globalization process. It has been expected that open markets and trade would provide both economic and political development. Global economic growth would strengthen and expand the middle-class constituencies in different countries which had historically been the main driving force for democratic political reforms (Freiberg, 2021/22). The democratization process would create internal and external constraints on the use and misuse of power, which would restructure the relationship between the increasing number of democracies (Kornprobst and Paul, 2021). As market democracies share domestic norms of equity, compromise, negotiation, and trust, their governments are expected to be more likely to settle their common disputes through mutual respect, negotiation, compromise, and contract rather than conflict or coercion (see Mousseau, 2000).

All those discussions have been shaped by the historical fact that the globalization process since about the end of WWII has unfolded under American leadership which aimed to build and consolidate an economically open and politically liberal international order. After three decades of a deglobalization period in the first half of the 20th Century, which was marked by the Great Depression and two World Wars, the US led a new globalization wave by creating multilateral institutions, trade agreements, political partnerships, and military alliances. Those arrangements after WWII laid the foundation of the liberal international order encompassing the Western Hemisphere, Western Europe, and the industrialized capitalist states of East Asia (Ikenberry, 2014; Freiberg, 2021/22). After the Cold War, this liberal order was expanded toward former communist states and Third World countries through market reforms, democratization, and the enlargement of Western-originated economic, political, and security institutions (see Lind and Wolhforth, 2019). As a result, the modern version of globalization is generally associated with the liberal international order based on the set of ideas, values, and institutions established after WWII by the US and its industrial-democratic allies to manage economic interactions, promote democracy, and reinforce global governance across a variety of issue areas (Owen, 2021).

According to John Ikenberry, the US supported the expansion of the liberal order after the Cold War not just to reinforce its dominance in international affairs but also to manage great power politics. The expansion of multilateral institutions, agreements, and alliances was expected to consolidate global norms and rules which would undermine the legitimacy of 19th Century-style balance of power politics, spheres of influence, attempts for regional dominance, and territorial conquests (Ikenberry, 2014). In this regard, the integration of China and Russia into the liberal order was especially critical as they were Washington’s major power rivals with the largest economic and military potential, respectively, to challenge this order. The US objective was to fully integrate those states into the international open economy, ensure their membership in as many international institutions as possible, and assist in transforming them into liberal democracies. Until the early 2010s, China and Russia’s integration into key economic institutions, the World Bank, IMF, and World Trade Organization (WTO), was completed. However, their integration into the global economy failed to promote democratization and liberalization in any of those countries (see Mearsheimer, 2019). Furthermore, the US/Western efforts to promote democracy in Eastern Europe through various methods including supporting color revolutions and expanding the EU and NATO magnified Russia’s geopolitical threat perceptions and authoritarian regime security concerns. Ironically, those developments were followed by Russia’s invasion of Georgia and

Ukraine and the re-emergence of traditional geopolitical competition in Eastern Europe (see Pleakhanov, 2016; Freire, 2022).

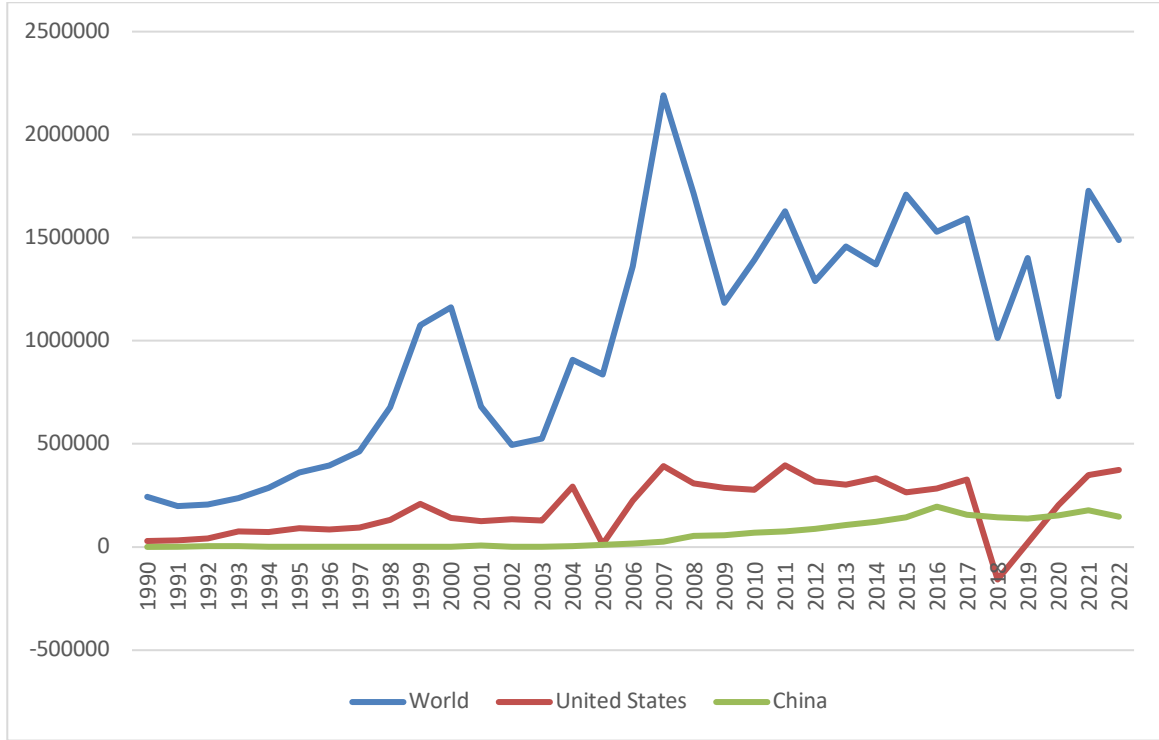
Although China and Russia benefited from globalization, they remained uneasy with the Western-oriented nature of this project, as it created increasing pressures on them to adopt liberal political and economic values, institutions, and practices. Over time, the US' potential great power rivals had a growing suspicion that the liberal order was set up to restrain their power and autonomy on an international scale and therefore to prolong American supremacy. This perception led them to look for alternatives to it (Ripsman, 2021). Since the 2000s, China and Russia sought to promote a comprehensive collection of 'illiberal' ideas, norms, and practices such as sovereignty, non-interference, strong leadership, and centralized state (Bettiza and Lewis, 2020). China and Russia's conception of state-led economic development runs contrary to liberalism as it advocates that economics must always be subordinated to politics. Especially China aims to politically mobilize its growing economic power to consolidate its authoritarian control at home and to reinforce its international standing vis-à-vis all states and, in particular, the American global hegemon (see Horemuž, 2015; Freiberg, 2021/22).

By the 2010s, it has been evident that the US/Western efforts to foster economic interdependence would not automatically lead to the creation of a liberal-democratic domestic order in other major powers. This was especially true for China which has greatly benefited from globalization concerning its relatively high-level GDP growth rates but remained authoritarian in governance without any hope of change in the near future (see Witt, 2019). Although globalization forced the Chinese state to make some reforms to accommodate market forces and adapt to the set of internationally negotiated rules and institutions, the Chinese Communist Party did not give up its determination to retain a monopoly on domestic politics and, accordingly, an overall control on the national economy (Zheng, 2004; Freiberg 2021/22). Contrary to earlier Western expectations, the domestic model of political economy in China did not evolve into 'neoliberalism' but 'state capitalism' that combines features of a market economy with significant government intervention in crucial sectors. Chinese state-owned enterprises and banks seek to create and manipulate asymmetric trade and investment relations with other countries in order to reinforce China's global political leverage and great power status (Scholvin and Wigell, 2018; Owen, 2021). This approach also finds resonance in Russia's approach to international trade, investment, and energy policies (see Wigell and Wihma, 2016).

In the 21st Century, we face two distinct forms of capitalism which decisively shape the contemporary great powers' approach toward globalization. The first variant is liberal capitalism which originated in the Western world and continues to be championed by the US leadership. The second one is state-led or authoritarian capitalism which is represented by China but also prevails in other parts of the Eurasian continent (Milanovic, 2019). State capitalist countries including China use their economic power to pursue their certain strategic interests which pose challenges to the Western-dominated global economic order. China relies on state-owned enterprises to gain advantages in key sectors of the global economy including manufacturing, construction, telecommunications, and international finance. Besides, China is accused of engaging in unfair trade practices such as state subsidies and currency manipulation (Schneider-Petsinger et.al., 2019). Such claims encourage the US and some Western powers to take some countermeasures. This leads to the re-rise of economic nationalism, protectionism, and trade wars, as states from both sides of the dispute seek to safeguard their own interests and maintain their economic competitiveness (Paul, 2023). In this regard, the competition and tensions between state capitalism and liberalism are significant drivers of the current deglobalization process which alter the dynamics of the global economy and great power politics.

If globalization is the expansion of international and transnational exchanges, deglobalization refers to a reduction in global interchanges and a re-establishment of national control on trade, politics, and social issues. The current era deglobalization process started as a call to reclaim national authority over economic and political issues from liberal institutions like WTO, IMF, and World Bank (Ripsman, 2021). The 2008 global crisis bolstered such demands, as it exposed the vulnerabilities of the global economic system based on neoliberal principles. An increasing number of states appealed to protectionist measures to reduce their vulnerability to external shocks such as a retraction of global trade and investment (Vargas-Hernández, 2003). Furthermore, the crisis triggered a shift in economic power and influence away from the United States and Europe toward non-Western rising powers such as China.

While losing ground in foreign direct investment (FDI) and international trade the US adopted some protectionist measures vis-à-vis China and its other major trade partners (Park, 2020).

Graphic 1. Foreign direct investment outflows (million dollars)

Source: United Nations Conference on Trade and Development Database, <https://unctad.org/data-visualization/global-foreign-direct-investment-flows-over-last-30-years>

As shown in Graphic 1, there have been serious downs and fluctuations concerning global foreign direct investments since the 2008 global crisis. However, China's foreign direct investments have remained at a more stable level and continued to rise despite the global crisis. Besides the global crisis period, the US FDI has also shrunk during the 2017-2020 period coinciding with President Donald Trump's term in office, who is known for his anti-globalist and economic nationalist tendencies (Shehadi, 2020). Between these years, the US FDI outflows declined from \$327,8 million to \$204,6 million, while the number even dropped to a negative level in 2018. Indeed, the US companies' changing approach towards foreign direct investments was in parallel with Donald Trump's economic policies. Since his election campaign, he has been a fierce critic of globalization suggesting that it exacerbates domestic economic problems such as unemployment. Advocating the America First principle, Trump has called on US firms to invest in their home country and threatened companies investing overseas with higher taxes (Chandy and Seidel, 2016). Donald Trump's policies as the president of the United States, the hegemonic power of the liberal economic order, have been interpreted as evidence of the continuous deglobalization trend which had already started with the global crisis of 2008 (Zakaria, 2020).

The COVID-19 pandemic also contributed to the deglobalization process, as it fueled Western concerns about the overreliance on China's supply chains for essential products and exacerbated the US-China tensions based on accusations of blame for the outbreak and the handling of the pandemic. In general, nation states became increasingly concerned about their growing dependence on foreign sources for essential goods in the globalized economy undergirded by transnational supply chains. There were some proposals in the Western world, including the diversification of supply chains in the world to ensure at least that they would not be completely dependent on a single state such as China. Other radical solutions advocated nationalization and localization of production by returning all manufacturing of critical goods to home countries, starting from the most significant ones such as medical supplies

(Christensen, 2020; Sarkis, 2020). Those proposals seemed to ignore the massive opportunity costs of such moves in terms of global efficiency and prosperity, as well as would-be negative impacts concerning interstate political relations. This international atmosphere reinforced political and social forces worldwide which advocate for a retreat from globalization, an increased national control over the domestic economy and international exchanges, and a renewed emphasis on the nation state and nationalism (see Zongze, 2012; Agwu, 2021).

The deglobalization process was accompanied by the rise of populism and nationalism which undermined liberal and democratic values in the US and the EU, whereas the rest of the world, particularly Eurasia, witnessed an upsurge of authoritarianism characterized by the consolidation of the government control over economic, political and social affairs (see Freedom House, 2022). This changing global atmosphere facilitated China's efforts to promote and expand its own vision of globalization based on state-led development and conservative values such as national sovereignty. Such initiatives are supported not only by interstate diplomatic and economic relations but also by a network of international organizations that were set as alternatives to Western-led liberal institutions established after WWII. Shanghai Cooperation Organization (SCO), Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), BRICS (Brazil, Russia, India, China, and South Africa), and New Development Bank (NDB) associated with BRICS are international institutions that have recently increased their appeal, especially among emerging economies and authoritarian countries (Cooley and Nexon, 2020a; Almeida and Silva, 2018). Furthermore, China's Belt and Road Initiative has promoted large-scale financial and investment opportunities for developing countries without any democratic conditionality, which has been fueling Beijing's economic clout in the Global South (Yağcı, 2018).

Currently, the liberal international order is challenged not only from the outside but also from the inside, given the internal problems of the Western world such as the rise of populist and nationalist leaders, the erosion of democratic norms and values, and the declining appeal of multilateralism and liberal institutions. For example, the US reduced its support to liberal international organizations during Donald Trump's term in office and began to criticize their functions, decisions, and policies based on narrowly defined American national interests. President Trump's preference for a transactional approach to international relations over broader commitments to international institutions and cooperation signaled that the US may not be willing to pay for the high price of maintaining the liberal order under the changing global economic conditions (Cooley and Nexon, 2020a). All those developments put the future of the liberal international order in jeopardy while rendering it much more vulnerable to rising challenges by non-Western powers including Russia and China.

The discussion represented in this section allows us to draw significant conclusions about the impacts of the globalization and deglobalization processes on great power competition since the 1990s. First, globalization has not ensured less conflictual great power relations through the expansion of economic interdependence, democracy, and international institutions. Such expectations are based on a biased perspective associating globalization directly with the characteristics of the US-led liberal hegemony, which currently faces serious challenges from other major powers, particularly China. When great powers differ in their approach toward capitalism and globalization, the growing interdependence may lead to new disagreements and disputes. Furthermore, international institutions themselves may turn to instruments of great power competition, particularly when they are led by rival major powers defending alternative norms and pursuing competing economic interests.

Secondly, the globalization process after the Cold War has altered the dynamics of great power politics introducing new economic and institutional tools which play an increasingly greater role compared to traditional military instruments. Following their integration into the global economy, the US major power rivals have adapted themselves to use such geoeconomic instruments in international power politics. The deglobalization process driven by economic nationalism and protectionism has not reversed but further reinforced this trend in great power politics, which marks the rise of geoeconomics vis-à-vis traditional geopolitics at the international system level.

3. TRANSFORMATION OF GREAT POWER POLITICS AND THE US-CHINA COMPETITION: GEOPOLITICAL AND GEOECONOMIC DIMENSIONS

This section aims to take the discussion on globalization and deglobalization's impacts on great power competition forward, by focusing directly on its two significant dimensions, geopolitics and geoeconomics. Whereas geopolitics traditionally relies on military power and instruments, geoeconomics combines and utilizes a set of economic tools in international politics. The coexistence of economic and military instruments in the current era of international politics and their close interrelatedness has led to confusing definitions for geopolitics and geoeconomics, with no clear borders formed between these key concepts (Scholvin and Wigell, 2018). However, such a separation is both crucial and necessary not only because geopolitics and geoeconomics rely on different instruments but also because they generate distinct resulting impacts in international politics (Wigell and Vihma, 2016).

Geopolitics is primarily based on military instruments including military alliances, bases, installations, interventions, and operations (see Luttwak, 1990, 1994; Starr and Siverson, 1990). The sides of a geopolitical competition aim at establishing spheres of influence with definite borders which is preserved based on a military balance of power. Once established the military status quo and balance of power define acceptable and unacceptable types of behavior for local states and outside powers with an interest in the region. The ultimate end of geopolitics is ensuring 'physical control' over specific geographical contexts (see Luttwak, 1994).

Geopolitical power competition brings about high-level threat perceptions, counterbalancing, bandwagoning, and hence, 'centripetal forces' concerning the relationship between allied states (Wigell and Vihma, 2016). High-level threats result in the establishment of asymmetrical military alliances between great powers and smaller states, in which great powers commit security assistance to their weaker allies in exchange for significant concessions in their domestic and foreign policies (Morrow, 1991). Such military alliances are mutually exclusive in which the members deepen their cooperation with each other to deter outsiders. Therefore, military alliances build formidable barriers against geopolitical interventions towards regions falling under the sphere of influence of a given great power.

On the other side, geoeconomics is based on economic instruments that are used to manipulate interstate relations and to project power over different geographical contexts. It is a branch of power politics that utilizes economic tools such as foreign investments, financial aid, economic sanctions, trade, energy, and commodity policies (Blackwill and Harris 2016). The ultimate objective of geoeconomics is not to ensure 'physical control' but to promote 'asymmetric interdependence' with other states located in critical geographic contexts. Such interdependence could be used to manipulate economic relations in order to influence those states' critical political and economic decisions (see Diesen 2019). So that geoeconomic players could promote more advantageous economic deals, ensure their control over critical land and maritime trade corridors, and increase their share in regional and global markets. These will enable those powers to increase their relative wealth and power on a global scale (see Beeson, 2018).

Compared to geopolitics, geoeconomics generates lower-level threat perceptions, underbalancing, hedging, and 'centrifugal forces' in international relations (Wigell and Vihma, 2016). In geoeconomics states do not create military alliances but international economic institutions, regional integration projects, and trade agreements. Those economic institutions and blocs maintain a mix of competitive and cooperative relations with each other due to the complex structure of the current era global economy. Therefore, such economic groupings are not as much as mutually exclusive as military alliances. There are always significant trade, finance, and production relations between economic rivals, which are not easy to terminate or redirect (see Acharya, 2017). The level of global interdependence facilitates geoeconomic players' moves to wedge the existing military alliances by selectively accommodating the economic interests of allied states within those coalitions (Wigell and Vihma, 2016).

Hence, geoeconomic initiatives provide an effective way for great powers to politically penetrate into traditional spheres of influence of other major powers without provoking defensive mechanisms of military alliances. Such initiatives aim to undermine the balancing capability of those alliances in the longer term. In this regard, geoeconomic agents focus on expanding and managing interdependence with other states located in critical regions such as strategic trade corridors and their neighborhoods where they would most likely face such a balancing coalition. In this regard, the prefix "geo" emphasizes the

geographical dimension and objectives associated with geoeconomics such as establishing a sphere of influence by a great power in a specific region. These strategic objectives separate geoeconomics from what could be simply defined as economics (Baracuh, 2019). As Baracuh (2019) suggests, economic power has three main components: resources, markets, and rules that structure economic interactions between states. Accordingly, a geoeconomic strategy followed by a major power aims to increase its access to critical resources and markets and its ability to control the international flow of trade, investments, and the ensuing interdependences. Geoeconomic strategies also include the creation of international economic projects, programs, and institutions that would help major states shape the rules of economic and commercial relations between states (Roberts, Moraes and Ferguson, 2018). Those would all increase the economic clout of a given great power in a specific geographical context.

During the Cold War era, geopolitics maintained its preeminence vis-à-vis geoeconomics concerning great power politics due to several factors. First of all, there was far less economic interdependence between the US and its great power rivals, as well as between Washington's allies and pro-socialist states (Maher, 2018). For example, the Warsaw Pact countries did not enjoy the increasing level of global trade and foreign direct investments up until their integration into the world economy in the 1990s (Ripsman 2021). Because the US' main great power adversaries, the Soviet Union and China, were not fully integrated into the global economy, they have mostly been confronted and contained through geopolitical initiatives such as the formation of regional military alliances and arms buildup (see Diesen, 2021). Besides, the US' undisputed economic supremacy which was marked by its incomparable GDP was never challenged by any other great power in the 20th Century (Tammen et al. 2000). It was another reason why geopolitics overshadowed geoeconomic competition during the Cold War.

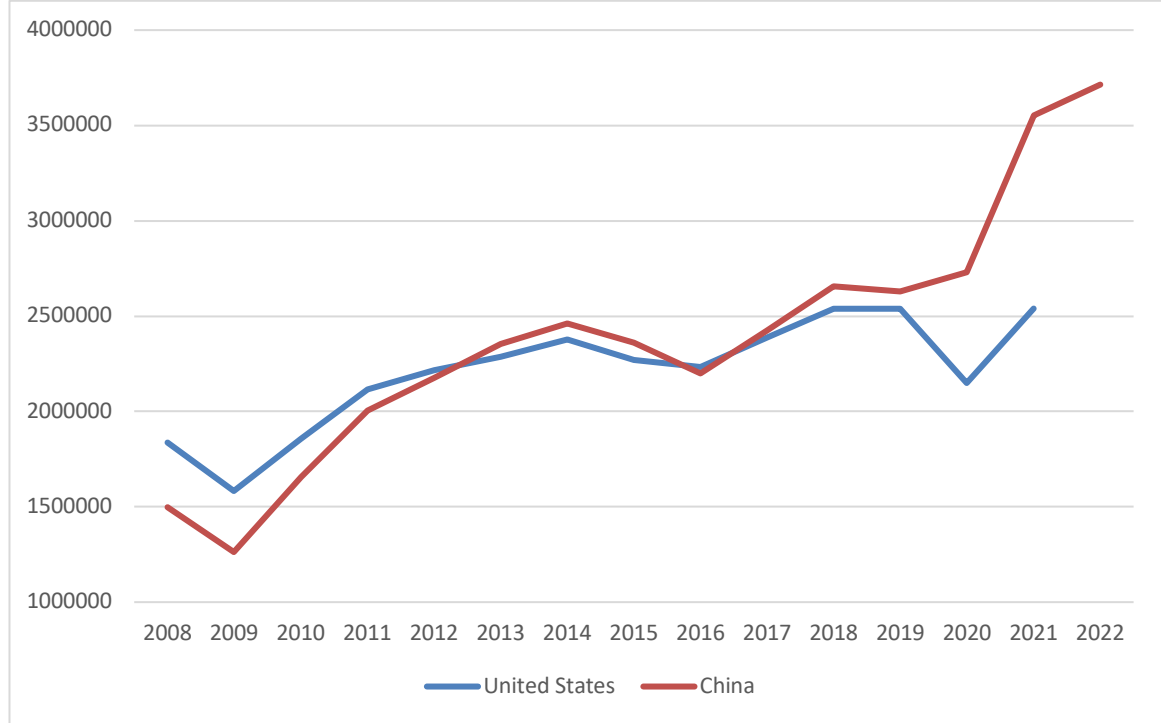
The worldwide globalization wave between the 1990s and 2008 changed these conditions that had favored geopolitics versus geoeconomics in previous decades. As noted in the first section, one of the US objectives in promoting globalization was to mitigate traditional geopolitical competition drawing on military means and balance of power politics. The expansion of the liberal economic system towards former communist countries and the Third World brought an unprecedented level of interdependence on a global scale. Especially economic interdependence between the US and China boosted to high and complex levels that would have been inconceivable in the context of American-Soviet relations (Gertz and Evers, 2020).

Under these conditions, China and other major powers hesitated to engage in direct geopolitical confrontation with Washington fearing that it would harm trade, investment, and commercial links with the United States and therefore derail their economies. They began to follow more tacit and indirect forms of balancing against the US that fall short of geopolitical initiatives such as military alliance building (Paul, 2004, 2005). This type of indirect resistance strategy is called by some scholars as 'soft balancing' which draws on non-military instruments including diplomatic and economic means. Soft balancers also form regional economic blocs that boost trade and economic development for members while diverting commerce away from nonmembers. This would enable them to change relative economic power at the global level at least in the long run (Pape, 2005, Paul 2004, 2005).

During the deglobalization process after the 2008 economic crisis, the trend of the rise of geoeconomics vis-à-vis geopolitics has not weakened but further strengthened. Facing a decline in global demand and the problem of overcapacity due to the crisis, China decided to step up its foreign direct investments which were expected to enlarge export demands (Shen and Chan, 2018; Sum, 2020). In 2013, China declared the Belt and Road Initiative (BRI) which is a \$1 trillion massive investment project targeting developing countries in Eurasia and Africa. The BRI's overall geoeconomic vision focuses on developing economic corridors from China to Europe over land and sea under Beijing's terms and leadership. The project seeks to place China at the epicenter of new economic networks through increased investments in roads, railways, ports, oil and gas pipelines, and other infrastructure (Leonard 2016; Gertz and Evers 2020). These geoeconomic power projections seek to further increase Beijing's comparative advantages in economy and trade, to expand its share in global markets, and to enhance its political clout in a vast geographical space. The BRI eventually aims to bind participant countries to China's economic orbit, standards, and technology by building asymmetrical interdependence with them (Cooley and Nexon, 2020a).

Following Beijing's announcement of its ambitious BRI project in 2013, China's global exports of goods and services exceeded those of the United States (see Graphic 2). The Trump administration has

adopted protectionist measures in trade vis-à-vis China which seemed to temporarily slow down but did not terminate this trend (see Pettis, 2021). In 2022, China's total export of goods and services reached above \$3,5 trillion surpassing the US exports by 1 trillion dollars at the global level.

Graphic 2. Exports of goods and services by the US and China (million dollars)

Source: World Bank Database, <https://data.worldbank.org/>

Besides the BRI project that expands China's global economic clout, Beijing also relies on multilateral institutions such as SCO, BRICS, NDB, and AIIB in its geoeconomic strategy. Those institutions include members that jointly pursue the objectives of increasing their relative economic position and challenging the US dominance of the global economy (see Acharya, 2017; Maher, 2018). In this regard, China's and other rising powers' hesitation to embrace the US-led liberal international order along with its norms, rules, principles, and institutions and their alternative globalization visions favoring their own strategic interests led to the resurgence of great power competition based on economic instruments. The US and its allies from different regions sought to respond to Chinese geoeconomic initiatives by designing alternative programs and projects focusing on infrastructure and transportation investments. The rise of geoeconomic competition was accompanied by the declaration of a number of significant geoeconomic initiatives based on the competing strategic interests of different powers (Table 1).

Table 1. Competing geoeconomic projects declared since the early 2010s

Title	Announced by	Objectives
Belt and Road Initiative	China, 2013	To build and develop economic corridors through the overland Silk Road Economic Belt and the ocean-based 21st Century Maritime Silk Road, to boost China's infrastructure, transportation, and technology investments in those critical regions.
Act East Policy	India, 2014	To strengthen relations between India and the ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) countries, to establish new land corridors connecting India to Southeast Asia and East Asia, and to counterweigh China's geoeconomic influence.
Partnership for Quality Infrastructure: Investment for Asia's Future	Japan, 2015	To address Asian nations' massive demand for infrastructure development in cooperation with international organizations such as G20, the World Bank, and the Asian Development Bank, to build new land and maritime routes to enhance connectivity between the Bengal Bay and the South China Sea, to balance China's growing regional economic clout.
New Northern Policy and New Southern Policy	South Korea, 2017	To enlarge South Korean engagement on new projects of infrastructure such as ports, railroads, and waterways through China, Mongolia, Central Asia, Russia, and Eastern Europe corridor, as well as the Arctic Ocean (from the North), to develop South Korea's connectivity with the ASEAN nations and India (from the South).
Eurasian Economic Union	Russian Federation, 2015	To enhance Russia's regional clout by developing economic, commercial, and energy cooperation with post-Soviet states, to improve the collective bargaining power of the members to lessen their asymmetrical dependence on China and the EU.
Trans-European Transport Network (TEN-T)	European Union, 2013 (new updates and regulations)	To build a powerful transport network around Europe by expanding infrastructure investments through specific corridors including the Baltic-Adriatic, Mediterranean, and Orient/East-Med corridors. These corridors will supplement the Mediterranean Partnership, the Eastern Partnership, and other accords aimed at strengthening relations between the EU and neighboring regions.
New Silk Road Initiative	United States, 2011 (not implemented)	To establish new North-South transport and commercial lines via Central Asia and Afghanistan, to supplement Eurasia's East-West routes, and to develop energy corridors in order to meet the growing demands of South Asian economies.
India-Middle East-Europe economic corridor	United States, 2023	To develop trade routes through India, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Jordan, Israel, and the EU by increasing investments in ports and railways, to enhance economic ties between the US allies and partners, to counterbalance China's BRI project and its expanding role in international infrastructure investments.

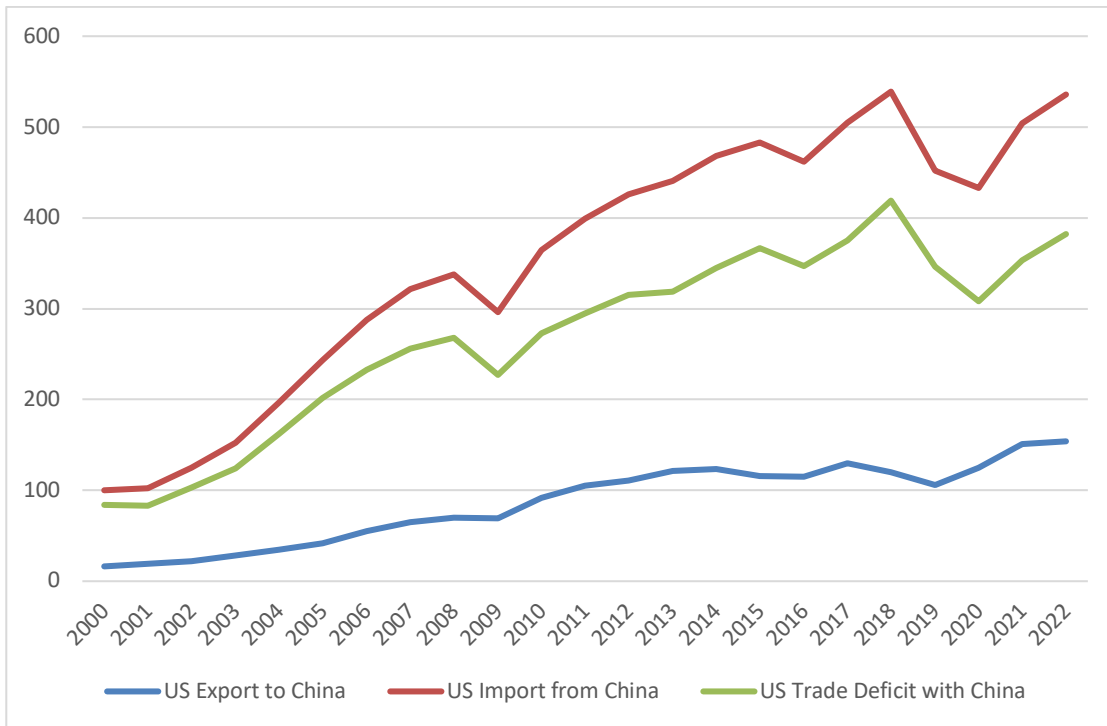
Sources: Ecologise, 2020; Palit, 2016; Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2015; Botto, 2021; Diesen 2021; European Commission, 2023; U.S. Department of State, 2017, Ellis-Petersen, 2023.

It is obvious that both globalization and deglobalization waves following each other served to the rise of geoeconomics in great power politics. Since the 1990s, the US strategy to expand the liberal international order towards the non-Western world including Eastern Europe, Post-Soviet Eurasia, and South and East Asia relied primarily on financial, economic, and institutional instruments. Indeed, the growing interdependence managed to mitigate military competition and confrontation at the global level. However, it failed to create multilateral, cooperative, and harmonious great power relations as expected by neoliberal scholars. It is primarily because the unprecedented level of global interdependence created new problems that fed great power tensions (Maher, 2018). In most interdependencies, states are not equally dependent on each other. Therefore, interdependence creates asymmetric dependencies and vulnerabilities that great powers tend to avoid. Managing the political and strategic implications of

interdependence is very difficult, especially for the US and China. Interdependence has already created significant tensions and frictions between the United States and China over different issues including currency rates, property rights, investment regulations, and standardization. Such problems trigger the revival of mercantilist trade strategies and the increase of protectionism which accelerate the current deglobalization process (Maher 2018).

In this regard, globalization created fault lines in the global economy which serves the deglobalization process intertwined with a growing geoeconomic competition (Ripsman, 2021). Given the irreconcilable contradictions between liberal capitalism and state capitalism, the resolution of problems and disputes between the US and China becomes increasingly difficult. China's domestic economic model enables it to follow an effective geoeconomic approach whose objectives are set in terms of relative gains in power, not absolute gains in welfare. State capitalism provides China with crucial geoeconomic assets that Western nations do not have, namely state-owned banks and companies. Beijing tries to ensure the maximum possible access of its own companies to markets, capital, commodities, technology, data, and resources of other nations while preserving its right to limit foreign companies' access to its own economy. The Chinese state seeks purposefully to create 'national champions,' that would dominate domestic, regional, and global markets by assisting them to acquire comparative advantages (Freiberg, 2021/22; Scholvin and Wigell, 2018).

In this respect, Washington accuses the Chinese government of intervening in the free play of market forces at both domestic and international levels with several illegitimate tactics such as currency manipulation, state subsidies, import barriers, forced transfer, and stealing of technology (Freiberg, 2021/22). Since the 2008 global crisis, China's increasing relative gains in the global economy heightened American threat perceptions from Beijing based on the long-term economic, technological, and military implications of the rise of China. These considerations led to a shift away from the 'economic mindset' that characterized the international economic order of the 1990s and toward a 'security mindset' that characterizes the geoeconomic world order of the current era. The securitization of economic policy is translated into (geo)economization of strategic policy at the global level (Roberts, Moraes & Ferguson, 2018).

Graphic 3. The US bilateral trade with China (billion dollars)

Source: United States Census Bureau, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>

Graphic 3 shows how the Chinese-American interdependence grows asymmetrically concerning the bilateral trade between the two great powers. In 2018, the US trade deficit with China reached a record level exceeding \$400 billion, which coincided with the escalation of the trade war declared by the Trump administration against China. In early 2018, Trump declared tariffs on solar panels as well as aluminum and steel for all nations. As a major actor in the solar panel and steel sectors, China reacted by imposing tariffs on \$3 billion worth of American products. In 2019, Washington imposed tariffs of 15% on \$300 billion of Chinese imports and 30% on an additional \$250 billion of Chinese products. China responded by levying a 5% to 10% tariff on American products valued at \$75 billion and a 20% to 25% tax on products worth \$110 billion (Buchholz, 2020). Despite having an impact on bilateral trade, those measurements were not successful concerning the expected outcomes in the US economy and the trade relationship with China, while the trade deficit continued to grow (Bahar, 2017; Pettis, 2021). Furthermore, according to an analysis of the World Bank (2023), China has turned out to be more central to the networks of global trade in the past several years despite the trade war with the US.

Concerned by the potential risks of China's rise based on state-capitalist practices, President Biden continued to impose tariffs on Chinese imports and set some additional trade restrictions. He also adopted unprecedented export regulations limiting Beijing's ability to acquire sophisticated technology and prohibited certain American investments in Chinese high-tech industries (Siripurapu and Berman, 2023). In his recent speech focusing on the US international economic strategy, the US National Security Advisor Jake Sullivan, emphasized that Washington wanted China out of the supply chain concerning technologies of strategic importance, whereas they could cooperate with Beijing in other sectors and economic issues (Dollar, 2023). The imposition of unilateral tariffs harms America's credibility as a promoter of free trade and demonstrates the continuous trend toward deglobalization. Those developments also mark the increasing use of economic tools and measurements by great powers, which contributes to the further rise of geoeconomics under the conditions of high-level interdependence.

Despite the relative rise of geoeconomics in the current world order, geopolitical power competition keeps its relevance under limited regional contexts. Since the 1990s, the US policy to expand the liberal order has partially drawn on military instruments but in a restrained manner. The US offshore democracy promotion campaigns have expanded into military interventions aiming at bringing dictatorship regimes down in Afghanistan and the Middle East. This inevitably triggered threat perceptions of major powers positioned nearby, not to mention Russia (see Pape, 2005). Besides Washington pushed for NATO enlargement eastward as it was seen as a key institutional instrument to spread liberalism and democracy in Eastern Europe and to expand the zone of stability towards this region (see Lucarelli, 2002; Zagorcheva, 2012). The expansion of the US geopolitical influence triggered Russia's counterbalancing actions and led to indirect military conflicts between Washington and the Kremlin in certain countries such as Georgia, Syria, and Ukraine (see Korolev, 2018).

However, there are several reasons why those military crises would remain limited at a regional scale and would not expand into a global geopolitical competition comparable to the Cold War. First of all, Russia's geopolitical projections are constrained in certain geographic contexts where it has maintained a traditional military presence and influence since the Cold War years. In this regard, such moves by Russia just seek to preserve the political and military status quo in those regions. Secondly, great powers such as Russia and China avoid forming a military alliance to balance the US military power preponderance at the global level. Given the level of global interdependence, the renewal of such a military competition between great powers would create serious handicaps for the economic security of each one (see Paul, 2004: 10; Ying, 2016). In this regard, Russia and China also hesitate to provide direct military support to each other's regional disputes and conflicts such as Ukraine and Taiwan, which would risk the escalation of such crises from regional to global (see Ying, 2016; Korolev and Portyakov, 2018).

Indeed, China has more compelling economic capabilities that would ensure the sustainment of an all-around geopolitical competition alone vis-à-vis the US. However, Chinese leadership repudiates old-style power politics based on military power projections and alliances. Beijing neither tries to break existing security alliances nor create new ones at regional and global levels (Deng and Moore, 2004; Ikenberry, 2014). This provides advantages for Beijing's geoeconomic power projections that seek to overcome the barriers of military alliances by integrating other states into the Chinese economy (Owen, 2021). Nevertheless, there are possibilities for military tensions and conflicts between China and the US

allies at a regional scale in the Asia-Pacific. As examined later, such regional tensions might create disadvantages for the 'peaceful rise' strategy pursued by Beijing through geoeconomic means.

4. COMPARATIVE ADVANTAGES OF THE UNITED STATES AND CHINA IN THE 21ST-CENTURY GREAT POWER POLITICS

After examining the rise of geoeconomics at the global level and underlining the endurance of geopolitics at regional levels, it is significant to consider the comparative advantages of the US and China in the current era great power politics, especially since the beginning of deglobalization. The primary advantage of the US vis-à-vis all other great powers is its ongoing material power primacy covering many significant aspects of national power. The United States has the greatest military, economic, financial, and technological capabilities in the world, which leads some scholars to portray the current system still as unipolar (Beckley, 2018; Brooks and Wohlforth, 2023). Furthermore, the standing institutions of the liberal order such as the World Bank, IMF, World Bank, and the dollar-dominated international financial system continue to undergird American structural power to manage global economic issues (Freiberg, 2021/22).

In the area of geopolitics, the US maintains the largest military and political alliance network throughout the world, which also extends to China's neighborhood. The containment of Russia and China since the aftermath of WWII through regional alliances still provides Washington with significant advantages in projecting military power and managing its geopolitical interests (see Öztürk and İrfanoğlu, 2021). The US maintains military partnerships approximately with 50 states including industrial European nations and Asia-Pacific countries such as Japan, South Korea, the Philippines, Thailand, Australia, and New Zealand. On the other side, Russia has less than ten allies which are small regional states looking for Moscow's military and economic support, whereas China holds only one formal alliance relationship with its neighbor North Korea (Ikenberry, 2014; Resnick and Sworn, 2023). It is true that military alliances are getting weaker at the global level and do not provide all-out barriers against China's economic rise. Yet, the US' ongoing geopolitical partnership with China's neighbors might create crucial advantages for Washington in case of growing tensions and conflicts in the Asia-Pacific. China's ambitious claims over maritime rights and contested islands and the changing naval balance of power in the Asia-Pacific region increase regional powers' threat perceptions from Beijing (see Oliveira, 2021). In case of a military crisis or conflict, those geopolitical threats might be utilized by the US to remobilize its regional allies against China and to reinforce its political economic, and military cooperation with all those states.

Nonetheless, all these geopolitical advantages of the US could not be easily translated into geoeconomics at the global level. Given the complex global economic structure, it seems not possible to build formidable defensive walls against China's rising influence that is mainly based on geoeconomic instruments. The military, political, and ideological alliances are getting weaker under the centrifugal forces of the current geoeconomic order. This represents one of the greatest disadvantages of Washington vis-à-vis China. All of the US allies maintain a high degree of interdependence with China which directly or indirectly contributes to the latter's rise. Even American close allies in Europe such as Britain, Germany, and Italy look for benefits of economic, financial, and technological cooperation with China. In this regard, they are not willing to jeopardize their relationship with China for the sake of Washington, their long-standing ally (see Twining 2015; Brattberg et al. 2021, Bermann, 2021). Chinese 'selective accommodation tactics' towards individual states based on its own strategic interests seek to undermine existing military alliances further. Weaker states in Asia-Pacific, Eastern Europe, and the Middle East are much more vulnerable to such tactics as they deeply need foreign investments and financial sources offered by Beijing. Chinese geoeconomic initiatives encourage other countries including the US' long-standing allies and partners towards hedging and underbalancing concerning their interactions with China (see Smith, 2019). As China creates asymmetric interdependence with those states, it is getting more difficult for Washington to mobilize its traditional military allies and other partners to protect the liberal international order along with its norms, values, and institutions vis-à-vis rising China and other non-Western powers.

The United States' inability to form a comprehensive geoeconomic strategy to effectively confront China's economic rise since the 2008 global crisis has also put Washington in a disadvantageous position. China's rising comparative advantages in production and trade led to some recent steps by the United States representing a retreat from defending the liberal principles in the world economy. The Trump administration's policies to increase the US' wealth and economic power include not very feasible solutions under the conditions of the global economy, such as re-directing US foreign investments into America to expand domestic production and jobs (Bahar, 2017; Stiglitz, 2018). Besides turning towards economic protectionism, the Trump leadership also showed reluctance to bear the high costs of maintaining liberal hegemonic order and began to focus more attention on short-term and narrowly defined American interests. Donald Trump apparently downgraded the US support to liberal international institutions, which cast doubts on America's willingness to supply economic and military goods at the global level (Cooley and Nexon, 2020a, 2020b).

Therefore, the Trump administration played into the hands of other major powers who sought to undermine the liberal order by weakening Western-led institutions, delegitimizing their visions, setting alternative institutional frameworks, and providing economic goods such as infrastructure investments. By reassuring the US commitment to international institutions and its long-standing allies, the Joe Biden administration started a cautious return to internationalism, whose success is yet to be confirmed (Engel and Hansen, 2022). Nonetheless, the US relative decline could also push it to further isolation from the world, given American domestic grievances about the domestic economic repercussions of globalization and the declining support for liberalism-oriented foreign policy (see Paul, 2021).

The weakening of liberalism throughout the world represents another disadvantage of the United States in its great power competition with China. In the early 1990s, the collapse of the Soviet Union and communism resulted in the foundation of the normative superiority of the US based on liberal democratic values. Those values became the main source of the US soft power and influence to reshape international and domestic politics in different regions. The former communist and socialist countries were defined as transition countries that were expected to be integrated into the liberal world order under the guidance of Western-led institutions such as the World Bank, IMF, and WTO (see Lukin, 2014). Since the 2008 global crisis, however, it has been commonplace to consider the West to be in normative retreat. The credit crisis in the US was followed by a Eurozone crisis in the EU, which has eroded the public image of Western economic systems as superior to others (Cooley, 2015). The worsening of social and economic problems, waves of migration, and the growing danger of terrorism fueled nationalism, populist tendencies, and illiberal political factions in both the United States and the EU (Cooley, 2015; Walker, 2016; Keating and Kaczmarek, 2019). The EU which was once the US' greatest partner concerning the integration of Eurasian countries into the liberal order has lost its capacity to restructure its neighborhood through soft power due to its internal political and economic problems and the weakening of further enlargement prospects (Ultan and Ornek, 2015). All those developments could increase the comparative attractiveness of alternative economic models such as state-led economic development and new international projects and institutions including the BRI and the AIIB which serve Chinese geoeconomic interests (Li, 2020).

Considering China's advantages in its great power competition with the US, one should start with its huge population base and its economic implications. With four times bigger population, China has to improve its economic productivity just to one-quarter of that of the US to reach the latter's GDP. If China ever achieves the output per capita of the most advanced-level industrialized countries, its economy might expand to be four times larger than that of the United States (Freiberg, 2021/22). The authoritarian management of this huge economic power through geoeconomic projects designed by a party-state provides additional advantages to China. The party-state has a free hand to decide whether to use national sources to develop internal socio-economic conditions or to use growing economic power for further geoeconomic expansion. A.F.K Organski (1958) who predicted that China would be the eventual superpower rival of the United States already discussed the relative advantages of authoritarian states in strategic management of the economy. According to him, the internal conditions of authoritarian countries could provide more rapid economic growth under state control. Also, those states find it easier to form single and unified domestic and foreign policies without facing domestic disagreements and resistance.

The transition period from communism to state capitalism in the post-Cold War era has not decreased but further increased those advantages of China. (see Scholvin and Wigell, 2018). In today's globalized system, states have to collaborate with private businesses that constitute the complex networks of the international economy, including transnational banks, payment companies, energy providers, technological companies, and infrastructure builders in order to exercise their geoeconomic power and achieve their objectives. Close and collaborative relationships between government entities and companies operate as a force multiplier. Geoeconomic power improves when businesses are aligned with state strategies and initiatives and keen to collaborate with government agencies to fulfill them. Chinese state capitalist model designed and controlled by the Communist Party represents one of the best examples of this. Given the strong and broad relationships that exist between the Chinese government and its business community, the knowledge, capacities, and interests of the Chinese state and its enterprises are tightly aligned. However, in other states where governments and business enterprises are less closely aligned, government agencies find it much harder to weaponize interdependence and project geoeconomic influence in different regions. For example, the US leadership has been stating over the years that it wishes to develop greater commercial links between the US and Africa, but American companies have been very slow to react in ways to fulfill this objective (Gertz and Evers, 2020). In the 21st Century, China achieved to surpass the US as the continent's primary commercial partner and investment provider, while Washington is still attempting to catch up with Beijing (Wang, 2020; Öztürk, 2022).

Global interdependence that was boosted since the 1990s has also increased China's relative advantages in the 21st Century great power politics. This interdependence enables China to support its rise through economic relations with a wide range of states in different areas of the world including the US, its formal military allies, and even some of China's regional adversaries. Today, China is the biggest trade partner of 120 states located in different regions such as South America Africa, the Middle East, and Asia. Those countries include China's neighbors Vietnam, Taiwan, South Korea, and Japan, whereas the EU also has China as its largest external commercial partner (Green, 2023). Besides its comparative trade advantages, China's rejection of geopolitical power politics and its adoption of the 'peaceful rise' doctrine emphasizing mutual benefit, cooperation, and economic development helps Beijing to sustain its economic relationship at a high level with all those states (see Jackson, 2014).

Despite all these advantages of China in geoeconomics, there are significant disadvantages of Beijing vis-à-vis the United States concerning geopolitical competition scenarios. Like many rising great powers in history, China could eventually seek to remove other great powers' military influence from its close neighborhood. As offensive realist theory suggests great powers aim to establish a regional hegemony in their own region. According to this perspective, China will gradually convert its economic power to military capabilities. Beijing will also seek to remove US military forces operating in its neighborhood so that it will be able to establish a military hegemony in Asia-Pacific (see Mearsheimer, 2014). Over the last two decades, China has developed a sophisticated anti-access/area-denial (A2/AD) system around the Strait of Taiwan, the East China Sea, and the South China Sea, which includes submarines, anti-ship, anti-air, and anti-ballistic weaponry, and other naval and aerial assets. This system provides a 'counter intervention' strategy that aims to limit the intervention and deterrence abilities of the United States and its local allies vis-à-vis China. As a consequence, the United States is gradually shifting its military strategy away from force projection and toward stronger "forward presence, counterstrike, and deterrent capabilities" (Meraner, 2023). If this contention over the military status quo continues, this would further feed the militarization of the Asia-Pacific region and strengthen asymmetrical military alliances in the region as the US regional allies would turn to Washington for increased security guarantees. It would inevitably shift the balance between geoeconomic and geopolitical competition between China and the US towards the latter.

Today, the Asia-Pacific region represents one of the greatest fault lines of geopolitics, which harbors the risk of a growing military contention between the most powerful country in the world and a rising challenger. Given the nuclear deterrence and complex economic interdependence in the global system, both sides would likely restrain themselves from falling into direct military conflict, which has been achieved by the US and the Soviet Union even under the Cold War conditions. This would prevent the expansion of geopolitical crises from regional to global. Yet, China's military policies and hegemonic

stance in the Asia-Pacific waters would trigger balancing initiatives by regional powers and the United States. This might force Beijing to channel its national resources from geoeconomic to geopolitical means that are comparably less profitable and more provocative. It could eventually slow down China's economic growth.

Currently, China is the second-largest military spender behind the US accounting for 13% of the world's military expenditures and 20% of non-US spending, a figure that has gradually increased over the last two decades (Maher, 2018). This makes analysts question whether Chinese military intentions are oriented toward defense or expansion. According to some, China would eventually seek to secure its boosting investments over developing trade corridors relying on its own military capabilities. For example, Chinese investments in the ports of regional states like Sri Lanka, Myanmar, Bangladesh, and Pakistan raised concerns that those maritime facilities may turn into China's naval bases at some time in the future (see Hornat, 2016; Lo, 2017). In this regard, China's actions in neighboring seas have created uncertainty for many of its neighbors, which has put their vital commercial and maritime interests at stake (Maher, 2018).

China's approach towards the Taiwan issue appears as the most critical factor concerning the security and stability of the Asia-Pacific region. It is also a crucial case to observe China's geostrategic approach towards its neighborhood as Beijing often combines geoeconomic instruments and geopolitical threats in its policy toward Taiwan. China has been seeking reunification with the island through economic plans and initiatives such as institutionalizing economic cooperation and cross-strait trade, as well as establishing a single market with Taiwan. (Economist, 2019, Chang and Yang, 2020). At the same time, however, Beijing does not avoid issuing military threats to the Taipei government to deter it from taking more steps toward independence, as China sees Taiwan as an issue of territorial integrity and national pride. In 2019, Chinese leader Xi Jinping stressed that China will never abandon the option of using force and will take all necessary measures to bring Taiwan back into the People's Republic of China. This militarily threatening approach is also supported by an increased level of naval exercises and large-scale military incursions near the island. (Chang and Yang, 2020; Yang, 2023).

After Russia's invasion of Ukraine, the Taiwan problem turned into a more heated issue. Some analysts argue that the Ukraine war would encourage China to invade Taiwan as it proved that the US avoids being directly involved in military conflict against a nuclear-armed adversary in its close neighborhood. Others focus on the impacts of the Ukraine war on international politics and suggest that the developments following Russia's invasion will deter Beijing from taking the military option against Taiwan. The Ukraine conflict has brought European allies together under US leadership and NATO, which had been called "brain-dead" by French President Emanuel Macron just a couple of years ago (Rutland, 2023; Becker et al., 2022). More importantly, China's ambiguous stance towards Russia's invasion has prompted the EU to support some steps by the US to oppose China's attempts to control critical areas of global trade and technology, though Brussels has previously been hesitant to join the trade war between the US and China. The Ukraine conflict has also united key Asian allies such as Taiwan, South Korea, and Japan behind the US leadership which have all participated in the international sanctions on Russia. According to some analysts, the US military allies from Europe and Asia-Pacific will likely impose coordinated sanctions on China in case of a similar conflict scenario in Taiwan. Given China's enormous level of interdependence with the EU and the US, those sanctions would be extremely destructive to China's economy and accordingly its geoeconomic power projections (Rutland, 2023).

Besides the Taiwan issue, the South China dispute has been another factor involving the risk of military escalations between China, the US, and regional American allies. Since 2009, Beijing has strengthened its territorial claims in the South China Sea through several methods including land reclamation, the militarization of islands under its control, and the use of legal claims and diplomatic power. China's ambitious arguments concerning the dispute contradict the sovereignty claims of several regional states including the Philippines, Vietnam, Malaysia, Indonesia, and Taiwan (Mastro, 2020). China, for its part, has been swiftly upgrading its military capabilities and growing its naval presence in contested areas and critical maritime chokepoints (Fravel and Glaser, 2022). Those developments have disturbed the US regarding its geoeconomic concerns and geopolitical alliance commitments. The US aims to prevent an entire Chinese control over the South China Sea to ensure free and open access to this area for economic and commercial reasons and to sustain the international norm of freedom of navigation. Secondly, the growing military tensions in the region bear the risk of entrapment into a direct

conflict with China, given the US' alliance relationship with regional states contesting for territory over the South China Sea such as the Philippines (Mastro 2020).

Since 2016, China's conventional military actions in the South China Sea have risen in terms of both complexity and aggressiveness. Those activities have included frequently organized military exercises focusing on various aspects including anti-surface warfare and air campaigns. China's military exercises have temporarily hindered navigation and extended toward the disputed areas of the South China Sea (Mastro, 2021; Al Jazeera, 2023). In response to Chinese intimidation tactics vis-à-vis littoral states, the US has grown its naval and air presence and began to organize large-scale military exercises with its regional allies (Fravel and Glaser, 2022). One of China's primary methods for pushing its claims has been to increase the risks for others exercising their rights by harassing other littoral states' oil and gas exploration platforms, fishing boats, and military vessels, which has recently led to serious military faceoffs (Mastro, 2020). These increased hostilities in the South China Sea along with growing military deployments of China and the US in the Asia Pacific have heightened the potential of a crisis triggered by miscalculations or unintentional incidents in the air or at sea. As the military jets and warships of China and the US operate in close proximity to one another, the possibility of a direct collision remains present, which could uncontrollably escalate toward larger armed conflicts in the region (International Crisis Group, 2022).

If military tensions and crises between China, the US, and its regional allies grow to threaten the free flow of trade in the Asia-Pacific region, it would not be without repercussions in other regions. Asia-Pacific and Indo-Pacific regions include significant trade routes and seaways for international trade, which have been seen as crucial by European countries since the age of colonialism (see Medcalf, 2018). The growing military tensions over there may enforce political, diplomatic, and military cooperation between the Western countries. Furthermore, some NATO states with advanced naval and air capabilities might come to signal to support the position of the United States and Washington's regional allies. If serious military crises emerge, the US could also lead some international measurements against China's behavior risking open trade, which in this case would be viewed as more legitimate by Western countries. Even though European countries may hesitate to grant active support to US military initiatives, such crises could lead to coordinated diplomatic and economic sanctions by the US and the EU against China which would aim at deterring Beijing's dangerous moves risking direct great power conflicts and international trade.

In such a scenario, the geopolitical competition would be still limited to a certain geographical context but it would also have some global geoeconomic repercussions. The rise of geopolitical threats would reinforce the asymmetrical alliance relationship between the US and its traditional allies in Asia and Europe. Such threats may also shift economic and technological cooperation away from China due to rising relative gains concerns in Western countries. China's relations and economic cooperation with its neighbors and Western advanced economies would be damaged. This might consequently put Beijing's 'peaceful rise' strategy at serious risk.

CONCLUSION

This article examined the impacts of globalization and deglobalization processes on great power relations, which enables us to draw significant conclusions about the changing dynamics of international politics. First of all, the analysis represented above put forward the 'two-way' interactions between the globalization/deglobalization processes and great power politics. While these two processes have reshaped great power politics, the significant changes in the latter have also served as an impetus for globalization and deglobalization. The rise and decline of specific great powers, the changing economic balance of power between them, and their comparative advantages in economy and trade appear to be the primary factors shaping the general tendency towards globalization or deglobalization. Between 1990 and 2008, the collapse of the communist Soviet Union, the unipolar balance of power, and the US economic and normative supremacy enabled Washington to lead a worldwide globalization process. Since 2008, however, the economic rise of China, the growing level of interdependence between great powers, and Beijing's increasing comparative advantages vis-à-vis the US have moved strategic competition between great powers to a geoeconomic level and furthered deglobalization.

The second important conclusion drawn from the analysis above is that the future of the US-China competition will be shaped by the balance of geopolitical and geoeconomic competition. The comparative analysis presented in the article puts forward China's greater advantages vis-à-vis the US in geoeconomics. China developed its comparative advantages in economics and trade during the globalization wave of the 1990s, while the 2008 global crisis led to a further shift of economic power from Western countries to Asia. During the deglobalization era, China began to project geoeconomic power more directly utilizing its state-capitalist system, accumulated capital, and developing technological capabilities whereas the US could not find an effective strategy to undermine Beijing's geoeconomic initiatives. Rather, Washington chose to move further towards economic projectionism, which opened more space for China in geoeconomics at the global level.

On the other side, the article put forward China's significant disadvantages vis-à-vis the United States in geopolitics which poses risks for the future of Beijing's peaceful rise strategy. The current geopolitical situation induce Beijing to denounce traditional great power politics based on military instruments. The contemporary military status quo in Asia-Pacific was formed based on the post-WWII arrangements and still favors the United States. Any high-profile attempt by Beijing to remove the US from China's neighborhood would be perceived as dangerous revisionism that put international peace and security at great risk. A regional military crisis would also consolidate the US-led alliances in the Asia-Pacific region, as we have seen in Europe after Russia's invasion of Ukraine. Furthermore, a geopolitical crisis may also lead to some economic sanctions on China collectively imposed by the US and its allies. This would accelerate deglobalization in a way disfavoring Chinese geoeconomic interests. In this regard, this study's approach drawing on the analytical differences between geopolitics and geoeconomics may be useful for future research on the great power competition between the United States and China.

Last but not least, the article demonstrated how the irreconcilable contradictions between liberalism and state-led capitalism have also been major drivers of deglobalization in the current era. In the post-Cold War era, global economic integration has not been accompanied by a democratic transformation in non-Western great powers. This is an important reason why the Western expectations concerning the positive impacts of globalization in great power politics have not been fulfilled. Today managing global interdependence seems to be much harder because the strongest economic and military powers in the world, the United States and China, do not share a similar domestic system, common norms and values, and vigorous interests in institutional cooperation. The US and China's attempts to promote their economic, normative, military, and superiority at global and regional levels will continue to stimulate geoeconomic and geopolitical conflicts which would in turn accelerate deglobalization. All those evaluations put forward that economic globalization alone does not necessarily bring less conflictual, more stable, and rule-based great power relations, which defies the neoliberal expectations of the 1990s.

Ethics Statement: *The author declares that ethical rules were complied with in all preparation processes of this study.*

Conflict of Interest: *No potential conflict of interest was reported by the author.*

Acknowledgement: *None*

REFERENCES

- Acharya, A. (2017). After liberal hegemony: The advent of a multiplex world order. *Ethics & International Affairs*, 31(3), 271-285.
- Agwu, F.A. (2021). *Foreign policy in the age of globalization, populism and nationalism*. Singapore: Springer.
- Al Jazeera. (2023). China issues warning for military exercises in parts of South China Sea. September 28. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/28/china-issues-warning-for-military-exercises-in-parts-of-south-china-sea> (September 29, 2023).
- Almeida, T.F., and Silva, R. L. (2018). The development bank of BRICS. *BRICS Law Journal*, 5(4), 5-32.
- Bahar, D. (2017). Trump's trade policy: protecting American workers at the expense of American consumers. Brookings Commentary. January 6. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/trumps-trade-policy-protecting-american-workers-at-the-expense-of-american-consumers/> (July 1, 2023).
- Baldwin, D.A. (1980). Interdependence and power: A conceptual analysis. *International Organization*, 34, 471-506.
- Becker, M., Fahrion, G., Peters, G. K., Neukirch, R., Pfister, R., Popp, M., Puhl, J., Sandberg, B., Verschwele, L. and Zand, B. (2022). United by danger: How Vladimir Putin brought the west together, *Spiegel International*, March 4. Retrieved from <https://www.spiegel.de/international/world/united-by-danger-how-putin-brought-the-west-together-a-f2b871da-500a-41d4-8e13-db7cdd99567c> (September 20, 2023).
- Beckley, M. (2018). *Unrivaled: Why America will remain the world's sole superpower*. New York: Cornell University Press.
- Beeson, M. (2018). Geoeconomics with Chinese characteristics: the BRI and China's evolving grand strategy. *Economic and Political Studies*, 6(3), 240-256.
- Bermann, S. (2021). European strategic autonomy and the US-China rivalry: Can the EU "prefer not to choose"? *IAI Papers* 21/32. July. Retrieved from <https://www.iai.it/sites/default/files/iaip2132.pdf> (July 1, 2023).
- Bettiza, G., and Lewis, D. (2020). Authoritarian powers and norm contestation in the liberal international order: Theorizing the Power Politics of Ideas and Identity. *Journal of Global Security Studies*, 5(4), 559-577.
- Blackwill, R.D., and Harris, J.M. (2016). *War by other means: Geoeconomics and statecraft*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bobo, L. (2017). New order for old triangles? The Russia-China-India matrix. *Russie.Nei.Visions*, No. 100, IFRI, April. Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/lo_russia_china_india_triangle_2017.pdf (July 1, 2023).
- Botto, K. (2021). South Korea beyond Northeast Asia: How Seoul is deepening ties with India and ASEAN. *Carnegie Endowment for International Peace*. October 19. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2021/10/19/south-korea-beyond-northeast-asia-how-seoul-is-deepening-ties-with-india-and-asean-pub-85572> (September 20, 2023).
- Brattberg, E., Le Corre, P., Stronski, P., and de Waal, T. (2021). China's influence in southeastern central, and eastern europe. *Carnegie*. October 13. Retrieved from https://carnegieendowment.org/files/202110-Brattberg_et_al_EuropeChina_final.pdf (July 1, 2023).
- Brooks, S.G., and Wohlforth, W.C. (2023). The myth of multipolarity: American power's staying power. *Foreign Affairs*, 102(76).
- Buchholz, K. (2020). U.S.-Chinese trade war: A timeline. *Statista*. August 17. Retrieved from <https://www.statista.com/chart/15199/us-chinese-trade-war-escalates/> (September 20, 2023).
- Chandy, L., and Seidel, B. (2016). Donald Trump and the future of globalization. *Brookings Commentary*. November 18. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/donald-trump-and-the-future-of-globalization/> (September 20, 2023).

- Chang, C.-C., and Yang, A.H. (2020). Weaponized interdependence: China's economic statecraft and social penetration against Taiwan. *Orbis*, 64(2), 312-333.
- Christensen, T.J. (2020). A modern tragedy? COVID-19 and US-China relations. Brookings Institution. May. Retrieved from https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/05/FP_20200507_covid_us_china_christensen_v2.pdf (July, 1 2023).
- Cooley, A. (2015). Authoritarianism goes global: Countering democratic norms. *Journal of Democracy*, 26(3), 49-63.
- Cooley, A., and Nexon, D. (2020a). *Exit from hegemony: The unraveling of the American global order*. New York: Oxford University Press.
- Cooley, A., and Nexon, D.H. (2020b). (No) Exit from liberalism? *New Perspectives*, 28(3), 280-291.
- Deng, Y., and Moore, T.G. (2004). China views globalization: Toward a new great-power politics? *The Washington Quarterly*, 27(3), 115-136.
- Diesen, G. (2019). The geoeconomics of Russia's greater eurasia initiative. *Asian Politics & Policy*, 11(4), 566-585.
- Diesen, G. (2021). The geoeconomics of the eurAsian economic union. In A. Aseeva & J. Górski (Eds.), *The law and policy of new Eurasian regionalization: Economic integration, trade, and investment in the post-Soviet and greater Eurasian space* (pp. 19-31). Leiden: Brill Nijhoff.
- Dollar, D. (2023). US protectionism is a flawed strategy. *East Asia Forum*. June 4. Retrieved from <https://www.eastasiaforum.org/2023/06/04/us-protectionism-is-a-flawed-strategy/> (September 20, 2023).
- Doyle, M.W. (1997). *Ways of war and peace: realism, liberalism, and socialism*. New York: Norton.
- Ecologise. (2020). Nine competing geoeconomic projects that will shape Asia's future. February 13. Retrieved from <https://ecologise.in/2020/02/13/nine-competing-geoeconomic-projects-that-will-shape-asias-future/> (September 20, 2023).
- Economist. (2019). China tries to deepen economic ties with Taiwan yet more. November 7. Retrieved from <https://www.economist.com/asia/2019/11/07/china-tries-to-deepen-economic-ties-with-taiwan-yet-more> (September 20, 2023).
- Ellis-Petersen, H. (2023). G20: EU and US back trade corridor linking Europe, Middle East and India. *The Guardian*. September 9. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/09/g20-eu-and-us-back-trade-corridor-linking-europe-middle-east-and-india> (September 20, 2023).
- Engel, R., and Hansen, T. (2022). The United States: A cautious return to internationalism. *Carnegie Endowment for International Peace*. February 17. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2022/02/17/united-states-cautious-return-to-internationalism-pub-86314> (July 1, 2023).
- European Commission. (2023). *Trans-European transport network (TEN-T)*. Retrieved from https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/infrastructure-and-investment/trans-european-transport-network-ten-t_en (September 20, 2023).
- Fravel, M.T., and Glaser, C.L. (2022). How much risk should the United States run in the South China sea? *International Security*, 47(2), 88-134.
- Freedom House. (2022). New report: Authoritarian rule challenging democracy as dominant global model. February 24. Retrieved from <https://freedomhouse.org/article/new-report-authoritarian-rule-challenging-democracy-dominant-global-model> (July 1, 2023).
- Freiberg, A.L. (2021/22). The growing rivalry between America and China and the future of globalization. *Texas National Security Review*, 5(1). Retrieved from <https://tnsr.org/2022/01/the-growing-rivalry-between-america-and-china-and-the-future-of-globalization/> (July 1, 2023).
- Freire, M.R. (2022). The quest for status: how the interplay of power, ideas, and regime security shapes Russia's policy in the post-Soviet spac. In E. Götz & S. N. Macfarlane (Eds.), *Russia's Role in World Politics: Power, Ideas, and Domestic Influences* (pp. 87-101): Springer.
- Gertz, G., and Evers, M. M. (2020). Geoeconomic competition: Will state capitalism win? *The Washington Quarterly*, 43(2), 117-136.
- Goddard, S.E., and Nexon, D.H. (2016). The dynamics of global power politics: A framework for analysis. *Journal of Global Security Studies*, 1(1), 4-18.

- Green, M.A. (2023). China is the top trading partner to more than 120 Countries. Wilson Center. January 17. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/china-top-trading-partner-more-120-countries#:~:text=China%20is%20the%20largest%20trading,trade%20with%20Russia%E2%80%94%94and%20Ukraine> (July 1, 2023).
- Holsti, K.J. (1967). *International Politics: A framework for analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Horemuž, M. (2015). Economic integration of the post-soviet space and soft power of Russian federation. *Politické vedy*, 18(2), 8-24.
- Hornat, J. (2016). The power triangle in the Indian Ocean: China, India and the United States. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(2), 425-443.
- Ikenberry, G.J. (2014). The illusion of geopolitics: The enduring power of the liberal order. *Foreign Affairs*, 93(3), 80-91.
- International Crisis Group. (2022). Risky competition: Strengthening U.S.-China crisis management. Asia Report No 324. May 20. Retrieved from <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/324-us-china-crisis-management.pdf> (September 29, 2023).
- Jackson, N.J. (2014). Trans-regional security organisations and statist multilateralism in Eurasia. *Europe-Asia Studies*, 66(2), 181-203.
- Keating, V.C., and Kaczmarek, K. (2019). Conservative soft power: liberal soft power bias and the 'hidden' attraction of Russia. *Journal of International Relations and Development*, 22(1), 1-27.
- Keohane, R.O. (1989). *International institutions and state power: Essays in international relations theory*. Boulder: Westview Press.
- Keohane, R.O. (1990). International liberalism reconsidered. In J. Dunn (Ed.), *The economic limits to modern politics* (pp. 165-194). Cambridge: Cambridge University Press.
- Keohane, R.O., and Martin, L.L. (1995). The promise of institutionalist theory. *International security*, 20(1), 39-51.
- Keohane, R.O., and Nye Jr., J.S. (2000). Globalization: What's new? What's not? (And So What?). *Foreign Policy*, 118, Spring, 104-119.
- Kornprobst, M., and Paul, T.V. (2021). Globalization, deglobalization and the liberal international order. *International Affairs*, 97(5), 1305-1316.
- Korolev, A. (2018). Theories of non-balancing and Russia's foreign policy. *Journal of Strategic Studies*, 41(6), 887-912.
- Korolev, A., and Portyakov, V. (2018). China-Russia relations in times of crisis: A neoclassical realist explanation. *Asian Perspective*, 42(3), 411-437.
- Leonard, Mark. 2016. "Introduction." In *geo-economics with chinese characteristics: how China's economic might is reshaping world politics*. The World Economic Forum. January. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GeoEconomics_with_Chinese_Characteristics.pdf (July 1, 2023).
- Li, X. (2020). China's pursuit of soft power: Norm diffusion as a soft power mechanism. *Advances in Applied Sociology*, 10(7), 278-297.
- Lind, J., and Wohlforth, W. C. (2019). The future of the liberal order is conservative. *Foreign Affairs*, 98(2), 70-81.
- Lucarelli, S. (2002). *Peace and democracy: the rediscovered link the EU, NATO and the European system of liberal-democratic security communities*. Research project funded by the NATO Euro-Atlantic Partnership Council Individual Research Fellowships – 2000-2002 Programme. Retrieved from <https://www.nato.int/acad/fellow/00-02/Lucarelli's.pdf> (July 1, 2023).
- Lukin, A. (2014). Eurasian integration and the clash of values. *Survival*, 56(3), 43-60.
- Luttwak, E.N. (1990). From geopolitics to geo-economics: Logic of conflict, grammar of commerce. *The National Interest* (20), 17-23.
- Luttwak, E.N. (1994). The theory and practice of geo-economics. In A. Clesse, R. Cooper, & Y. Sakamoto (Eds.), *The international system after the collapse of the east-west order* (pp. 220-236). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Maher, R. (2018). Bipolarity and the future of US-China relations. *Political Science Quarterly*, 133(3), 497-525.

- Mastro, O.S. (2020). Military confrontation in the South China Sea. Council on Foreign Relations. Contingency Planning Memorandum No. 36. May 21. Retrieved from <https://www.cfr.org/report/military-confrontation-south-china-sea> (September 20, 2023).
- Mastro, O.S. (2021). Chinese intentions in the South China Sea. Wilson Center. April 29. Retrieved from https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/documents/mastro_paper.pdf (September 20, 2023).
- Mearsheimer, J. J. (2014). Can China rise peacefully? *The National Interest*. October 25. Retrieved from <https://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204> (July 1, 2023).
- Mearsheimer, J. J. (2019). Bound to fail: The rise and fall of the liberal international order. *International Security*, 43(4), 7-50.
- Medcalf, R. (2018). Reimagining Asia: from Asia-Pacific to Indo-Pacific. In G. Rozman & J. C. Liow (Eds.), *International relations and Asia's southern tier: ASEAN, Australia, and India* (pp. 9-28). London: Palgrave Macmillan.
- Meraner, F.-L. R. (2023). China's anti-access/area-denial strategy. *The Defence Horizon Journal*. February 9. Retrieved from <https://www.thedefencehorizon.org/post/china-a2ad-strategy> (July 1, 2023).
- Milanovic, B. (2019). *Capitalism, alone: The future of the system that rules the world*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2015). Announcement of "partnership for quality infrastructure: investment for Asia's future." May 21. Retrieved from https://www.mofa.go.jp/policy/oda/page18_000076.html (September 20, 2023).
- Modelski, G. (2003). Globalization. In D. Held & A. McGrew (Eds.), *The global transformations reader: An introduction to the globalization debate* (2nd ed., pp. 55-59). Cambridge: Polity Press.
- Morrow, J.D. (1991). Alliances and asymmetry: An alternative to the capability aggregation model of alliances. *American Journal of Political Science*, 35(4), 904-933.
- Mousseau, M. (2000). Market prosperity, democratic consolidation, and democratic peace. *Journal of Conflict Resolution*, 44(4), 472-507.
- Oliveira, A.C. G. d. (2021). From panda to dragon: An analysis of China's maritime actions and reactions in the East China Sea and their implications since 2012. *Contexto Internacional*, 43(1), 147-171.
- Organski, A.F.K. (1958). *World politics*. New York, NY: Alfred A. Knopf.
- Owen, J.M. (2021). Two emerging international orders? China and the United States. *International Affairs*, 97(5), 1415-1431.
- Öztürk, T. (2022). Deglobalizasyon sürecinin Afrika'daki yansımaları: Güç rekabetinin ticari güvenliğe etkileri. In T. Öztürk & İ. T. Taslı (Eds.), *Uuslararası ticaret ve güvenlik: Güncel gelişmeler, bölgesel sorunlar, farklı yaklaşımlar* (pp. 111-135). Ankara: Panama.
- Öztürk, T., and İrfanoğlu, E. (2021). Amerikan dış politikasında jeopolitiğin önemi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21(1), 17-27.
- Palit, A. (2016). India's Act East policy and implications for Southeast Asia. *Southeast Asian Affairs*, 43, 81-92.
- Pape, R.A. (2005). Soft balancing against the United States. *International Security*, 30(1), 7-45.
- Park, S. (2020). Trade conflict between the US and China: What are the impacts on the Chinese economy. *International Organisations Research Journal*, 15(2), 153-168.
- Paul, T.V. (2004). Introduction: The enduring axioms of balance of power theory and their contemporary relevance. In T. V. Paul, J. J. Wirtz, and M. Fortmann (Eds.), *Balance of power: theory and practice in the 21st century* (pp. 1-25). Stanford: Stanford University Press.
- Paul, T.V. (2005). Soft balancing in the age of US primacy. *International Security*, 30(1), 46-71.
- Paul, T.V. (2021). Globalization, deglobalization and reglobalization: adapting liberal international order. *International Affairs*, 97(5), 1599-1620.
- Paul, T.V. (2023). The specter of deglobalization. *Current History*, 122(840), 3-8.
- Pettis, M. (2021). How Trump's tariffs really affected the U.S. job market. *Carnegie Endowment for International Peace*. January 28. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/chinafinancialmarkets/83746> (September 20, 2023).

- Plekhanov, S.M. (2016). Assisted suicide: Internal and external causes of the Ukrainian Crisis. In J. L. Black and M. Johns (Eds.), *The Return of the Cold War: Ukraine, the West and Russia* (pp. 3-25). New York: Routledge.
- Resnick, E.N., and Sworn, H.E. (2023). China and the alliance allergy of rising powers. *War on the Rocks*, May 30. Retrieved from <https://warontherocks.com/2023/05/china-and-the-alliance-allergy-of-rising-powers/> (July 1, 2023).
- Ripsman, N.M. (2021). Globalization, deglobalization and great power politics. *International Affairs*, 97(5), 1317–1333.
- Ripsman, N.M., and Paul, T.V. (2010). *Globalization and the national security state*. Oxford: Oxford University Press.
- Roberts, A., Moraes, H.C., and Ferguson, V. (2018). The geoeconomic world order. *Lawfare*. November 19. Retrieved from <https://www.lawfaremedia.org/article/geoeconomic-world-order> (July 1, 2023).
- Rutland, P. (2023). War in Ukraine is a warning to China of the risks in attacking Taiwan. *The Conversation*. August 16. Retrieved from <https://theconversation.com/war-in-ukraine-is-a-warning-to-china-of-the-risks-in-attacking-taiwan-211251> (September 20, 2023).
- Sarkis, J. (2020). Supply chain sustainability: learning from the COVID-19 pandemic. *International Journal of Operations & Production Management*, 41(1), 63-73.
- Schneider-Petsinger, M., Wang, J., Jie, Y., and Crabtree, J. (2019). US–China strategic competition: The quest for global technological leadership. Research Paper, Chatham House, November. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/CHHJ7480-US-China-Competition-RP-WEB.pdf> (July 1, 2023).
- Scholvin, S., and Wigell, M. (2018). Power politics by economic means: Geoeconomics as an analytical approach and foreign policy practice. *Comparative Strategy*, 37(1), 73-84.
- Shehadi, S. (2020). Has Trump destroyed the globalisation dream? *Investment Monitor*. November 6. Retrieved from <https://www.investmentmonitor.ai/features/has-trump-destroyed-the-globalisation-dream/> (September 20, 2023).
- Shen, S., and Chan, W. (2018). A comparative study of the belt and road initiative and the marshall plan. *Palgrave Communications*, 4(1), 1-11.
- Siripurapu, A., & Berman, N. (2023). The contentious U.S.-China trade relationship. Council on Foreign Relations. September 26. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgrounder/contentious-us-china-trade-relationship> (September 29, 2023).
- Smith, J.M. (2019). China's rise and (under?) balancing in the Indo-Pacific: putting realist theory to the test. *War on the Rocks*. January 8. Retrieved from <https://warontherocks.com/2019/01/chinas-rise-and-under-balancing-in-the-indo-pacific-putting-realist-theory-to-the-test/> (July 1, 2023).
- Starr, H., and Siverson, R. M. (1990). Alliances and geopolitics. *Political Geography Quarterly*, 9(3), 232-248.
- Stiglitz, J.E. (2018). Rethinking globalization in the Trump era: US-China relations. *Front. Econ. China*, 13(2), 133-146.
- Sum, N.-L. (2020). The intertwined geopolitics and geoeconomics of hopes/fears: China's triple economic bubbles and the 'one belt one road' imaginary. In J. Agnew (Ed.), *The Confines of Territory* (pp. 156-180). Routledge.
- Tammen, R.L., Kugler, J., Lemke, D., Alsharabati, C., Efirid, B., Stam, A.C., and Organski, A.F.K. (2000). *Power transitions: Strategies for the 21st century*. New York: Seven Bridges.
- Twining, D. (2015). China's trans-atlantic wedge. *Foreign Policy*. March 25. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2015/03/23/chinas-transatlantic-wedge/> (July 1, 2023).
- U.S. Department of State. (2017). U.S. support for the new silk road. Retrieved from <https://2009-2017.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad/> (September 20, 2023).
- Ultan, M.O., and Ornek, S. (2015). Euroscepticism in the European Union. *International Journal of Social Sciences*, 4(2), 49-57.
- Vargas-Hernández, J.G. (2023). Relocation strategy of global supply chain and value chain under deglobalization. In U. Akküçük (Ed.), *Managing Inflation and Supply Chain Disruptions in the Global Economy* (pp. 62-80). Hershey: IGI Global.

- Walker, C. (2016). The authoritarian threat: The hijacking of "soft power". *Journal of Democracy*, 27(1), 49-63.
- Wang, L. (2020). China and the United States in Africa: competition or cooperation? *China Quarterly of International Strategic Studies*, 6(1), 123-141.
- Wigell, M., and Vihma, A. (2016). Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia's geostrategy and its effects on the EU. *International Affairs*, 92(3), 605-627.
- Witt, M.A. (2019). China's challenge: Geopolitics, de-globalization, and the future of Chinese business. *Management and Organization Review*, 15(4), 687-704.
- Wohlforth, W.C. (1999). The stability of a unipolar world. *International Security*, 24(1), 5-41.
- World Bank. (2023). Protectionism is failing to achieve its goals and threatens the future of critical industries. August 29. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2023/08/29/protectionism-is-failing-to-achieve-its-goals-and-threatens-the-future-of-critical-industries> (September 20, 2023).
- Yağcı, M. (2018). Rethinking soft power in light of China's belt and road initiative. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(57), 67-78.
- Yang, W. (2023). China rolls out carrot-and-stick strategy to influence Taiwan ahead of key election. *Voice of America News*. September 20. Retrieved from <https://www.voanews.com/a/china-rolls-out-carrot-and-stick-strategy-to-influence-taiwan-ahead-of-key-election/7275894.html> (September 20, 2023).
- Ying, F. (2016). How China sees Russia: Beijing and Moscow are close, but not allies. *Foreign Affairs*, 95(1), 96-105.
- Zagorcheva, D. (2012). NATO enlargement and security in the Balkans. *Journal of Regional Security*, 7(1), 7-31.
- Zakaria, F. (2020). The world is de-globalizing. Trump set the example. *Washington Post*. January 23. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/the-world-is-de-globalizing-trump-set-the-example/2020/01/23/0c785696-3e23-11ea-8872-5df698785a4e_story.html (September 20, 2023).
- Zheng, Y. (2004). *Globalization and state transformation in China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zongze, R. (2012). An analysis of anti-globalization movements from the perspective of "democratic deficit". In T. Cai (Ed.), *Chinese Perspectives on Globalization and Autonomy* (pp. 329-345). Leiden: Brill.

ULUSLARARASI TELEVİZYON FUARLARININ PROGRAM VE DİZİ TANITIMLARINDAKİ ETKİSİ

Nimet ERSİN

ersinnimet1@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5878-5566

ÖZ: Uluslararası televizyon fuarları televizyon programları ve dizilerin alım-satımı öncesi tanıtımının yapıldığı, medya sektöründen profesyonellerin bulunduğu organizasyonlardır. Program ve dizi sözleşmelerinin alıcılar ve televizyon kuruluşlarındaki alım-satım yetkilileri ya da distribütörlerle yapılmasına rağmen uluslararası televizyon fuarlarına yüzlerce şirket katılmakta, stant açmakta, etkinlikler, davetler düzenlemektedir. Çalışmanın amacı televizyon programları ve dizilerin satış öncesi sergilendiği, alıcılara örnek gösterimlerinin yapıldığı televizyon fuarlarının yapımların tanıtımındaki etkisini araştırmak ayrıca ülke tanıtımına katkısını ortaya koymaktır. Bu amaçla uluslararası televizyon fuarlarına katılmış, medya sektöründen 6 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre uluslararası televizyon fuarlarının program, dizi tanıtımlarında ve sonraki alım-satım işlemlerinin yürütüldüğü ikili ilişkilerin geliştirilmesinde önemli etkisi vardır, ayrıca buralarda temsil edilmek ülke imajına da katkı sağlamaktadır. Uluslararası televizyon fuarları giriş ücretlerinin olduğu, medya profesyonellerine hitap eden organizasyonlardır ancak aynı zamanda “show business” yani gösteri alanlarıdır. Fuarlara katılan kuruluşların gerekli maliyeti göze alarak fuar alanında görünür yerlerde stant açmaları, dizi tanıtımları için oyuncuların fuara katılımının sağlanması, etkili davetler verilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Televizyon fuarları, televizyon marketleri, program alım-satımı, televizyon dizisi, lisanslama

Jel Kodları: D23, D39, D45

THE EFFECT OF INTERNATIONAL TELEVISION FAIRS ON THE RECOGNITION OF PROGRAMS AND SERIES

ABSTRACT: International television fairs are events where the pre-sales promotion of television programs and series takes place, and professionals from the media industry come together. Although program and series contracts are made between buyers and television networks or distributors, hundreds of companies participate in international television fairs, setting up booths and organizing events and receptions. The aim of this study is to investigate the impact of television fairs, where television programs and series are showcased prior to sales and sample presentations are made to buyers, on the promotion of productions. Furthermore, the study seeks to demonstrate their contribution to country promotion. For this purpose, in-depth interviews were conducted with 6 individuals from the media sector who attended international television fairs. According to the obtained results, international television fairs have a significant impact on the promotion of program series and the development of bilateral relationships in the subsequent buying and selling processes. Additionally, being represented at these fairs contributes to the country's image. International television fairs are organized events that cater to media professionals and involve entry fees, but they also serve as show business arenas. Organizations participating in these fairs must be willing to incur the necessary costs, set up visible booths at the fairgrounds, ensure the participation of actors for series promotions, and host effective invitations.

Keywords: Television fairs, television markets, program acquisition and sales, television series, licensing

Jel Codes: D23, D39, D45

Makale Gönderim Tarihi: 11.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 11.10.2023

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Ersin, N. (2023). Uluslararası televizyon fuarlarının program ve dizi tanıtımlarındaki etkisi, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 114-133.

1. GİRİŞ

Eski çağlardan beri kültürlerarası iletişim ticaretle olmuş, verimli nehir vadilerindeki fazla tarımsal ürünün başka diyarlara satışı uygarlıkları da taşımıştır. Ürünlerin tanıtımı pazarlarda ve panayırarda yapılırken farklı kültürler birbirini tanımış, antik çağın pazarları ilk uluslararası ilişkilere kaynaklık etmiştir. Günümüz teknolojilerinin geldiği noktada ürünlerin sanal olarak her yönüyle tanıtımı mümkün olsa da insanoğlu dokunma, konuşma, yüz yüze iletişimden vazgeçmemiştir. Bu nedenle fuarlar, ticaretin itici güçlerinden biri olmaya devam etmektedir. Fuarlar sadece ürünleri görmek, almak ve satmak için değil farklı insanları, kültürleri tanımak, yeniliklerden haberdar olmak için de işlev görmektedir. Dijital teknolojinin büyük boyuttaki görüntü ve ses dosyalarını, televizyon programlarını, televizyon dizilerini sınırları aşan taşıma kapasitesine rağmen hâlâ alım-satımda yüz yüze iletişimin gücü nedeniyle televizyon fuarları önemini korumaktadır. Televizyon marketleri olarak da anılan televizyon fuarları, sadece program alım-satımının yapıldığı ticari alanlar değil, çeşitli tanıtımlara fırsat sağlayan, televizyonculukla ilgili pek çok kültürel etkinliğin, sempozyumların, panellerin yapıldığı, BBC, TRT, NHK, ORF, ARD gibi televizyon kuruluşlarının misafir ağırlamakta birbiriyle yarıştığı organizasyonlardır.

Başta Cannes'daki MIPCOM ve MIPTV olmak üzere Miami'deki NATPE, Budapeşte'de DİSCOP, Singapur'da AFT gibi televizyon marketi denilen televizyon fuarları televizyon programlarının ve dizilerin tanıtımında önemli rol oynamakta, katılımcı ülkelerin tanıtımına da katkı sağlamaktadır. Kimi ülkeler bu fuarlarda ülke adına stant açmakta, ülkelerin yapımcıları bir çatı altında tanıtımlarını yapmaktadır. Ülkenin ya da katılımcı şirketin gücü ölçüsünde tanıtım ve reklam harcamaları da büyük olmaktadır. Kimi yapımcı şirketleri bütün fuar alanını, yapımlarının oyuncularının özellikli görüntüleri ile donatmakta, gösterişli kataloglar hazırlamakta, kimi dağıtım şirketleri, basit bir stantta, görsel sunumlarını yapmakta ve ellerindeki ürünle ilgili ziyaretçileri bilgilendirmektedir. Bu fuarlarda ön anlaşmalar yapılabilmekte, ancak asıl amaç tanıtım olmakta, alım-satım anlaşmaları ileriki aşamalarda ikili görüşmelerle yürütülmektedir. Uluslararası televizyon fuarlarında giriş ücretlidir ve stant maliyetleri ile birlikte önemli bir bütçe ayırmayı gerektirmektedir. Ancak televizyon kanallarının alım-satım yetkililerinin ve dağıtım şirketlerinin fuarlara katılması işlerinin gereğidir.

Bielby ve Harrington (2020), küresel televizyon fuarlarının karmaşık yapısının işlevsel, ekonomik veya organizasyonel açıklamalarla anlaşılamayacağını belirtmekte ve bir kültür üretim dünyası olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü kültürlerin sembolik olarak alınıp satıldığı fuarları anlamak disiplinler arası çalışma gerektirmektedir. Dolayısıyla uluslararası televizyon fuarlarına ilişkin büyük bir araştırmanın dayanacağı çeşitli kuramlara gereksinimi vardır. Böylesine kapsamlı ve büyük bir araştırmayı gerektiren kuramsal çalışma bu çalışmanın sınırlarını ve amacını çok aşacağından fuarcılıkla ilişkilendirilebilecek uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, uluslararası iletişim terimleriyle kavramsal çerçeve çizilmiştir. Bu çalışmanın amacı, uluslararası televizyon fuarlarının program ve dizilerin tanıtımındaki önemini ortaya koymak, fuarların uluslararası iletişimin geliştirilmesinde ve ülke tanıtımında oynadığı role dikkat çekmektir.

Çalışmada önce uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret ve uluslararası iletişim kavramlarına değinilmiş, daha sonra uluslararası fuarların kısa tarihi ve Türkiye'nin uluslararası fuarlara katılım geçmişine kısa bir bakış yer almıştır. Uluslararası televizyon fuarları ve bu fuarların işlevlerinin anlatılmasının ardından çalışma araştırma kısmıyla sona ermiştir. Araştırmanın yöntem kısmında uluslararası televizyon fuarlarına katılmış medya sektöründen 6 kişiyle yapılan derinlemesine görüşme bulgularına yer verilmiştir.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Uluslararası ilişkilerin tarihi devletlerin ortaya çıkması kadar eskidir. Hatta daha da önce çeşitli topluluklar ve kabileler diğerleriyle daima ticari ve kültürel alışveriş içinde olmuştur. Modern anlamda uluslararası ilişkilerin ortaya çıkışı, 17. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa'da devletlerarası ilişkilerin gelişmesiyle başlamıştır. Devletlerin kendi sınırları içindeki egemenliğinin tartışmasız kabul edilmesinin gerektiği düşüncesi, aynı haklara diğer devletlerin de sahip olduğunun kabul edilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmış ve devletlerarası ilişkiler gündeme gelmiştir (Keyman, 2006). Uluslararası ilişkiler kuramcılarında Giddens (2003'den akt. Emre, 2015), modern toplumların ulus devletler olduğunu belirtmiş ve ulus devlet sistemi içinde var olduğunu belirtmiştir. Giddens'a göre kapitalizm, endüstrileşme ve ulus devletlerin kesişmesi modern dünyayı biçimlendirmektedir.

Uluslararası ilişkilerde inşacı yaklaşıma göre insanların toplumsallaşmasındaki süreçler uluslararası ilişkilerde de geçerlidir (Tandoğan, 2015). Devletlerin diğer devletler tarafından onaylanması, kabul görmesi gerekir. Bu da devletlerin belli normlar içinde hareket etmesini gerektirir (Rumelili, 2014). Devletler, toplumsal kurallar gibi uluslararası ilişkilerinde de kabul görmek için demokratik değerler gibi kimi normlara uygun hareket etmektedirler.

Uluslararası ilişkilerin siyasi, ekonomik, kültürel, güç, diplomasi, kamu diplomasisi (yumuşak güç) gibi farklı boyutları vardır. Uluslararası televizyon fuarları uluslararası ilişkilerle uluslararası ticaret ve uluslararası iletişim boyutlarıyla ilişkilendirilebilir.

2.1. Uluslararası Ticaret

Klasik Liberalizmin kurucu babası Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* çalışmasına dayanan uluslararası ticaret kuramları devletin bireylere müdahale etmemesi gerektiğini savunan "laissez faire, laissez passer" yani "bırakınız yapınlar-bırakınız geçsinler" felsefesini benimsemektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011). Uluslararası ticarete ilişkin Smith'in bu felsefesini benimseyen kuramcılara göre uluslararası ticaretin de serbestçe yapılması gerekmektedir. Sözgelimi Smith'in felsefesini benimseyen uluslararası ticaret kuramcılarında Krugman, ülkelerin benzer teknoloji, üretim maliyeti ve benzer tercihleri olsa bile uluslararası ticaretin yapılabileceği ve serbest ticaretin ülkelere kazançlar sağlayacağını savunmaktadır. Krugman'a göre tekelci rekabet piyasaları ve ürün farklılaştırması uluslararası ticarete katkı yapmaktadır. Uluslararası serbest ticaret firmalar ve ülkeler için pazarı geliştirmekte, genişleyen pazarlar da firmaların üretimini artırarak maliyetlerin düşmesini sağlamaktadır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011).

Bayraktutan (2003), İsveçli iki iktisatçı Heckscher ve Ohlin'in uluslararası ticaret kuramlarındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisine katkısını anlatırken, ülkelerin uluslararası ticarete güçlü yönlerinin kendi lehine nasıl işlediğini şöyle açıkladıklarını yazmaktadır: "Bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Dolayısıyla uzmanlaştığı bu malları ihraç ederken kıt sahip olduğu malları ithal eder."

Fuarcılığın tarihi, liberalizmin bir ekonomik sistem biçimi ve yaşam felsefesi olarak kabul edilmesinden binlerce yıl önceki pazarlara dayanmaktadır. Dolayısıyla eski çağlardan beri dünyanın çeşitli bölgelerinde uygarlıkların gelişmesine, sadece ticari değil kültürel alışverişlerin gelişmesine de katkıda bulunmuş fuarların öncülü panayırları, pazarları klasik liberalizm kuramları ile açıklamak yeterli olmayabilir. Ancak fuarlar uluslararası ticari amaçlı organizasyonlar olduğu için uluslararası ticaret kavramına kısaca değinilmiştir. Bu çalışmada fuarlara teorik çerçeve olarak iktisadi kuramlar açısından değil, uluslararası iletişim çerçevesinden bakılmaktadır.

2.2. Uluslararası İletişim

Uluslararası iletişim, yüz yüze iletişim, grupların, örgütlerin iletişimi gibi bütün iletişim türlerini içinde barındırır (Güngör, 2017). Uluslararası iletişime ilişkin olumlu ve olumsuz yaklaşımlar vardır. Olumlu yaklaşımların temelinde uluslararası iletişimin farklı kültürlerden insanların arasında iletişimi sağladığı düşüncesi yatmaktadır. Olumlu yaklaşımlara göre uluslararası organizasyonlar toplumların etkileşiminde ve gelişmesinde önemlidir. Olumsuz yaklaşımlarda ise uluslararası iletişim politik bir yönlendirme aracı ya da ekonomik güç elde etmenin aracı olarak değerlendirilmektedir (Gadimov, 2015).

Uluslararası iletişime kültürel emperyalizm paradigmasından bakan yaklaşıma göre uluslararası iletişim, sinema filmleri gibi kültür endüstrisi ürünlerinin pazarlanma aracıdır. Frankfurt Okulu düşünürleri Adorno ve Horkheimer tarafından kavramsallaştırılan kültür endüstrisinde kültürel ürünlerin üretimi serileşmiş ve meta haline gelmiştir. Kültürel üretimin ticari değer haline gelmesi onun özgünlüğünü ve eleştiri gücünü yok etmektedir (Mattelart ve Mattelart, 1998). 1960'larda ortaya çıkan kültürel emperyalizm kimilerine göre medya emperyalizmidir (Tomlinson, 1999).

Aziz'e göre (2016) uluslararası iletişim, kişinin iç iletişiminden başlayarak kişilerarası iletişim, grup iletişimi, kamusal iletişim, kitlesel iletişim, kültürlerarası iletişim gibi bağlamına göre iletişim türlerinin sınıflandırmasında en geniş kapsamlı olanıdır ve iletişim piramidinin tepesinde yer alır. İletişimin genel kuralları uluslararası iletişim için de geçerlidir ancak uluslararası iletişimin en önemli farklılığı konu, amaç ve uluslararası yazılı ve sözlü dili kullanmasıdır.

Güngör (2017), uluslararası iletişimin denetim ve tanıtım olmak üzere iki nedeni olduğunu belirtir. Bu nedenle ülkeler uluslararası ilişkileri geliştirmek için kamu diplomasisi, spor karşılaşmaları gibi etkinlikler düzenlemektedir. Uluslararası iletişimin doğal felaketler, savaş, terör, iltica, zorunlu göç gibi olumsuz olarak nitelendirilebilecek nedenleri de vardır. Uluslararası iletişimin artmasında ulaşım koşullarının ve teknolojinin gelişmesi, diplomatik ilişkilerin artması, bilimsel çalışmalar, turizm, uluslararası örgütler, mesleki iş birlikleri, ekonomik ilişkiler ve ticari ilişkiler gibi etmenler vardır. Uluslararası ilişkilerin ticari ilişkiler boyutu, yıllardır, yolların, kervansarayların, hanların yapılmasına neden olmuş, eski çağlardan beri önemini korumuştur (256-271).

Uluslararası iletişimin, radyolardaki dış yayınlar ile başlayan, uluslararası televizyon kanalları ile ve günümüzde çok dilde yayın yapan internet siteleri ile devam eden kamu diplomasisi boyutu ve ulusların kendi ülkeleri içinde yayın yapan kanallara ürettikleri yapımları başka ülkelere satmaları ya da başka ülkelerden yapımlarını satın alarak gösterimlerini yapmaları gibi medya endüstrisi boyutu da vardır.

3. ULUSLARARASI FUARLAR

Fuarlar alıcı ve satıcıları buluşturan, bilgi, kültür, yeniliklerin paylaşıldığı, ticaretin geliştirilmesini amaçlayan, ticari anlaşmaların yapılabildiği, belirli bir süreyle düzenli kurulan pazarlar olarak tanımlanabilir (Aytaç ve Üner, 2021). Günümüzdeki fuarlar giriş kartı olmayanların giremeyeceği, büyük çerçevelenmiş alanlardır (Skov, 2006). Bu çerçevelenmiş sınırlı alana giriş herkese açık değildir. Geçmişte giriş kartı icat edilmemiş olsa da eskinin fuarlarına giriş de kısıtlıdır. Haylamaz ve Önlü'nün (2019) arkeolojik kazılara ve yazılı kaynaklara göre aktardıklarını belirttikleri bilgilerde bunu görmek mümkündür. Sözelimi dokumaların ve tekstillerin pazarlarda en önemli değiş-tokuş aracı olduğu Çin'in batı pazarındaki dükkân yoğunluğuna bakarak burada her gün en az kırk bin kişinin toplandığı ve bu sayının 9. yüzyılda yüz binin üzerine çıktığı tahmin edilmekte, İranlı, Arap ve kısmen bozkırdan gelen tüccarların her gün öğle vakti açılan pazara girebilmek için bazen günlerce beklediği anlaşılmaktadır. Pazarın güneş batarken kapanışı da davul sesleri eşliğinde yapılmaktadır.

Antik çağlarda fuarların öncülü sayılan panayırlar, uzak ülkelerden gelen tüccarların buluştuğu büyük pazarlardır ve Yunanca "kutsal gün, ayin, bayram" anlamındaki "panegyris" sözünden türeyen panayır sözcüğü büyük pazarları anlatır. Fuar sözcüğü ise Latince bayram, dini tören anlamındaki "Feria" sözcüğünden türemiştir ve fuarlar Sanayi Devrimi'nden sonra önemli hale gelmiştir (Akpınar, 2004'ten akt. Haylamaz ve Önlü, 2019). Araştırmacılar panayırların kökenini araştırırken pazarları esas almamaktadır çünkü panayırlar yerel üreticilerin değil, profesyonel tüccarların buluşma yeridir. Altı ayda bir ya da yılda bir kez kurulan bu panayırlar, birkaç günden birkaç haftaya kadar süre ile düzenlenebilmekte, hasat fazlasını veya hayvanlarını satma işinde kolaylıklar sağlamaktadır (Heaton, 1985'ten akt. Ülgen, 2012).

Kaynaklara göre ilk çağlarda dini temeli olan "panayırlar zamanla dinsel özelliklerini kaybetmiş ve tamamen ticari alanlara" dönmüştür. Eskiden yılda bir kez ya da olimpiyat oyunlarında olduğu gibi dört yılda bir düzenlenmiştir (Çalışkan, 2008). Panayırlar, yıl boyunca yetiştirilen hayvanların satışı gibi ticari amaçlı eylemlerin yanı sıra gelenek ve göreneklerin sürdürülmesine, tanıtılmasına katkıda bulunmuş, hasat sonrasında yorgunluk gidermeye ve eğlenmeye yaramış, geleneksel spor etkinliklerine ev sahipliği yapmış, farklı kültürlerin tanışmasına da ortam sağlamıştır (218).

Fuarların tarih boyunca farklı siyasal, kültürel işlevleri de olmuştur. Çin'den Avrupa pazarlarına uzanan tarihi İpek Yolu, sadece tüccarları değil bu uzun hat boyunca ülkeler arasında orduları, fikirleri, dinleri, kültürleri de taşımıştır. İpek Yolu adı 19. yüzyılda icat edilmiş, ancak ülkeler arası ve kıtalar arası ticaret yolları çok önce Çin'deki Han Hanedanlığı (MÖ 206 – MS 220) döneminde başlamıştır. İskit kabileleri, batıda Avrupa'daki Karpat Dağları'ndan Güney Sibirya'ya ulaşan Avrasya Bozkırlarından geçmişlerdir (Chan, 2018).

Daha sonra fuarlara dönüşen panayırlar Orta Çağ'da Avrupa ticaretinin önemli bir parçasıdır. İlk gerçek anlamda uluslararası fuar alanı, 72 eyalet ve bölge stant alanı ile 1851'de İngiltere'deki Crystal Palace'da düzenlenmiştir (Seringhaus and Rosson, 1994). Eski çağlardan beri kurulan pazarlar, XI. yüzyıldan sonra kent yaşamında önem kazanmaya ve sayıları artmaya başlamıştır. XIII. yüzyılda İngiltere'de 3 bin civarında pazara imtiyaz tanınmıştır. İngiltere'de o dönem önemli bir liman olan Hull bölgesinde kaliteli yün ve deri ticareti yapılmıştır (Ülgen, 2012). Türklerin de orta çağlardan itibaren panayırlar kurdukları, bu panayırlarda yiyecekten eşyaya, hayvandan eğlence ürünlerine her çeşit ürünün

satıldığı, bazı panayırlarda köle, kadın ve işçi pazarı kurulduğu bilinmektedir. Anadolu'da 1200'lü yıllarda Selçuklu döneminde kurulduğu tahmin edilen Çankırı'nın Yapraklı ilçesine yakın etrafı ormanlarla kaplı Yapraklı yaylasında kurulan panayırdaki manifatura, baharatlar, ayakkabı, mücevher ve hayvan ticareti yapılmış, köçekler, saz şairleri panayırdaki şenlendirmiştir. Panayıra Hintli, Mısırlı, Faslı, Suriyeli ve İranlı tacirler de katılmıştır (Ünal ve Ünal, 2022). Araplar da İslamiyet öncesinden başlayarak Mekke, Hicaz, Umman, Basra, Bahreyn ve Aden bölgelerinde çeşitli panayırlar kurmuş, bu panayırların Arap kültürüne katkıları olmuştur.

Teknolojinin ve ulaşımın gelişmesine koşut bölgeler ve kıtalararası fuarlar da gelişmeye başlamıştır. Bu gelişme birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş, savaş dönemlerinde, diğer alanlarda olduğu gibi fuarcılıkta da duraklama meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelişen teknoloji, uluslararası fuarcılığın boyutlarını da geliştirmiş, fuarlar sadece alış-veriş değil, birleştiricilik, katılımcılık, hümanizm gibi felsefi temelli bir anlayışla günümüze değin gelişme göstermiştir (Baş, 2014). Günümüzdeki uluslararası fuarları sadece ticari amaçları bakımından değerlendirmek, uluslararası iletişim, tanıtım, kamu diplomasisi, ülke imajına katkı gibi boyutlarının ihmal edilmesine neden olacaktır.

3.1. Türkiye'nin Uluslararası Fuarlara Katılım Tarihine Kısa Bir Bakış

1851 yılında Londra'da Kristal Saray'daki Dünya Fuarı'na Osmanlı devleti de davet edilmiştir. Batı ülkelerinin teknolojilerini, buluşlarını, endüstriyel makinelerini sergiledikleri fuara Osmanlı devleti geleneksel el sanatları, tarım ürünleri ve hammaddeleri ile katılmıştır. Osmanlı'nın bu fuardaki ürünlerinden biri şöyle tanıtılmaktadır:

Osmanlı Devleti'nin pavyonunda pastel renklerin hakim olduğu, çift örgülü ipek ve metal ipliklerle pamuklu beze işlenmiş bir havlu temsil edilmiştir. Bugün Victoria ve Albert Müzesi'nde bulunan bu havlunun dokuma biçiminin, pavyonu ziyaret eden Manchester fabrikatörleri tarafından fuar sonrasında taklit edilip sınıai dokumayla imal edildiği de müze kayıtlarında yer almaktadır (Ergüney ve Plehvarian, 2015).

Osmanlı Devleti 1867'de Paris Dünya Fuarına katılmış, Fransa İmparatoru III. Napolyon'un davetiyle Sultan Abdülaziz de açılışa gitmiştir. Temsili Osmanlı mahallesinin de yer aldığı fuarda, halılar, altın işli kumaşlar, gümüş işlemeli ipek elbiseler, lüks mobilyalar, çömlekler, fayanslar, kürkler, müzik aletleri, silah, eyer, kundura, kozmetik ve ilaç endüstrisi ürünleri sergilenmiş, ayrıca sergide Kıbrıs, Samos ve İzmir gibi bölgelerden şaraplar, asma, tütün, mum, bal, tahta, altın külçeleri ve diğer madenlerden örnekler de yer almıştır (Ergüney ve Plehvarian, 2015). Osmanlı'da, 1863'te, Sultan Abdülaziz döneminde uluslararası sergilerden esinlenerek İstanbul'da, At Meydanı'nda iç pazara yönelik bir fuar düzenlenmiştir.

Daha sonra Osmanlı 1873 Viyana Fuarı, 1878, 1889 Paris Dünya Fuarları, 1893 Şikago Dünya Fuarı, 1900 Paris Dünya Fuarı gibi fuarlara ülkeyi temsil eden stantlar düzenleyerek ve ülke coğrafyasında üretilen ticari ürünlerle katılmaya devam etmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın (1919-1922) başarısının ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da Türkiye fuarcılığa önem vermiş, davet edildiği uluslararası fuarlara katılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye 1928-1938 yılları arasında 15 ulusal fuara katılmış ve bir uluslararası yüzer fuar/sergi gerçekleştirmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti, davet edildiği 1930'da Tokyo, 1932 ve 1933 yıllarında Paris, 1933'te Basel, 1933'te Milano, 1934'de Selanik, 1935'te Brüksel, 1936'da Tel Aviv, 1937'de Breslau gibi pek çok uluslararası fuara Atatürk'ün ölümüne kadar katılmaya devam etmiştir (Gürtunca, 2020). Atatürk'ün ölümünden sonra ise Türkiye ilk kez 1939 yılında New York Dünya Fuarı'na katılmıştır. Bu fuarı genç cumhuriyetin tanıtımı için fırsat olarak değerlendirmek isteyen hükümet, özel komisyon kurarak fuar alanındaki standın tasarımından sergilenecek ürünlere kadar özel bir çalışma yapmıştır. Sümerbank kumaşlarından Etibank koleksiyonlarına pek çok ürünün sergilendiği Türkiye standı, kimi yazarlar tarafından eleştirilse de ABD'deki izlenim "Türkiye'nin demokrasi, ilerleme ve barış konularında ideallerine bağlı birkaç ülkeden biri olduğu ve bunu fuarda açık bir şekilde gösterdiği" yönündedir (Gürtunca, 2020).

Dönemin ABD'li yazarı Nilla Cook, Türk pavyonundan nasıl etkilendiğini şöyle anlatmıştır:

Birden bire gözümün önünde gök mavisi bir kule belirdi. Bu Amerikan stilinde cüsse yardımıyla tesir yaratmaya çalışan yüksek bir kule değildi. Çiçeklerden ve esirden bir araya getirilmiş bir rüyaya benziyordu. Göklerin bütün mavisi ve güneşin bütün yıldızları bu rüyaya şekil vermek

için kullanılmıştı. Bina gökleri tam manasıyla zapt etmişti. Çünkü havuzlarla dolu iç avluya girdiğim zaman, bütün göklerin başımın üstünde bir mavi kubbe gibi durduğunu gördüm. Avlunun duvarları öyle yapılmıştı ki, bütün gökler bunların üzerine sanki ölçü ile oturtulmuş, bir dam gibi tamamı tamamına uyuyordu. Havuzların üzerinde güvercinler uçuşuyor, fidan halinde serviler dik ve genç endamlarıyla yeni Türkiye'nin dilini konuşuyorlar. Evet etrafımda yeni bir Türkiye görüyordum (Fikriyat, 2018).

Türkiye, 1958 Brüksel Dünya Fuarı, 1964-65 New York Dünya Fuarı, 1970 Osaka Dünya Fuarı, Tsukuba 1980 Dünya Fuarı, Sevilla 1962 Dünya Fuarı, Lizbon 1998 Dünya Fuarı, 2000 Dünya Hannover Fuarı gibi pek çok uluslararası fuara katılmıştır (Durhan, 2002). Günümüzde Türkiye'den firmalar devletin ve çeşitli kurumların desteğiyle çeşitli alanlarda uluslararası fuarlara katıldığı gibi Türkiye uluslararası fuarlara da ev sahipliği yapmaktadır.

4. ULUSLARARASI TELEVİZYON FUARLARI

Otomobiller, televizyonlar, telefonlar, gelişmiş ev aletleri, silahlar, her türlü gelişmiş teknolojik ürünler, yiyecek-içecekler gibi somut ürünlerin sergilendiği, ticaretinin yapıldığı ticari fuarlardan farklı olarak televizyon fuarları hayallerin sergilenip alınıp satıldığı fuarlardır. Senaristlerin, yapımcıların, yönetmenlerin hayal dünyası yapıma dönüşmüş, yapımlar ise fuara katılanların dokunabildiği elle tutulur nesnelere değil, satıcıların gösterimini yaptıkları izlemelerdir. Televizyon fuarına gidenler satın almayı düşündükleri nesneye dokunmakta, onun kopyasını izlemektedirler. Televizyon fuarlarında yapımların kopyaları elektronik ortamda izlenebilmekte, televizyon programlarının, dizilerin tanıtımları plazmalarda ya da bilgisayar ortamında yapılmaktadır. Alıcıların yapıma dair dokunabildikleri ürünler program bilgilerinin yer aldığı kataloglar ya da belki en fazla fuar alanlarındaki afişler, “flyer”ler olmaktadır. Buna rağmen, organizasyonların ve katılım maliyetlerinin yüksek olduğu, hayal de olsa kimi sinema ve dizilerin, program formatlarının yüksek meblağlarda satışı nedeniyle televizyon fuarlarında dönen ekonomi büyüktür. Ancak asıl amacın ticari olduğu uluslararası televizyon fuarlarının uluslararası iletişimde oynadığı rol de önemli görülmektedir.

Küresel televizyon pazarları, bir kez tasarlanan, üretilen ve dağıtılan maddi ürünlerin birbirinin yerine geçebildiği bir pazar anlamında tipik pazarlardan farklıdır. Uluslararası televizyon pazarları yaratıcı bir şekilde hazırlanmış, kültürlerin metinsel, görsel ve işitsel olarak ayırt edici benzersiz ürünlerini sergiledikleri fuarlardır (Bielby ve Harrington, 2020).

Program satışı yapmak, sosyal ağlar kurmak, televizyon yayıncılığında yeni eğilimler hakkında bilgi edinmek için dünya çapında televizyoncuların bulunduğu uluslararası televizyon fuarları bu alanda çalışan iş adamlarının katılmaları gereken etkinliklerdir (Choi, 2021). Uluslararası televizyon fuarlarından öne çıkan bazıları şunlardır: Cannes MIPTV ve MIPCOM, Miami NATPE, Singapur ATF Fuarı, Ortadoğu DİSCOP, Los Angeles LAScreening, Budapeşte NATPE, Budapeşte DİSCOP, Afrika DİSCOP ve Content Asia. Bu uluslararası televizyon fuarlarında içerik sağlayıcılar, yayıncılar, yapımcılar, dağıtımcılar ve diğer sektör profesyonelleri bir araya gelmekte, içerik alım satım görüşmeleri yapmakta ve çeşitli işbirlikleri geliştirebilmektedir.

4.1. Uluslararası Televizyon Fuarlarının İşlevleri

Uluslararası televizyon fuarları sadece içerik alım satımına zemin oluşturmak, program tanıtımı yapmak değil, uluslararası kültürel iletişimde de önemli rol oynamaktadır. Başta Cannes'da düzenlenen MIPTV ve MIPCOM gibi Uluslararası televizyon fuarları adeta ülkelerin kültürel çıkartma yaptıkları alanlar olarak da işlev görmektedir. Gösterişli stantları, görkemli davetleri, şehrin caddelerinde dizi oyuncularının “billboard”larıyla öne çıkan ülkelerin yapımları da ilgi çekmekte, fuarda önemli ülkeler kategorisine sokmaktadır. Ülkelere ayırabilecekleri bütçeler oranında fuar alanında özel yerler ayrılmaktadır. Dünya çapında televizyoncular bu fuarda kişisel ilişkiler geliştirme fırsatı bulmakta, programlarının tanıtımını yüz yüze yapabilmektedir. Ayrıca televizyon formatlarına ilişkin yeniliklerin tartışıldığı sempozyumlara katılabilen televizyon profesyonelleri yeni fikirler ve edindikleri bilgilerle ülkelerine dönmektedir. Uluslararası televizyon fuarlarının dünya çapında yapımların alım satımını sağlamanın yanı sıra çeşitli işlevleri vardır.

Uluslararası televizyon fuarlarının bire bir görüşme olanağı sağlaması nedeniyle uluslararası iletişimin bir türü olan yüz yüze iletişim işlevi, program dizi alım satımına olanak sağlayan tanıtım ve ticari

işlevi, çeşitli konferanslara, sempozyumlara katılım bakımından yeni bilgileri ve eğilimleri takip etmeye olanak sağlama işlevi, ülkelerin tanıtımını yapması bakımından kamu diplomasisi işlevi, farklı kültürleri tanımak bakımından kültürlerarası iletişim işlevi, farklı uluslardan meslektaşları buluşturma işlevi, televizyon kuruluşlarının ya da yapım şirketlerinin davetler düzenleyerek farklı uluslardan insanları bir araya getirerek sohbet ortamında dostluk geliştirme, tanıdıklık geliştirme işlevi gibi pek çok işlevi vardır. Bu çalışmanın amacı açısından Uluslararası televizyon fuarlarının işlevleri 5 başlık altında toplanmıştır.

4.1.1. Yüz Yüze İletişim İşlevi

Başka ülkelere program pazarlamak isteyen televizyon yapımcılarının uluslararası pazarlara ulaşması, alıcı ve satıcıların sık sık iletişim kurması gerekmektedir. Bunun koşullarından biri iyi bir network oluşturmaktır (Havens, 2003). Ancak network oluşturma önce yüz yüze iletişimle başlamakta, elektronik ve dijital ortamlarda gelişmektedir. Kaynak ile alıcı arasında herhangi bir araç kullanmayı gerektirmeyen yüz yüze iletişim, en etkili ve en eski iletişim türüdür. Uluslararası iletişim de içinde olmak üzere bütün iletişim türlerinde yüz yüze iletişimin başarı oranı yüksektir (Aziz, 2016). Yüz yüze iletişimde, bir bakışla, basit bir jestle, mimikle büyük dostluklar başlayabilmektedir. Günümüzde dijital ortamlarda sohbet etme imkanına rağmen yüz yüze iletişimdeki samimiyetin getirdiği yakın iletişimi hiçbir iletişim türü ile sağlamak mümkün değildir. Bu nedenle program-alım satım amaçlı fuarların önemi de insanların yüz yüze iletişim ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Girişlerin ücretli olduğu televizyon fuarlarında televizyon dünyasından binlerce kişi ile doğrudan tanışma olanağı bulunmaktadır.

4.1.2. Ticari İşlevi

Son yıllarda 100'den fazla ülkeye lisans hakları satılan Türk dizilerinin bu başarısında MIPCOM, MIPTV, NATPE, DISCOP, ATF, Content Asia gibi televizyon fuarları önemli rol oynamıştır (Aytaç ve Üner, 2021). Ülkeden ülkeye giderek ürün pazarlamaya çıktıklarında yılda belki en çok 20 ülke gezebilecek bir alım ve satım ekibi, bir televizyon fuarında bir anda yüzden fazla ülkeden binlerce alıcı ve satıcı ile bulaşabilmektedir. Televizyon fuarlarında iletişim ve pazarlama stratejileri ziyaretçilerin beklentilerine göre belirlenmekte, stant tasarımından afişlere bütün harcamalar ve çabalar reklam ve tanıtım amaçlı yapılmaktadır (Seringhaus ve Rosson, 1994). Fuarlara katılanlar fuar öncesinden alıcı ve satıcılarla iletişime geçmekte, randevular oluşturulmakta, alım-satım sözleşmeleri daha sonra ikili görüşmelerle yürütülmekte ise de fuarlarda bu anlaşmaların zemini hazırlanmaktadır. Televizyon fuarlarında toplantılar yapılmakta, tür kategorilerine göre ayrılarak önceden hazırlanmış kataloglardan programlar hakkında bilgi verilmekte, programların ve dizilerin izlemeleri yapılmaktadır. Televizyon kanallarının, yapım şirketlerinin satış personeli ve distribütörler, bu fuarlarda ilgi çekmek için bir dizi çaba sarf etmektedir. Bunlar stanttaki küçük eşantyonlardan pahalı hediyelerin hazırlığına, tanıtım afişlerinin yerleştirilmesinden ünlülerin katıldığı davetlere kadar pek çok hazırlığı gerektirmektedir (Havens, 2003).

Bu fuarlardan öne çıkan MIPCOM'a 2022 yılında 100 ülkeden 4 bin 700 içerik alıcısı katılmıştır. Türkiye'den İstanbul Ticaret Odası (İTO)'nın şemsiyesi altında Altınsay Filmişleri, Atlas Küresel Medya, Azar Prodüksiyon, Fauna Prodüksiyon, Gain Medya, Grafi 200 Prodüksiyon, Hacıyatmaz Film, Hayat Görsel Yayıncılık, Kadraj TV, Match Point, Mako Post, Medyablue, Media Hub, Parlonist Çeviri, Saran Uluslararası Filmcilik, Semerkand, Sera Filmcilik, Siyahmartı Animation, Siyah Sekiz Medya, VFX İstanbul olmak üzere 20 firma katılmıştır. TRT, Acun Medya, ATV, Calinos Entertainment, Eccho Rights Türkiye, Global Agency, Intermedya, Kanal D, MADD, Merzigo, Mistco, Raya Group, SPI / Filmbox fuara kendi stantlarıyla katılmıştır. 2022 yılı MIPCOM ziyaretçi girişi 1.550 Euro olarak belirlenmiştir (DHA, 2022).

MIPCOM'da Türk dizilerinin etkili tanıtımlarını gerçekleştiren öncü isimlerden İzzet Pinto'ya göre Türk yapımı diziler, Fransa, Japonya, Uruguay, Endonezya, Latin Amerika gibi farklı coğrafyalardaki 100'den fazla ülkeye lisanslanmakta ve 500 milyondan fazla izleyiciye ulaşmaktadır. 2023 yılında dizi ihracatının 500 milyon dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (BusinessDiplomacy, t.y.).

4.1.3. Kültürel İşlevi

Araştırmalar, televizyon fuarlarında ziyaretçilerin %70 ila 90'ının sistematik olarak stantları ziyaret ettiğini, zamanlarının %70'ini gündemlerini takip ederek geçirdiğini ve kalan %30'luk kısmı, gezinerek ve

ilginç ve yeni şeyler arayarak harcadığını göstermektedir (Seringhaus ve Rosson, 1994). Bu ilginç yeni şeyler, farklı kültürlerden insanlar ve onların yerel kıyafetleri olabileceği gibi, çeşitli eşantyonlar, yiyecek-ıçecekler, kataloglar gibi televizyon fuarında bulunabilecek her türden obje olabilir.

Hepsinden önemlisi, onlarca ülkeden binlerce kişinin bir arada bulunduğu televizyon fuarları, sadece ülkelerin özgün yapımlarını değil, bu ülkelerden gelen insanların davranış biçimlerini, giyim tarzını, iletişim kurma yöntemini, beden dilindeki göstergeler gibi gözlemlenebilecek sayısız unsuru tanıma fırsatı da sunmaktadır. Ayrıca pazarlanan ürünün bir televizyon içeriği olması nedeniyle, tanıtım amaçlı izlemeler esnasında da yapımın ait olduğu ülke kültürüne dair fikir vermektedir. Çünkü alıcılar, kendi ülkelerinde gösterimi uygun olmasa bile kişisel merakları için de kimi programların tanıtımını izlemektedir.

4.1.4. Ülke Tanıtımına Katkı İşlevi

Uluslararası televizyon fuarları, ülkelerin içerikleriyle çıkartma yaptıkları pazarlardır. Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de uluslararası fuarlara katılım devlet tarafından desteklenmektedir. Görkemli ve gösterişli tasarımlarıyla ilgi çeken stantlar, ait olduğu ülkeye de ilgi sağlamaktadır. Burada stantların yerleşim yeri, kapsadığı alan, ikramlar, ülkeyi hatırlatan çeşitli eşantyonlar, büyük küçük promosyonların özgünlüğü, ilginçliği standa ilgi çekmektedir. O nedenle uluslararası satışa uygun çok sayıda içeriği olmasa bile çeşitli ülkeler, büyük maliyetlere katlanarak görkemli stantlar açmaya çalışmaktadır. Stantlar sadece program görüşmeleri için değil ilginçlikleri nedeniyle de ziyaretçi çekmektedir. Küçük distribütörler küçük birer sandalye ve masa ile yetinebilmekte, büyük distribütörler resepsiyon görevlisinden satış görevlisine daha organize biçimde görüşmelerini yürütmektedir (Havens, 2003) BBC, TRT gibi büyük televizyon kuruluşlarının, Warner Bros gibi büyük yapım şirketlerinin özel stantları bulunmaktadır. Bu stantlarda sadece yapımların değil, ülkeye dair pek unsurun tanıtımı da görüşmelerin doğal akışı içinde gerçekleşmektedir. Ayrıca fuarlarda dağıtılan ilan, dergi, kitapçık gibi basılı kılavuzlarda yer alan reklamlar, şehrin görünen noktalarındaki billboardlar da yapımın ait olduğu ülkeye dair önemli tanıtım araçları olarak işlev görmektedir.

4.1.5. Yeni Eğilimlerden Haberdar Etme İşlevi

Uluslararası televizyon fuarları televizyon program yapımında yenilikleri, farklı ülkelerdeki izleyicilerin yeni eğilimlerini görmek için de fırsat sunmaktadır. Bu fuarlarda düzenlenen panellerde, sempozyumlarda, dünyadaki eğilimler, yeni fikirler, bu fikirlere olan izleyici ilgisi, reklamcılık ve tanıtım stratejileri gibi çeşitli konular ele alınmaktadır. Dijital medyanın televizyon yapımları için izlenme oranlarını artırma stratejilerinden, kişiselleştirilmiş reklamların dağıtımına değin farklı konuların tartışıldığı panellere katılmak, dünyayı izlemek ve yeni eğilimlerden haberdar olmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Televizyon yayıncılığında uluslararası üne sahip profesyonellerin, yöneticilerin konuşmacı olarak katıldığı bu toplantılarda önemli deneyimleri birinci ağızdan izlemek mümkün olmaktadır.

Televizyon yayıncılığında kimi dönemlerde farklı yapımlar öne çıkmaktadır. Bir dönem yarışma programları furysı varken son yıllarda dizi rüzgarları esmektedir. Bütün dünyadaki izleyiciler belli bir dönem belli bir türe ilgi duymaktadır. Televizyon fuarları çok sayıda ülke yapımını izleme imkanı sunarak, programcılıktaki yeni eğilimleri de takip etme olanağı sağlamaktadır. Sözelimi son birkaç yıldır öne çıkan Kore yapımlarını önceden bu fuarlarda izlemek, Kore yapımlarının yükselişini önceden görmek mümkündür. Kore yapımı dizilerin ve K-Pop kültürünün 2010 yılından beri İngiltere ve ABD de dahil batı kültüründe etkisi görülmektedir (Ju, 2019). Netflix, Disney Plus, Amazon Prime gibi dijital platformların rekabetinin televizyon yayıncılığına etkisi, bu platformların farklılıklarını, tanıtım stratejilerini bütüncül bir bakışla televizyon fuarlarında görmek mümkündür.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma tekniği benimsenmiş ve olgu bilim deseni kullanılmıştır. Konunun özünü araştırmak üzere tasarlanan olgu bilim deseni çalışmasında araştırma gruplarındaki kişilerin seçimi araştırılan konu ile ilgili deneyimlerine göre yapılır. Araştırılan olgu hakkında deneyimleri olan kişi sayısı az olsa deneyimleri nedeniyle ayrıntılı bilgi elde edilmektedir (Onat Kocabıyık, 2016). Nitel araştırmalarda veri toplama aracı olarak görüşme tekniğinin kullanılması detaylı bilgi sağlama bakımından daha çok tercih edilmektedir ve örneklemin düşük sayıda tutulması, derinlemesine ve detaylı inceleme imkanı sağlamaktadır (Baltacı, 2019). Bu çalışmada da görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniği, katılımcıların araştırma konusuna ilişkin yaşanmışlıklarını, deneyimlerini tutumlarını, bilgi, duygu ve düşüncelerini ortaya koymaya olanak sağlamaktadır (Bengtsson, 2016; Seidman, 2006'dan akt. Baltacı, 2019).

Çalışmanın amacı uluslararası televizyon fuarlarının dizi ve program tanıtımındaki rolünü ve başka işlevlerini fuarlara katılan profesyonellerin gözünden ortaya koymaktır. Bu amaca uygun olarak yargısal örneklem yöntemi ile en az iki uluslararası televizyon fuarına katılmış 6 televizyon profesyoneli ile görüşme yapılmıştır. Yargısal yöntem ya da amaçlı yöntemde araştırmacı, örneklem için seçeceği birimlere kendisi karar verir (Koçak ve Özgür 2006).

Görüşmeden elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Betimsel analizde veriler belli bir kavramsal çerçeve içinde belirlenen temalara göre özetlenerek yorumlanır (Sözbilir, 2009).

Çalışmanın sınırlılığı, Türkiye'den uluslararası televizyon fuarlarına katılan kişilerle derinlemesine görüşme yapılmış olmasıdır. Farklı ülkelerden katılımcılarla görüşme yapılması genellemelere ulaşma açısından daha sağlıklı veriler elde edilmesini sağlayacaktır.

Görüşme tekniğinde sorular konunun bütün boyutlarını ortaya koyacak şekilde hazırlanmalıdır ve cevaplar birebir görüşerek elde edilmeye çalışılmalıdır (Tekin, 2006) Araştırmada görüşme için önceden belirlenmiş; 1) Yüz yüze iletişim 2) Program tanıtımı, alım ve satımı, 3) Ülke tanıtımı, 4) Yeni eğilimleri izleme olarak önceden belirlenmiş 4 temaya göre yarı yapılandırılmış sorular hazırlanmıştır. Araştırmada şu soruların cevabı aranmıştır:

- Uluslararası televizyon fuarlarının yüz yüze iletişimde önemi nedir?
- Uluslararası televizyon fuarlarında programların tanıtımı nasıl yapılmaktadır?
- Uluslararası televizyon fuarlarında televizyon içeriklerinin alım-satım işleyişi nasıldır?
- Uluslararası televizyon fuarlarında ne tür etkinlikler yer almaktadır?
- Televizyon fuarlarında farklı kültürlerle karşılaşmak ziyaretçileri nasıl etkilemektedir?
- Uluslararası televizyon fuarlarının ülke tanıtımına etkisi nedir?

Bu sorulara yanıt bulmak için uluslararası televizyon fuarlarına katılmış medya sektörü temsilcilerinin gözlemlerini, fuarların yüz yüze iletişim, program alım satımı gibi çeşitli işlevlerini ve ülke tanıtımına katkısını anlamaya yönelik yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Bu çalışmanın uluslararası televizyon fuarlarının televizyon kuruluşları, yapım sektörü ve devletler açısından önemini anlaşılması, katılımın artmasına katkı sağlama, uluslararası televizyon fuarlarının getirileri konusunda yeni araştırmalar için yol gösterici olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

5.1.Verilerin Toplanması

Uluslararası televizyon fuarlarına genellikle medya sektöründen alım satım görevlileri, yöneticiler, planlamacılar, distribütörler gibi doğrudan içerik alım-satımında rolü olan kişiler katılmaktadır. Bu nedenle görüşme yapılacak katılımcıların çoğu bu kişilerden seçilmiştir. Ancak kimi yapımcı ve yönetmenler de çeşitli nedenlerle katılabilmektedir. Görüşme yapılacak kişiler bu durum göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Program alım-satımında görevli 1 kişi, reklam bölümünde görevli 1 kişi, yönetici 2 kişi, distribütör 1 kişi ve yönetmen 1 kişi olmak üzere toplam 6 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmış ve ses kayıtlarının çözümlenmesinin ardından veriler daha önce belirlenmiş temalar altında katılımcılardan alıntılarla yorumlanmıştır.

5.2. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde verilerin belirlenmiş temalara göre özetlenerek yorumlanması gerekmektedir (Akdemir ve Kılıç, 2021). Ses kayıtlarının çözümlenmesinden elde edilen veriler betimsel analiz tekniğine uygun olarak belli temalar altında yorumlanmıştır. Betimsel analizde veriler doğrudan alıntılarla desteklenir (Baltacı, 2019). Araştırmanın verilerinin yorumları görüşmecilerden alıntılarla yapılmıştır. Görüşmeciler birden fazla kez Uluslararası televizyon fuarlarına katılmış kişilerden seçilmiş, doğrudan bu kişilerin gözlemleri, deneyimlerini anlamak amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiş, görüşme sırasında detaylandırılmış, elde edilen bilgiler 5 tema altında toplanmıştır.

5.3. Katılımcıların Demografisi

Katılımcıların tamamı uluslararası televizyon fuarlarına birden fazla katılmış medya sektöründen kişilerdir. Görüşmede önceden hazırlanan demografik ve yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin demografisi Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1: Görüşme yapılan kişilerin yaş, eğitim düzeyi, görevi, çalışma alanları

Kişi Kodu	Eğitim	Yaş	Görevi	Çalışma Alanı
K1	Lisans	60	Distribütör	Dağıtım Şirketi
K2	Lisansüstü	32	Yönetmen	Bağımsız
K3	Lisans	50	Alım-Satım	Televizyon
K4	Lisans	57	Yönetici	Televizyon
K5	Lisansüstü	58	Yönetici	Televizyon
K6	Lisansüstü	55	Reklam P.	Televizyon

Tablo-1 incelendiğinde katılımcıların çoğunun televizyon yayıncılığında program alım-satımı ile ilgili kişiler olduğu görülmektedir. Katılımcılardan K1 uluslararası dağıtım şirketi sahibi distribütör, K2 uluslararası belgesel ödülleri olan yönetmen, K3 bir televizyon kanalının alım-satım yetkilisi, K4 ve K5 televizyon kanalı yöneticisi, K6 televizyon kanalında reklam planlama bölümü çalışanıdır. Yaşları 32 ile 60 arasında değişen katılımcıların, üçü lisans mezunu, üçü lisansüstü eğitimlidir.

6. BULGULAR VE YORUM

Araştırmada görüşme için önceden belirlenmiş; 1) Yüz yüze iletişim 2) Program tanıtımı, alım ve satımı, 3) Ülke tanıtımı, 4) Yeni eğilimleri izleme olarak önceden belirlenmiş 4 temanın dışında görüşmecilerin devlet desteğinin önemine vurgu yapması nedeniyle 5. Tema Devlet desteği olarak eklenmiştir.

Görüşmelerin deşifre edilmiş metinlerinden elde edilen verilerin bulguların ilki katılımcıların televizyon fuarlarını televizyon marketi olarak nitelendirmesi olmuştur. Bu saptama, belirlenmiş temalar dahilinde olmamakla birlikte bütün katılımcıların bu tanımlamaya dikkat çekmesi nedeniyle bahsetmek gereği duyulmuştur. Katılımcılar televizyon fuarlarının diğer ticari fuarlardan farklı olduğunu, ticari fuarlarda ticari ürünlerin sergilendiğini ve gezilip görülen yerler olduğunu oysa televizyon fuarlarının farklı işlevleri nedeniyle televizyon marketleri olarak anılması gerektiğini belirtmektedir. **K1: Market denmesi gerekir. Fuarla market farklı şeyler, işte bahçe mobilyaları fuarı olur, hepimiz gideriz gezeriz. Bizim**

market dediklerimiz böyle bir şey değil. Oradan içeriye girebilmek için ciddi paralar öder insanlar. Sadece sektör profesyonelleri girer. Onun da kategorisi vardır, satıcı-alıcı. Varsa marketin içinde paneller, konuşmalar. Girişte bize birer badge (yaka kartı) verirler. Aslında bildiğiniz pazar yeri. Nasıl Beşiktaş pazarı açılır cuma günleri biz de gittiğimizde oralarda pazarımızı stantlarımızı açıyoruz, ürünlerimizi tanıtmaya çalışıyoruz, öyle. **K3:** Biz fuar demeyiz televizyon marketi deriz. Fuar başka bir şey. Zaten uluslararası bu pazarlara gidip gelen alım-satım işiyle meşgul olanlar market sözcüğünü kullanır. **K5:** Bence market. Otomobil fuarı gibi bir sergi alanı değil. Ya da kimi fuarlar, festivaller gibi salt eğlence alanı da değil. **K4:** Alıcılar hiçbir yerde bu kadar yapımı ve yapım çeşitliliğini bir arada göremez, market diyoruz elbet. **K6:** Benim yurtdışında gördüğüm fuarlar bir ticari platform. Market diyorlar. Katılımcıların “fuar” sözcüğüne karşı olmasına rağmen, araştırmanın başından bu yana uluslararası televizyon içerik pazarları televizyon fuarları olarak nitelendirilmiştir çünkü uluslararası literatürde fuar (fair) olarak geçmektedir. Diğer yandan MIPCOM ve NATPE gibi uluslararası fuarların web sitelerinde de “market” kavramının benimsendiği görülmektedir.

Uluslararası televizyon fuarlarının önemine ilişkin katılımcılarla görüşmelerden elde edilen veriler yüz yüze iletişim, televizyon programları ve dizilerin tanıtımı, alım-satımı, yeni eğilimleri izleme, ülkelerin tanıtımı ve devlet desteği olmak üzere beş tema altında yorumlanmıştır. İlk dört tema, televizyon fuarlarının işlevlerine yönelik, beşinci tema olan devlet desteği ise bu fuarların devlet tarafından desteklenmesinin önemine ilişkindir.

6.1. Yüz Yüze İletişim

Katılımcıların tamamı program alım-satım görüşmelerinde bire bir ilişki kurmanın önemli olduğunu, televizyon fuarlarında yüz yüze iletişimin mümkün olduğunu belirtmekte ve program alım-satımında bire bir ilişkilerin çoğu zaman belirleyici olduğunu söylemektedir. **K1:** Fuarlarda, kendi ilişkilerinizi kurma imkanı buluyorsunuz. Pandemi de bu marketler yapıldı. Ne yaptık biz? İşte gravat taktık altımızda şort ekran karşısına oturduk, satış yaptık mı yaptık ama aynı şey değil. İnsana dokunmadan işler güzel yürümüyor. Yüz yüze olunca başka türlü ilişkiler kuruluyor. Benim için marketlerin en etkin yönü kendi networking ağını kurabilmemiz için temas ettiğimiz insanlar. **K2:** Tabi teknolojinin, internetin getirdiği birçok uygulama var ama hala yüz yüze pazarlamanın ve satışın yerini alması mümkün değil çünkü adam sizinle bilgisayarda, zoom üzerinden kurduğu iletişimde alamadığı etkiyi sizinle oturup bir akşam yemeği yediğinde yüz yüze alabiliyor, sizi daha iyi tanıyor. Yüz yüze pazarlamanın değeri paha biçilemez yani. **K4:** Burada pitching dediğimiz bir sunum, kendinizi tanıtmaya fırsatı buluyorsunuz. Dolayısıyla yaptığınız ürünün sizce önemli gelen, diğerlerinden ayrı yönü müşteriyle görüşme imkanınız. **K5:** Kanalınızın uluslararası dostları olmalı. Bu uluslararası bilinirliğiniz için, itibarınız için gerekli. Bir televizyon kanalının hem içeride hem dışarda itibarının yüksek olması önemlidir. Kanalınızı konumlandığınız yer önemli elbet ama tanınmak, bilinmek de gerekir. Bu dostlar potansiyel alıcılarınızdır da. Yeni dizilerinizi, programlarınızı doğrudan fuarlarda dostluk kurduğunuz kişilere gönderebilirsiniz. Onlar da sizi kendi yeni programlarından reytingi yüksek yapımlardan haberdar edebilirler. Fuarlar yüz yüze sıcak ilişkiler kurabileceğiniz dünyanın her tarafından gelmiş yüzlerce meslektaşınızın bulunduğu pazarlardır. **K2:** Uzaktan pazarlamaktansa bu tarz pazarlamalar büyük meblağlı projeler için çok daha önemli. Yüz yüze tanışmayı, prensipte anlaşma olursa görüşmeyi sürdürmeyi tercih ederler.

Uluslararası televizyon fuarlarına televizyon kuruluşlarının alım ve satım yetkilileri düzenli katılmakta ve bu kişiler diğer ülkelerin alım yapan kanalların yetkilileri ve yöneticileri tarafından bilinmektedir. Yüz yüze iletişimle sağlanan bu bilinirlik için istikrar gerekmekte, özellikle televizyon kanallarında fuarlara katılım uzmanlaşmış personel bulundurmaları gerekmektedir. **K3:** Fuarlarda aynı kişiyle muhataplık önemli. Yüz yüze iletişim için bu gerekli. Malzeme eksikse tanıdığınız o kişi gönderir, sorunu o çözer, süreklilik tanıdıklık çok önemli. MBA'den Fadıl bey vardı, 30 yıldır tanımayan kalmamıştır. Bizden İzzet Pinto, Can Okan, Aydın Ziyalar uzun yıllardır bu alanda çok çalışmış ve tanınmış insanlardır. Firmaların, televizyonların da bu alanda uzmanlaşmış bir kişiyi bulundurmaları gerekir. Uluslararası alıcıların muhatap bulacakları bir kişi gerekir. Ben akşam gelen 50 maile cevap veririm. Kurumun güvenilirliğini bu alım-satım personeli belirler. İletişim önemli. Uluslararası alanda faaliyet gösteren televizyon kanallarının ve yapım şirketlerinin mutlaka bu işe muhatap olacak bir personeli olmalı. Aysel Aziz'in (2016: 63) belirttiği gibi, yüz yüze iletişim en etkili iletişim biçimidir. Televizyon fuarlarında

program tanıtımlarında, fuar sonrası alım-satımlarda birebir ilişkilerin önemi, katılımcıların görüşlerinde de ortaya çıkmaktadır.

Amacı televizyon yapımlarının ticareti olan uluslararası televizyon fuarlarının program alım satımının yanı sıra başka işlevleri de vardır. Farklı kültürleri tanıma, yüz yüze kültürel iletişim bu işlevlerden biridir. **K5:** *Fuarlarda rengarenk bir insan manzarası ile karşılaşsınız. Çeşitli ülkelerden fuara gelen binlerce kişi, bin bir renkle gelir. Oysa hepsi medya sektöründen temsilciler, distribütörlerdir, yani meslektaşlardır ama kültürel alt yapıları farklıdır. Bazıları yerel kıyafetleriyle katılır, özgün ikramlarda bulunur. Program görüşmeleri ve stant ziyaretleri sırasındaki sohbetlerde farklı kültürlerden insanların davranış özelliklerini, belli karakteristiklerini izlemek de mümkün olmaktadır. Mesela Batı ülkelerinden kişilerin daha mesafeli duruşuna karşın Doğu ülkelerinden gelenler sıcak yakın ilişkiler bekler. Satış stratejileri nedeniyle de dostça yaklaşım için de yüz yüze iletişimde kültürel farklılıklara göre davranmak, beden diline dikkat etmek gerekmektedir.* Katılımcıların da belirttiği gibi televizyon fuarları birebir görüşmelere imkan vermesi, yüz yüze iletişim açısından önemli olmasının yanı sıra farklı kültürlerden alıcı ve satıcıları yakından tanımak, davranışlarını, tepkilerini, tutumlarını anlamak için de gereklidir.

6.2. Televizyon Programları ve Dizilerin Tanıtımı, Alım-satımı

Televizyon fuarları uluslararası medya endüstrisinin en görünür olduğu alanlardır. Frankfurt Okulu'nun Kültür Endüstrisi kavramına dayanan medya endüstrisi, medya ürünlerinin metalaşmasına dikkat çeker. Medya ürünlerinin endüstrileşmesine insanların tek tipleştirilmesine neden olduğu gibi çeşitli nedenlerle eleştirel yaklaşmıştır. Daha sonra liberal düşünürler tarafından kültürel endüstri ürünleri popüler kültür olarak adlandırılmış ve liberal düşünürler tarafından benimsenmiştir (Güngör, 2017). Ancak televizyon içerikleri medya endüstrisi ürünleri olarak nitelendirilebilse de bunları liberal düşüncenin benimsediği popüler kültür ürünleri olarak değerlendirmek de yeterli olmayacaktır. Televizyon içerikleri, diğer endüstri ürünlerinden yaratıcı özellikler içermesi bakımından farklılaşmaktadır. Program alım-satımındaki materyaller medya endüstrilerinin bir parçası olmakla birlikte bu alım satım etkinliğinin kültürel iletişim, uluslararası ilişkiler ve uluslararası iletişim boyutları vardır. Bütün bunlara rağmen, uluslararası televizyon fuarlarındaki etkinliklerinin asıl amacı program alım satımıdır. Dolayısıyla uluslararası televizyon fuarlarında ticaretin gerektiği tanıtım, reklam, pazarlama taktikleri de kullanılmaktadır. Televizyon kanallarının fuarlardaki alım-satım yetkilileri, yapımcı şirketleri ya da distribütörler bu amaca yönelik fuar öncesinden başlamak üzere hazırlıklar yapmaktadır. Çeşitli televizyon programları, belgeseller ve televizyon dizilerinin tanıtımına yönelik bu hazırlıklar, her katılımcı kuruluşun kendi bütçesi ve pazarlama stratejisine göre değişebilmektedir. **K1:** *Yapımlarımızı tanıtmak için ciddi şekilde reklam veririz biz. Nerelere? Dünya genelinde yayın yapan bir takım sektörel yayın organları var. Bunlar da yaklaşık 10-12 yayındır. Bunların dergileri, magazinleri basılır ve bir yerlerde satılan magazinler değildir. Tüm dünyadaki televizyon dünyası, OTT dünyası ya da sinema dünyasının yöneticilerine dağıtılan, adreslerine gönderilen yayınlardır. Bunların bir de dijital versiyonları var, ben her sabah bilgisayarımı açtığımda bu yayınlardan haber gelir, sektör haberleri, yenilikler, yeni çıkan işler, içerikler, sinema haberleri gibi. Biz buraların hepsine reklam veririz. Bu reklamları da senelik satın almalarla yaparız. Her yayına gideriz, bu sene sana şu kadar bütçe ayırıyorum, bu yayında bu yeri, bu sayısında şu yeri, ön kapak, arka kapakta yer alma gibi pazarlıklarımızı yaparız ve reklam alanları satın alırız. Ondan sonra marketlere gireriz.* **K5:** *Televizyon dünyasından haberlerin çeşitli ülkelerdeki televizyon yayıncılığındaki eğilimlerin, yeni yapımların yer aldığı dergiler gelir bize. Orada uluslararası bir dergide Türkiye hakkında haberler okumak, Türk yapımlarının reklamını görmek hoşnut eder bizi. Ama bu reklamlar bizim için yapılmıyor elbet, uluslararası tanıtım için önemli.* **K-3:** *Bu fuarlarda pitching dediğimiz, bir sunum, kendinizi tanıtmaya fırsatı buluyorsunuz. Bunun için önceden tanıtım materyalleri hazırlıyorsunuz. Yapımlarımızın tanıtımı için market öncesi birçok hazırlık yapılır.* **K1:** *Marketlerde mümkün olduğunca görünürlüğümüzün iyi olacağı stantları seçmeye çalışırız, onlara yatırım yaparız. O stantlarda gelen giden müşterilerimizi en iyi şekilde ağırlayabileceğimiz yiyecek-icecek servisleri olur. İşte öğle yemeği olur, bazen akşam üstü kokteyl yaparız, ya da yine o marketler dahilinde bir takım davetler organize edebiliriz. Müşterileri toplayıp akşam partisi verebiliriz. Ya da o markete mahsus bir içeriğimizi tanıtacaksa başrol oyuncumuzu ve müşterilerimizi davet ederiz, bunun gibi benzer aktivitelerle pazarlarımızı sürdürürüz.* **K6:** *Sizin değerli olduğuna inandığınız bir ürününüz varsa pazarlamaya*

çalışıyorsunuz. **K3:** Tabii burada ilk aşamada alım-satım bazen oluyor ama sözleşme değimiz süreçler daha sonra takip ediliyor. Aslında bu bir komisyon meselesi, süreç meselesi. Markete gittim, buradan satın aldım sattım diye bir şey yok. Pazarlama süreci içinde bunların takip edilmesi hatta yıllara yayılması gerekiyor.

Katılımcılar televizyon fuarlarını televizyon sektörünün şov alanı olarak nitelemekte, burada görünür olmanın, adından söz ettirmenin, dikkat çekmenin yolunun şovların ilgi çekiciliğine bağlı olduğunu söylemektedir. Şovlar gösterişli stantlar hazırlamaktan, gösterişli davetlere, dikkat çekici afişlere kadar bir takım reklam taktiklerini içermektedir.

K3: Fuarlar görsele yönelik, ben buradayım, uluslararası meydan okuyorum demek, şirket olarak varlık göstermek. Benim gözlediğim o. Show dünyası orası. Televizyon kuruluşları için biz üretiriz de satarız da, distribütörlük de yaparız gibi. Şovun bir parçası o da. Orada kendini iyi gösterenlerin iyi şov yapanların reyting problemi olmuyor. Reyting ikinci plana düşüyor. Çok iyi oyuncular ve kaliteli yapımlar Türkiye’de reytingleri kötü olsa bile uluslararası marketlerde ilgi çekiyor. Reytingi düşük ama satışı yüksek yapımlar var. Oyuncularınızı götürebiliyorsanız ve üretim kaliteniz iyiyse, satışınız olabilir. **K1:** Biraz bizim işimiz şov dünyası. Mesela MIPCOM, MIPTV marketlerindeki standımız, karşı komşumuz Warner Bros, bir yanımız BBC öbür yanımız Fox. Şimdi o alanda da standımızı kurabilmemiz için çok büyük maliyetlere katlanmak durumunda kalıyoruz. Değişiyor mu diye soracak olursanız. Orada 500 bin Euro harcamışsınız bir stant açmışsınız, soruyorlar bana sen o markette kaç paralık satış yaptın ki o parayı kazandın? Asla kazanamazsın. O gün kazanamazsın ama algı şudur, Warner Bros’un karşısındaki stantta buluşalım dediğiniz vakit, o insanın sizi konumlandığı yer orasıdır. Birinci ligdir. Yani algıyla şovla yürüyen bir dünya. O algıyı yaratabilmeniz lazım. **K5:** Fuarlarda alım-satımdan çok alıcılara yönelik tanıtımlar yapılır, alım-satım sözleşmeleri sonra yapılır, arada satış sözleşmeleri de yapılır elbet. Ama asıl satışlar daha sonra ikili görüşmelerle yapılır. Fuarda amaç, alıcıyı etkilemektir. **K1:** Bizim aslında yatırımlarımızın çok büyük miktarı o algıyı yaratmak için yaptığımız pazarlama yatırımı. O standı açarken aynı zamanda bütün dergilerde dijital medyalarda senin reklamını görürse, akşam senin organizasyonuna davetliyse, sabah standına geldiğinde iyi ağırlanıyor, bütün bunlar alıcının kafasında bir algı yaratıyor ve siz sonra o algıyı kullanarak satış yapmaya çalışıyorsunuz. **K3:** Warner Bros, Disney gibi yapımların şirketleri çok öne çıkıyor. Plajda kocaman çadırlar kuruyorlar, yapımlarını bu çadırlarda tanıtıyorlar. Ana binada ise ana koridor önemli. Bir alıcı ana koridordan 15 kere geçerse, ara koridordan bir kere geçer. **K6:** Neyi alsak reyting yaparız, neyi alsak içine daha iyi reklam koyarız, neyi alsak buna sponsor buluruz, reklam planlayanlar böyle bakar olaya. **K3:** Fuarların hepsine katılmak mümkün olmayabilir Rusya’da Balkanlar’da ve başka ülkelerde çok sayıda televizyon fuarı var. Ama önemli fuarlara katılmak, varlık göstermek. Hiçbir reklamcı orada stant açtırmaz, 30 saniyelik reklamın bir etkisi olmaz.

Katılımcılar televizyon fuarlarının şovlarıyla etkinlikleriyle, davetleriyle, reklamlarıyla etkileyici pazarlar olduğu görüşünde birleşmekte, en çok da Cannes’daki MIPCOM’un diğerlerinden daha önemli ve öne çıkan bir market olduğunu söylemektedir. **K1:** Aslında bizim en önemli marketimiz Cannes’daki MIPCOM marketidir. Bu, sektörün en büyük marketidir ve tüm dünyadan katılımcı kabul eder. Bizim için en prestijli olan budur. Yine buna benzer aynı şirketin organize ettiği Nisan ayında MIPTV diye bir market vardır. O da oldukça önemli bir markettir ama MIPCOM’a göre biraz daha küçük bir markettir. Katılımcı sayısı bire iki gibidir. İkisi arasında aslında çok fazla bir fark yok. Aslında durum şu: Bizim pazarladığımız ürünler hızlı tüketildiği için 6 ayda bir yeni işleri tanıtılmak gerekiyor. Mantiği o onların. Biri Nisan’da biri Ekim’de. **K4:** Özellikle Cannes’da ben çok etkilenmişim. Heyecanlanıyorsunuz. Cannes’da zaten bu MIPTV olsun MIPCOM olsun başladığı anda on bin kadar insan markete geliyor, aşağı yukarı 120 ülkenin, içeride buyer dediğimiz satıcılardan katılımcılardan oluşan 10 bin insanın bu alanda toplandığı bir yer. Tabii şehir de buna göre donatılmış oluyor. Özellikle, fuar alanının bulunduğu kısımlar, etkinliklerin konferansların yapılacağı yerler ayrı düzenleniyor. Şehir içerisindeki billboardların düzenlenmesi ve o alanda o ana ilişkin materyalin biraz da görsel olarak formatlanması, sunulması lazım. Bu dünya insanları gerçekten etkisi altına alabiliyor ve heyecanlanıyorsunuz sonuçta. **K5:** MIPCOM’a ilk kez giden bir televizyoncu çok etkilenir. Bir anda yüzlerce yapımla, içerik alıcısı ve satıcısını bir arada görür. Sanki dünyanın merkezi o anda orasıdır. Gazeteciler, oyuncular, görkemli stantlar, stantlardaki hediyeler, ikramlar, akşam davetleri, eğlenceler. Gerçekten büyük bir gösteri dünyası gibidir. Bunların hepsinin satış stratejisi olduğunu sonradan anlıyorsunuz tabii. **K6:** İlk gittiğimizde ışıklar, “show business” göze

çarpıyor, ışıl ışıl, insanlar pırıl pırıl, dekorlar pırıl pırıl. Her tarafta müzikler, yan tarafınızda ünlü birisi oturuyor filan. **K3:** MIPCOM 2015 beni en çok etkileyen. Türkiye Onur ülkesiydi. Çok güzel bir organizasyon vardı. **K4:** Beni en çok etkileyen şey aslında satış stratejileri ve aslında ufukumuzu açabilecek sayıda materyalin orada gösterilebilecek olması. Beni en çok etkileyen kısım o. Hatta bu büyük bir medya evreni gibi düşünüyorum bunu ben üretilen malzemelerinin sunulduğu bir yer ve ilk anda o dünyada şaşırıyorsunuz, o kadar çok ürün ve o kadar çok ürünün alıcısı olur mu sorusuyla karşılaşıyorsunuz. Dolayısıyla beni etkileyen ürün zenginliği, çıkan sunulan malzemelerin zenginliği ve bunların arasında bile en basitinden en karmaşığı bir yapının satıcıya en basitten en üst seviyeye kadar malzeme sunulabiliyor olması. **K2** Televizyon fuarlarının ülke tanıtımına katkısını fuar organizasyonu yapan ülke bakımından değerlendirmektedir: Bu tür organizasyonların ülkelerin tanıtımına doğrudan çok büyük katkısı var. En büyük stratejik kazanımlarından birisi o. Cannes'ın Louvre müzesi, Fransız peyniri gibi doğrudan ülkenin tanıtımını ve imajını belirleyen bir etkisi var. Cannes'ın yapısı çok geniş. Program dizi programlarından filmlere geniş kapsamlı bir şey. Koskoca bir kültür endüstrisi gibi çalışıyor Cannes.

Türk dizilerinin uluslararası satış başarısının televizyon fuarları olduğu görüşü katılımcıların hepsi tarafından paylaşılmaktadır. **K6:** Hakikaten o fuarlar, bizim dizi yapımlarımız için muhteşem bir alan açtı. Benim gözlemlediğim şöyle bir şey: Oradan bir diziyi gidip orada satmıyorsunuz. Eğer siz bir iki sezon oynatmışsanız iyi reytingler almışsanız siz onu satabiliyorsunuz. Bir veriyle gidiyorsunuz. Reytinginiz çok önemli. Reyting sıralamalarında aldığınız yüzdeler çok önemli. Sizi öyle bir alt yapınız varsa, hakikaten inanılmaz şekilde satabiliyorsunuz. Öncelik nereler, biraz daha Türk kültürüne yakın yerler. Balkanlar, Türk vatandaşlarının yaşadığı yerler. Ya da Ortadoğu gibi Türk kültürüne hayranlık duyan Mena bölgesi, Güney Amerika. Kültürleri, yaşam modelleri bize yakın yerler. Hatırlarsanız bir zamanlar Brezilya dizileri soap operalar da bizde çok izlenirdi. **K4:** Türk dizilerinin yurtdışı satışı ilk kez TRT'nin 1975 yapımı Aşk-ı Memnu ile başlatmıştır aslında. 1981'de Fransa'ya satmıştır. Fakat son yıllardaki dünya çapındaki satışlar 2006'da Arap ülkelerine dizilerin lisans hakkı dediğimiz gösterim haklarının satılmasıyla başlamıştır. Bu satışlarda fuarlardaki tanıtımın etkisi büyüktür. Çok fazla materyal görüyorsunuz. Yeni yapılmış materyallerin tümüne ulaşabiliyorsunuz. Bunları inceleme imkanınız oluyor. Özellikle screen dediğimiz kısımlarında izlenme kısımlarında.

K1 uluslararası televizyon fuarlarından bölgesel fuarlara doğru bir eğilimin olduğunu anlatmaktadır: Nisandaki MIP hızlı bir düşüşte çünkü yerel marketler bana göre önem kazanmaya başladı. **K3** de Cannes'daki fuarlara katılımı Covid-19 salgınından sonra düşüş olduğunu ve daha sonra eski katılımcı sayısına ulaşamadığını belirtmektedir: Pandemi katılım düştü. MIPCOM'un 10 bin, MIPTV'nin 5 bindi. MIPTV 2-3 binlere, MIPCOM 6-7 binlere düştü. Zorluyor ama eski seviyesine gelemedi. Büyük firmalar yerini koruyor ama katılımcı sayısında düşüş var. Bölgesel fuarların önem kazanmasında ulaşım kolaylığı ve maliyetlerin düşük olmasının rol oynadığı olduğu görülmektedir. **K1:** MIPCOM'a tüm dünyadan geliyorlardı, fakat Fransa'ya Cannes'a gidip 5-6 gün boyunca o marketi finanse etmek, ucuz bir iş değil. Özellikle bazı küçük ekonomi sahibi pazarlar için oldukça büyük külfet. Şimdi Bolivya'daki bir yayıncı, üç tane yöneticisini bir haftalığına Cannes'a gönderse uçak-otel yeme içme masrafı 20-30 bin Euro. Hem fiziksel olarak zor bir iş. Kıtalararası seyahat filan. Halbuki Meksika'daki markete çok daha kolay gelebilir. **K5:** Kalkıp Miami'ye gitmekten Budapeşte'ye gitmek daha verimli. Artık Diskop Budapeşte, Dubai, Asia'daki fuarlar da çevredeki ülkeler tarafından ilgi görmeye başladı. Özellikle küçük televizyon kuruluşları için yakın ülkelerdeki fuarlara katılmak katlanabilir maliyetler demektir. Daha fazla sayıda elemanını daha fazla ülkeye gönderebilir. Hani diyoruz ya küresel medya endüstrisi diye, şimdi adeta küresel medya endüstrisinde yerleşmeye doğru bir gidiş var gibi görünüyor ama ben yine de uluslararası televizyon fuarlarının önemini koruyacağını düşünüyorum çünkü televizyon dijital medyaya rağmen hala önemini koruyor. Büyük şirketler büyük pazarlarda her zaman alıcı bulabilir. **K1:** Yakında bir market varsa ya da doğu Avrupa ülkeleri, Balkanlar'daki nispeten küçük pazarlar, örneğin Budapeşte'de düzenlenen bir markete bütün çevre ülkelerden arabalarına binip gelebiliyorlar. Bir kaç saat içinde. Dolayısıyla bölgesel pazarlarda bir yükseliş var, bence daha efektif çalışmaya başladı onlar. O yüzden Nisan'daki MIP biraz önemini kaybetti. Yakın ülkelerde Asya pazarı önem kazanmaya başladı. Şu anda bizim bir ekibimiz Japonya'da. Çünkü gelecek hafta Kore'de Busan Kontent Market var. Şimdi ekip aslında oraya gidecek fakat Kore'ye kadar uçtukları için onlar bir-iki gün erken gönderdik onlar Japonya'daki televizyon kanallarını ziyaret ediyorlar. Bir pazarlama yapmaya çalışıyorlar. Onlarla önceden randevu alındı. Onları yemeğe davet ediyorlar vs. bir ilişki kurmaya çalışıyorlar, oradan da Kore'ye gidecekler. Dolayısıyla Kore'deki o yayıncının temsilcisi Nisan ayında MIP'e gelmiyor ama yakında bir marketi varsa

atlayıp oraya gidiyor. K1, yerel ve bölgesel marketlerin önem kazanmaya başladığını belirterek ayrıca farklı festivaller kapsamında program alım satımına ayrılan köşeler açılmaya başladığını anlatmaktadır: Singapur'da var mesela ATF Singapur. Johannesburg'ta var, Güney Afrika'da. Budapeşte. Rusya'da Moskova var. Bunlar bildiğimiz marketler. Bir de son zamanlarda festivaller kapsamında forumlar kapsamında küçük marketler başladı. Mesela bir dizi film festivalinin içerisinde ya bu kadar dünya buraya katılmışken niye bir market olmasın diye böyle ufak ufak üç beş stant ya da stant bile değil. Belki de masa düzeniyle marketler organize etmeye başladılar. Bunun bir örneği Dubrovnik'te bir örneği Lille Fransa'da hatta daha önce hiç yokken koskoca Berlinale Film Festivali'nin içinde de European Film Market diye bir bölüm kuruldu. Onun alt kırılımı diziler için yapılıyor. Yani hem bölgesel hem içeriksel market organizasyonları da var.

6.3.Yeni Eğilimleri İzleme

Uluslararası televizyon fuarlarının nihai amacı program ticareti olsa da fuar boyunca çeşitli etkinlikler yapılmakta sempozyumlar, paneller düzenlenmektedir. Televizyon yayıncılığında yeni eğilimlerin tartışıldığı bu toplantılara, televizyon sektörünün dünya çapında önemli aktörleri konuşmacı olarak davet edilmektedir. Distribütörler ve televizyon kanallarının alım-satım temsilcileri fuar boyunca fırsat buldukça bu tür toplantılara katılmaktadır. **K3:** *Sempozyumlar, konferanslar var. Alanlarda liderlerin o alanda başarı göstermiş, vizyon çizecek insanların konferanslarına katılma şansın var. Dünyadaki trendleri görmüş oluyorsun K1: Bu toplantılarda, örneğin, OTT platformlarda hangi tip içerikler daha çok ilgi görüyor, bu konuşuluyor. Orada Netflixçi şunu soruyor, Disney Plusçi şunu anlatıyor, bizim stratejimiz bu diyor. Tamamen ticari amaçlı toplantılar yapılıyor. Yine içinden seçerek doğru davranmak lazım hangi departmanı, kimi ilgilendiren iş olduğuna karar vermek lazım. K6: Orada, bir sürü para veriyorsunuz bu satın alınan yapımlara, nasıl verimli kullanabilirsiniz bununla ilgili panele katılmıştım. K3: Toplantılarda ne olup bittiğine bakıyorum ama başından sonuna katılamadım. Fuar boyunca çok yoğun oluyorum.*

6.4. Ülkelerin Tanıtımı

Uluslararası fuarlar çok sayıda ülkeden ziyaretçilerin program-alım satımı yapan medya sektöründen temsilcilerin ağırlandığı alanlar olarak uluslararası iletişimin yüz yüze gerçekleştiği etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Aziz'in (2016) bağlamına göre iletişim türleri sıralamasında basamağın en altında olan yüz yüze iletişim, fuarlarda piramidin tepesinde ve en geniş kapsamlı olan uluslararası iletişimin gerçekleşme aracı olarak işlev görmektedir. Katılımcılar fuarlarda program alım-satımında yüz yüze iletişimdeki önemini detaylarıyla anlatırken, dolaylı ya da doğrudan ülke tanıtımına olan katkısına da değinmektedir. **K3:** *Ülkelerin tanıtımı anlamında beni en çok etkileyen MIPCOM 2015. Türkiye onur ülkesiydi Ekim'de. Çok güzel bir organizasyon vardı. Açılış gecesini TRT üstlenmişti. Oyuncular, dizi oyuncularını katıldı, kırmızı halı yapıldı. Otağlar kuruldu, ahşap taburelerle açık havada kahve ikramları yapıldı, konserler vardı, çeşitli salonlarda etkinlikler yapıldı. Ve ilgi müthişti. Ondan sonra birkaç sene Türkiye'nin organizasyonu unutulmadı. Sonraki yıllar hep Türkiye'ninki gibi olmadı diye kıyaslamalar yapıldı. K-1: Ülke tanıtımına katkısı muhakkak var. Mesela onu fiilen yaptık. 2025 yılında, Türkiye onur ülkesiydi MIPCOM'da. Onur ülkesi aktivitelerini yürütmek üzere bir kurul oluşturmuştuk, ben de orada görev yapıyordum, gayet tabii çok önemli. Biz o sene orada çok iyi bir iş çıkarttık, baya konuşuldu hala da konuşuluyor, en iyi aktivitelerdendi Türkiye'nin onur konluğu olduğu dönem diye. Yani işte her sene bir ülke ya da bir bölge oluyor, biz en başarılılarından biriydik, bu da neticede bir tanıtımdır, bir reklamdır. K-5: Televizyon marketlerin ülke tanıtımına katkısı çok büyük. Bu marketlerde Türkiye önemli bir ülke algısı var, özellikle dünya çapındaki distribütörler arasında. Bunda elbet en önemli pay Türk yapımı dizilerin. K-3: Diziler ve filmler ülkenin aynısını yansıtmaya da bir kesimin hayat tarzını yansıtıyor. Hem de yapımın kalitesi açısından ülkenin tanıtımı oluyor. Prodüksiyon, çekim ekipleri, kameramanlar böyle bir kaliteli ekipler anlamında. Yalılarda geçen hayat gerçekte yok, ama hepsinin bir arada yaşayabileceğini göstermek için önemli. Eksik bilgiye sahip kişilere de ayna tutuyor. K-2: BBC'nin satın aldığı, El Cezire'nin satın aldığı belgesellerin belirli bir politikası var. O politikaya uymak zorunda. El Cezire documantary'ye baktığınız zaman daha ziyade işlem dünyasının tanıtılmasının ideolojik ve kültürel bir misyonu vardır. İslamın, İslam ülkelerinin sadece terörizmle birleştirilmemesi, algıda özdeşleştirilmemesi üzerine İslam dünyasındaki güzel pırıltuları ortaya çıkarmakla görevlendirmiştir*

kendisini. Katar'ın böyle bir stratejisi var. Mutlaka bir ideolojik ve politik bir derinlik var. Bu kadar para yatırılan her işte var. **K6:** Fuarın olduğu şehrin her yerinde reklamlarınızın olması, estetik ve görkemli standınızın olması ve bu standın fuar alanının görünür bir yerinde olması, standı ziyaret edenleri iyi ağırlamanız, bunların hepsi ülkeyi tanıtan kamu diplomasisi faaliyetleri. **K2:** Diziler ne kadar dağıtılırsa Türkiye'ye o kadar sempati oluyor. **K6:** Bulgar televizyonlarında devlet televizyonundan tutun da özel televizyonlara kadar Türk dizilerinin olduğu saatler. Ya da Ortadoğu bölgesinde Mena bölgesinde yayın yapan MBA, onlar Türkiye'de ofis açtılar. Onların bir kanalı vardı, Türk dizileri oynatırdı. Türkiye'de yaptığımız planlamanın çok benzerini oralarda yapardık. Romanya'da yine öyleydi. Şu anda ilk beşin içinde Türkiye. **K6:** Tabii bu kültür ürünlerinin yurtdışına satışına yumuşak güç olarak bakıyorum. Uluslararası fuarlar bu dizilerin tanıtıldığı yerler o yüzden de ne kadar çok satabilirsek o kadar iyidir bizi tam ifade etmese de. En azından memleketi, boğazi, kılık kıyafeti gösteriyorlar. Bunun önemli olduğunu düşünüyorum. **K2:** Mesela Diriliş Ertuğrul dizisinin Latin Amerika ile doğrudan bağlantısı olmasa bile, tarihsel analoji yöntemi ile Bizans'a gösterdiği karşı duruşu, Latin Amerika Amerikan imparatorluğuna karşı geçmişte gösterdiği o mücadele tarihiyle özdeşleştirdiği için orada bağ kurabiliyor ve Diriliş Ertuğrul bir anda Latin Amerika'da en çok izlenen dizi olabiliyor. Bunun doğrudan somut gerekçesi yok ama kültürel ve tarihselliği var, felsefi mirası var. **K-3:** Türkiye'nin iyi bir yeri var. Animasyonda da hareketlendi. Çin'e bile satıyoruz, kaldı ki Çin animasyonda baskın bir ülke, buna rağmen.

Aytaç ve Ünver'in (2021) çalışmasındaki sonuca göre de uluslararası televizyon fuarları Türkiye'nin uluslararası tanıtımında önemli rol oynamakta, ülke imajına katkı sağlamaktadır. Televizyon fuarları dizi filmlerin tanıtımında önemli rol oynamasının yanı sıra, prestij, imaj ve bilinirlik aracı olarak da işlev görmektedir. Bu araştırmanın bulguları da Aytaç ve Ünver'in çalışmasındaki sonuçla da uyumludur.

6.5. Devlet Desteği

Bu başlık altında uluslararası televizyon fuarlarının önemi değil, bu fuarlara katılım için devlet desteğinin önemiyle ilgili görüşler yorumlanmıştır. Görüşmecilerle yapılan verilerden elde edilen bulgulara göre uluslararası televizyon fuarlarının ülke tanıtımına, imajına önemli katkılar sağladığına ve devlet tarafından da desteklenmesi gerektiğine inanılmaktadır. Katılımcılar, ülke imajının geliştirilmesinde bunca etkisi olan televizyon fuarlarına katılımın Türkiye'de devlet tarafından desteklendiğini ama bu desteğin artırılması gerektiğini belirtmektedir. Bir katılımcı, devlet desteğinin var olduğunu ve olması gerektiğini ancak devlet desteği olmasa da kendilerinin bu işi sürdüreceğini söylemektedir. **K1:** Devlet desteği görüyoruz, devlet destekleri var, Ticaret Bakanlığı'nın bir programı var. Yeterli mi? Tabii ki değil ama şöyle bakmak lazım. Hiçbir devlet desteği olmasaydı siz aynı yatırımları yapar mıydınız diye sorsaydınız evet yapardım derim. Devlet destek veriyor diye bir harcama yapmıyoruz, biz zaten işimizi yürütüyoruz. Bir taraftan yaptığınız harcamanın bir kısmı geri geldiğinde tabii çok olumlu bir durum. Yani işte ben on harcıyorum devlet bana üç destek veriyor. E tamam yani sen devlete mi sordun bu işe başlarken? Veriyorsa teşekkür et. Ha bazı destekler doğru yerler için tahsis edilmemiş olabiliyor o da kanun düzenleyicilerle sektörün paralel çalışmamasından. Mesela bazı destekler var biz hiç kullanmadık. Çünkü gerek yok öyle bir harcamaya. Ama bazı destekler var biz kullanıyoruz ama çok daha fazlasını harcıyoruz. O desteği buraya kaydırsalar daha iyi olur ama bunu Ticaret Bakanlığı son birkaç yıldır sektörle çok koordineli çalışmaya başladı. Devamlı bizi topluyorlar fikir alıyorlar. Soruyorlar, hangi desteğin işe yarayıp yaramadığını, yeni düzenlemelere ihtiyaç olup olmadığını, nerelere daha çok ihtiyaç olduğunu, nerelere az harcadığımızı soruyorlar ki ona göre bu destek programını belirli periyotlarla düzenliyorlar, değişiklikler yapıyorlar bence son derece yeterli ve doğru çalışıyor. **K2:** Önce sağlam, derinliği olan bir kültür politikası oluşturması gerekiyor. Gerçeklerden hareket ederek. Ona göre desteklenmesi, ciddi bütçeler ayrılması ve düzenlemeleri için ehli insanların, uluslararası ölçekte kendini kanıtlamış insanların yapması gerekiyor. **K3:** Devletin destekleri var, market bitiminde harcamaları belgelendirdiğinizde önemli bir kısmını ödüyor size. **K4:** Devletin desteği belki yasal düzenlemelerle artırılabilir. Bütün dünyada bu destekler çok büyük. **K1:** Bir önemli konu, eksiklik, korsan konusu. Korsan konusunda devlet desteği lazım. Bizim çok zarar veren bir taraf ve korsanla mücadele pahalı bir iş, ucuz bir iş değil. Buna da gene devlet destekli bir program düzenlenirse bizi çok rahatlatır. Fiyatlama konusunda özellikle korsanın olmadığı bir dünyada satış rakamlarımız yaklaşık yüzde 30 yukarı çıkar. **K6:** Türkiye fuarların hepsine katılmalı. Davetiye çok pahalı, inanılmaz paralar kazanıyorlar. Türkiye böyle bir şey düzenlesin çok isterim. Kanallar, yapım şirketleri çok iyi kazanıyor, biraz da devlet el atsa. Yani Cannes festivali devlet eliyle

kurulmadı mı? Bunu bir endüstri olarak görmüşler, yapım şirketleri, devlet desteklemiş. **K5:** Batılı ülkeler yapım endüstrisini destekliyor. Bacasız sanayi diye bakıyor. Devletin önce yapım sektörünü desteklemesi sonra fuarlara katılmayı teşvik etmesi gerekir. Çünkü bulunduğu ülkede iyi gelişmiş bir yapım sektörü katma değer yaratıyor, yan sektörler oluşuyor, istihdam genişliyor. Bakın mesela sadece bir dizinin yapımı için araç kiralamasından yemek hizmetlerine onlarca iş kolu devreye girmektedir. Televizyon programı, sinema filmleri, diziler maliyeti yüksek kreatif ürünler. Kimi vergi düzenlemeleri ile teşvikler sağlanabilir. Devlet fuarlara katılımı destekliyor ama belgesel, dizi yapımlarında yetersiz bu destekler. Kültür Bakanlığı'nın bazı destekleri var, yeterli değil ama hiç yoktan da iyidir, bunun artırılması gerekir. **K1:** Devlet desteği, bizim işimizi yapan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için son derece etkili. Yani o dünyada tutunmak için önemli bir destek. Biz çok para harcıyoruz, bunun az bir kısmını karşılıyor devlet ama biraz mütevazı davranan bir şirket için oldukça önemli. **K2:** Televizyon ve film fuarlarının, festivallerin en büyük işlevi ülke imajına katkı sağlamak. Bir fuar o ülkenin estetiğini, karakterini yansıtır.

Katılımcılar çeşitli bakanlıkların yanı sıra İstanbul Ticaret Odası (İTO)'nın da televizyon fuarlarını desteklediğini belirtmektedir. **K6:** Benim tanık olduğum, Turizm Bakanlığının büyük desteği var. Çok güzel kataloglar hazırlıyorlar. Ayrıca İTO'nun özellikle dizilere çok büyük desteği var. **K3:** İTO'nun desteği önemli, denetim mekanizması, maliyetler, standın geride kalması sorun. İTO'nun düşüncesi güzel ama daha görünür bir yere geçmeli. Fuarda görünürlük olmalı.

Katılımcıların devletin desteği dışında neler yapılabileceği ve önerileri sorulduğunda ortak görüş, birlikte hareket edilmesi gerektiği yönündedir. **K1:** Organize olmamız lazım. Bizim yurtdışında içerik pazarlayan şirketlerin bir araya gelip bu bürokratik bir sistemde değil, meslek birliği mi olur, böyle bir şekilde bir araya gelip yurt dışı dağıtım stratejilerimizin ana hatlarına ortak karar vermemiz lazım. Belirli kurallar, belirli prensipler koymamız lazım. Bu bizim yurtdışında elimizi güçlendirir. Biz bunu maalesef uygulayamıyoruz, yıllardır bir araya geliyoruz deniyoruz ama bir türlü oyunun kurallarını koyacağımız ve yurtdışında sağlam duracağımız bir düzene maalesef gelemedik. **K3:** Birlikte hareket etmek iyi olacaktır. Hep aynı yerde toplanalım demiyorum, ATV, Kanal D, TRT aynı yerde olsun değil ama Cannes'da onur ülkesi olduğumuz yıl bir araya gelmiştik, herkesin kapasitesine göre girişimler olabilir. Orada kimin olduğu önemli değil. Birlikte hareket ederek özellikle büyük fuarlarda, oyuncuların birlikte olduğu davetler çok ilgi görüyor. Katılımcıların fuarlarda daha etkin aktörler olarak yer almak için devletin daha fazla desteğinin gerektiğini, kendilerinin ise birlik içinde hareket etmelerinin önemli olduğunu dile getirmektedirler.

SONUÇ

Uluslararası televizyon fuarları, programların ve dizilerin tanıtım işlevinin yanı sıra medya sektöründeki yeniliklerin ve yeni eğilimlerin izlenebildiği, yeni işbirliği fırsatlarının sunulduğu, farklı kültürlerin karşılaştığı etkinliklerdir ve uluslararası kişisel iletişim ağı oluşturmak bakımından da büyük olanaklar sağlamaktadır.

Araştırmanın bulgularına göre televizyon fuarlarının ana amacı programların ve dizilerin uluslararası alım-satım ortamını sağlamaktır. Bu fuarlarda program alım-satımı da yapılabilmekle birlikte satışa ilişkin sözleşmeler daha çok fuar sonrasındaki ikili görüşmeler ve sözleşmelerle yürütülmektedir. Fuarların program ve televizyon dizilerinin tanıtımında, alım ve satımındaki etkisinin büyük olduğu Aytaç ve Üner'in (2021) araştırmasında da ortaya konmuştur. Söz konusu araştırmaya göre son yıllarda 100'den fazla ülkeye lisans hakları satılan Türk dizilerinin bu başarısında MIPCOM, MIPTV, NATPE, DISCOP, ATF, Content Asia gibi televizyon fuarları önemli rol oynamıştır.

Uluslararası iletişime kültürel emperyalizm paradigmasından bakıldığında amaç sinema filmleri gibi kültür endüstrisi ürünlerinin pazarlanmasıdır. Frankfurt Okulu düşünürleri Adorno ve Horkheimer'a göre kültür endüstrisinde kültürel ürünlerin üretimi serileşmiş ve meta haline gelmiştir (Mattelart ve Mattelart, 1998). Uluslararası televizyon fuarları da kültür endüstrisi ürünü olan televizyon programlarının alınıp satıldığı pazarlardır ancak fuarların bunun yanı sıra başka işlevleri de vardır. Fuarların sadece uluslararası iletişim değil, yüz yüze iletişim işlevi de büyüktür. Araştırmada katılımcıların tamamı uluslararası televizyon fuarlarının yüz yüze iletişim işlevine dikkat çekmiş, farklı kültürleri tanıma fırsatı sağladığına değinmiştir. Çünkü bu fuarlarda farklı ülkelerden insanlarla yüz yüze iletişim kurulmaktadır. Günümüzde dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve iletişim teknolojilerinin uzaktan ikili görüşme olanakları

sağlamasına rağmen yüz yüze iletişim önemini korumaktadır. Uluslararası televizyon fuarlarında uluslararası ilişkiler geliştirme zeminini oluşturmaktadır. Bulgulara göre uluslararası televizyon fuarlarının amacı program ve dizilerin fuar sırasında alım satımından çok kurulacak ilişkilerle daha sonraki görüşmeler için ortam oluşturmaktır ancak kimi zaman doğrudan alım-satım işlemleri de yapılabilmektedir. Özellikle televizyon kanallarının karar verici konumunda olan yöneticilerin bulunduğu fuarlarda aynı zamanda sözleşme işlemlerini yürütecek personel de bulunduğundan alım-satım işlemleri de yapılabilmektedir. Ayrıca ikili ilişkilerdeki sohbetlerden de farklı ülkelerdeki izleyici tercihlerini, eğilimlerini öğrenmek mümkün olmakta, yeni işbirliği fırsatları doğmaktadır. Farklı ülkelerden katılımcılar kendi kültürlerini sergileme imkanı bulmakta, ülkeler diğer ülkelerin bakış açısını anlayabilmekte, buna göre program üretimi ve satış stratejileri geliştirebilmektedir. Katılımcılara göre uluslararası televizyon fuarları ülkelerin tanıtımında da önemli rol oynamaktadır. Gösterişli stantlar, kaliteli yapımlar ve dizilerle öne çıkan kuruluşların ait oldukları ülke imajına da önemli katkısı olmaktadır. Bunun örneği, Türk dizilerinin uluslararası tanınırlığının Cannes MIPCOM fuarında Türkiye'nin 2015 yılında onur ülkesi olmasını sağlaması ve Türkiye'nin bu fırsatı iyi değerlendirerek etkili bir tanıtım yapması olmuştur.

Bielby ve Harrington (2020), küresel televizyon fuarlarının karmaşık yapısına işaret etmiş ve bu fuarların işlevsel, ekonomik veya organizasyonel açıklamalarla anlaşılamayacağı belirtmiştir. Bielby ve Harrington'ın televizyon fuarlarının bir kültür üretim dünyası olarak ele alınması gerektiği önerisi bu çalışmanın bulgularıyla da örtüşmektedir. Uluslararası televizyon fuarları medya profesyonelleri için yeni eğilimlerin izlenebildiği organizasyonlar olarak da işlev görmektedir. Bu fuarlarda sadece tanıtım amaçlı stant ziyaretleri yapılmamaktadır. Sektördeki sorunların, yeni gelişmelerin, değişen eğilimlerin konuşulduğu sempozyumlar, paneller de düzenlenmekte, düzenlenen toplantılara alanında başarılı, televizyon dünyasından konuşmacılar katılmaktadır. Choi (2021), uluslararası televizyon fuarlarında dünya çapında televizyoncuların bulunduğunu belirtmekte ve yeni eğilimler hakkında bilgi edinmek için medya profesyonellerinin katılımının önemini vurgulamaktadır. Bu araştırmanın katılımcıları da dünyadaki eğilimleri takip etmek için uluslararası televizyon fuarlarının önemine dikkat çekmekte, fuarlarda program tanıtımı ve alım-satım işlemleri dışında farklı sempozyumlara, toplantılara katıldıklarını belirtmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre uluslararası televizyon fuarlarında tanıtımda başarılı olmak için görünür olmak önemlidir. Katılımcılara göre bu fuarlara katılan kuruluşların gerekli maliyeti göze alarak fuar alanında görünür yerlerde stant açmaları, dizi tanıtımları için oyuncuların fuara katılımının sağlanması, etkili davetler verilmesi gerekmektedir. Bielby ve Harrington'ın (2020) belirttiği gibi uluslararası televizyon pazarları yaratıcı bir şekilde hazırlanmış, benzersiz ürünlerin sergilendikleri fuarlardır. Bu fuarlar girişlerin ücretli olduğu, medya profesyonellerine hitap eden organizasyonlardır ancak aynı zamanda "show business" yani gösteri alanlarıdır. Araştırmanın katılımcılarından bir kısmı televizyon fuarlarındaki çeşitli hediyelerin, davetlerin standın ziyaret edilmesindeki önemine dikkat çekmiş ve fuar öncesi hazırlıklar için büyük çaba gösterdiklerini anlatmıştır. Havens (2003) bu hazırlıkların stanttaki küçük eşantyonlardan pahalı hediyelerin hazırlığına, tanıtım afişlerinin yerleştirilmesinden ünlülerin katıldığı davetlere kadar çeşitli etkinlikleri içerdiğini anlatmaktadır.

Araştırma sonucuna göre televizyon fuarlarına katılımın ülke imajına katkı sağlaması, medya endüstrisinde genişlemeyi getirmesi ve bunun yarattığı katma değerler gibi nedenlerle devlet tarafından desteklenmesi önemli görünmektedir. Devlet desteği hem mali destek hem yasal düzenlemeler hem de korsanın önlenmesi konusunda olmalıdır. Bütün dünyada devletler yapım endüstrilerini desteklemekte, medya sektörünü geliştirecek önlemler almaktadır. Bu konuda araştırmacıların da yapacakları çalışmalar için desteklenmesi, uluslararası fuarlara katılması, daha çok sayıda ve çeşitli ülkelerden katılımcılarla görüşebilmesi ile daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilecektir. Yapım ve dağıtım şirketlerinin bu fuarlara katılımında birlikte hareket etmeleri, ortak ilkelere göre davranmaları başarılarını artıracaktır.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Etik Kurul Onayı (Varsa): *Bu araştırma için T.C. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi kurumu Etik Kurulu'nun 07.08.2023 tarih ve 2023/08-1095 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.*

KAYNAKLAR

- Akdemir, A.B. ve Kılıç, A. (2021). Nitel makalelerin yöntem analizi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8 (2), 486-502. DOI: 10.21666/muefd.834707.
- Aytaç, A. İ. ve Üner, M. M. (2021). Türk dizi filmlerinin uluslararasılaşmasında distribütörlerin fuar süreci: Çoklu örnek olay incelemesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 13(3), 2507-2522. Erişim adresi: <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1274>
- Aziz, A. (2016). İletişime giriş (Genişletilmiş 5. Basım). Hiperlink: İstanbul
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (2) , 368-388 . DOI: 10.31592/aeusbed.598299
- Baş, A. (2014). Uluslararası fuarların katılımcı işletmelere etkileri: marmomacc taş tasarımı ve teknolojisi fuarı katılımcı işletmeleri üzerine bir araştırma. Anadolu University (Turkey) ProQuest Dissertations Publishing, 28636103.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(2), 177.
- Bielby, D.D. ve Harrington, C. L. (2008). Global TV: Exporting television and culture in the world market. NYU Press.
- Business Diplomacy (t.y.) Türk dizi ihracatı, liderliğe oynuyor. Erişim Adresi (4 Ağustos 2023): <https://businessdiplomacy.net/tr/tu%CC%88rk-dizi-i%CC%87hracati-liderlig%CC%86e-oyunuyor/>
- Chan, M. H.T. (2018). The belt and road initiative–the new silk road: a research agenda. Journal of Contemporary East Asia Studies, 7(2), 104-123. DOI: 10.1080/24761028.2019.1580407
- Choi, J. (2021) 10. Global TV markets and digital distribution. Digital Media Distribution: Portals, Platforms, Pipelines, edited by Paul McDonald, Courtney Brannon Donoghue and Timothy Havens, New York, USA: New York University Press, pp. 202-221. <https://doi.org/10.18574/nyu/9781479806812.003.0015>
- Çalışkan, V. (2008). Geleneksel periyodik ticaret mekanları olarak panayırlar: Çanakkale örneği. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 217-245. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/trakyasobed/issue/30229/326423>
- DHA (2022) Türk dizi ve filmleri Cannes'da beğeniye sunuldu, Erişim Adresi (3 Ağustos, 2023): <https://www.dha.com.tr/kultur-sanat/turk-dizi-ve-filmleri-cannesda-begeniye-sunuldu-2147302>
- Durhan, Ö.S. (2002). Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası dünya fuarlarına katılımı (1930-2000). Yüksek lisans tezi, Yıldız teknik Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü)
- Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve uluslararası ilişkiler: yapılanma, modernite ve küreselleşme. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 11(44), 5-23.
- Ergüney, Y. ve Kara Pilehvarian, N. (2015). Ottoman representation in nineteenth century universal expositions. Megaron, 10(2). DOI: 10.5505/megaron.2015.14238
- Fikriyat (2018) Tarihin en büyük fuarında büyüleyen Türk mimarisi. <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/30/tarihin-en-buyuk-fuarinda-buyuleyen-tu>
- Gadimov, J. (2015). Uluslararası iletişim ve reuters haber ajansı. Zirve Üniversitesi Sanat ve İletişim Dergisi. (s. 50-60)Sayı. 1

- Giddens, A. (2003). Sosyolojik yöntemin yeni kuralları: Yorumcu sosyolojilerin pozitif eleştirisi, (Çev. Ümit Tatlıcan-Bekir Balkız), Paradigma: İstanbul.
- Güngör, N. (2017). İletişime giriş. (Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 4. Basım). Siyasal: Ankara
- Gürtunca, E.Ş. (2020). Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD'de bıraktığı iz: 1939 New York dünya fuarı ve Türk stantları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 113-138.
- Havens, J.T. (2003) On exhibiting global television: the business and cultural functions of global Television fairs, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 47: 1, 18-35, DOI: 10.1207/s15506878jobem4701_2
- Haylamaz, G. ve Önlü, N. (2019). Pazar, panayır ve fuar oluşumlarından günümüz kumaş fuarlarına: modayı yönlendiren faktörler, *TJFDM*. 1 (1): 35-46
- Ju, H. (2019). *Transnational Korean television: cultural storytelling and digital audiences*. Lexington Books.
- Keyman, E.F. (2006). Küreselleşme, uluslararası ilişkiler ve hegemonya. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Special Issue: Globalization, 1-20. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/uidergisi/issue/39250/462216>
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4 (3), 21-28. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19013/200754>
- Mattelart, A ve Mattelart M. (1998). İletişim kuramları tarihi. (Çev. Merih Zıllıoğlu). *İletişim: İstanbul Rumelili*, B. (2014). İnşacılık/konstrüktivizm. *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (Ed. Evren Balta). İletişim Yayınları: İstanbul. 151-173.
- Seringhaus, F.R. ve Rosson, P.J. (1994). International trade fairs and foreign market involvement: Review and research directions. *International Business Review*, 3(3), 311-329.
- Skov, L. (2006). The role of trade fairs in the global fashion business. *Current Sociology*, 54(5), 764-783.
- Sözbilir, M. (2009). Nitel veri analizi. Retrived from <http://fenitay.files.wordpress.com/2009/02/1112-nitel-arac59ftc4b1rmada-veri-analizi.pdf>
- Tandoğan, M. (2015). Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı bağlamında Afrika Birliği (The African Union within the Social Constructivist Framework). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 4, 634-650.
- Tekin, H.H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuosyoloji/issue/521/4777>
- Tomlinson, J. (1999). *Kültürel emperyalizm*. Ayrıntı: İstanbul
- Ülgen, P. (2012). Geç ortaçağ Avrupası'nda pazar ve panayır ilişkisinin ticaret hayatındaki rolü ve Türk-islam dünyasındakilerle karşılaştırılması. *Journal of International Social Research*, 5(21).
- Ünalın, Ö. ve Ünalın, İ. (2022). Türk kültüründeki yapraklı panayırları ile Arap kültüründeki 'Ukâz Panayırlarının benzerlikleri. *İçtimaiyat*, 6 (2) , 590-601. DOI: 10.33709/ictimaiyat.1144557.
- Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası ticaret teorileri ve Paul R. Krugman'ın katkıları. *Öneri Dergisi*, 9 (35), 199-206. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/maruoneri/issue/17898/187791?publisher=e-dergi-marmara>.

TEDARİK ZİNCİRLERİNDE BİLGİ PAYLAŞIMI, ÇEVİKLİK VE MÜŞTERİ PERFORMANSI: BİR ARACILIK MODELİ

Ahmet ÇETİNDAS

ahmet.cetindas@hku.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2262-4204

ÖZ: Tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımı, şirketlerin çevresel değişimlere daha hızlı tepki vermesine ve dolayısıyla daha iyi performans göstermesine neden olmaktadır. Özellikle değişken çevrelerde, performans elde etmek için daha çevik ve daha çok bilgi paylaşımı yapılan tedarik zincirleri tasarlamak gerekmektedir. Bu çalışmada bilgi paylaşımının tedarik zinciri çevikliği ve müşteri performansı üzerindeki etkisi ve tedarik zinciri çevikliğinin bu etkideki aracılık rolü incelenmiştir. Bu etkiler bulunduktan sonra çevikliğin aracı rolü de değerlendirilmiştir. Bu amaçla Gaziantep Organize Sanayi sitesinde bulunan 112 üreticiden veri toplanmış ve süreç Process Macro yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımının tedarik zinciri çevikliğini ve müşteri performansını, ayrıca çevikliğin de müşteri performansını etkilediğini göstermiştir. Analiz sonuçları, çevikliğin bilgi paylaşımının müşteri performansını üzerindeki etkisine aracılık ettiğini de göstermiştir. Bulgular, şirketlerin müşteri performansına ulaşmak ve çevikliğe ulaşmak için tedarik zincirlerini çevik tasarımları gerektiğini, şirketlerin bilgi paylaşması gerektiğini göstermiştir. Aynı tedarik zincirindeki şirketler arasında bilgi paylaşımı, talepteki -miktarda veya üründe olabilecek değişimleri daha öngörülebilir hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Paylaşımının, Tedarik Zinciri Çevikliği, Müşteri Performansı

Jel Kodları: L25, O14, M11

INFORMATION SHARING, AGILITY AND CUSTOMER PERFORMANCE IN SUPPLY CHAINS: A MEDIATING MODEL

ABSTRACT: Information sharing in supply chains causes companies to respond faster to environmental changes and thus to perform better. Especially in changing environments, it is necessary to design a more agile and information sharing supply chains to achieve performance. In this study, the effect of information sharing on supply chain agility and customer performance and the effect of supply chain agility on customer performance has been examined. After these effects were found, the mediating role of agility was also evaluated. For this purpose, data were collected from 112 manufacturers in the Gaziantep Organized Industry site and analysed with the process macro method. Analysis results showed that information sharing in supply chains affects supply chain agility, and customer performance and that agility affects customer performance. Analysis results showed also that agility mediates the effect of information sharing on customer performance. The findings showed that companies should design their supply chains agile to achieve customer performance and to achieve agility, companies should share information. Information sharing between companies in the same supply chain makes the changes in demand -which could be changes in the amount or in the product- more predictable

Keywords: Information Sharing, Supply Chain Agility, Customer Performance

Jel Codes: L25, O14, M11

Makale Gönderim Tarihi: 07.09.2023

Makale Kabul Tarihi: 20.09.2023

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Çetindaş, A. (2023). Tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımı, çeviklik ve müşteri performansı: Bir aracılık modeli, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 134-145.

1. GİRİŞ

Üreticilerin müşterileri veya tedarikçileri ile bilgi paylaşımı, tedarik zinciri yönetiminin ve entegrasyonunun başarısında belirleyici olmuştur (Huo vd., 2014). Son 20 yılda, tedarik zinciri bilgi paylaşımının firma veya tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisine ilişkin ampirik çalışmaların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bu çalışmalar bilgi paylaşımının tedarik zinciri maliyetlerini azaltmak (Inderfurth vd. 2013), kaliteyi artırmak (Jiang ve Yang, 2018), çalışan yaratıcılığını teşvik etmek (Li ve Sandino, 2018), kesinti riskini azaltmak, uygulama ve operasyonel performansı geliştirmek ve genel olarak tüm tedarik zincirine rekabet üstünlüğü sağlamak gibi faydalarını vurgulamıştır (Huo vd., 2014). 7 Çevresel değişikliklere etkili bir şekilde yanıt vermenin, genellikle tek bir firmanın ötesine geçerek koordineli bir tedarik zinciri stratejisi gerektirdiği kabul edilmektedir (Christopher, 2000; van Hoek vd., 2001).

Bilgi paylaşımı, tedarik zinciri çevikliği uygulamalarında sistemin herhangi bir fiziksel veya zihinsel çaba gerektirmeden kullanılabilmesi inancını temsil eden teknik bir olgudur. Tedarik zinciri çevikliğini geliştirmek için bilgi paylaşımı, tedarik zincirinde zamandan ve maliyetten tasarruf sağlayan temel bir teknik yöntem olarak kabul edilmektedir (Kima ve Chaib, 2017). Bilgi paylaşımı bazı yazarlar tarafından teknolojik olarak ele alınmıştır (DeGroot ve Marx, 2013). Bilgi teknolojileri yoluyla bilgi paylaşımı, tam zamanında teslimat (JIT) programlarının paylaşımını sağlar ve sevkiyat tutarsızlıklarını önemli ölçüde azaltan bilgi bağlantıları kurar (Srinivasan vd., 1994). Ancak tek başına bilgi teknolojileri rekabet edebilmek için yeterli değildir. Genellikle bilgi paylaşım konusunda isteksiz olan firmalar rekabet avantajlarını korumada başarısız olmaktadır (Fawcett vd., 2007).

Önceki çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların çoğunlukla bilgi paylaşımının operasyonel ve firma performansı üzerindeki etkisine odaklanmış olduğu (Huo vd., 2014), çevikliği göz ardı ettikleri görülmüştür. Çeviklik kavramı, 1990'ların başında, değişen rekabet ortamına daha etkin bir şekilde yanıt verme stratejisi olarak imalat sektöründe ortaya çıkmıştır (Goldman vd., 1991). Günümüzde bu terim genellikle hızla değişen çevrelere uyum yeteneği olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, çeviklik genellikle çevresel değişiklikleri zamanında algılama ve bunlara tepki verme yeteneği olarak tanımlanır (Li vd., 2009; Overby vd., 2006; van Oosterhout vd., 2006). Christopher (2000) tedarik zinciri çevikliğini belirleyen iki önemli faktörün yüksek düzeyde paylaşılan bilgi ve ortak ilişkilerinin kalitesi olduğunu tespit etmiştir.

Çeviklik, hızla değişen bir pazarda müşteri odaklı ürün ve hizmetler sağlamak için bilgi açısından zengin bir çevrede yeniden yapılandırılabilir kaynakların ve en iyi uygulamaların entegrasyonu yoluyla rekabet temellerinin (hız, esneklik, proaktif inovasyon, kalite ve karlılık vd.) başarılı bir şekilde keşfedilmesidir. (Yusefe vd., 1999). Tedarik zinciri çevikliğine ulaşmak için yönetim taahhüdü, organizasyonel ve tedarik zinciri tasarımı ve hem firma içinde hem de firmalar arasında bilgi paylaşımı etkili olmaktadır (Bal, vd., 1999; Garcia-Dastugue ve Lambert, 2003). Bir tedarik zinciri, yalnızca bilgi ve kaynakların entegrasyonu yoluyla değişen talebe uyum sağlayabilir. Bugün birçok endüstride, başarılı üretimin ön koşulları, müşterilerin değişen taleplerine yanıt olarak algılayabilen ve değişebilen veya değiştirilebilen firmalar, süreçler ve ürünlerdir (McCarthy ve Tsinopoulos, 2003).

Tedarik zinciri yönetiminde çok önemli yeri olan çeviklik konusu birçok farklı açıdan incelenmiş ve farklı modeller içerisinde anahtar değişken olarak kullanılmıştır. Ancak, bilgi paylaşımı gibi önemli bir diğer değişkenin performans üzerindeki etkisinin ne kadarının çeviklik ile açıklandığı, yani çevikliğin aracılık rolü ile ilgili literatürde boşluk olduğu aşikârdır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Bilgi Paylaşımı

Bilgi paylaşımı, bir üreticinin pazara değer kazandırmak için iç fonksiyonları ve tedarik zinciri paydaşları arasında bilgi alışverişi faaliyetlerini ve uygulamalarını stratejik olarak teşvik etme derecesi olarak tanımlanmaktadır (Bai vd., 2023). Bilgi paylaşımının, tedarik zincirinde işbirliği ve ortak çalışmaları teşvik etmek için çok yararlı olduğu düşünülmektedir. Bilgi paylaşımı, daha iyi ortaklıklar kurar ve tedarik zincirindeki tedarikçiler ile üreticiler arasında entegrasyonu teşvik ederek daha iyi performansa yol açmaktadır (Du vd., 2012; Khan vd., 2016).

Prajogo ve Olhager (2012), teslimat uygulamaları, tedarik zinciri planlama süreci ve tam zamanında üretim yöntemleri gibi tedarik zinciri uygulamalarının bilgi paylaşımı tarafından olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Bu durumda, tedarik zinciri boyunca kaynakların, faaliyetlerin ve rollerin tahsis edilmesi, teslimat performansının iyileştirilmesi ve değişen pazar ihtiyaçlarına hızla yanıt verilmesi açısından bilgi

paylaşımı önemlidir (Wong vd., 2011). Tedarik zinciri genelinde entegrasyon ve işbirliği, bilgi paylaşımı yoluyla güçlendirilir. Üstelik bunlar, tedarik zincirinin gelişmiş çevikliğinin olumlu öncülleridir (Droge vd., 2012).

Tedarik zincirindeki firmaların bilgi paylaşımı, tedarikçi gelişiminin ve ürün kalitesinin iyileştirilmesini pozitif olarak etkilemektedir (Carr ve Kaynak, 2007; Chen, 2018). Bir bilgi paylaşım kültürü, tedarik zinciri işbirliği üzerinde birçok olumlu etki yaratabilir ve operasyonel performansı ve müşteri memnuniyetini iyileştirebilir (Fawcett vd., 2011). Kima ve Chaib (2017) sanayi firmaları üzerinde yaptığı araştırmada bilgi paylaşımının tedarik zinciri çevikliğini pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Benzer şekilde Jermsttiparsert ve Rungsisawat (2019) bilgi paylaşımının tedarik zinciri çevikliği üzerindeki doğrudan etkisini ortaya koymuştur. Bilgi paylaşımını iç bilgi paylaşımı, müşterilerle bilgi paylaşımı ve tedarikçilerle bilgi paylaşımı olarak 3 boyutta ve çevikliği cevap verebilirlik ve teslimat çevikliği olarak 2 boyutta ele alan Bai vd. (2023), bilgi paylaşımının tüm boyutlarının çevikliğinin tüm boyutlarına etki ettiğini bulgulamıştır. Tedarik bilgilerinin zamanında paylaşılmasıyla, tedarikçi pozisyonunda bulunan firmaların müşterilerine sağladığı bilgilendirme sayesinde oluşabilecek aksamları bertaraf edilebilir ve zamanında uyarıda bulunarak kesintinin etkisini azaltacak uygun kararlar alınabilmektedir. Bu nedenle bilgi paylaşımı, tüm tedarik zincirinin istikrarını ve performansını geliştirirken firmaların çevikliğini artırır (Li, 2006). Böylelikle araştırmanın ilk hipotezi “Bilgi paylaşımının çeviklik üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.” şeklinde geliştirilmiştir.

Firmaların tedarik zincirleri içerisinde bilgi paylaşımı kültürünü geliştirmesi çevikliğinin yanında firma performansını da geliştirmektedir (Fawcett vd., 2011). Bilgi paylaşımını iç, tedarikçi ve müşteri bilgi paylaşımı şeklinde 3 boyutta ele alan Huo vd. (2014), iç bilgi paylaşımı ve müşteri bilgi paylaşımının tedarik zinciri performansına etki ettiğini ancak tedarikçilerle bilgi paylaşımının etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Diğer yandan Swafford vd. (2008), bilgi teknolojileri ile bilgi paylaşımının firma performansına etkisi olduğunu tespit etmiştir. Bu sebeple çalışmanın ikinci hipotezi “Bilgi paylaşımının performans üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.” şeklinde geliştirilmiştir.

2.2. Çeviklik

Tedarik zinciri çevikliği, firmaların sürekli olarak pazar değişikliklerini algılayarak ve bunlara hızlı bir şekilde yanıt vererek rekabet avantajını sürdürme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Gligor et al., 2019; Swafford vd., 2006). ABD’de 193 firma üzerinde yaptığı araştırmada DeGroote vd. (2013), çevikliğinin firma performansına etki ettiğini bulmuştur. Benzer şekilde Tse vd. (2016), çalışmasında çevik işletmelerin daha yüksek performans gösterdiğini doğrulamıştır. Daha çok dinamik çevrelerde daha önemli hale gelen tedarik zinciri çevikliği firma performansına etkisinin belirsiz çevrelerde daha yüksek olduğunu bulmuştur (Agarwal vd. 2006).

Tedarik zinciri çevikliğinin performansa etkisini bulamayan çalışmalarda yapılmıştır (Yang, 2014; Gligor vd., 2015). Daha çok çevikliğinin performans türlerinden finansal olanlara etki etmediği, ancak maliyet ve müşteri odaklı performans türlerini etkilediği görülmüştür. Tüm bu çalışmalardan yola çıkarak çalışmanın üçüncü hipotezi “Çevikliğinin performans üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.” şeklinde geliştirilmiştir.

Bir çok çalışma bilgi paylaşımı ve çeviklik arasındaki ilişkiyi araştırmış olsa da (Swafford vd., 2008; Wei vd., 2020), bilgi paylaşımının performans üzerindeki etkisinde tedarik zinciri çevikliği aracılık rolü ile ilgili çalışmalar daha kısıtlıdır.

Bilgi paylaşımının bir sonucu olarak kabul edilen tedarik zinciri entegrasyonu ile performans arasındaki ilişkide tedarik zinciri çevikliğinin aracılık rolünü ortaya koyan birçok çalışma yapılmıştır (Dhaigude ve Kapoor, 2017; Swafford vd., 2006; Yıldız ve Çetindaş, 2020; Khan ve Wisner, 2019). Bunların yanında bilgi paylaşımına benzeyen tedarik zinciri bilgi teknolojisi (Vickery vd., 2010), esnek bilgi teknolojisi altyapısı ve bilgi teknolojisi yaygınlaşması (Liu vd., 2013) ile performans arasında tedarik zinciri çevikliğinin aracılık rolünü tespit eden çalışmalar da olmuştur. Bu nedenle bu çalışmanın son hipotezi “Çeviklik, bilgi paylaşımının performans üzerindeki etkisinde aracılık rolü oynar.” şeklinde oluşturulmuştur.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışmanın temel amacı tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımının performans üzerindeki etkisinde çevikliğin aracılık rolünü bulmaktır. Aracılık testinin ön koşulu olarak çevikliğin bilgi paylaşımı üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Şekil 1 araştırma modelini göstermektedir.

H4: Çevikliğin aracı etkisi

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada test edilmek üzere ortaya konulan hipotezler şu şekildedir:

H1: Bilgi paylaşımının çeviklik üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2: Bilgi paylaşımının performans üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H3: Çevikliğin performans üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır

H4: Çeviklik, bilgi paylaşımının performans üzerindeki etkisinde aracılık rolü oynar.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Gaziantep Sanayi Odası (GSO)'na kayıtlı orta ve büyük ölçekli imalat işletmeleri oluşturmaktadır. 320 işletmeden oluşan evrenin, %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak, örneklem büyüklüğü 175 firma olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992: 253). Ancak seçim süreci, ekonomik zorluklar ve özellikle depremin bıraktığı hasarlar nedeniyle hedeflenen sayıya ulaşılamamış ve toplanan 112 verinin kullanılacak yöntem için yeterli olduğu kabul edilmiş ve bu veri seti ile analizler yapılmıştır. Anket dolduran kişilerin Genel Müdür, Genel Koordinatör veya Genel Müdür Yardımcısı olmasına dikkat edilmiştir. Bunlara ulaşılamadığında en az üretimle ilgili bir müdürlük konumuna sahip kişilerle görüşülmüştür.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan veri toplama araçlarından bilgi paylaşımı ölçeği Zhang vd. (2016)'nın çalışmasından, çeviklik ölçeği Um vd., (2017)'nin çalışmasından ve müşteri performansı ölçeği ise Yıldız ve Çetindaş (2018)'in çalışmasından alınmıştır. Çalışmada sorulan bütün ifadeler 5'li likert şeklinde sorulmuştur. Katılımcıların ifadelere katılma derecesi 1=Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum aralığında ölçülmüştür. Çalışma için etik kurul onayı 18 Ağustos 2023 tarih ve E-97105791-050.01.01-40863 sayılı Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu kararı ile alınmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliğini ortaya koymak için keşfedici faktör analizi (KFA), güvenilirlik analizi ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır.

Bilgi paylaşımı KFA ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Bilgi Paylaşımı Faktör Yükleri ve Güvenirlik Analizi

Faktör	Faktör Yüğü	Alfa	KMO	Açık. Varyans
BILGI3: Firmamız ile ana tedarikçilerimiz birbirlerini etkileyecek durum ve değişikliklerden birbirlerini haberdar ederler.	,866			
BILGI1: Firmamız ve ana tedarikçilerimiz gerekli bilgileri birbirleri ile paylaşır.	,840			
BILGI2: Ana tedarikçilerimize yardımı olabilecek her türlü bilgi firmamız tarafından sağlanır	,758	0,805	0,789	74,96
BILGI4: Firmamız ile ana tedarikçilerimiz performansları hakkındaki geri dönüşler ile ilgili birbirlerini bilgilendirir.	,725			
BILGI5: Firmamız ana tedarikçileri ile genellikle doğrudan iletişim kurar.	,549			

Tablo 1’de görüldüğü üzere bilgi paylaşımı ölçeğinin faktör yükleri 0,549 ile 0,866 aralığında bulunmuştur. KMO 0.789 olarak tespit edilmiş ve $p < 0.01$ olarak saptanmıştır. Ayrıca ölçeğin varyansın %74,98’ini açıkladığını ve güvenirlilik analizi ile elde edilen alfa katsayısının 0.805 olduğu bulunmuştur. Bu Cronbach's Alpha değeri istatistiksek olarak anlamlı kabul edilmektedir (Baş, 2008). Çevikliğin KFA ve güvenirlilik analizi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çeviklik Faktör Yükleri ve Güvenirlik Analizi

Faktör	Faktör Yüğü	Alfa	KMO	Açık. Varyans
CEVK3: Ürün özelleştirme seviyesini hızla artırma becerimiz rakiplerimize göre...	,884			
CEVK5: Teslimat güvenirliliğini hızlı bir şekilde geliştirebilme yeteneğimiz rakiplerimize göre...	,865			
CEVK2: Üretim süresini hızlı bir şekilde azaltma yeteneğimiz rakiplerimize göre...	,853			
CEVK4: Müşteri hizmetlerinin seviyesini hızla geliştirebilme becerimiz rakiplerimize göre...	,837	0,922	0,903	68,49
CEVK7: Teslimat süresini hızlı bir şekilde azaltma yeteneğimiz rakiplerimize göre...	,801			
CEVK6: Değişen pazar gereksinimlerine cevap verme yeteneğini hızlı bir şekilde artırma becerimiz rakiplerimize göre...	,780			
CEVK1: Ürün geliştirme çevrim süresini hızla düşürme yeteneğimiz rakiplerimize göre...	,766			

Tablo 2’de görüldüğü üzere çeviklik ölçeğinin faktör yükleri 0,766 ile 0,884 aralığında bulunmuştur. KMO 0,903 olarak tespit edilmiş ve $p < 0.01$ olarak saptanmıştır. Ayrıca ölçeğin varyansın %68,49’unu açıkladığını ve güvenirlilik analizi ile elde edilen alfa katsayısının 0,922 olduğu bulunmuştur. Bu Cronbach's Alpha değeri istatistiksek olarak anlamlı kabul edilmektedir (Baş, 2008).

Performans Ölçeği KFA ve güvenirlilik analizi sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Performans Faktör Yükleri ve Güvenirlik Analizi

Faktör	Faktör Yükü	Alfa	KMO	Açık Varyans
MUSPERF3: Müşterilerin firmamıza bağlılığı önceki yıllara göre artmıştır.	,920			
MUSPERF4: Müşterilerin markalarımıza olan sadakati önceki yıllara göre artmıştır.	,868			
MUSPERF5: Müşterilerimizin gözünde ürünlerimizin güvenilirliği önceki yıllara göre artmıştır.	,839	0,863	0,795	74,96
MUSPERF1: Firmamızın önceki yıllara göre müşteri memnuniyeti artmıştır.	,834			

Tablo 3’de görüldüğü üzere performans ölçeğinin faktör yükleri 0,834 ile 0,920 aralığında bulunmuştur. KMO 0.795 olarak tespit edilmiş ve $p < 0.01$ olarak saptanmıştır. Ayrıca ölçeğin varyansın %74,96’sını açıkladığını ve güvenirlik analizi ile elde edilen alfa katsayısının 0.863 olduğu bulunmuştur. Bu Cronbach's Alpha değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmektedir (Baş, 2008).

Ölçeklerin AVE, CR ve Normal dağılım sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. AVE, CR ve Normal Dağılım Sonuçları

Değişken	Ortalama	St. Sapma	AVE	CR	Çarpıklık	Basıklık
Bilgi Paylaşımı	12	4,2254	,69503	0,57	0,86	-,801
Çeviklik	12	4,1429	,62344	0,68	0,94	-,626
Müşteri Performansı	12	4,3946	,61069	0,75	0,92	-,367

Ölçeklerin AVE değerleri 0,5 üzeri ve CR değeri 0,7 üzerinde olmalıdır (Kautish ve Sharma, 2019). Analiz sonucunda tüm ölçeklerin AVE değerinin 0,5’in üstünde olduğu ve $CR > AVE$ koşulunun sağlandığı görülmüştür. Ayrıca çarpıklık ve basıklık değerleri +2 ve -2 aralığında bulunmuş ve böylelikle verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır (Bayram, 2013). Keşfedici faktör analizi ve güvenirlik analizi sonrasında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Bu analizin amacı ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmektir. Ölçeklerin ulaştığı uyum iyiliği değerleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	DF	CMIN/DF	GFI	NFI	CFI	TLI	RMSEA
Bilgi Paylaşımı	5,248	4	1,312	0,982	0,973	0,993	0,983	0,071
Çeviklik	14,276	12	1,19	0,964	0,974	0,996	0,992	0,041
Performans	1,233	1	1,233	0,984	0,995	0,999	0,995	0,053

DFA sonucunda ölçeklerin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıklarda olduğu anlaşılmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 6’de araştırmaya katılan firmaların çalışan sayısı, faaliyet yılı, tedarikçi sayısı olmak üzere demografik özellikleri gösterilmektedir.

Tablo 6. Demografik Özellikler

Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde
1-100	45	40,7
101-500	39	34,8
500-1000	12	10,07
1000 ve daha fazla	16	14,39
Toplam	112	100
Faaliyet Yılı	Frekans	Yüzde
1-5 yıl	8	7,1
5-10 yıl	14	12,5
10-20 yıl	24	21,4
20- 50 yıl	56	50,0
50 ve daha fazla	10	8,9
Toplam	112	100
Tedarikçi Sayısı	Frekans	Yüzde
1-10	30	26,8
10-20	13	11,6
20-50	36	32,1
50-100	15	13,4
100 ve daha fazla	18	16,1
Total	112	100,0

Değişkenler arasındaki ilişkiyi gözlemlemek için yapılan korelasyon analizinin sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Korelasyon Analizi

	Ort.	Std. Sapma	Bilgi Paylaşımı	Çeviklik	Performans
Bilgi Paylaşımı	4,2254	,69503	1		
Çeviklik	4,1429	,62344	,474**	1	
Performans	4,3946	,61069	,400**	,528**	1

Korelasyon analizinin sonuçlarına göre bilgi paylaşımının ile çeviklik ($r = ,474$) ve performans ($r = ,400$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır. Ayrıca çeviklik ve performans arasında da pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r = ,528$).

Bilgi paylaşımının performans üzerine etkisinde çevikliknin aracılık rolü Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Macro analizi ile gerçekleştirilmiştir. Bootstrap yöntemine dayanan bir regresyon analizi uygulanmıştır. Tek bir analizle direkt ve dolaylı etkileri test edebilen bu yöntemin uygulanmasıyla tüm hipotezler tek uygulamada test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

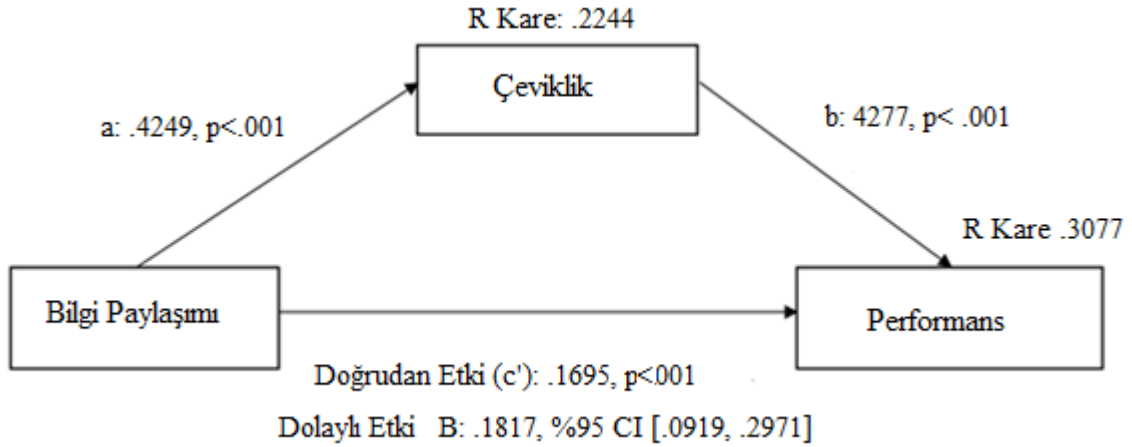
Tablo 8. Aracılık Testi Regresyon Sonuçları

Sonuç Değişkenleri						
		M (Çeviklik)			Y (Performans)	
Değişkenleri		b	S.H.		b	S
X (Bilgi Paylaşımı)	a	.4249***	.0753	c'	.1695***	.0795
M (Çeviklik)		-	-	b	.4277***	.0886
Sabit	IM	2.3473***	.3225	IY	1.9065***	.3650
		R ² =.2244			R ² =.3077	
		F(1;110)=31,8320; P<.001			F(2;109)=24,2197; P<.001	

*** p<.001

Process Macro analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre bilgi paylaşımı çevikliği pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. (B: 0.4249, %95 CI [.2757, .5742], t: 5,6420, p<.001) Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Çeviklik talep esnekliğinin %22,44'ünü (R²=.2244) açıklamaktadır. Böylelikle H1 kabul edilmiştir.

Çevikliğin performansı anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir (B: .4277, %95 CI [.2520, .6034], t: 4,8246, p<.001). Bilgi paylaşımı da performansı anlamlı olarak etkilemektedir (B: .1695, %95 CI [.0119, .3271], t: 2,1320, p<.001). Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Çeviklik ve bilgi paylaşımı, performans üzerindeki değişimin % 30,77'ünü (R²=.3077) açıklamaktadır. Böylelikle H2 ve H3 kabul edilmiştir. Bilgi paylaşımı ve çeviklik, performans üzerindeki değişimin % 30,77'ünü (R²=.3077) açıklamaktadır.

Şekil 2. Aracılık Etkisi Analizi

Şekil 2'de çevikliğin aracılık etkisi analizi sonuçları gösterilmiştir. Aracılık testi sonucu, Bilgi paylaşımının performans üzerinde dolaylı etkisinin anlamlı olduğu dolayısıyla da çevikliğin bilgi paylaşımı ile performans arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulgusuna ulaşılmıştır (B: .1817, %95 CI [.0919, .2971], p<.001). Bu sonuç H4 hipotezinin kabul edilmesini sağlamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tedarik zinciri içerisinde firmalar birbirinin tedarikçisi ve müşterisi konumundadır. Dolayısıyla birçok tedarik zinciri performansı parametresinin yanında müşteri performansı da ulaşılması gereken bir performans türüdür. Bu çalışmada müşteri performansı, tedarikçinin müşterilerinde oluşan memnuniyet ve bağlılık düzeyleri olarak ele alınmıştır. Tedarik zinciri içerisinde bilgi paylaşımı (Fawcett vd., 2011) ve çeviklik (Yang, 2014; Gligor vd., 2015) ile daha yüksek performans elde edilebileceği birçok çalışmada

ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı ise tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımının müşteri performansına etkisinde çevikliğin aracılık rolünü tespit etmektir.

Geliştirilen model ile bilgi paylaşımının çevikliğe ve müşteri performansına ve çevikliğin müşteri performansına etkisi, ayrıca bilgi paylaşımının müşteri performansı üzerindeki etkisinde çevikliğin aracılık rolü incelenmiştir. Analizler Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Macro yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

Tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımı, talep değişimlerine daha hızlı tepki vermeye yardımcı olacağından bilgi paylaşımının tedarik zinciri çevikliğine etkisi bu çalışmanın ilk hipotezini oluşturmuştur. Analiz sonuçları önceki çalışmalarla benzerlik göstermesi ve bilgi paylaşımının çevikliğe pozitif yönde etki ettiği ispatlanmıştır. Böylelikle H1 kabul edilmiştir. Diğer yandan bilgi paylaşımı sayesinde müşteri taleplerinin tahmin edilebilir olması ve teslimatlarını daha doğru ve zamanında yapılacağından dolayı, bilgi paylaşımının müşteri performansına etki edeceği düşünülmüş ve çalışmanın ikinci hipotezi bu yönde geliştirilmiştir. Analiz sonuçları tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımının müşteri performansına pozitif etki ettiğini göstermiştir. Bu nedenle H2 kabul edilmiştir. Ayrıca daha çevik tedarik zincirlerinde müşteri performansının daha yüksek olacağı önermesiyle geliştirilen üçüncü hipotez de doğrulanmış ve böylece H3 de kabul edilmiştir.

Çalışmada araştırılan bir diğer önemli hipotez ise bilgi paylaşımının, müşteri performansına etkisinde çevikliğin aracılık rolü (H4)'dür. Önceki çalışmalar incelendiğinde çevikliğin bilgi paylaşımı etkisine aracılık ettiği ile ilgili kısıtlı sayıda çalışma olduğu anlaşılmıştır. Analiz sonuçları çevikliğin, bilgi paylaşımı ile müşteri performansı arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini göstermiş ve böylelikle H4 kabul edilmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak sanayi firmalarına, tedarik zincirleri içerisinde bilgi paylaşımında bulunmaları böylelikle çevresel değişimlere daha hızlı cevap verebilecekleri ve daha yüksek müşteri performansı elde edecekleri önerilmektedir. Bu çalışma literatüre tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımının müşteri performansına etkisinde çevikliğin aracılık rolü olduğunu ortaya koyarak katkı sağlamıştır. Tedarik zinciri bilgi paylaşımı ile ilgili yapılacak gelecek çalışmalara, bilgi paylaşımını teknolojik bilgi paylaşımı olarak ele almaları ve modele tedarik zinciri is birliğini dahil etmeleri önerilmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.*

Etik Kurul Onayı (Varsa): *Bu araştırma için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 18.08.2023 tarih ve E-97105791-050.01.01-40863 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.*

Yazar Katkıları: *Tek yazarlı çalışmada yazarın katkı oranı: %100*

KAYNAKLAR

- Agarwal, A., Ahankar, R., ve Mandal, P. (2006). Effectiveness of information systems in supply chain performance: A system dynamics study. *International Journal of Information Systems and Change Management*, 1(3), 241–261.
- Bai, C., Govindan, K., ve Huo, B. (2023). The contingency effects of dependence relationship on supply chain information sharing and agility. *The International Journal of Logistics Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJLM-09-2021-0460>
- Bal, J., Wilding, R., ve Gundry, J. (1999). Virtual teaming in the agile supply chain. *International Journal of Logistics Management*, 10(2), 71–82.
- Baş, T. (2008). Anket: anket nasıl hazırlanır, uygulanır, değerlendirilir? (5. Baskı). Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Bayram N. (2013). Yapısal eşitlik modellemesine girişi amos uygulamaları. (2. baskı) Ezgi Kitabevi
- Carr, A.S., ve Kaynak, H. (2007). Communication methods, information sharing, supplier development and performance: an empirical study of their relationships. *Int. J. Oper. Prod. Manag.* 27, 346–370.
- Chen, C.-J. (2019). Developing a model for supply chain agility and innovativeness to enhance firms' competitive advantage. *Management Decision*, 57(7), 1511-1534. <https://doi.org/10.1108/MD-12-2017-1236>
- Christopher, M. (2000). The agile supply chain: Competing in volatile markets. *Industrial Marketing Management*, 29(1), 37–44. [http://dx.doi.org/10.1016/S0019-8501\(99\)00110-8](http://dx.doi.org/10.1016/S0019-8501(99)00110-8)
- DeGroot, S.E. ve Marx, T.G. (2013). The impact of IT on supply chain agility and firm performance: An empirical investigation. *International Journal of Information Management*, 33, 909–916.
- Dhaigude, A., ve Kapoor, R. (2017). The mediation role of supply chain agility on supplychain orientation-supply chain performance link. *Journal of Decision Systems*, 26(3), 275–293.
- Droge, C., Vickery, S.K., ve Jacobs, M.A. (2012). Does supply chain integration mediate the relationships between product/process strategy and service performance? An empirical study. *International Journal of Production Economics*, 137(2), 250-262.
- Du, T.C., Lai, V.S., Cheung, W., ve Cui, X., 2012. Willingness to share information in a supply chain: a partnership-data-process perspective. *Inf. Manag.* 49(2), 89–98.
- Fawcett, S.E., Osterhaus, P., Magnan, G.M., Brau, J.C., ve McCarter, M.W. (2007). Information sharing and supply chain performance: the role of connectivity and willingness. *Supply Chain Management: An International Journal*, 12(5),358-368.
- Fawcett, S.E., Wallin, C., Allred, C., Fawcett, A.M., ve Magnan, G.M. (2011). Information technology as an enabler of supply chain collaboration: a dynamic capabilities perspective. *J. Supply Chain Manag.* 47(1), 38–59.
- Garcia-Dastugue, S., ve Lambert, D. M. (2003). Internet enabled coordination in the supplychain. *Industrial Marketing Management*, 32(3), 251–263.
- Gligor, D., Gligor, N., Holcomb, M., ve Bozkurt, S. (2019). Distinguishing between the concepts of supply chain agility and resilience: a multidisciplinary literature review. *The International Journal of Logistics Management*, 30(2),467-487.
- Gligor, D.M., Esmark. C.L., ve Holcomb, M.C. (2015). Performance outcomes of supply chain agility: When should you be agile? *Journal of Operations Management* 33(34), 71–82.
- Goldman, S. L., Preiss, K., Nagel, R. L., ve Dove, R. (1991). Century manufacturing enterprise strategy: An industry-led view. Bethlehem, PA: Iococca Institute, Lehigh University.
- Hayes, A. F. (2018). Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis- A regression based approach. (Told D. Little (ed.); Second Edi). New York, The Guilford Press.
- Huo, B., Zhao, X. ve Zhou, H. (2014). The effects of competitive environment on supply chain information sharing and performance: an empirical study in China. *Production and Operations Management*, 23(4), 552-569.
- Inderfurth, K., Sadrieh, A., ve Voigt, G. (2013). The impact of information sharing on supply chain performance under asymmetric information. *Production and Operations Management*, 22(2), 410-425.

- Jermstittiparsert, K., ve Rungsisawat, S. (2019). Impactstrategic sourcing, supplier innovativeness, andinformation sharing on supply chain agility. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(4), 132–140. <https://doi.org/10.18510/hssr.2019.7418>
- Jiang, B., ve Yang, B. (2018). Quality and pricing decisions in a market with consumer information sharing. *Management Science*, 65(1), 272-285.
- Khan, H., ve Wisner, J. D. (2019). Supply chain integration, learning, and agility: Effects on performance. *Operations and Supply Chain Management*, 12(1), 14–23.
- Khan, M., Hussain, M., ve Saber, H. (2016). Information sharing in a sustainable supply chain. *Int. J. Prod. Econ.* 181 (November Part A), 208–214.
- Kima, M ve Chaib, S. (2017). The impact of supplier innovativeness, information sharing and strategic sourcing on improving supply chain agility: Global supply chain perspective. *International Journal of Production Economics*, 187, 42–52.
- Li, G., Lin, Y., Wang, S., ve Yan, H. (2006). Enhancing agility by timely sharing of supply information. *Supply Chain Management*, 11(5), 425–435. <https://doi.org/10.1108/13598540610682444>
- Li, S.X., ve Sandino, T. (2018). Effects of an information-sharing system on employee creativity, engagement, and performance. *Journal of Accounting Research*, 56(2), 713-747.
- Li, X., Goldsby, T. J., ve Holsapple, C. W. (2009). Supply chain agility: scale development. *International Journal of Logistics Management*, 20(3), 408–424.
- Liu, H., Ke, W., Wei, K. K., ve Hua, Z. (2013). The impact of IT capabilities on firm performance: The mediating roles of absorptive capacity and supply chain agility. *Decision Support Systems*, 54(3), 1452–1462.
- McCarthy, I., ve Tsinopoulos, C. (2003). Strategies for agility: an evolutionary and configurational approach. *Integrated Manufacturing Systems*, 14(2), 103–113.
- Overby, E., Bharadwaj, A., ve Sambamurthy, V. (2006). Enterprise agility and the enabling role of information technology. *European Journal of Information Systems*, 15(2), 120–131.
- Prajogo, D., ve Olhager, J. (2012). Supply chain integration and performance: the effects of long-term relationships, information technology and sharing, and logistics integration. *International Journal of Production Economics*, 135(1), 514-522.
- Sekaran, U. (1992). *Research methods for business*. Canada: John Wiley ve Sons, Inc.
- Srinivasan, K., Kekre, S., ve Mukhopadhyay, T. (1994). Impact of electronic data interchange technology on JIT shipments. *Management Science* 40 (October), 1291–1305.
- Swafford, P.M., Ghosh, S., ve Murthy, N. (2008). Achieving supply chain agility through IT integration and flexibility. *Int. J. Prod. Econ.*, 116, 288-297.
- Swafford, P.M., Ghosh, S., ve Murthy, N. (2006). The antecedents of supply chain agility of a firm: scale development and model testing. *Journal of Operations Management*, 24(2), 170-188.
- Tse, Y. K., Zhang, M., Akhtar, P., and MacBryde, F. (2016). Embracing supply chain agility: An investigation in the electronics industry. *J Supply Chain Manag* 21(1), 140–156.
- Um, J., Lyons, A., Lam, H.K.S., Cheng, T.C.E., ve Dominguez-Pery, C. (2017). Product variety management and supply chain performance: A capability perspective on their relationships and competitiveness implications. *International Journal of Production Economics*. Volume 187, May 2017, 15-26.
- van Hoek, R. I., Harrison, A., ve Christopher, M. (2001). Measuring agile capabilities in the supply chain. *International Journal of Operations and Production Management*, 21(1/2), 126–147.
- van Oosterhout, M., Waarts, E., ve van Hillegersberg, J. (2006). Change factors requiring agility and implications for IT. *European Journal of Information Systems*, 15(2), 132–145.
- Vickery, S. K., Droge, C., Setia, P. ve Sambamurthy, V. (2010). Supply chain information technologies and organisational initiatives: Complementary versus independent effects on agility and firm performance. *International Journal of Production Research*, 48(23), 7025–7042.
- Wei, S., Ke, W., Liu, H., ve Wei, K.K. (2020). Supply chain information integration and firm performance: are explorative and exploitative IT capabilities complementary or substitutive?, *Decision Sciences*, 51(3), 464-499.

- Wong, C.Y., Boon-Itt, S., ve Wong, C.W. (2011). The contingency effects of environmental uncertainty on the relationship between supply chain integration and operational performance. *Journal of Operations Management*, 29(6), 604-615.
- Yang, J. (2014). Supply chain agility: Securing performance for Chinese manufacturers. *J. Production Economics* 150: 104–113.
- Yıldız B., ve Çetindaş A. (2018). Stratejik kaynak kullanımının firma performansı üzerindeki etkisinde tedarik zinciri çevikliğinin aracı rolü. *BMIJ*, (2018), 6(4): 878-897
- Yıldız, B., ve Çetindaş, A. (2020). Tedarik zinciri entegrasyonunun firma performansı üzerindeki etkisinde tedarik zinciri esnekliği ve tedarik zinciri çevikliğinin aracı rolü. *Verimlilik Dergisi*, 3, 175–199.
- Yusuf, Y., Sarhadi, M., ve Gunasekaran, A. (1999). Agile manufacturing: the drivers, concepts and attributes. *International Journal of Production Economics*, 62(1/2), 33–43.
- Zhang, M., Lettice, F., Chan, H.K., ve Nguyen, H.T. (2016). Supplier integration and firm performance: the moderating effects of internal integration and trust. *The Management of Operations*, 29(10), 802-8013.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK VE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ: WEB OF SCIENCE VERİ TABANINA DAYALI BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Melis YALÇIN

melis.yalcin@cbu.edu.tr

0000-0002-6546-4813

ÖZ: Kurumların ekolojik sistem ve toplumsal gelişim için faydalı faaliyetler yapmasını esas alan kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımının önemi günden güne artarak devam etmektedir. Özellikle bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan sosyal medya mecrası, projelerin hedef kitleye duyurulmasında ve desteğinin elde edilmesinde başat rol oynamaktadır. Bu çalışma, kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında yer alan makaleleri bibliyometrik değişkenler üzerinden değerlendirmektedir. Yapılan araştırmada kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili bibliyometrik analiz çalışmasına rastlanmamıştır. Bu çalışmada 2004 -2022 yılları arasında 190 makale incelenmiştir. Çalışmada ulaşılan veriler, R-stüdyo yazılımı ve VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, 2018 yılından itibaren makale sayısında önemli bir artış olduğu, bu konuda en üretken ülkenin Çin Halk Cumhuriyeti olduğu görülmüştür. Bu alanda en fazla katkı veren yazarların; Herrera, Jesus Lechuga Sancho ve María Paula olduğu, en fazla makale yapılan derginin ise Corporate Social Responsibility and Environmental Management olduğu saptanmıştır. Makalarda öne çıkan ve toplam bağlantı gücü en yüksek anahtar kelime, kurumsal sosyal sorumluluktur. Kurumsal sosyal sorumluluk anahtar kelimesinin sosyal medya ve sürdürülebilir kalkınma anahtar kelimeleri arasında toplam bağlantı gücünün yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Bilgi İletişim Teknolojileri, Sosyal Medya, Web of Science, Bibliyometrik Analiz

Jel Kodları: M14, M39, D83

RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND SOCIAL MEDIA: BIBLIOMETRIC ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE DATABASE

ABSTRACT: The importance of the corporate social responsibility approach, which is based on institutions carrying out beneficial activities for the ecological system and social development, continues to increase day by day. Social media, which emerged especially with the development of information and communication technologies, plays a leading role in announcing projects to the target audience and obtaining their support. This study evaluates the articles in the Web of Science database on corporate social responsibility and social media through bibliometric variables. In the research conducted, no bibliometric analysis study on corporate social responsibility and social media was found. In this study, 190 articles were examined between 2004 and 2022. According to the results obtained, it has been observed that there has been a significant increase in the number of articles since 2018, and the most productive country in this regard is the People's Republic of China. The authors who contributed the most in this field are; It was determined that the journal with the most articles was Herrera, Jesus Lechuga Sancho and María Paula, and Corporate Social Responsibility and Environmental Management. The keyword that stands out in the articles and has the highest total link power is corporate social responsibility. It has been observed that the total connection strength of the keyword corporate social responsibility is high between the keywords social media and sustainable development.

Keywords: M14, M39, D83

Jel Codes: Corporate Social Responsibility, Information Communication Technologies, Social Media, Web of Science, Bibliometric Analysis

Makale Gönderim Tarihi: 23.09.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.10.2023

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Yalçın, M. (2023). Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ilişkisi: Web of Science veri tabanına dayalı bibliyometrik analiz, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 146-160.

1. GİRİŞ

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi, toplumsal dinamikleri etkilediği gibi kurumların yapısını da etkilemiştir. Geleneksel medya araçlarının kurumların tanıtım faaliyetlerinde sadece tek yönlü; etki sağlamaya yönelik yapısı, yerini gelişen yeni medya araçlarıyla birlikte etkileşim kurmaya bırakmıştır. Tek başına etkilemenin değil, hedef kitleyi tanıyarak, ne istediğini, nasıl bir ihtiyaç içerisinde olduğunu dikkate almanın, başka bir ifadeyle etkileşim kurmanın kurumsal amaç ve hedeflere ulaşmada önemli faktör olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle gün geçtikçe dünyada ve Türkiye’de kullanıcı sayısı artmakta olan sosyal medya, farklı disiplinler tarafından araştırma konusu olmaya devam etmektedir. İletişim, yönetim, işletme, psikoloji, sosyoloji gibi çeşitli disiplinlerin çalışma alanları arasında yer almayı sürdürmektedir. Sözü edilen disiplinler tarafından konu geniş yelpazede ele alınmaktadır. Her bir disiplin, konunun etraflıca ele alınmasında ve sosyal medya kavramının güncelliğinin korunmasında anahtar rol üstlenmektedir.

Kurumların paydaşlarıyla etkileşim kurmasını ve ilişkiler inşa etmesini sağlayan sosyal medya, günümüzde kurumlar açısından önemli bir sosyal sermaye unsurudur. Hedef kitleyle çift yönlü iletişim kurarak geri bildirimler doğrultusunda strateji belirlemede sosyal medya etkili bir faktördür. Bir yandan topluma fayda sağlamak diğer yandan olumlu kurum imajının oluşumuna katkı sağlamak adına gerçekleştirilen sosyal sorumluluk faaliyetlerinin hedef kitleye ulaşmasında sosyal medya, aracı işlev görmektedir. Bu süreçte kurumların kendilerini ifade etmelerinde, sağlık, eğitim, çevre gibi toplumsal konularda beklentileri karşılamada, tanıtım fonksiyonunu yerine getirmede sosyal medyanın aktif rol üstlendiğini söylemek mümkündür. Uzun vadede sürdürülebilir ilişkiler yapılandırmanın, itibar elde etmenin yolu kurumların sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmelerinden ve söz konusu sorumluluk çerçevesinde somut adımlar atmalarından geçmektedir. Bu bağlamda kurumlar, sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmeye, iç ve dış hedef kitleyi bilgilendirmeye, diyalogsal iletişime ihtiyaç duymaktadırlar.

Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ilişkisini inceleyen araştırmalar, kurumsal sosyal sorumluluğun sosyal medya ekseninde tartışılmasına yol açmıştır. Bu konuyla ilgili kullanılan yöntemler açısından farklılık gösteren çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmadan elde edilecek bulguların kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ilişkisini ele alan makalelerin genel durumunu nicel verilerle ortaya koyması, sonraki süreçte yapılacak çalışmalara zemin hazırlamak ve araştırmacılara yol göstermek açısından önem taşımaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Kavramsal olarak kurumsal sosyal sorumluluk, ilk kez 1953 yılında H. Bowen tarafından yayımlanan “İş adamlarının Sosyal Sorumlulukları” (Social Responsibilities of the Businessman) adlı kitapta yer aldığı görülmektedir (Aktan ve Börü, 2007). Tanıma bakılacak olursa; “şirketin paydaşlarının beklentilerini karşılamaya ve çevreyi korumaya yönelik, yasal gerekliliklerin ötesinde, geliştirilmesi ve uygulanması uzun vadede değer yaratabilecek gönüllü, proaktif ve stratejik taahhüdü”dür (Martos-Pedrero, Jimenez-Castillo, Ferron-Vilchez, Cortes-Garcia, 2022). Bir başka tanıma göre ise “isteğe bağlı iş uygulamaları ve kurumsal kaynakların katkıları yoluyla toplumun refahını iyileştirme taahhüdüdür (Kotler ve Lee, 2005)”. Kotler ve Lee (2005), bu tanımda yer alan taahhüt kelimesiyle ilgili olarak kanunlar tarafından zorunlu kılınan ya da ahlaki olarak veya etik açıdan yapılması beklenen ticari faaliyetleri kastetmediklerini özellikle belirtmektedirler. Burada gönüllü bir taahhütten bahsettiklerini vurgulamaktadırlar. Bu noktada ifade etmek gerekirse literatürde kavrama yönelik pek çok tanımlama mevcuttur. Bu tanımlar arasında genel olarak iki farklı yaklaşımın varlığı görülmektedir. Kimileri, kurumsal sosyal sorumluluğu kurumlar açısından bir yükümlülük olarak görürken kimileri ise bunu bir gönüllülük esasına dayandırmaktadır (Bayraktaroğlu, İlter ve Tanyeri, 2009).

1990’larda kurumsal sosyal sorumluluk düşüncesi dünya genelinde benimsenmiş olup 2000’lerde önemli bir stratejik konu olarak kabul görmüştür. Kurumsal sosyal sorumluluk, günümüzde kurumları, sadece kar elde etmeye yöneltmeyerek, toplum ve çevre üzerindeki oynadığı role tarafsız biçimde bakmaya sevk etmektedir (Gedik, 2020). Dünyadaki gelişmeler, bazı anlayışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim sanayi devrimi, sosyal sorumluluk anlayışının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sanayi devrimi sonucu büyük işletmelerin ortaya çıkması, beraberinde sosyal sorumluluk kavramını geliştirmiştir. Sanayileşme döneminde işçi sınıfının haklarının korunmaması sonucunda görülen örgütlü

toplu eylemler ve toplumun refah seviyesine ulaşmasında etkin rol oynayan temel hak ve hürriyetlerle ilgili geliştirilen yasal düzenlemeler, işverenleri çalışanlara ve topluma yönelik sorumluluk taşımaya yöneltmiştir. Kurumsal Sosyal Sorumluluk anlayışının açıklanmasında iki ekonomik yaklaşım esas olmuştur. Bunlardan biri kurumların sadece kar elde etmek amacıyla hareket ettiğini belirten Klasik Ekonomik Yaklaşımdır. Diğer yaklaşım ise kurumların amacının toplumun refahını sağlamak ve kar elde etmek olduğunu anlatan Modern Ekonomik Yaklaşımdır (Sert, 2012). Sözü edilen ekonomik yaklaşımlar, kurumlar tarafından yürütülen sosyal sorumluluk faaliyetlerinin art alanına farklı açıklamalar getirmektedir. Amaç yönünden farklılıklar gösterse de gerçekleştirilen uygulamaların gerek kurum gerekse toplum yararına olumlu çıktılarının bulunmasıdır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun kurumlar açısından bu denli önemli hale gelmesinde; “çevre kirliliği, sanayi atıkları, gazların yoğunluğu, doğanın tahribinin yol açtığı küresel ısınma” gibi konulara yapılan vurguların giderek artması ve toplumların da bu yöndeki duyarlılığında yaşanan artışlar etkilidir (Büyükyılmaz ve Fidan, 2016). Ayrıca iş dünyasında ortaya çıkan skandallar, tüketicilerin güvenlerinin sarsılmasına neden olmuş ve sonuçta iş ahlakı ve kurumsal yönetim gibi konulara ilginin artmasında belirleyici olmuştur. Diğer yandan Birleşmiş Milletler gibi çeşitli uluslararası kuruluşların öncülüğünde insan hakları, çevre, çalışan gücüne yönelik korumacı yaklaşımlar ve geliştirilen birtakım standartlar, kurumların bu konuda daha ihtiyatlı davranmalarında önemli bir itici güç olmuştur (Aktan ve Börü, 2007). Kurumsal sosyal sorumluluk konusuna verilen önem her ülkede farklılık gösterse de güncel bir konudur. Dolayısıyla kurumsal sosyal sorumluluk, farklı yönere dokunan bir konu olması nedeniyle herkesi ilgilendirmektedir. Faaliyet gösterilen farklı ülkelerde kurumsal sosyal sorumluluğun farklı yönleri bulunmaktadır. Küresel ısınma, terörizm, kurumsal ve bireysel hayırseverlik, CO₂ emisyonlarının azaltılması, tüm ulusları etkileyen konular olabilmektedir. Bu sosyal sorunların etkisi, ülkeden ülkeye değişkenlik göstermekte ve sonuçlardan bazıları kurumsal sosyal sorumluluk ile çözüme kavuşturulmaktadır (Idowu ve Filho, 2009). Toplumsal sorunların çözüme kavuşturulmasına katkı sağlayan sosyal sorumluluk faaliyetleri sayesinde kurumlar, bir yandan buldukları ülkenin kalkınmasına destek olmakta diğer yandan yürütülen çalışmalarla makro ölçekte dünyada yaşanan genel problemlerin çözümünde üstlendiği rolü yerine getirmektedirler.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, kurumsal faaliyetlerde üzerinde durulan ve akademik çevrelerce de araştırılan önemli bir kavram olup iş ve pazar odaklı stratejiler dahil olmak üzere hükümet, sivil toplum kuruluşları, çeşitli kalkınma uygulamaları ve insani müdahaleler arasındaki artan etkileşimin bir yansımasıdır. Bu kavram ile hem strateji ve insan ilişkilerinin kavramsal çerçevesi ortaya konulmakta hem de etik standartlara odaklanan bir kurum kültürü hareketi anlatılmaktadır. Burada kastedilen etik standartları belirtmek gerekirse; bazı kurumlar, çevre yönetimi üzerine odaklanırken bazıları insani çalışma koşullarına odaklanmakta, diğerleri ise yer aldıkları kurumun yoksul ya da ötelenen topluluklara yönelik çeşitli katkıları üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla bu standartların büyük ölçüde kendi kendine tanımlanmış bir dizi adanmışlıkları kapsadığını belirtmek yanlış olmayacaktır (Walker-Said, 2015).

Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamasının büyük bir kısmı literatürde örgütsel ve bireysel düzeydeki sonuçlara odaklanmaktadır. Benzer şekilde, müşterilerin de doğrudan etkileri dikkate alındığında en önemli paydaş, kuruluşun karlılığı ve dolayısıyla devamlılığı üzerinedir. Birçok çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk stratejisinin müşteri algılarına ve davranışlarına olan etkisi incelenmiştir (Fatima ve Elbanna, 2023). Müşteri tutumlarını pozitif yönde etkileyen sosyal sorumluluk faaliyetleri, marka imajını ve kurum imajını bu bağlamda etkileyerek müşteri sadakatinin oluşumunda başat rol oynamaktadır. Müşterilerin kuruma güven duymalarında, kurumu daha çevre odaklı, toplumsal duyarlılığı yüksek, toplumsal sorunlara çözüm odaklı bakabilen, projeler üretebilen bir kurum olarak algılamaktadır.

2.2. Sosyal Medya

Sosyo-duygusal iletişim için kullanılabilir bir ortam olmanın yanında sosyal medya, farklı bireylere ve gruplara tükettikleri içeriğin yaratılmasına katkıda bulunma olanağı sağlayan, ortak bir dizi özelliği ve bu özelliği paylaşan farklı bir medya araçları alt kümesi olarak açıklanmaktadır. Bu kapsamda sosyal medya, “kullanıcılar arasındaki etkileşimlerin algılanmasını kolaylaştıran, öncelikle kullanıcı tarafından oluşturulan içerikten değer elde eden, internet tabanlı, dağıtık ve kalıcı kitlesel kişisel iletişim kanalları” olarak tanımlanmaktadır (Carr ve Hayes, 2015). Dünya genelinde 2023 yılı verilerine göre sosyal

medya kullananların sayısı 4,76 milyar olmakla birlikte bu rakam, toplam küresel nüfusun yüzde 60'ından daha azına tekabül etmektedir. Öte yandan sosyal medya kullanıcı sayısındaki büyüme son aylarda yavaşlayarak 2023 yılı itibarıyla 137 milyon yeni kullanıcı artışı ile yıllık yüzde 3'lük bir büyüme görülmüştür (Sosyal Dijital 2023 Raporu). Sosyal medya içeriklerinin kullanıcılar tarafından üretilmesi, geleneksel medyada ise yayıncı tarafından üretilmesi, sosyal medyayı geleneksel medyadan ayıran en belirgin özelliktir. Bu noktadan hareketle sosyal medyanın erişilebilirlik, kullanılabilirlik, yenilik ve kalıcılık açısından geleneksel medya ile kıyaslandığında ortak bazı yönlerinin ve farklı yönlerinin de bulunduğu belirtilmektedir. Sözü edilen iki mecra da herkesin genel bir kitleye ulaşmasında aktif rol oynamaktadır (Tekin, 2018). Sosyal medya platformlarını yönetmek, kurumsal performansının geliştirilmesine ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayan temel motivasyondur. Aynı zamanda kurumun performansını geliştirmede ve markasını oluşturmada önemli bir konu haline gelmektedir. İletişim platformlarında en aktif kurumlar, daha fazla sayıda müşteri çekerek en karlı olanlardır. Kurum stratejilerinin sosyal medya platformlarını doğru yönetme yükümlülüğü ile ilişkilendirilmesi, kurumsal performansın korunmasına, geliştirilmesine ve sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır (Alharrasi, 2023). Sosyal medyanın etkin yönetimi, kurumların tanıtım aktivitelerinde doğru zamanda doğru araç kullanarak doğru hedef kitleye seslenmesiyle ilişkilendirilebilir. Böylelikle mesajın hedefe iletilmesi daha kolay hale gelmekte, buna dayanarak iletişim sürecinin etkili yürütülmesi sağlanmaktadır. Görüldüğü üzere sosyal medyanın yönetimi, iletişim yönetimiyle doğrudan ilgili olmaktadır. Kurumların vizyonlarını gerçekleştirmelerinde araştırma yapılarak hedef kitlenin tanınması, faaliyetlere yönelik planlama yapılması, sosyal medya unsurları arasında eşgüdümlü hareket edilmesi, sürecin ölçülmesi ve denetlenmesi, kurumsal yönetim fonksiyonlarının işlevsel hale gelmesinde aktif rol oynamaktadır.

2.3. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medya İlişkisi

Kurumların sosyal sorumluluk konusundaki gerçekliklerini paydaşlarıyla iletişim kurarak paylaşması gerekmektedir. Bu durumdan yola çıkarak kurumların asıl odak noktasının sosyal sorumluluk alanında gösterdikleri çabadan ziyade hedef kitleleriyle kurdukları iletişim olduğunu söylemek mümkündür. Kurumsal sosyal sorumluluk mesajlarını etkili bir şekilde iletmek için kurumların çeşitli seçenekleri bulunmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk, şirketlerin uzun vadeli stratejik çıkarına dayalı hedefi içerisinde yer almaktadır. Kurumun olumsuz tanıtımdan kaynaklı itibarına zarar veren olumsuz etkenlere dayalı maruz kaldığı riskleri azaltmaktadır. Kurumun itibar ve marka imajını korumaktadır. Değerli çalışanları kuruma çekmeye yardımcı olmakta, elinde tutmasını sağlamakta ve onların motivasyonlarını yüksek tutmaktadır. Ayrıca sosyal ağlar ve kurumsal değerleri evrensel değerlerle örtüşürmektedir (Hartman, vd., 2007). Kurumsal sosyal sorumlulukta izlenen kurumsal iletişim basamakları bulunmaktadır. Yapılan faaliyetlerin nasıl yürütüldüğüyle ilgili çevrelerindeki topluluğa kapsamlı bilgi sağlamak, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri yaparken rekabet fırsatları hakkında topluluğu bilgilendirmek, toplulukla birlikte faaliyetler için işbirliği halinde etkileşim kurarak çalışmak, çevreye karşı sorumlu olmanın önemli olduğunu göstermek, sözü edilen basamaklar arasında yer almaktadır. Kurumsal iletişim basamaklarına dayalı kurumsal sosyal sorumluluk programlarında iletişimin varlığının kritik öneme sahip olduğu görülmektedir (Ardianto ve Dindin, 2011; Haryati, 2019). Anlamlandırma süreci olarak iletişim, kurumların hedef kitlelerinden gelen mesajı doğru anlamlandırmasıyla, enformasyonu alarak doğru bir şekilde yorumlayabilmesiyle kurumların harekete geçmelerini sağlamaktadır. Bilgilendirmenin, ikna etmenin, etkileşim kurmanın, gelen tepkileri analiz etmenin, bu yönde bir karşılık vermenin iletişimin parametreleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kurumların sosyal sorumluluk adına yürüttükleri faaliyetlerde başarılı olmasında iletişime gereksinim duyulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal vizyondan etkinliklere yansıyan bir anlayış olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte uzun vadeli güven temeline dayanan kurumsal itibarın inşa edilmesine ve geliştirilmesine katkı sağlayan bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra kurumların varlığını devam ettirmelerinde sürdürülebilir başarı elde etmelerinde kurumsal sorumluluk anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda yatırımcılar, sosyal sorumluluk projelerini görmeden yatırım yapmamaktadır. Bu doğrultuda kurumsal firmalar, yeni medyayı kurumsal iletişim ve sosyal sorumluluk stratejileriyle bütünleştirmektedirler (Çelik ve Ilgın, 2019). Sosyal medya paydaşları ve firmalarının sosyal sorumluluğa odaklanmalarında ve kurumsal sosyal sorumluluk stratejisi belirlemelerinde sosyal medyanın

etkili bir faktör olduğu söylenebilmektedir. Bu süreçte tarafların rahatlıkla düşüncelerini ortaya koyabileceği, erişebileceği ve geri bildirim alabileceği mecranın sosyal medya olabileceği görülmektedir. Sosyal medya kapsamında bulunmak, firmalara birtakım avantajlar sunmaktadır. Söz konusu avantajlar arasında paylaşımları ile tüketicilerle yakınlık kurması, marka sadakati inşa etmesi ve hedef kitlenin desteğini arkasına alarak gönüllü duyuru fırsatı sunması yer almaktadır (Tekin, 2018). Bu bağlamda üst yönetimden başlayarak her kademedeki çalışanın kurumsal sosyal sorumluluk bilinci geliştirmelerinde ve buna bağlı güçlü bir kurum kültürü oluşmasında sosyal medya aracı rol üstlenmektedir. Kurumsal değerlerin çalışanlar tarafından içselleştirilmesinde bu değerlerin sıklıkla paylaşılmasına ve yaşatılmasına gerek duyulmaktadır. Görsel, işitsel ve yazılı iletişim olanaklarından yararlanarak söz konusu değerlerin yansıtılması, kurumların marka değerine de yansıyacaktır. Böylece kurumların çalışanlarıyla birlikte medya aracılığıyla tüketicilere vermek istediği tutarlı mesajlar, kurumların marka farkındalığını ve marka değerini arttıracaktır.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili 1980'li yıllardan günümüze kadar pek çok akademik çalışma yapılmış olsa da bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte bu kavram ile ilgili yeni bulgulara rastlanabilmektedir. Özellikle sosyal medyanın insan hayatına dahil olması ile birlikte kurumsal sosyal sorumluluk alanı yeni bir boyut kazanmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya çalışmalarının son yıllardaki akademik alandaki yansımaları, söz konusu iki kavramın ilişkisini ele alan çalışmaların genel bir analizinin yapılması elzem hale gelmiştir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, Web of Science veri tabanında yayınlanmış olan kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili makalelerin bibliyometrik analizini ortaya koymaktır. Bu bağlamda bibliyometrik analiz ile kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili akademik gelişimi ve eğilimlerin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede elde edilen bulgular sayesinde kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya bağlamında daha sonra yapılacak akademik çalışmalara zemin ve kaynak oluşturması beklenmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada tarama modellerinden betimsel tarama modeli tercih edilmiştir. Betimsel tarama modelinde temel amaç verileri ayrıntılı olarak betimleyerek açıklamak gerekmektedir (Sönmez, 2020). Bu araştırmada da kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilişkili makaleler, çeşitli değişkenler tarafından incelendiğinden dolayı bu model tercih edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler bibliyometrik açıdan ele alınmıştır. Bibliyometrik çözümleme tekniği ya da bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki makale, kitap ve tez gibi alanyazın çalışmalarının farklı parametreler üzerinden incelenerek elde edilen nicel verilerini analiz edilmesine ve bu kapsamda açıklanmasına olanak sağlamaktadır (Kasemodel vd., 2016). Çok farklı türdeki eserlerin niceliksel olarak yansıtan bu analiz türü, alanyazının gelişimi ve bilimsel açıdan önemlidir (İlgin ve Ulupınar, 2020). Diğer taraftan bibliyometrik analiz, araştırmaya değer akademik konuların ve ilgili alanların akademik gelişimini saptamak için elde edilen çok fazla verinin haritasını ortaya koymaktadır (Donthu vd., 2021). Bibliyometrik analiz, belirli bir akademik alanın gelişimsel sürecini sistematik şekilde aktaran kapsamlı bir analiz türüdür. Bu bağlamda web of science veri tabanında taranan kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya bağlamındaki makalelerin akademik olarak nasıl bir gelişim sürecine sahip olduğunu görmek önemli olacaktır. Bibliyometrik analizinin yapısına uygun olarak araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen makalelerin ülkelere göre dağılımı nasıldır?
- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science tabanında indekslenen makalelerin araştırma alanlarına göre dağılımı nasıldır?
- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında yayın yapan yazarların dağılımı nasıldır?

- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen makaleleri yayınlayan dergilerin dağılımı nasıldır?
- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen makalelerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen çalışmaların anahtar kelimelere göre dağılımı ve bu anahtar kelimelerin toplam bağlantı gücü ve bağlantıları nasıldır?
- KSS ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen çalışmaların en çok atıf alan yazarlara göre dağılımı ve bu yazarların toplam bağlantı gücü ve bağlantıları nasıldır?

3.3. Veri Toplama Araçları

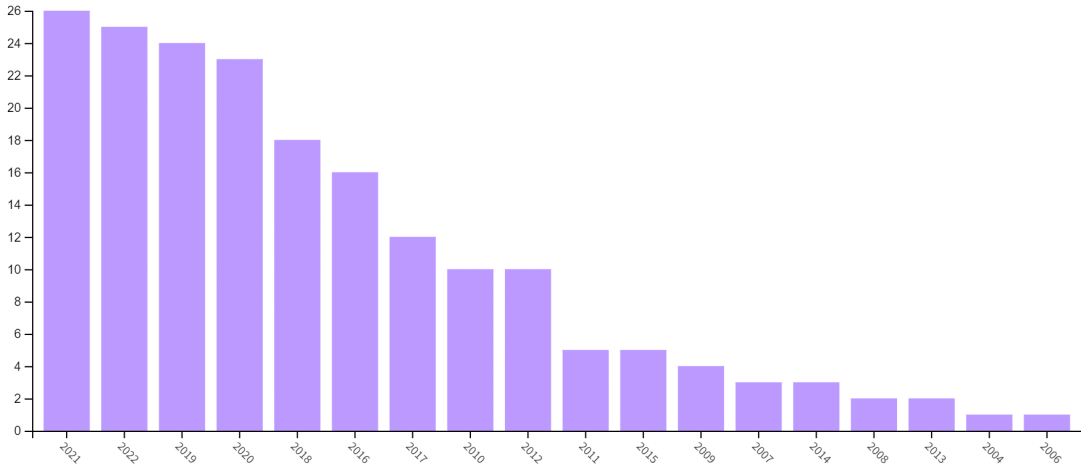
Araştırma verileri, anahtar kelimeler ile katalog taraması yapılarak elde edilmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili makaleleri inceleyebilmek için Web of Science veri tabanında başlık seçeneği üzerinde “corporate social responsibilty” ve “social media” sözcüğü ile tarama yapılmıştır. Çalışmada alan sınırlaması yapılmamıştır. Bu kapsamda 14.09.2023 tarihinde elde edilen 2004-2022 yılları arasında yazılan makaleler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Evrenin tamamı araştırmaya dahil edildiğinden dolayı örneklem seçiminde bulunulmamıştır. Tarama neticesinde 190 makale çalışmasına ulaşılmıştır. Elde edilen makaleler, R-stüdyo yazılımı ve VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu yazılım programı üzerinden makalelerin yıllara göre dağılımı, en fazla yayın yapan dergi sayıları, en fazla çalışma yapılan ülkeler, en yoğun kullanılan anahtar kelimeler ve atıf sayıları analiz edilmiştir.

3.4. Araştırma Sınırlılığı

Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilişkili sadece Web of Science veri tabanında yer alan çalışmaların örnekleme dahil edilmesi, Scopus ve ulusal veri tabanı olan Tr Dizin veri tabanının örnekleme dışı tutulması araştırmanın sınırlılığıdır. Diğer bir sınırlılık ise makale dışındaki kitap ve tez gibi yayın türünün araştırmaya dahil edilmemesidir. Analize dahil edilen makaleler, 14.09.2023 tarihine kadarki makalelerle sınırlandırılmıştır.

3.5. Araştırma Bulguları

Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal Medya bağlamında 2004 ve 2022 yılları arasında 190 makale çalışması Web of Science veri tabanı üzerinden elde edilmiştir. 18 yıllık süre zarfında yılda ortalama 10,5 makale çalışmasının yayımlandığı görülmüştür. Bu makalelerin yıllara göre dağılımı grafik 1’de yer almaktadır.

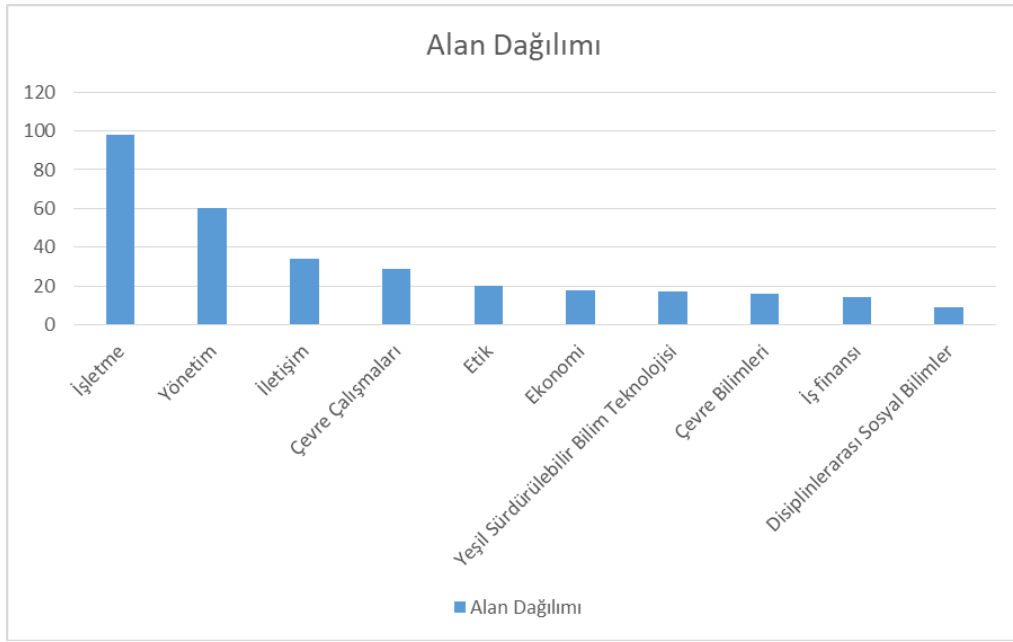
Grafik 1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medya İlişkili Makale Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1’de kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilişkili makale çalışmalarının yıllara göre dağılımı yer almaktadır. Bu bağlamda en fazla makale çalışması, 26 makale ile 2021 yılında yapılmıştır. 2021 yılını (25) 2022, (24) 2019, (23) 2020 ve (18) 2018 yılları takip etmektedir. Son beş yılda yapılan çalışma sayısı, toplamda yapılan çalışmanın yarısından fazlasıdır. Dolayısıyla grafik, söz konusu iki kavram ile ilgili makale sayısının son yıllarda önemli düzeyde arttığını göstermektedir.

Tablo 1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medya İlişkili Makale Sayılarının Ülkelere Göre Dağılımı

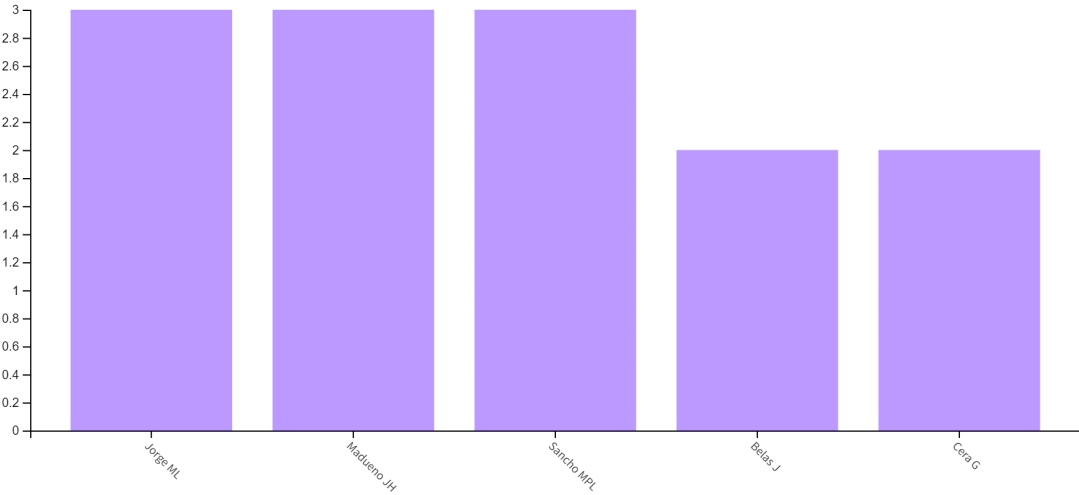
Ülke	Sayı	Yüzde (%)	Ülke	Sayı	Yüzde (%)
Çin Halk Cumhuriyeti	36	18,9	Fransa	6	3,1
Amerika Birleşik Devletleri	31	16,3	Almanya	6	3,1
İngiltere	25	13,1	Yeni Zelanda	6	3,1
İspanya	25	13,1	Yunanistan	5	2,6
Avusturalya	12	6,3	Hindistan	5	2,6
İtalya	8	4,2	Malezya	5	2,6
Hollanda	7	3,6	Brezilya	4	2,1
Pakistan	7	3,6	Kanada	4	2,1
Güney Kore	7	3,6	Danimarka	4	2,1
Çek Cumhuriyeti	6	3,1	Suudi Arabistan	4	2,1

Tablo 1’de görüldüğü üzere makalelerin yayınlandığı ülkeler sıralanmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medyayla ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen çalışmaların % 18,9’nun Çin Halk Cumhuriyetinde yayınlandığı görülmüştür. Çin Halk Cumhuriyeti’ni, (% 16,3) Amerika Birleşik Devletleri, (% 13,1) İngiltere ve (13,1) İspanya takip etmektedir.

Grafik 2. Makale Çalışmalarının Araştırma Alanlara Göre Dağılımı

Grafik 2’de kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medyaya ilgili makalelerin araştırma alanları gösterilmiştir. Makalelerin 98 çalışma ile en çok işletme araştırma alanında yapıldığı tespit edilmiştir. İşletme alanını, (60) yönetim ve (34) iletişim alanları takip etmektedir. En az çalışmanın (9) disiplinler arası sosyal bilimler alanında yapıldığı görülmüştür.

Grafik 3. En çok Yayın Yapan ilk 5 yazarın Dağılımı

Grafik 3’te en çok yayın yazarların dağılımı yer almaktadır. Bu bağlamda kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilişki çalışmalara en fazla katkı sunan yazarlar; 3 çalışma ile Herrera, Jesus Lechuga Sancho ve María Paula olmuştur. Diğer yazarlar 2 ve altı çalışma ile alana katkı sağlamıştır.

Tablo 2. Makale Çalışmalarının Üniversite ve Dergilere Göre Dağılımı

Dergi	Sayı	Üniversite	Sayı
Corporate Social Responsibility and Environmental Management	16	Hong Kong Polytechnic University	4
Public Relations Review	9	Shanghai Jiao Tong University	4
Sustainability	8	University of California System	4
Frontiers in Psychology	6	Comsats University Islamabad Cui	3
Business Ethics A European Review	5	Copenhagen Business School	3
Corporate Communications	4	Depaul University	3
Ethics in Small And Medium Sized Enterprises A Global Community	4	Lancaster University	3
International Society of Business Economics And Ethics Book Series	4	Leeds Beckett University	3
Journal Of Business Ethics	4	Massey University	3
Social Responsibility Journal	4	State University System of Florida	3

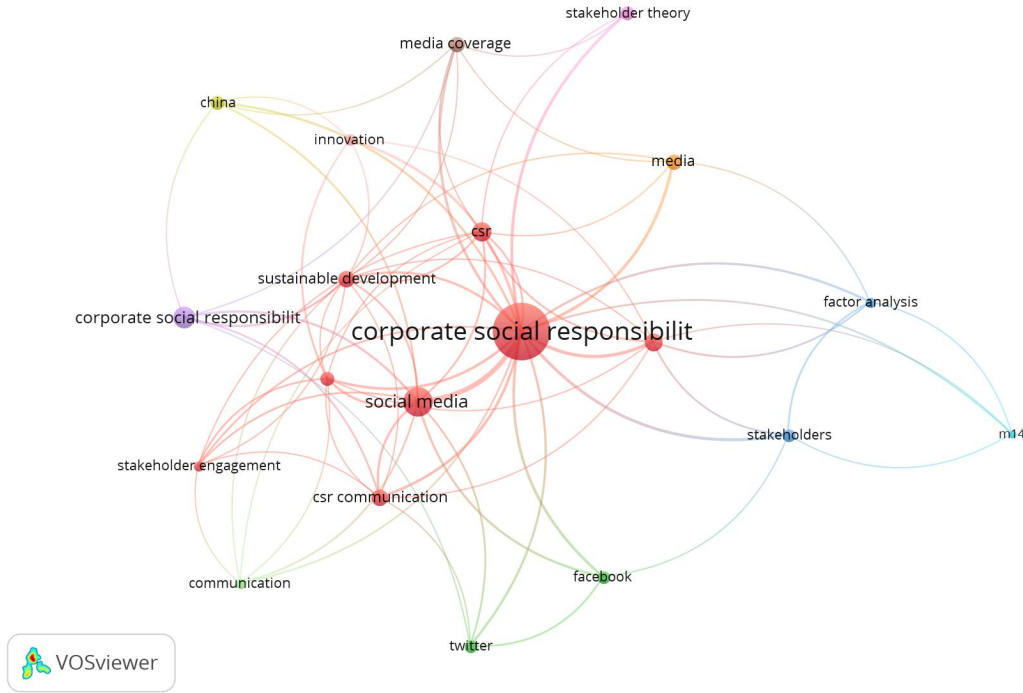
Tablo 2’de kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili en fazla yayın yapılan ilk dergi ve üniversitenin dağılımına yer verilmiştir. Bu noktada en fazla yayın yapılan dergi, 16 makale ile Corporate Social Responsibility and Environmental Management dergisi olmuştur. Bu dergiyi 9 çalışma ile Public Relations Review, 8 çalışma ile Sustainability dergisi takip etmiştir. En fazla yayın yapılan üniversiteler ise 4 çalışma ile Hong Kong Polytechnic University, Shanghai Jiao Tong University ve University of California System üniversiteleri olmuştur. Sonraki üniversiteler 3 ve daha az yayın ile alana katkı sağlamıştır.

Tablo 3. Makalelerde Kullanılan Anahtar Kelimeler ve Toplam Bağlantı Gücü

Anahtar Kelimeler	Kullanım Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	121	122
Sosyal Medya	25	41
KOBİ	9	16
Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi	8	15
Sürdürülebilir Kalkınma	8	21
Medya	7	9
Medya Kapsamı	7	10
Çin	7	9
Paydaş Teori	6	10
Sürdürülebilirlik	6	16

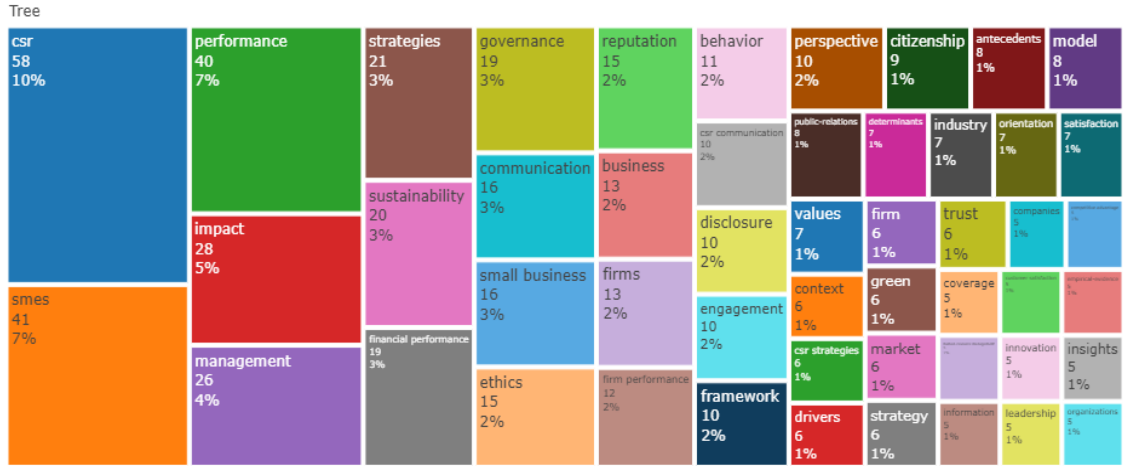
Tablo 3’te kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında en fazla kullanılan ilk 10 anahtar kelime bağlantı güçleri yer almaktadır. Konuyla da ilişkili olarak en kullanılan anahtar kelime 121 kullanımla kurumsal sosyal sorumluluk olmuştur. Bu kelimenin toplam bağlantı gücü 122’dir. Sonrasında en fazla kullanılan anahtar kelime ise 25 kullanımla sosyal medyadır. Sosyal medyanın bağlantı gücü 41’dir. Sonraki anahtar kelimelerin kullanım sayısı 10’un altındadır.

Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilirlik anahtar kelimelerinin kullanılma sıklığına göre bağlantı güçlerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Şekil 1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medyayla İlgili Çalışmalarda Kullanılan Anahtar Kelimelerin Bağlantıları

Şekil 1’de kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili makalelerin bağlantı düzeylerine yer verilmiştir. Gereksiz verilerin karmaşa yaratmaması için en çok kullanılan anahtar kelimeler ile sınırlandırma yapılmıştır. En çok bağlantıya sahip kelimeler, 15 kelime ile kurumsal sosyal sorumluluk, 13 kelime ile sosyal medya olmuştur. Diğer anahtar kelimelerin benzer düzeyde bağlantıya sahip olduğu söylenebilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya kavramlarının birbiri ile bağlantıları yüksektir. Diğer taraftan kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağlantının da yüksek olduğu söylenebilmektedir.

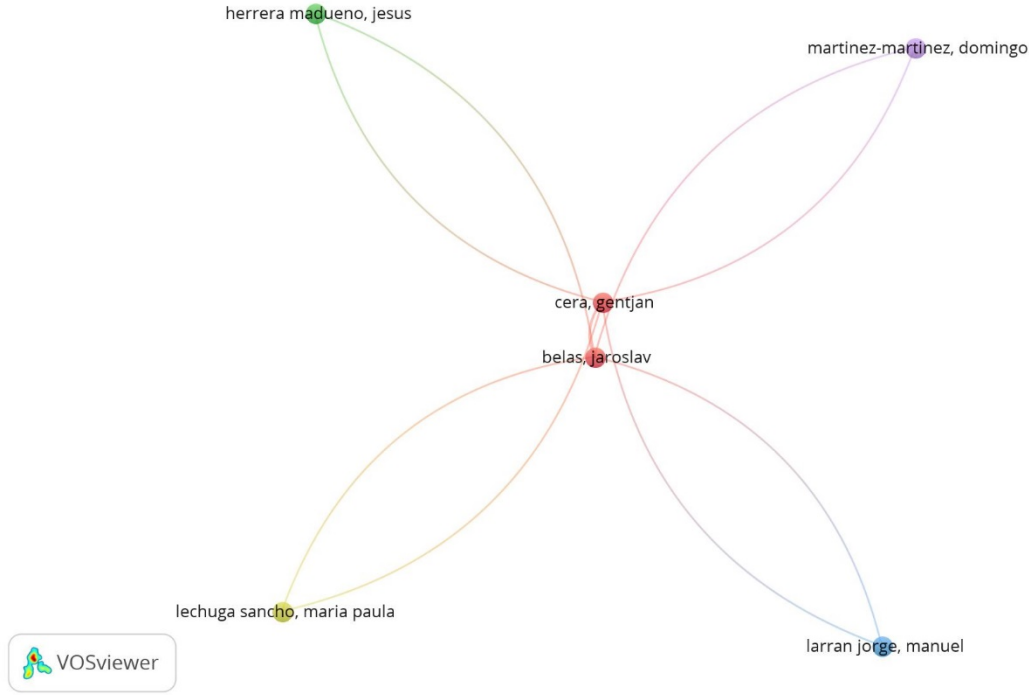
Şekil 2. Kelime Ağacı

Şekil 2’de yer alan kavramlar arasında en büyük ağırlığa sahip anahtar kelime, aynı zamanda arama terimi ve araştırma konusu olması yönünden kurumsal sosyal sorumluluktur. Sosyal medya ile ilgili anahtar kelimeler de aynı kelime ağacında bulunmaktadır. Bununla birlikte kelime ağacında etki, performans, yönetim, sürdürülebilirlik, strateji, iletişim, finansal performans gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır.

Tablo 4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medya ile İlgili Çalışmalarda En Çok Atıf Alan Yazarlar, Yayın Sayıları, Atıf Alma Sayıları ve Toplam Bağlantı Gücü

Yazar	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Belas, Jaroslav	2	347	19
Cera, Gentjan	2	347	19
Cepel, Martin	1	325	15
Dvorsky, Jan	1	276	15
Font, Xavier	1	276	2
Garay, Luis	1	250	2
Jenkins, Heledd	1	209	29
Deegan, Craig	1	164	8
Islam, Muhammad Azizul	1	164	8

Tablo 4’te kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili Web of Science veri tabanında indekslenen çalışma içerisinde en çok atıf alan makalenin atıf sayıları ve toplam bağlantı güçleri yer almaktadır. Belas ve Cera tarafından yapılan çalışmada toplamda 347 atıf almış 19 toplam bağlantı gücüne sahiptir. Jenkins’in yaptığı çalışma 209 atıf almasına rağmen 29 bağlantı gücüne sahiptir. Bu durum, eserin görece daha az atıf almasına rağmen bağlantı gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Font’un çalışması, 276 atıf almasına rağmen 2 toplam bağlantı gücüne sahip olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Garay’ın çalışması 250 atıf almasına rağmen 2 toplam bağlantı gücüne sahiptir. Bu da atıf sayısının görece yüksek olmasına rağmen bağlantı gücünün düşük olduğunu göstermektedir.

Şekil 3. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medyayla İlgili En Çok Atıf Alan Yazarların Bağlantıları

Şekil 3'te kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya makaleler içerisinde en fazla atıf alan çalışmaların bağlantıları görülmektedir. Bu bağlamda gerek görülmeyen daha az atıf alan çalışmalar dışarıda tutulmuştur. Görüldüğü üzere Belas'ın ve Cera'nın çalışmasının 5 bağlantısı bulunmaktadır. Onların çalışmasını; Lechuga, Herrera, Martinez ve Larran 2 bağlantı ile takip etmektedir. Cera ile Belas'ın çalışmaları arasında bağlantı gücü yüksektir. Bu iki çalışmanın kendi aralarında bağlantı güçlerinin yüksek olması; benzerlik ve ilişki bağlamında benzerlik taşıdığı söylenebilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kurumların varlık amaçlarının karlılıkla sınırlı olmadığına bunun yanında toplumsal faydanın da varlık amaçlarının bir parçası olması gerektiğini anlatan kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile ilgili 1960'lı yıllardan bu yana akademik çalışmalar yapılsa da hala önemini ve güncelliğini korumaktadır. Özellikle kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarının güncelliğini korumasında Web 2.0 ile ortaya çıkan sosyal medyanın rolü yadsınamaz bir gerçekliktir. Sosyal medya, kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarının hedefine ulaşmasında araştırma, duyuru, hedef kitle ile etkileşim içerisinde olma, ölçümleme gibi önemli kolaylıklar getirmiştir.

Bu çalışmada 2004 ve 2022 yılları arasında uluslararası alanyazında yayınlanan kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ilişkili makale çalışmalarının gelişimi incelenmiştir. Bunun için Web of Science veri tabanında indekslenen 190 makale bibliyometrik çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Araştırmaya genel olarak bakıldığında, çalışma sayılarında özellikle son beş yılda önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin dijitalleşme eğiliminin artarak devam etmesi, özellikle Covid-19 pandemisiyle birlikte kurumsal faaliyetlerin büyük oranda dijital alana taşınması olduğu tahmin edilmektedir. Makale çalışmalarının önemli bir bölümün iki ve üç yazarlı olması, konuya ilgi gösteren araştırmacının sayısının yüksek olduğu söylenebilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili çalışmalara en fazla katkı veren ülke Çin halk Cumhuriyeti olmuştur. Bu ülkeleri sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve İspanya takip etmiştir. Aynı şekilde Hong Kong Polytechnic University bu alana en fazla katkı

sunan üniversite olmuştur. En fazla yayın ise Corporate Social Responsibility and Environmental Management dergisinde yapılmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya alanında en fazla araştırmayı; Herrera, Jesus Lechuga Sancho ve María Paula yapmıştır. Söz konusu çalışmaların sırasıyla işletme, yönetim ve iletişim alanlarında yapıldığı görülmüştür.

Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili bu çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelime kurumsal sosyal sorumluluk olmuştur. Bu anahtar kelimeleri sırasıyla; sosyal medya ve KOBİ takip etmiştir. Bu kavramların toplam bağlantı güçleri 122, 41 ve 16'dır. Sürdürülebilir Kalkınma ve sürdürülebilirlik anahtar kelimesinin kullanım sıklığı daha az olmasına karşın toplam bağlantı gücü daha yüksektir. Bağlantı sayılarına bakıldığında kurumsal sosyal sorumluluk 15, sosyal medyanın ise 13 bağlantısı bulunmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk, sosyal medya ve sürdürülebilir kalkınma arasında bağlantı bulunmaktadır. Anahtar kelimelerin başka kelimelerle bağlantısının olması, çalışmanın geniş bir açıyla yayıldığını göstermektedir (Saf, 2022). Anahtar kelimelerin kullanım düzeylerini göstermek için yapılan kelime ağacında kavramlar arasında en büyük ağırlığa sahip anahtar kelime kurumsal sosyal sorumluluktur. Bu kapsamda kelime ağacında etki, performans, yönetim, sürdürülebilirlik, strateji, iletişim, finansal performans gibi kavramlar daha fazla öne çıkmaktadır.

Bu çalışmalarda en fazla atıf alan Belas, Jaroslav ve Cera, Gentjan olmuştur. Onları Cepel, Martin takip etmiştir. En çok atıf alan Belas, Jaroslav ve Cera, Gentjan'ın 19 toplam bağlantı gücü bulunmaktadır. Jenkins, Heledd'in yaptığı çalışma 209 atıf almasına rağmen 29 bağlantı gücüne sahiptir. Bu çalışmanın atıf sayısının görece düşük olmasına rağmen bağlantı gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Belas'ın ve Cera'nın çalışmasının 5 bağlantısı bulunmaktadır. Cera ile Belas'ın çalışmaları arasında bağlantı gücü yüksektir. Bu iki çalışmanın kendi aralarında bağlantı güçlerinin yüksek olması; benzerlik ve ilişki bağlamında benzerlik taşıdığı söylenebilmektedir. Bu yazarlara verilen atıflar ve bağlantı gücü, makalenin alana katkı sağladığını göstermektedir.

Bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilgili Web of Science tabanında indekslenen çalışmalar bütünsel olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak; dijitalleşme olgusunun kurumlardaki önemli rolünün artarak devam etmesi, sosyal sorumluluk ve sosyal medya ile ilişkili akademik çalışmaların yakın gelecekte de gerçekleştirilmeye devam edeceği öngörülmektedir. Bu çalışmaların genel özellikleri bibliyometrik değişkenler üzerinden açıklanmış ve önemli bulgular ortaya konulmuştur. Bundan sonraki çalışmalarda söz konusu iki kavramın diğer uluslararası alanyazın veri tabanı olan Scopus'ta ve ulusal veri tabanının olan TR dizin'de taranarak bibliyometrik analizlerinin yapılması önerilmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Yazar Katkıları: *Yazar, çalışmanın tüm bölümlerine katkı sağlamıştır.*

Çıkar Beyanı: *Yazarın düşünceleri arasında çıkar çatışması yoktur.*

Ethics Statement: *The author declares that ethical rules have been followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, the Turkish Journal of Social Sciences Research has no responsibility, and all responsibility belongs to the author of the study.*

Author Contributions: *The author contributed to all parts of the study.*

Conflict of Interest: *There is no conflict of interest between the author's opinions.*

KAYNAKLAR

- Aktan, C.C., ve Börü, D. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. Kurumsal sosyal sorumluluk: işletmeler ve sosyal sorumluluk, Editör: Coşkun Can Aktan, (11-36).İgiad Yayınları: İstanbul.
- Alharrasi, H.N. (2023). The impact of social media management on organizational performance and sustainability: case of thawani technologies llc, Oman, Editor: Hajir Nasser Alharrasi, Social Media Management, https://www.researchgate.net/publication/371680550_social_media_management, (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Ardianto dan Dindin M. Machfudz. (2011). Efek Kedermawanan Pebisnis dan CSR. Jakarta: PT Elex Media Komputindo.
- Bayraktaroğlu, G., İltter, B., ve Tanyeri, M. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluk: pazarlamada yeni bir paradigmaya doğru. Literatürk Yayıncılık.
- Donthu, N., ve Kumar, S., Mukherjee D., Pandey N., & Lim, W.M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: an overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Büyükyılmaz, O., ve Fidan, Y. (2015). Kurumsal sosyal sorumluluk: kavramsal bir bakış. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3), 364-381.
- Carr, Caleb T., ve Hayes, Rebecca A. (2015). Social media: defining, developing, and divining, *Atlantic Journal of Communication*, 23, 46-65.
- Çelik, Y., ve Ilgın, Ö. (2019). Yeni medyada kurumsal sosyal sorumluluk üzerine bir analiz, e- *Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi*, 3(2), 164-177.
- Fatima, T., Elbanna, S. (2023). Corporate social responsibility (CSR) implementation: a review and a research agenda towards an integrative framework, *Journal of Business Ethics*, Cilt: 183, 105-121.
- Gedik, Y. (2020). Kurumsal sosyal sorumluluk: tanımları, tarihi, teorileri, boyutları ve avantajları üzerine kuramsal bir çerçeve, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 265- 304.
- Hartman, L., Rubin, R. ve Dhanda K. (2007). The communication of corporate social responsibility: united states and european union multinational corporations, *Journal of Business Ethics*, 74, 373-389.
- Haryati, S. (2019). The communication process analysis of corporate social responsibility program of ancol zero waste, *International Journal of Scientific and Research Publications*, 9(11), 604-608.
- İlgın Ö.H. ve Ulupınar Ş.C. (2020). Sosyal sorumluluk alanı üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. Topçu Y. G., (Ed.), *İletişimde Güncel Çalışmalar*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Idowu, S.W. ve Filho, W., L. (2009). Global practices of CSR in context, Editors: Samuel Idowu and Walter Leal Filho, *Global Practice of Corporate Social Responsibility*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Kasemodel, M.G.C., Makishi, F., Souza, R.C. ve Silva, V.L. (2016). Following the trail of crumbs: a bibliometric study on consumer behavior in the food science and technology field. *International Journal of Food Studies*, 5(1), 73-83. <https://doi.org/10.7455/ijfs/5.1.2016.a7>
- Kotler, P., ve Lee, N. (2008). *Corporate social responsibility: doing the most good for your company and your cause*. John Wiley & Sons.
- Martos-Pedrero, A., Jiménez-Castillo, D., Ferrón-Vílchez, V., ve Cortés-García, F. J. (2022). Corporate social responsibility and export performance under stakeholder view: the mediation of innovation and the moderation of the legal form. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(1), 248-266.
- Saf, H. H. (2022). Popülizm ve sosyal medyayla ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(1), 283-304.
- Sert, N.Y. (2012). Türkiye’de Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına İlişkin Yarar Algısı: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Duyurulmasında Web Sitelerinin Kullanılması, *Online Academic Journal of Information Technology*, 3(9), 31-50.
- Sosyal Dijital 2023 Raporu (2023). <https://omgiletisim.com/we-are-social-dijital-2023-global-ve-turkiye-raporu-yayinlandi/>, (Erişim Tarihi: 21.09.2023).
- Sönmez, Ö. F. (2020). Bibliometric analysis of educational research articles published in the field of social study education based on web of science database. *Participatory Educational Research (PER)*, 7(2), 216-229.

-
- Tekin, E. (2018). Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinde sosyal medyanın rolü: gsm firmaları örneği, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 31- 55.
- Walker-Said, C., ve Kelly, J. D. (2015). Corporate social responsibility?: Human rights in the new global economy. Editors: Charlotte Walker Said and John D. Kelly, University of Chicago Press, Chicago.

AŞIRI İŞ YÜKÜNÜN TÜKENMİŐLİŐE ETKİSİNDE SENDİKA ÜYELİŐİNİN ROLÜ: SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Burak ULUSOY*

ulusoyburak07@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7041-5282

Prof. Dr. Ömer TURUNÇ

omer.turunc@antalya.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2234-6523

Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE

oguzozmenekse@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4386-9262

ÖZ: AŞırı iş yükü çalışan sağlığı, performansı ve motivasyonunu olumsuz yönde etkileyebilmekle birlikte; çalışanlarda olumsuz algı, duygu ve davranıŐların gelişmesine neden olabilmektedir. Tükenmişlik, alıŐanların performansını olumsuz yönde etkileyen ve aşırı iş yükü neticesinde gelişebilecek duygular arasında yer almaktadır. Bu nedenle aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisinin sıklıkla araŐtırılmıŐ konular arasında yer aldığı düşünölmektedir. Ancak aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde, bir başka değişkenin bu ilişki üzerindeki etkisinin nadir olarak araştırıldığı görölmüŐtür. Bu durum literatürde önemli bir boŐluėu gözler önüne sermektedir. Mevcut boŐluėu doldurmak ve ilgili alanyazına katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmada; aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisinde çalışanların sendikalılık durumunun düzenleyici etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Katılımcılarının kolayda örnekleme yöntemiyle 2022-2023 yıllarında sivil havacılık sektöründe çalışan kişilerden seçilmıŐ ve 419 katılımcıyla yapılan bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formları kullanılmış, elde edilen veriler SPSS paket programı ve eklentisi olan AMOS 22 aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda aşırı iş yükünün tükenmişliği pozitif ve anlamlı olarak etkilediği; aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisinde sendika üyeliğini düzenleyici rolünün bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: AŞırı İŞ Yükü, Tükenmişlik, Sendika

THE ROLE OF UNION MEMBERSHIP IN THE EFFECT OF EXCESSIVE WORKLOAD ON BURNOUT: A STUDY IN THE CIVIL AVIATION INDUSTRY

ABSTRACT: Excessive workload can adversely affect employee health, performance and motivation; it can also lead to the development of negative perceptions, emotions and behaviors in employees. Burnout is among the emotions that negatively affect the performance of employees and may develop as a result of excessive workload. Therefore, it is thought that the relationship between work overload and burnout is among the frequently researched topics. However, whether there is any effect of another variable on the relationship between work overload and burnout has rarely been investigated and this situation reveals an important gap. In this study, which aims to fill the existing gap and contribute to the related literature, it was investigated whether the unionization status of employees has a moderating effect on the relationship between excessive workload and burnout. This study, in which the participants were selected from the people working in the civil aviation sector in 2022-2023 with the convenience sampling method and 419 participants, was carried out with the quantitative research method. Questionnaire forms were used as data collection tools, and the data obtained were analyzed using the SPSS package program and its add-on AMOS 22. As a result of the analysis, it was found that excessive workload has a positive and significant effect on burnout; union membership does not have a moderating role in the relationship between excessive workload and burnout.

Keywords: Excessive Workload, Burnout, Union

Makale Gönderim Tarihi: 19.09.2023

Makale Kabul Tarihi: 17.10.2023

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Ulusoy, B., Turunç, Ö., ve Özmenekşe, Y.O. (2023). AŞırı iş yükünün tükenmişliğe etkisinde sendika üyeliğinin rolü: Sivil havacılık sektöründe bir araştırma, Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(2), 161-177.

1. GİRİŞ

Hemen her sektörde işletmelerin müşteri memnuniyeti, kalite, rekabet ve verimlilik hedeflerine ulaşmada çalışan performansının kritik önem taşıdığı bilinmektedir (Gupta ve Kamboj, 2014; Matzler, Fuchs ve Schubert, 2004). Çalışanların psikolojik iyi oluş durumuna sahip olmasının, çalışan performansının beklenen düzeylerde gerçekleşmesi adına belirleyici olduğunu ifade etmek mümkündür (Arıkan ve Çandır, 2019: 464). Çalışanların iş ortamında psikolojik olarak iyi hissetmelerini engelleyen faktörlerin başında ise aşırı iş yükünün veya aşırı iş yükü algılarının bulunması gelmektedir (Faiz, 2019).

Geçmişten bugüne, çalışma hayatının var olduğu andan itibaren zorlu çalışma şartlarının ve aşırı iş yükünün bulunduğu iş ortamlarından bahsetmek mümkündür (Başol ve Yalçın, 2020).

İş görenler bireysel veya örgütsel nedenlerle aşırı iş yükü algısına sahip olabilmektedir. İş yükü aynı zamanda stres oluşumuna da etki edebilmektedir (Turunç vd., 2018). Aşırı iş yükü algısı, çalışanlarda olumsuz psikolojik duygu ve tutumların gelişmesine neden olmakta, tükenmişlik ise aşırı iş yükü algısının önemli sonuçlarından biri olarak görülmektedir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001). Aşırı iş yükü algısına bağlı olsun olmasın çalışanlarda gelişen tükenmişlik duygusunun verimliliği ve kaliteyi olumsuz yönde etkilediği dikkate alındığında, iş örgütlerinin çalışanlarda tükenmişlik duygusunun gelişmesini önlemeye yönelik bir yapıda şekillendirilmesi, oldukça önemlidir (Çetin Aydın, Aytaç ve Şanlı, 2021). Tükenmişlik sendromu, çalışanların hem bireysel hem de örgütsel performansını olumsuz etkileyebilir (Ari ve Bal, 2008). Çalışanların tükenmişlik sendromuyla mücadele edebilmeleri adına bireysel ve örgütsel düzeyde desteklenmeleri gerekmektedir. Bu noktada, sendikaların çalışanların tükenmişlik duygularını azaltmada önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Sendikalar, çalışanların haklarını savunarak, iş yükünün adil bir şekilde paylaşılmasını, çalışma koşullarının iyileştirilmesini ve iş güvencesinin sağlanmasını talep edebilir hatta çalışanlara bu konuda güvence sağlayabilmektedir (Özdemir, 2014). Böylece, çalışanların iş stresi azalabilir, iş tatmininin artması konusundaki engeller kaldırılabilir ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilemeye teşvik edilebilirler (Podsakoff, Whiting, Podsakoff ve Blume, 2009). Ayrıca, sendikalar çalışanların bireysel özelliklerini de geliştirmeye yardımcı olabilirler. Örneğin, sendikalar çalışanlara eğitim olanakları sunarak, onların özyeterliklerini artırabilirler. Özyeterlik ise, çalışanların kendi yeteneklerine güven duymaları ve işlerini başarıyla yapabileceklerine inanmaları olarak tanımlanabilmektedir (Bandura, 1997). Özyeterlik sahibi çalışanlar, karşılaştıkları zorlukları fırsat olarak görebilmekte, iş stresini daha kolay aşabilmekte ve tükenmişlik duygusuna kapılma ihtimalleri azalabilmektedir (Luthans, Avoilo, Avey ve Norman, 2006). Benzer şekilde, sendikalar çalışanlara psikolojik destek hizmetleri sağlayarak tükenmişliğe eğilimlerini azaltabilirler. Sendikalar aracılığıyla çalışanlara, stresle baş edebilme ve olumsuz deneyimleri tecrübe olarak değerlendirme yeteneği kazandırılabilir (Masten ve Reed, 2002). Stresin üstesinden gelme yeteneği kazandırılmış çalışanların, iş hayatındaki değişimlere kolayca uyum sağlayabileceği ve tükenmişlik duygusuna direnç gösterebileceği düşünülmektedir (Luthans vd., 2006).

Sivil havacılık sektörü açısından bakıldığında, rekabet üstünlüğü, hizmet kalitesinin artırılması ve müşteri memnuniyetinin sağlanmasında çalışanların psikolojik olarak iyi durumda olmalarının belirgin etkilerinden bahsetmek mümkündür (Akça ve Yücel, 2021). Gerek sektörün gelişimine katkı sağlamak gerek de performansı doğrudan etkileyen aşırı iş yükü algısı neticesinde ortaya çıkabilen iş gören tükenmişliği arasındaki ilişkinin şekillenmesinde sendikalılık durumu etkisinin ölçülmesi bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. İşletmeler açısından bakıldığında aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisinde etki yaratabilecek değişkenlerin tespit edilmesinin; çalışanlarda gelişebilecek tükenmişliği önleyici yöntemlerin önceden geliştirmesini kolaylaştırabileceği düşünülmektedir (Bolat, 2011). Ayrıca iki kavram arası ilişkide yordayıcı, ılımlatıcı, aracı vb. etkisi bulunan kavramların tespit edilmesinin literatürü zenginleştirebileceği ve benzer alanlarda çalışmalar yapacak araştırmacılara zaman kazandırabileceği düşünülmektedir. İlgili alanyazına ve sektöre katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmada; aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisinde çalışanların sendikalılık durumunun düzenleyici etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Katılımcılarının kolayda örnekleme yöntemiyle 2022-2023 yıllarında sivil havacılık sektöründe çalışan kişilerden seçildiği ve 419 katılımcıyla yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formları kullanılmış, elde edilen veriler SPSS paket programı ve eklentisi olan AMOS 22 aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde aşırı iş yükü, tükenmişlik ve sendika kavramları irdelenmiş sonraki bölümde ilgili literatür yardımıyla kavramlar arası ilişkilendirme yapılmıştır. Araştırmanın tartışma ve sonuç bölümünde, aşırı iş yükü algısı ve tükenmişlik ilişkisinde sendikalılık durumunun rolüne ilişkin bulgular değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Aşırı İş Yükü

Literatürde aşırı iş yükünün çeşitli tanımları bulunmaktadır (Dewi ve Riana, 2019). Aşırı iş yükü, bir çalışanın belirli bir süre içerisinde yapabileceğine inandığından daha fazla işi gerçekleştirmekle sorumlu olduğunu algılamasıyla ortaya çıkmaktadır (Greenglass, Burke ve Moor, 2003) Aşırı iş yükü, çalışanın yapması gereken veya tamamlaması gereken işlerde ihtiyaç duyduğu süreye, fiziksel ve/veya zihinsel olarak yeterliliğe sahip olmaması şeklinde de tanımlanmaktadır (Yakut, Kuru ve Güngör, 2020). Aşırı iş yükü iş kapasitenin zorlanması, kapasitenin üstünde iş beklentisi durumu olarak bilinmektedir (Uysal, Akbulut ve Ertan, 2015). Bir başka tanımda aşırı iş yükü, çalışana kısa sürede ve yetersiz kaynakla birden fazla görevi veya işi yapmasının istenmesi durumu şeklinde ifade edilmektedir (Leung ve Chang, 2002'den akt. Erdem, 2020). İş gören, kendine verilen görevlerin sahip olduğu imkanlar dahilinde yapabileceğinden fazla olduğunu ve verilen görevleri tamamlayabilme konusunda kendini yeterli görmediği takdirde aşırı iş yükü algısına sahip olabilmektedir (Koçak, Kerse ve Yücel, 2019). "Aşırı iş yükü, kişilerin belirli bir iş türü için beceri veya o işe eğilimi sahip olmamasından kaynaklanabilir" (Maslach vd., 2001). İşletmelerde yapılan işler herkes için aynı zorlukta olmayabilir. Görevi ya da işi yapacak kişi o iş için uygun yeterlilikte ve kabiliyette olmalıdır. İş görenlerin verilen işin gerekliliklerini karşılayamadığı veya karşılayabileceğini üzerinde sorumluluk yüklediğine inandığı durumlarda da aşırı iş yükü algısı oluşabilmektedir (Turunç ve Ögen, 2022). Çalışma ortamlarındaki, iş birliği ve yönetici desteği çalışanlarda gelişen aşırı iş yükü algısının önlenmesine veya son bulmasına katkı sağlayan unsurlar arasında yer almaktadır (Bowling vd., 2015).

İş yükü fiziksel, zihinsel ve çevresel olmak üzere üç boyutta incelenmektedir. Zihinsel iş yükü, bilgi, tecrübe ve düşünce yardımıyla gerçekleştirilen işlerin oluşturduğu yükü ifade etmektedir (Pelenk ve Acaray, 2020). Karar verme, hesaplama, iletişim kurma, araştırma ve hatırlama gibi algısal ve bilişsel faaliyetlerin meydana getirdiği iş yükünü ifade etmektedir (Chaffin, 1975). Fiziksel iş yükü, bireyin bir işi gerçekleştirmek üzere harcadığı fiziksel efora karşılık gelmektedir (Öztürk ve Erdem, 2020). İş görenler işyerinde nispeten düşük bedensel faaliyette bulunsa dahi; oturarak veya hareket halinde gerçekleştirdikleri işlerde dahi bir bedensel performans sergilemektedir. İşlerin tek düzeliği veya yoğunluğu, iş yapış sırasındaki bedensel rahatlık düzeyleri, işi gerçekleştirirken bedensel pozisyonları dahi iş yükünün fiziksel boyutunu temsil etmektedir. Bu noktada yalnızca yoğun bedensel faaliyetlere dayalı işleri fiziksel iş yükünün yegâne parçası olarak değerlendirmemek gerektiği düşünülmektedir (Ordukaya, 2011). İş ortamının sahip olduğu özellikler, ısı, aydınlatma, hava kirliliği, gürültü gibi faktörler ise iş yükünün çevresel boyutuna karşılık gelmektedir (Atik ve Akoğlan Kozak, 2016).

Aşırı iş yükü çalışanların gündelik hayatlarında dahi strese neden olan, iş performansını, iş tatminini, iş-aile uyumunu, örgütsel bağlılığı ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilen bir faktör olarak görülmektedir (Akçakanat ve Uzunbacak, 2019). Aşırı iş yükü iş stresini tetikleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır (Er, Kaya ve Temiz, 2018). Çalışanlar iş stresi ve aşırı iş yüküne bağlı olarak sessizleşmekte, sessiz istifa eğiliminde olmakta ve tükenmişlik eğilimi göstermektedir (Yıldız ve Özmenekşe, 2022). Mücevher ve Çetinceli (2023) Isparta ilinde 560 özel sektör çalışanı üzerinde yaptıkları araştırmada aşırı iş yükünün tükenmişliği anlamlı bir şekilde pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Sivil havacılık sektöründe aşırı iş yükünün etkilerinin araştırıldığı çalışmalara bakıldığında, aşırı iş yükünün çalışanlar üzerinde diğer sektörlerde olduğu gibi tükenmişlik, iş stresi ve işten ayrılma niyeti gelişmesine neden olabildiği anlaşılmaktadır (Saldıraner, 1991; Korkmaz, Aras, Yücel ve Kıygın, 2013). Ayrıca Çoban (2019) sivil havacılık çalışanlarına yönelik bir araştırmasında aşırı iş yükü ve zaman baskısının çalışanların iş süreçlerinde hata yapmasına neden olabileceğini tespit etmiştir. Sektöre yönelik araştırmalar ışığında zamanla yarışılan ve hataya mahal olmayan havacılık sektöründe aşırı iş yükünün; kalite, verimlilik, maliyetler ve müşteri memnuniyeti üzerinde belirleyici etkileri olan bir kavram olduğunu ifade etmek mümkündür.

2.2 Tükenmişlik

Herhangi bir olay veya duruma karşı gelişen akut stres reaksiyonlarının aksine tükenmişlik, devam eden mesleki stres etkenlerine karşı bir tepki sürecine karşılık gelmektedir (Leiter ve Maslach, 2004). Dünya Sağlık Örgütü "Uluslararası Hastalık Sınıflandırması 11. Revizyonu"nda tükenmişliği hastalık durumunu etkileyen

faktörler arasında sınıflandırılmış ve sağlık durumunu etkileyen mesleki bir olgu olarak tanımlanmıştır (WHO, 2019). Karacaoğlu ve Çetin (2015) tükenmişliği “bireyin fiziksel bitkinliğini, uzun süren yorgunluğunu, çaresizlik ve umutsuzluğunu, işine, yaşama ve diğer kişilere yönelik sergilediği olumsuz tutumlarını ve bireysel başarı duygusundaki azalmayı içeren bir sendrom” şeklinde tanımlamıştır.

İş yeri tükenmişliği iş ortamı, çalışan ve çalışmanın bir bileşimi olarak görülmektedir (Dewi ve Riana, 2019). Çalışanın diğer çalışanlar ile sağlıklı bir iletişim kuramaması veya toksik iş ilişkileri yaşaması, aşırı iş yüküne maruz kalması gibi etkenler tükenmişlik yaşamasına neden olabilmektedir. (Naktiyok ve Karabey, 2005). Maslach vd. (2001) tükenmişliği duyarsızlaşma, kişisel başarı hissini azaltması ve duygusal tükenme olarak üç boyutta incelemiştir. Duygusal tükenme, diğer boyutlara nazaran daha kolay tespit edilen bir boyuttur. Kişilerde yorulma, çöküş yaşama, güçsüz hissetme, enerji düşüklüğü gibi durumların duygusal tükenmenin bir yansıması olması muhtemeldir (Gündüz, 2005). Tükenmişliğini duyarsızlaşma şeklinde yansıtan çalışanlar görev ve sorumluluklarını gönülsüz bir şekilde yerine getirebilmektedir. Duyarsızlaşan çalışanlar, çalışma arkadaşlarına, yöneticilerine ve hedef kitleye karşı ilgisiz ve duyarsız davranabilmekte; zaman zaman olumsuz davranış ve hareketlerde bulunma eğiliminde olabilmektedirler (Akbolat ve Işık, 2008). Tükenmişliği kişisel başarı hissini azaltması yönünde seyreden çalışanlar yaptıkları işler için yeterli donanıma sahip olmadıklarını düşünmekte, başarımlarını yok sayabilmekte, özgüven duygularını yitirebilmekte ve iş ortamındaki tüm olumsuzluklarda kendilerini suçlayabilmektedir (Maslach ve Zimbardo, 1982; Tuğrul ve Çelik, 2002).

Çalışanların iş yükündeki artışlarının duygusal tükenme ve sinizm duygularında de artış göstermesine etki edebilir (Greenglass vd., 2003). Tükenmişlik sendromuna ilişkin literatür incelendiğinde kavramın çalışanların aşırı iş yükü gibi stres yaratan çeşitli faktörlere bilinçli veya bilinçsiz olarak gösterdiği tepki olarak açıklandığı görülmektedir. Stres neticesinde çıktısı tükenmişlik olan bu tepki; çalışanlarda bitkinlik, sinizm, işten kopukluk duyguları, etkisizlik, başarı eksikliği gibi hem birey hem de işyeri için olumsuz etkileri bulunan durumları meydana getirmektedir (Maslach vd., 2001).

2.3 Sendika

Sendika, bir sınıftan olanların iş ve kazanç bakımından çıkarlarını korumak için kurdukları birlik anlamına gelmekte ve Fransızca güvenilen kimse anlamındaki “Syndicat” kelimesinden türetilmiştir (Yenihan ve Ün, 2019). Kronolojik kökeni Sanayi Devrimi’ne kadar dayanan sendikaların ilk dönemde, çeşitli hükümetler veya devlet yöneticileri tarafından sindirme ve vazgeçirme gibi tutumlara maruz bırakıldığı bilinmektedir. 21. yüzyıla gelindiğinde sendikaların rekabet, karlılık, üretkenlik gibi hedeflerde tamamlayıcı etkilerinin bulunduğu hükümetler ve devlet yöneticileri tarafından kabul görmeye başlamıştır (Özveri, 2012; İyilikli, 2022). Çalışanlar, işletme veya işverene karşı haklarını korumak üzere, etkili ve güçlü bir oluşuma ihtiyaç duymakta, bu bağlamda giderleri üyeleri yani çalışanlar tarafından karşılanan ve hiçbir kâr amacı gütmeyen sendikalar kurulmaktadır (Öztürk, 2011).

Sendika, bir sınıftan olanların iş ve kazanç bakımından çıkarlarını korumak için kurdukları birlik anlamına gelmekte ve Fransızca güvenilen kimse anlamındaki “Syndicat” kelimesinden türetilmiştir (Yenihan ve Ün, 2019). Sendikalar işçilerin haklarını koruma ve güvence altına alma konusunda etkin kurumlar arasında yer almaktadır. Sendikalar çalışanların menfaatlerini savunma ve toplu müzakereler yoluyla iş ilişkilerini düzenleme görevini üstlenmektedirler. Sendikaların amaçları, işleyiş biçimleri ve faaliyetleri, özel mevzuat tarafından belirlenen prensiplere göre düzenlenmektedir (Akyığıt, 2013).

İşçi sendikaları çalışanlara iş güvencesinin tesis edilmesi, mesleğinde gelişim imkânı, çalışma şartlarının iyileştirmesi konularında oldukça etkili olmakla birlikte; çalışan ücretleri ve özlük haklarının iyileştirilmesinde hükümetler tarafından dikkate alınan kurumlar arasında yer almaktadır (Duman ve Duman, 2016). Sendikaların çalışanların mola süreleri, çalışma süreleri ve vardiyalarıyla ilgili insani normları gözettiği ve bu amaçla çalışan lehine bir noktada konumlandığı kabul görmektedir (Hagedorn, Paras, Greenwich ve Hagopian, 2016).

Çalışanlara yönelik yıldırma veya sindirme eylemleri karşısında iş görenler zaman zaman güçsüz ve tek başına kalabilmektedir. Yıldırma veya sindirme eylemleri, güvenlik ve sağlık tehditleri bakımından hukuki bir sorun olmakla birlikte; kişilerin çalışma hakkına kastedilmesi sendikalar için de önemli bir sorun olarak görülmektedir. Sendikalar yıldırma ve sindirme eylemlerinin önlenmesi veya son bulması için izlenecek çözüm yöntemlerinden akla ilk gelenler arasında yer almaktadır (Yüçetürk, 2012).

Bilgi paylaşımı ve karar verme süreçlerine katkı sağlayabilecek müdahaleler çalışanların olumsuz duygularını azaltabilmekte; aşırı iş yükü, stres ve tükenmişlikle başa çıkma olumlu katkılar

sağlayabilmektedir (Greenglass vd., 2003). Thomsen vd. (2006) sağlık sektörü çalışanları üzerinde yaptıkları bir araştırmada, ağır iş yükü ve düşük maaş gibi unsurların kişilerin kariyerlerine devam edebilmelerine engel olduğunu tespit etmişlerdir. Zuberi (2011) yaptığı çalışmada hastane destek personellerinin özelleştirme sonrası aşırı iş yüküne maruz kaldıklarını, maaşlarında büyük oranda düşüş olduğunu ve geçinmekte zorlandıklarını ifade etmiştir. Mevzu bahis olumsuzlukların aşılması sendikaların varoluş nedenleri arasında yer almaktadır. Fiili hiçbir katkısı olmasa dahi sendikaların yarattığı güvence ortamının çalışanların aşırı iş yükü nedeniyle tükenmişliğe sürüklenmesini önleyebileceği düşünülmektedir.

3. Araştırma Hipotezleri

3.1 Aşırı İş yükü Tükenmişlik İlişkisi

İlgili alanyazın incelemesi yapıldığında aşırı iş yükü algısı ve tükenmişlik ilişkisinin oldukça fazla sayıda araştırıldığı anlaşılmaktadır. “İş yükü, tükenmişliğin tükenme yönüyle doğrudan ilişkilidir” (Maslach vd., 2001). Öztürk ve Erdem (2020)’in sınıf öğretmenlerinde yaşanan aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisi incelendiği çalışmada “iş yükü algısı ile mesleki tükenmişlik arasında anlamlı, pozitif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu” tespit edilmiştir. Naldan ve arkadaşlarının (2019) ameliyathane çalışanları üzerinde yaptığı araştırmada, personel çalışma sürelerinin artması ile tükenmişlik düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgularına rastlanılmıştır. Yakut ve arkadaşlarının (2020) 112 sağlık çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada, “aşırı iş yükünün; sağlık personelinin Covid-19 korkusunun tükenmişlik üzerindeki etkisinde kısmi aracı etkiye” sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Turunç ve Ögen (2022)’in sağlık sektörü çalışanları üzerinde yaptıkları başka bir araştırmada “aşırı iş yükünün çalışanların tükenmişliği üzerinde anlamlı etkisi olduğu ve tükenmişlik düzeyini artırdığı” gözlemlenmiştir. Greenglass vd. (2003) ise aşırı iş yükünün sıkıntı veren duyguları anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Karacaoğlu ve Çetin’in (2015) AFAD personelleri üzerinde yaptıkları çalışmada iş yükünün tükenmişliği etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bowling vd. (2015) yaptıkları çalışmada da aşırı iş yükünün tükenmişliği etkilediği görülmektedir. Literatür ve yapılan araştırmaların doğrultusunda hipotez 1 oluşturulmuştur.

H₁: Çalışanların aşırı iş yükü algıları tükenmişlik düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

3.2 Aşırı İş Yükünün Tükenmişliğe Etkisinde Sendika Üyelüğünün Rolü İlişkisi

İş ortamında yoğun bir rekabet olmasa da aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler arasındaki rekabet gün geçtikçe artmaktadır. Bu neden işletmeler çalışanlarından normalin üzerinde performans beklemektedir. İşletmeler işlerin yoğun olduğu dönemlerde personel alımıyla kapasiteyi artırmaktan ziyade mevcut çalışanlarına daha fazla iş yükü yüklemeyi düşük maliyetli fakat yönetmesi zorlu bir alternatif olarak görebilmektedir (Erdem vd., 2017).

Ulukan ve Yılmaz’ın (2016) yaptıkları çalışmada çalışanların işin sürekliliği, iş bulamama korkusu ve devam bağlılığı kaygılarıyla aşırı iş yüküne katlandıkları belirlenmiştir. Çalışanlar, yöneticilerinin veya iş arkadaşlarının iş yerindeki tutumlarına, eylemlerine, iş yerindeki ceza ve ödül sistemine, diğer çalışanlar arasındaki ilişkilere bağlı olarak kendi tutum ve davranışlarını şekillendirmektedirler (Söyük, 2018). Bazı işletmeler, çalışanlardan zaman, çaba, beceri ve esneklik açısından maksimum fayda beklerken; kariyer fırsatları, ömür boyu istihdam ve iş güvenliği gibi çalışanları stresten uzaklaştırabilecek konularda mevcut beklentiyle aynı oranda karşılık vermemektedir. Karşılıklılık kavramına uygun olmayan bu durum çalışanlarda tükenmişliğe yol açabilmektedir (Maslach, vd. 2001). İş yükü, kontrol, ödül, adalet ve değerler çalışanların tükenmişlik yaşanmasına etki edebilmektedir (Leiter ve Maslach, 2003). Hagedorn ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları çalışmada sendikaların aşırı iş yükü ve tükenmişlik oluşturabilecek muhtemel etkenlerde işçiler lehine olumlu düzenlemeler yapılmasına katkı sağlayabildiği ifade edilmektedir. Duman ve Duman (2016)’in sendikaların çalışan ücretlerindeki etkisini araştırdığı bir çalışmada sendikasız çalışanların sendikalı çalışanlara oranla ücretlerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Başol ve Yalçın (2020: 893)’in yaptıkları araştırmada sendikaya katılımın yoğun olduğu durumlarda çalışanların aldıkları ücretlerde de artış olduğu bilgilerine ulaşılmıştır.

Seçer (2009) yaptığı çalışmada da kadın çalışanların cinsiyet ayrımcılığı algılarının sendikaya üyesi olma eğilimlerini etkilediğini tespit etmiştir. Yeniçeri ve arkadaşlarının (2009) imalat sanayii üzerine yaptıkları araştırma “dağıtımsal ve etkileşimsel adalet ile çalışanların duygusal tükenmişlikleri arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu” bilgisini ortaya koymuştur. Demir ve Eser (2019) finans sektöründe

yaptıkları çalışmada etkileşimsel ve dağıtımsal adalet algısının artmasıyla birlikte tükenmişliğin azaldığını yani değişkenler arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Balaban ve Konyalı (2016)'nın SGK çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada, tükenmişlik düzeyi ile örgütsel adalet arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca Turunç ve arkadaşlarının (2018) özel sağlık sektörü çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada “sendika üyeliğinin, iş stresi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol üstlendiği” sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalar dikkate alındığında sendika üyeliğinin değişkenler üzerindeki anlamlı etkisi görülmektedir. Literatür ve yapılan araştırmalardan hareketle hipotez 2 oluşturulmuştur.

H₂: Çalışanların aşırı iş yükü algıları – tükenmişlik ilişkisinde sendika üyeliğinin düzenleyici rolü vardır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, sendika üyeliğinin değişkenler arası düzenleyici rolünü inceleme temelinde kurgulanmıştır. Bir bağımlı ve bir bağımsız değişken arasındaki ilişkinin şiddetini, azaltan, artıran veya yönünü değiştiren değişkenler, düzenleyici veya ılımlatıcı değişken olarak tanımlanmaktadır (Baron ve Kenny, 1986). Bir X bağımsız değişkeni düşünüldüğünde, bir Y bağımlı değişkeni ile arasındaki ilişki düzeyinin; Z değişkeni adı verilen üçüncü bir değişkenden etkilenecek güçlenmesi veya yön değiştirmesi, Z değişkenini X ve Y değişkenlerinin aracı (moderatör) değişkeni kılacaktır. Bir değişkenin aracı etkisinin var olup olmadığının ölçülmesine yönelik izlenecek adımlardan bir tanesi aşağıdaki gibidir (Avcı Vardar, 2019);

*Bağımsız veya aracı değişkenlerden en az birinin sürekli değişken olduğu durumlarda; bağımsız değişkenle birlikte aracı etkisi olduğu düşünülen değişkenlere ilişkin veriler standartlaştırılır,

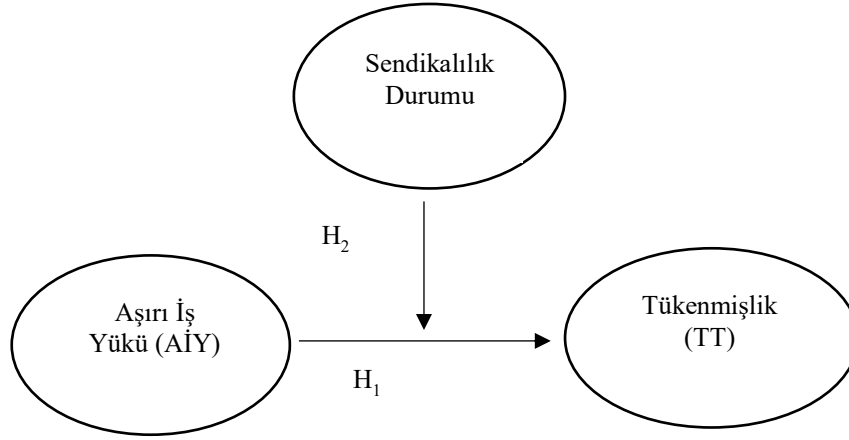
*Sonra bu standartlaştırılmış veriler de saklanarak her biri birbiriyle çarpılır, böylece etkileşim katsayısı veya interaction term (ITT) olarak bilinen katsayıya ulaşılır,

*Standartlaştırılmış veriler ve etkileşim katsayısıyla birlikte bağımsız değişken üzerindeki etkileri yol analizi ile incelenebilir.

Yukarıda belirtilen yöntemden yola çıkarak hem değişkenler arası ilişkilerin hem de aracı etkinin incelenmesi amacıyla veriler önce SPSS paket programına girilmiştir. Sonrasında çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Daha sonra İşten ayrılma niyeti ile etkileşimsel adalet değişkenlerine ait veriler standartlaştırılmıştır. Standartlaştırılmış veriler üzerinden etkileşim katsayısı hesaplanmıştır. Etkileşim katsayısı ve standartlaştırılmış verilerle birlikte AMOS 22 paket programında yol analizi yapılmış araştırmadaki hipotezler test edilmiştir.

4.1 Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında test edilmek üzere kurulmuş hipotezleri gösteren hipotetik araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Hipotetik Araştırma Modeli

Şekil 1’den hareketle bu araştırmayla test edilecek hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₁: Çalışanların aşırı iş yükü algıları, tükenmişlik düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H₂: Çalışanların aşırı iş yükü algıları ve tükenmişlik ilişkisinde sendikalılık durumunun düzenleyici rolü vardır.

4.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki sivil havacılık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmayı sivil havacılık çalışanları arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırmaya beden işçisi, satın alma, muhasebe, şoför, operatör, temizlik, güvenlik vb. personeller dâhil edilmemiştir. Sektörde İstihdam Edilen toplam personel sayısı 253.885’e ulaşmıştır. Ana kütleden %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5’lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 384 kişi olarak hesap edilmiştir. Örnekleme yöntemi olarak ulaşılabilirlik etkeninden dolayı kolayda örnekleme yapılmıştır. Tesadüfi olarak seçilen kişilerle online form üzerinden görüşülerek gönderilen yaklaşık 600 anketten 423 tanesi geri dönmüştür. Sektördeki örgütlerin kurumsal politikaları kaynaklı bazı örgüt çalışanları anket formunu doldurmayı reddetmiştir. Geri dönen anketlerden geçersiz olan 12 tanesi araştırmaya dahil edilmemiştir. Gönderilen anketlerden 411 tanesi analiz yapmak için uygun bulunmuştur. (Sekaran, 1992).

Araştırma örnekleme dahil olan katılımcıların çalıştığı sektörün genel politikaları nedeniyle birtakım kısıtlara sahiptir. Özellikle sivil havacılık işletmelerinin şirket politikalarından çekincesi nedeniyle personel saha uygulamalarına destek verememekte veya personel katılmak istese de araştırma katılımına bağlı bulunduğu şirket tarafından izin verilmemektedir.

4.3 Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Testi

Bir araştırmada kullanılan ölçeklerin faktörlerinin birbirleri arasındaki ilişkinin yeterlilik düzeyini ve araştırma kapsamında geliştirilen modeli açıklama kabiliyetini ölçmek üzere doğrulayıcı faktör analizi yapılmaktadır (Sargin, Oralhan ve Üvenç, 2020). Araştırma kapsamında kullanılan her bir ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Tükenmişlik ve aşırı iş yükü algısı ölçeklerinin uyum değerleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin Uyum Değerleri

	X ²	df	X ² /df	GFI	CFI	RMSEA
Aşırı İş Yükü Algısı Ölçeği (AIY)	40,539	12	3,378	0,971	0,968	0,067
Tükenmişlik Ölçeği (TT)	795,477	266	2,990	0,910	0,961	0,062
İyi Uyum Değerleri*			≤ 3	≥ 0,90	≥ 0,97	≤ 0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri*			≤ 4-5	≥ 0,89- 0,85	≥ 0,95	≤ 0,06- 0,08

* **Kaynak:** Meydan ve Şeşen (2015)

Katılımcılara sunulan anket formlarında yer alan ifadelerin, ilgili değişkenleri ölçme konusunda yapısal olarak geçerli olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi AMOS 22 paket programıyla gerçekleştirilmiştir. Tablo 1’de yer alan istatistikî verilere göre AIY ölçeğinin X²/df ve RMSEA parametreleri açısından kabul edilebilir aralıklarda olduğu (X²/df = 3,378<4 ve RMSEA= 0,067<0,08) görülmektedir. Tabloda AIY ölçeği üzerinden hesaplanmış GFI parametresinin iyi uyum değerlerine sahip olduğu ve CFI parametrelerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu izlenmektedir (GFI= 0,971>0,90 ve CFI= 0,982>0,97). TT ölçeğinin uyum değerlerinin, X²/df ve GFI için iyi uyum değerleri arasında yer aldığı görülmektedir (X²/df = 2,990<3, GFI= 0,910>0,90). Diğer uyum değerlerinin ise kabul edilebilir aralıkta olduğunu ifade etmek mümkündür (CFI= 0,961>0,95 ve RMSEA= 0,062<0,08). Ancak tüm ölçeklere ilişkin uyum değerlerinin sağlanması AMOS 22 paket programının önerdiği modifikasyonların yapılması ve faktör yükleri 0,5 in altındaki ifadelerin araştırma dışında tutulmasıyla sağlanmıştır. Araştırmada devre dışı bırakılan ifadeler ve yapılan modifikasyonlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerden Çıkarılan Maddele İlişkin Bilgiler

Ölçek Adı	İfade Sayısı	Çıkarılan İfade Sayısı	Çıkarılan İfadelerin Numaraları
Aşırı İş Yükü Algısı (AIY)	11	4	AIY5, AIY8, AIY10, AIY11
Tükenmişlik (SA)	22	3	DT6, DYS4, KB3

Yapılan modifikasyonlarla birlikte ölçekler yapı geçerliliğini sağlamaktadır. Ölçeklerde yer alan ifadelerin faktör yükleri ve Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayıları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeklerin Faktör Yükleri ve Güvenilirlik Katsayıları

Ölçekler	İfadeler	İfade Kodu	Faktör Yüğü	Güvenilirlik Katsayıları
Aşırı İş Yükü Algısı (AIY)	İşimde benden talep edilenler kapasitemin üstündedir.	AIY_1	0,735	0,760
	İş yüküm oldukça ağır.	AIY_2	0,721	
	İşim hafta sonları ve aksamları da çalışmamı gerektiriyor.	AIY_3	0,914	
	İş yüküm beni aşılıyor.	AIY_4	0,815	
	Normal iş saatleri içinde işlerimi bitirmekte zorlanıyorum.	AIY_6	0,705	
	İşlerimi rahat ve zamanında yetiştirebiliyorum.	AIY_7	0,550	
	İş yükümün ve aldığım sorumlulukların altında eziliyorum.	AIY_9	0,793	
	İşimden duygusal olarak soğuduğumu hissediyorum.	DT_1	0,861	
	İş dönüşü kendimi ruhen tükenmiş hissediyorum.	DT_2	0,867	
Tükenmişlik (TT)	Sabahları kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı hissediyorum.	DT_3	0,901	0,865
	Bütün gün insanlarla çalışmak benim için gerçekten çok yıpratıcı.	DT_4	0,772	
	Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum.	DT_5	0,907	
	İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.	DT_7	0,764	
	İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğu umurumda değil.	DT_8	0,694	
	Bu işte birçok kayda değer başarı elde ettim.	DT_9	0,824	
	İşim gereği karşılaştığım bazı kimselere sanki insan değilmiş gibi davrandığımı fark ediyorum.	DYS_1	0,860	
	Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.	DYS_2	0,783	

Bu meslekte çalışmaya başladığımdan beri insanlara karşı sertleştim.	DYS_3	0,862
İşimde duygusal sorunlarla soğukkanlılıkla ilgilenirim.	DYS_5	0,796
İşim gereği karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlayabilirim.	KB_1	0,663
İşim gereği karşılaştığım insanların sorunlarına en uygun çözüm yolları bulurum.	KB_2	0,705
Bu mesleğin beni duygusal olarak katılaştırmasından korkuyorum.	KB_4	0,804
Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratıyor.	KB_5	0,797
İşim gereği karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir hava yaratıyorum.	KB_6	0,720
İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissediyorum.	KB_7	0,567
Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	KB_8	0,741

Tablo 3 araştırmada kullanılan ölçeklerin, sırasıyla 0,760 (AİY) ve 0,865 (TT) Cronbach's Alpha Güvenilirlik Katsayısı ile güvenilirliklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca ölçeklerde yer alan ifadelerin faktör yüklerinin 0,5 ten büyük olduğu görülmektedir. Ölçeklerden çıkarılan maddelerin bu ölçüme dahil edilmediği görülmektedir.

4.4 Veri Toplama Aracı

Anketler sivil havacılık sektörü çalışanlarından oluşan katılımcılara çevrimiçi bir formda uygulanmıştır. Araştırmada veri toplamak için hazırlanan ölçek formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik özelliklere ilişkin önermelerin yer aldığı toplam 6 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise 11 önermeden oluşan aşırı iş yükü ölçeği ve 21 önermeden oluşan 3 boyutlu tükenmişlik ölçeği yer almaktadır.

4.4.1 Aşırı İş Yükü Ölçeği (AIY)

Peterson vd. (1995) tarafından aşırı iş yükünü ölçmek üzere tasarlanan, Çuhadar ve Gencer (2016) tarafından Türkçe geçerlemesi yapılan 11 ifadeden oluşan 5'li Likert tipi "aşırı iş yükü ölçeği" kullanılmıştır. Çalışkan ve Bekmezci (2019) tarafından yapılan analizde ölçeğin Cronbach's Alpha Güvenilirlik Katsayısı .82 bulunmuştur.

4.4.2 Tükenmişlik Ölçeği (TÜK)

Maslach ve Jackson (1981) tarafından tükenmişlik seviyesini ölçmek amacıyla geliştirilen 5 maddeden oluşan "Duyarsızlaşma" (DS), 9 maddeden oluşan "Duygusal Tükenme" (DT) ve 7 maddeden oluşan "Kişisel Başarı" (KB) şeklinde 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte toplam 21 önerme bulunmaktadır. Katılımcıların her bir önermeyi değerlemesi adına formlara 5'li Likert değerlendirme şablonu uygulanmıştır. Türkçede yaygın olarak kullanılan ölçeğin Ergin (1993) tarafından yapılan analiz çalışmalarında Cronbach's Alpha Güvenilirlik Katsayıları Duygusal Tükenme alt ölçeği için .83, Duyarsızlaşma alt ölçeği için .65 ve "Kişisel Başarı alt ölçeği için .72 bulunmuştur.

5. Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma süresi ve sendikalılık durumu gibi başlıklar altında gruplandırılmasının araştırmayla elde edilecek bulguları zenginleştirebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle katılımcılara ilişkin demografik veriler toplanmış ve Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Cinsiyet			N	%	
Erkek			252	61,31	
Kadın			159	38,69	
Toplam			411	100	
Yaş	N	%	Sendikallik Durumu	N	%
18- 26	170	41,36	Sendikalı	63	15,33
27- 35	156	37,96	Sendikalı Değil	348	84,67
36- 44	62	15,09	Toplam	411	100
45 ve üzeri	23	5,59	Çalışma Süresi	N	%
Toplam	411	100	1 Yıldan Az	88	21,41
Eğitim Düzeyi	N	%	1 Yıl- 3 Yıl	87	21,17
Lise	37	9,00	3 Yıl- 6 Yıl	95	23,11
Ön lisans	100	24,33	6 Yıl- 10 Yıl	56	13,63
Lisans	221	53,77	10 Yıl- 15 Yıl	43	10,46
Lisansüstü	53	12,90	15 Yıl ve Üzeri	42	10,22
Toplam	411	100	Toplam	411	100

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin %61,31'inin erkek (N= 252) ve %38,69'unun kadın olduğu (N=159) tespit edilmiştir. Katılımcılar anket formlarına yaşlarını kendileri yazmış, daha sonra araştırmayla elde edilen verilerin işlenmesinde araştırmacı tarafından 4 farklı gruba ayrılmıştır. Buna göre katılımcıların (N= 411) neredeyse %80'inin 35 yaş ve altı çalışanlardan oluştuğunu ifade etmek mümkündür (N= 326). Katılımcıların sendikalı olup olmadıklarını ifade eden veriler incelendiğinde, bu araştırmanın katılımcılarının yalnızca %15,33'ünün sendikalı olduğu görülmektedir. Bu oran her 7 katılımcıdan yalnızca 1'inin sendikalı olduğunu göstermektedir (N= 63). Eğitim düzeyi açısından bakıldığında katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, en az ön lisans düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir (N= 374 veya %91). Çalışma süreleri dikkate alındığında ise katılımcıların %20,68'inin 10 yıldan fazla sektör tecrübesi bulunduğu tespit edilmiştir (N= 85). 3 yıldan az çalışanların sayısının neredeyse %42,58 gibi bir orana karşılık gelmesinin (N= 175), araştırma sonucunda ilgi çekici sonuç ve yorumlara imkân tanıyabileceği düşünülmektedir.

Tablo 4. Ölçeklerde Yer Alan İfadelerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Kod	İfadeler	N	Ort.	Std. S.	Varyans
Aşırı İş Yükü Algısı (AIY)		411	2,916	0,635	0,403
AIY_1	İşimde benden talep edilenler kapasitemin üstündedir.	411	2,285	1,079	1,165
AIY_2	İş yüküm oldukça ağır.	411	3,056	1,231	1,516
AIY_3	İşim hafta sonları ve aksamaları da çalışmamı gerektiriyor.	411	4,100	1,217	1,480
AIY_4	İş yüküm beni aşıyor.	411	2,533	1,190	1,415
AIY_6	Normal iş saatleri içinde işlerimi bitirmekte zorlanıyorum.	411	2,703	1,220	1,487
AIY_7	İşlerimi rahat ve zamanında yetiştirebiliyorum	411	3,496	1,072	1,148
AIY_9	İş yükümün ve aldığım sorumlulukların altında eziliyorum.	411	2,236	1,080	1,166
Tükenmişlik (TT)		411	3,107	0,547	0,300
Duygusal Tükenme (DT)		411	2,887	0,868	0,754
DT_1	İşimden duygusal olarak soğuduğumu hissediyorum.	411	2,808	1,377	1,897
DT_2	İş dönüşü kendimi ruhen tükenmiş hissediyorum.	411	3,117	1,356	1,840
DT_3	Sabahları kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı hissediyorum.	411	2,637	1,302	1,695
DT_4	Bütün gün insanlarla çalışmak benim için gerçekten çok yıpratıcı.	411	2,766	1,199	1,438
DT_5	Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum.	411	2,732	1,269	1,611
DT_7	İşimin beni kısıtladığımı hissediyorum.	411	3,238	1,256	1,577
DT_8	İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğu umurumda değil.	411	2,185	1,093	1,195
DT_9	Bu işte birçok kayda değer başarı elde ettim.	411	3,608	1,010	1,019
Duyarsızlaşma (DYS)		411	3,144	0,614	0,377
DYS_1	İşim gereği karşılaştığım bazı kimselere sanki insan değilmiş gibi davrandığımı fark ediyorum.	411	2,268	1,267	1,606
DYS_2	Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.	411	3,732	0,951	0,904
DYS_3	Bu meslekte çalışmaya başladığımdan beri insanlara karşı sertleştim.	411	2,818	1,231	1,515
DYS_4	İşimde duygusal sorunlarla soğukkanlılıkla ilgilenirim.	411	3,757	0,835	0,697
Kişisel Başarı (KB)		411	3,291	0,488	0,238
KB_1	İşim gereği karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlayabilirim.	411	3,900	0,760	0,578
KB_2	İşim gereği karşılaştığım insanların sorunlarına en uygun çözüm yolları bulurum.	411	4,000	0,781	0,610
KB_4	Bu mesleğin beni duygusal olarak katılaştırmasından korkuyorum.	411	2,893	1,255	1,574
KB_5	Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratıyor.	411	2,791	1,202	1,444
KB_6	İşim gereği karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir hava yaratıyorum.	411	3,696	0,893	0,798
KB_7	İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissediyorum.	411	3,453	0,910	0,829
KB_8	Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	411	2,307	1,176	1,384

Tablo 4'te araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere ait ifadelerin ortalama, standart sapma ve varyans değerleri görülmektedir. Katılımcılara uygulanan ölçeklerde yer alan ifadeler ortalama değerleri açısından incelendiğinde; en yüksek ortalama değere 4,10 ile "İşim hafta sonları ve aksamaları da çalışmamı gerektiriyor." ifadesinin sahip olduğu görülmektedir. Ölçekler arası ortalama değer incelemesi yapıldığında ise en yüksek ortalama değere sahip ölçeğin 3,29 ile Kişisel Başarı Ölçeği olduğunu ifade etmek mümkündür. Ortalama değerler üzerinden en düşük değere sahip ifadeye bakıldığında ise bu ifadenin 2,18 ile "İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğu umurumda değil." ifadesi olduğu görülmektedir. Ölçekler arası en düşük ortalama değere ise Duygusal Tükenme Ölçeğinin sahip olduğu Tablo 4'te görülmektedir (2,88). Genel olarak ölçeklerin sahip olduğu ortalama değerler üzerinden yapılacak değerlendirmede; katılımcıların kişisel başarı algılarının diğer araştırmaya konu diğer algılarına nazaran yüksek olduğu, diğer ölçeklerin ortalama değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Araştırma modelinin test edilmesi amacıyla yapısal eşitlik modelinden faydalanılmış fakat model oluşturulmadan önce değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyon Tablo 5'te gösterilmiştir.

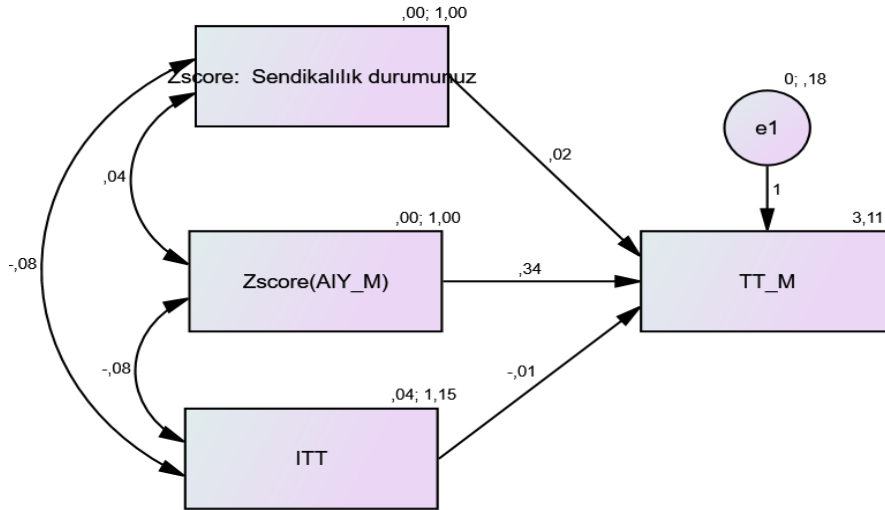
Tablo 5. Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

Değişkenler		Aşırı İş Yükü Algısı	Tükenmişlik Düzeyi
Aşırı İş Yükü Algısı	Pearson Correlation	1	
Tükenmişlik Düzeyi	Pearson Correlation	,629**	1

**p<0,01

Tablo 5 incelendiğinde aşırı iş yükü algısı ve tükenmişlik düzeyi ilişkisinin; anlamlı ve pozitif yönde olduğu görülmektedir.

Sendikalılık durumunun bağımlı ve bağımsız değişkenler üzerindeki düzenleyici rolünü ölçmek üzere bir model geliştirilmiş ve şekil 2’de gösterilmiştir.

Interaction Term (ITT)= (Zscore: Sendikalılık Durumunuz)*(ZScore(AIY_M))

Şekil 2: Sendikalılık Durumu Düzenleyici Rolüne İlişkin Ölçüm Modeli

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerin desteklenip desteklenmediğini ölçmek üzere kurulan model Şekil 2’de gösterilmiştir. Buna göre araştırma verilerinden düzenleyici rolü olup olmadığı araştırılan sendikalılık durumu nominal değişkeni ve bağımsız değişken olan tükenmişlik aralık değişkeni değerleri standardize edilmiş, standardize skorların yanında bir etkileşim terimi olarak “ITT”, iki standardize değer birbirine çarpılarak yeni bir değişken haline getirilmesiyle oluşturulmuştur. Yapılan düzenleyici rol değerlerine ilişkin sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir. Ayrıca tabloda araştırmada kurulan hipotezlerin testine ilişkin veriler de bulunmaktadır.

Tablo 6: Hipotez Testi Sonuçları

	Hipotezler	β	S.H.	C.R.	P	Sonuç
H ₁	Çalışanların aşırı iş yükü algıları, tükenmişlik düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.	0,342	0,21	16,265	***	Desteklendi
H ₂	Çalışanların aşırı iş yükü algıları ve tükenmişlik ilişkisinde sendikalılık durumunun düzenleyici rolü vardır.	-0,014	0,20	-0,688	0,492	Desteklenmedi

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmayla elde edilen veriler, çalışanların aşırı iş yükü algıları ve tükenmişlik ilişkisinde sendikalı olma durumunun düzenleyici rolünün veya ılımlatıcı bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu durumun sektördeki sendikalaşma eğiliminin düşük olmasıyla ilişki olduğu düşünülmektedir. Analize dahil edilen 411 katılımcıdan sadece %15,33 (63 kişi)'ü sendikalılardan oluşmakta analiz sonrası elde edilen sonuçların anlamsız olması bu durumla ilişkilendirilmektedir. Bulgularda sendikalılığın değişkenler üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığı tespit edilemese de farklı örneklem grupları ve sektörlerde iş yerinde çalışan algı ve davranışlarına sendikalılık durumunun etkisinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesinin literatüre önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yapılan analizler sonucunda aşırı iş yükü algısının, tükenmişlik düzeyini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç Yakut vd. (2020), Turunç ve Ögen'in (2022) Karacaoğlu ve Çetin (2015)'in, Bowling vd. (2015) ve Greenglass ve diğerlerinin (2003) yaptığı araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Aşırı iş yükü kaynaklı tükenmişlik, personellerin verimliliğine ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilecek önemli bir olumsuz örgütsel davranış örneğidir. Olumsuz örgütsel davranışlar, huzursuz çalışma ortamı ve stresli iş gücü işletmeleri hedeflerinden uzaklaştırabilecek etki yaratabilmektedir. Söz konusu etki, rekabetin yüksek olduğu ve personel yönetiminin gün geçtikçe önem kazandığı iş hayatında; gelişmekte olan ve hataya mahal olmayan sivil havacılık sektörü işletmeleri için dikkate alınması son derece önemli bir etkidir.

Aşırı iş yükü ölçeğinde yer alan ifadeler ortalama değerleri açısından incelendiğinde; en yüksek ortalama değere 4,10 ile "İşim hafta sonları ve akşamları da çalışmamı gerektiriyor." ifadesinin sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun sivil havacılık sektörünün yapısı gereği günün her saati aktif olması gerekliliğinden ve vardiyalı çalışma sisteminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Söz konusu ifadenin en yüksek ortalama değere sahip olması, katılımcıların aşırı iş yükü algılarının artmasında çalışma saatlerine ilişkin miktar ve zaman diliminin belirleyici etkiye sahip olduğu bilgisini açığa çıkarmaktadır.

Araştırmayla elde edilen bir başka bulgu ise katılımcıların (N= 411) neredeyse %80'inin 35 yaş ve altı çalışanlardan oluştuğudur (N= 326). Bu durum yoğun iş temposu ve sezonluk personel çalıştırılması nedeniyle havacılık sektöründe çalışanların genç ve genç-orta yaşlı kişilerden oluştuğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi açısından bakıldığında katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, en az ön lisans düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir (N= 374). Bu sonuca göre sektör çalışanlarının eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmayla sendikalılık durumunun aşırı iş yükü algısı ve tükenmişlik üzerindeki düzenleyici etkisinin ne düzeyde olduğunu ölçmek üzere daha fazla sendikalı katılımcıya ulaşılması gerektiği anlaşılmıştır. Katılımcıların sendikalılık durumlarının (N= 63 ve %15,33) sendikasız çalışanlarla eş değer olduğu durumlarda söz konusu düzenleyici etkinin varlığından veya yokluğundan bahsetmek daha doğru olacaktır. Bu yönüyle dâhi bu çalışmanın, aynı alanda gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutacağı ve yol gösterebileceği düşünülmektedir. Farklı ölçekler ve örneklem gruplarıyla aynı alanda yapılacak araştırmaların sivil havacılık sektörüne ve literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Etik Kurul Onayı (Varsa): *Bu araştırma için Antalya Bilim Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 10.05.2023 tarih ve 2023/31 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.*

Yazar Katkıları: *Araştırmada tüm yazarlar eşit miktarda katkıda bulunmuştur.*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.*

KAYNAKÇA

- Akbolat, M., ve Işık, O. (2008). Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri: Bir kamu hastanesi örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(2), 229-254.
- Akça, Y., ve Yücel, S. (2021). İş stresi ve tükenmişlik algılarının örgütsel bağlılığa etkisi: Havacılık sektörü çalışanları örneği. *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*. 7(2), 557-566.
- Akçakanat, T., ve Uzunbacak, H.H. (2019). Aşırı iş yükü algısının işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde sürekli kaygının aracılık rolü. *Alanya Akademik Bakış*, 3 (3), 215-230.
- Akyiğit, E. (2013). Yeni sistemde sendika üyeliği ve güvencesi. *Çalışma ve Toplum*, 2 (37), 41-90.
- Arıkan, S., ve Çankır, B. (2019). Gıda ve finans sektöründe çalışan performansı hangi faktörlerden etkileniyor? sürdürülebilir kalite algısı, psikolojik iyi oluş ve çalışmaya tutkunluk değişkenlerinin rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(UİK Özel Sayısı), 462-483.
- Ari, G. S., ve Bal, E. Ç. (2008). Tükenmişlik kavramı: birey ve örgütler açısından önemi. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 1-16.
- Atik, E., ve Akoğlan Kozak, P.D.M. (2016). İş yükü algısı ve iş yükünün insan kaynakları yönetiminde kullanımı: eskişehir'de otel işletmeleri örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (Özel Sayı), 341-366.
- Avcı Vardar, E. (2019). Aracı ve Düzenleyici Etkilerin Modellenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balaban, Ö., ve Konyalı, H. (2016). Kamu çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel adalet algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Sakarya SGK örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 189-207.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Baron, R.M., ve Kenny, D.A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, (1), 1173–1182.
- Başol, O., ve Yalçın, E. C. (2020). Sendikaların emek piyasası üzerindeki etkileri: Oecd ülkeleri üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20 (49), 879-898.
- Bolat, O. (2011). İş yükü, iş kontrolü ve tükenmişlik ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 87-101.
- Bowling, N.A., Alarcon, G.M., Bragg, C.B., ve Hartman, M.J. (2015). A meta-analytic review of potential relationships and consequences of workload. *Work and Stress*, 29 (2), 95-113.
- Chaffin, D.B. (1975). *Ergonomics guide for the assessment of human static strength*. American Industrial Hygiene Association Journal, 36(7), 505-511.
- Çalışkan, A., ve Bekmezci, M. (2019). Aşırı iş yükünün işten ayrılma niyetine etkisinde iş tatmini ve yaşam tatmininin rolü, sağlık kurumu çalışanları örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 381-431.
- Çetin Aydın, G., Aytaç, S., ve Şanlı, Y. (2021). İşe ilişkin duygular, iş stresi ve tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: hemşireler üzerinde bir araştırma. *Journal of Social Policy Conferences*, (80), 1-35.

- Çoban, R. (2019). Uçak bakım sektöründe iş yükü ve zaman baskısı üzerine bir örnek olay araştırması. *Journal Of Aviation*, 3 (1), 45-60.
- Çuhadar, M., ve Gencer, Z. (2016). Konaklama işletmelerinde çalışan işgörenlerin aşırı iş yükü ve örgütsel bağlılık algıları: Side ve Belek örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1323-1346.
- Dewi, R.S., ve Riana, I.G. (2019). İş yükünün rol stresi ve tükenmişlik üzerindeki etkisi. *Multidisipliner Akademik Dergisi*, 3 (3), 1-5.
- Duman, A., ve Duman, A. (2016). Türkiye’de sendika üyeliğinin kamu ve özel sektördeki ücretler üzerindeki etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 48(1), 11-30.
- Er, S., Kaya, İ. E., ve Temiz, N. (2018). İş hayatındaki stresin çalışanların özel hayatına etkisi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2018 (1), 7-20.
- Erdem, A.T. (2020). Mesleki özdeşleşmenin tükenmişliğe etkisinde iş yükü algısının aracılık rolü: hemşirelere yönelik bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 89-103.
- Erdem, H., Türen, U., ve Ercil, Y. (2017). İş yükü fazlalığı algısını oluşturan nedenlerden birisi nomofobi (no mobile phone phobia) olabilir mi?. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 1(2), 16-30.
- Ergin, D.Y. (1995). Ölçeklerde geçerlik ve güvenilirlik. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(7), 125-148.
- Eser, G., ve Demir, H. (2019). Örgütsel adalet algısı ve tükenmişlik arasındaki ilişkide örgütsel sinizmin aracı rolü. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 159-176.
- Faiz, E. (2019). Aşırı iş yükü ve tükenmişlik sendromunun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: satış personelleri üzerinde bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(1), 26-38.
- Greenglass, E.R., Burke, R.J., ve Moore, K.A. (2003). Reactions to increased workload: Effects on professional efficacy of nurses. *Applied psychology*, 52(4), 580-597.
- Gupta, P., ve Kamboj, N. K. (2014). Employee satisfaction: An organizational development approach (a case study of BHEL Ranipur Hardwar). *International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR)*, 3(10), 12-15.
- Gündüz, B. (2005). İlköğretim öğretmenlerinde tükenmişlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 152-166.
- Hagedorn, J., Paras, C.A., Greenwich, H., ve Hagopian, A. (2016). The role of labor unions in creating working conditions that promote public health. *American Journal of Public Health*, 106(6), 989-995.
- İyilikli, H. H. (2022). Sendikal örgütlenmenin incelenmesi. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 11 (33), 559-579
- Karacaoğlu, K., ve Çetin, İ. (2015). İş yükü ve rol belirsizliğinin çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi: AFAD örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 5 (1), 46-69.
- Koçak, D., Kerse, G., ve Yücel, İ. (2019). Çalışanlar Aşırı İş Yükleri Nedeniyle Aileleri ile Çatışma Yaşarlar Mı? Havaçılık Sektöründe Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (2), 374-389.
- Korkmaz, M., Aras, G., Yücel, A.S., ve Kıygın, S. (2013). Sivil havacılık sektöründe kabin personelinin algıladıkları liderlik stilleri ve iş tatmini üzerindeki ilişkileri: Türk Hava Yolları örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (7), 697-714.
- Leiter, M.P., ve Maslach, C. (2003). Areas of worklife: A structured approach to organizational predictors of job burnout. *Emotional and Physiological Processes and Positive Intervention Strategies içinde* (ss. 91-134). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Leiter, M.P., ve Maslach, C. (2004). Areas of worklife: A structured approach to organizational predictors of job burnout. P.L. Perrewé, ve D.C. Ganster (Ed.), *Emotional and Physiological Processes and Positive Intervention Strategies içinde* (ss. 91-134). Greenwich: Jai Press.
- Luthans, F., Avolio, B.J., Avey, J.B., ve Norman, S.M. (2006). Psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., ve Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Reviews of Psychology*, 52, 397-422.
- Maslach, C., ve Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2(2), 99-113.

- Maslach, C., ve Zimbardo, P.G. (1982). Burnout-the cost of caring. Prentice-Hall Inc New Jersey: Englewood Cliffs.
- Masten, A.S., ve Reed, M.G.J. (2002). Resilience in development. C.R.Snyder ve S.J.Lopez (Ed.), Handbook of Positive Psychology içinde (ss.74-88). Oxford: Oxford University Press.
- Matzler, K., Fuchs, M., ve Schubert, A.K. (2004). Employee satisfaction: Does Kano's Model apply?, Total Quality Management, 15(9-10), 1179-1198.
- Meydan, C.H., ve Şeşen, H. (2015). Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mücevher, M.H., ve Çetinceli, K. (2023). Aşırı iş yükünün tükenmişliğe etkisinde özyeterlik ve dayanıklılığın aracılık rolü. İşletme Araştırmaları Dergisi, 15(1), 671-684.
- Naktiyok, A., ve Karabey, C.N. (2005). İşkoliklik ve tükenmişlik sendromu. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19 (2), 179-198.
- Naldan, M.E., Karayağmurlu, A., Yayık, M., ve Arı, M.A. (2019). Ameliyathanede çalışan sağlık profesyonellerinde tükenmişlik, iş doyumunu ve depresyon. Selçuk Tıp Dergisi, 35(3), 152-158.
- Ordukaya, H. (2011). Fiziksel iş yükü ve ergonomi. Anahtar Dergisi, 273-274, 42-47.
- Özdemir, Y. (2014). Sendikaların tükenmişlik üzerindeki etkisi: bir alan araştırması. Yönetim Bilimleri Dergisi, 12(23), 1-22.
- Öztürk, M. (2011). Türkiye'de ve dünyada yeni sendikal perspektifler. Journal Of Social Policy Conferences, 53(1), 477-514.
- Öztürk, M.A., ve Erdem, M. (2020). Sınıf öğretmenlerinin iş yükü algısı ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17 (1), 926-958.
- Özveri M, (2012), Sendikal Haklar/6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası, İstanbul
- Pelenk, S.E., ve Acaray, A. (2020). Aşırı iş yükünün iş tatminine etkisinde işyeri maneviyatının düzenleyici rolü. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(27), 480-497.
- Peterson, M. F., Smith, P. B., Akande, A., Ayestaran, S., Bochner, S., Callan, V., Cho, N. G., Jesuino, J. C., D'Amorim, M., Francois, P.-H., Hofmann, K., Koopman, P. L., Leung, K., Lim, T. K., Mortazavi, S., Munene, J., Radford, M., Ropo, A., Savage, G., ... Viedge, C. (1995). Role Conflict, Ambiguity, and Overload: A 21-Nation Study. The Academy of Management Journal, 38(2), 429-452.
- Podsakoff, N.P., Whiting, S.W., Podsakoff, P.M., ve Blume, B.D. (2009). Individual-and organizational-level consequences of organizational citizenship behaviors: A meta-analysis. Journal of Applied Psychology, 94(1), 122-141.
- Saldıraner, Y. (1991). Sivil havacılık faaliyetleri ve Türk sivil havacılık otoritesi için organizasyon yapısı önerisi. (Yayımlanmamış doktora tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Sargın, S., Oralhan, B., ve Üvenç, A. S. (2020). Sosyal medya reklamcılığının tüketici satın alma davranışı üzerine etkisinin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (20), 632-639.
- Seçer, B. (2009). Kadınların sendikalara yönelik tutumları ile cinsiyet ayrımcılığı algılarının sendika üyesi olma isteğine etkisi. Çalışma ve Toplum, 4 (23), 27-60.
- Söyük, S. (2018). Örgütsel adalet ve iş tatmini: sağlık sektöründeki önemi. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 5 (3), 435-444.
- Thomsen, J.L., Jarbøl, D., ve Sondergaard, J. (2006). Overwork, uncertain career opportunities, and lack of funding are major barriers to recruiting and retaining primary care medical researchers: A qualitative interview study. Family Medicine, 23(5), 545-549.
- Tuğrul, B., ve Çelik, E. (2002). Normal çocuklarla çalışan anaokulu öğretmenlerinde tükenmişlik. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 1-11.
- Turunç, Ö., Coşkun, M.B., ve İçdem, U. (2018). İş stresi örgütsel bağlılık ilişkisinde sendika üyeliğinin rolü. OPUS International Journal Of Society Researches, 9(16), 2411-2437.
- Turunç, Ö., ve Ögen, A. R. (2022). Aşırı iş yükü tükenmişlik ilişkisinde, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık rolü: sağlık çalışanlarında bir uygulama. Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7(2), 118-128.
- Ulukan, N.C., ve Yılmaz, D. Ö. (2016). Kamu sağlık sektöründe çalışan taşeron kadın işçiler: Samsun ve Ordu ili örneği. Çalışma ve Toplum, 1(48), 87-114.
- Uysal, H.T., Akbulut, H., ve Ertan, S. (2015). Aşırı iş yükünün performans perspektifinden çalışma psikolojisinde negatifliğe etkisi: Muhasebe meslek mensuplarına yönelik bir araştırma. Journal Of International Social Research, 8(38), 942-953.

- WHO (2019). Burn-out an "occupational phenomenon":International classification of diseases <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases> (Erişim Tarihi: 17.08.2023).
- Yakut, E., Kuru, Ö., ve Güngör, Y. (2020). Sağlık personelinin covid-19 korkusu ile tükenmişliği arasındaki ilişkide aşırı iş yükü ve algılanan sosyal desteğin etkisinin yapısal eşitlik modeliyle belirlenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 83(1), 241-262.
- Yeniçeri, Ö., Demirel, Y., ve Seçkin, Z. (2009). Örgütsel adalet ile duygusal tükenmişlik arasındaki ilişki: imalat sanayi çalışanları üzerine bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 83-99.
- Yenihan, B., ve Ün, Ç. B. (2019). Sendika içi demokrasi üzerine bir karşılaştırma: işçi sendikaları ve kamu görevlileri sendikaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 302-333.
- Yıldız, S., ve Özmenekşe, Y. O. (2022). Kaçınılmaz son: sessiz istifa. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4), 14-24.
- Yüçetürk, E.E. (2012). İşyerlerindeki yıldırma eylemlerini önlenmede sendikaların rolü: nitel bir araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 4 (35), 41-72.
- Zuberi, D. (2011). Outsourcing hospital support work: the effects of poverty wages, overwork and job insecurity on work and family life. *American Behavioral Scientist*, 55(7), 920-940.

TÜRK SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya İngilizce olabilir.
2. Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Makale yazımı ile ilgili bilimsel araştırma ve yazma kuralları esas alınmalıdır.
3. Sisteme yükleyeceğiniz dosyaya isim verirken boşluk ve noktalama işaretleri kullanmamaya, ismin çok uzun olmamasına özen göstermelisiniz. Dosyanızı göndermeden önce kişisel bilgi denetimi yapmalısınız. (Dosya/Sorunları Denetle –Belgeyi İncele menüsünden Belgeyi İncele – Denetle – Belge Özellikler ve Kişisel Bilgiler – Tümünü Kaldır – Kapat – Kaydet)
4. Yazar adları ve kurumları ile yazarları çağrıştıracak bilgilerin makale içinde yer almaması gerekmektedir. Tezlerden üretildiği, kongre veya sempozyumda sunulduğu gibi bilgiler ilk gönderimde makalede yer almamalı ancak editöre notlar kısmında iletilmelidir.
5. Makalelere Türkçe özet ve anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve anahtar kelimeler eklenmelidir. Özetlerin her biri ortalama 100-150 kelime aralığında olmalıdır. Makalelerde en fazla 5 adet anahtar kelime ve en az 3 adet JEL sınıflandırma kodları (varsa) yer almalıdır.
6. Makaleler Word programında, Times New Roman karakterinde ve tek satır aralıklı yazılmalıdır. Metin için 11 punto, başlıklar için 12 punto ve dipnotlar için 10 punto karakter kullanılmalıdır. Tablo ve şekiller sayfaya sığmalı ve okunur olmalıdır.
7. Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olmalıdır. Dergimize gönderilen makalelerin özgünlüğü İntihal tespit yazılımı (iThenticate, Turnitin vb.) aracılığıyla kontrol edilmektedir. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırma için etik kurul onayı gerekmektedir. Araştırmada “Etik Kurul Onayı” alınması gerekli ise; makalenin “Gereç ve Yöntem” bölümünde Etik Kurul onayına ilişkin bilgiler (etik kurulun adı, onay belgesinin numarası ve tarihi) belirtilmelidir.
8. Kaynaklara göndermeler, metin içinde açılacak ayraçlarla yapılmalıdır. Ayraç içindeki sıra şöyle olmalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı.
Örneğin:
..... ifade edilmiştir (Taylor, 2010).
..... belirtilmektedir (Grundy ve Moxon, 2013).
..... (Stephens ve Malone, 2010; Schultz vd., 2011).
9. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtilmeli, gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konulmamalıdır. Kaynaklar, soyadına göre alfabetik sıralama yapılarak yazılmalıdır. Dipnot, atıf ve kaynak göstermeye ilişkin olarak APA 6 sistemi esas alınacaktır.
10. Taslak makale formatına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

11. Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazar veya yazarlarına aittir. Yazılardaki görüşler dergiye mal edilemez.

JOURNAL OF TURKISH SOCIAL SCIENCES RESEARCH AUTHOR GUIDELINES

1. Article may be in either Turkish or English.
2. Only manuscripts that have not been published elsewhere or that are not currently in the evaluation process for publication can be sent to the journal. Scientific research and writing rules should be taken as basis for article writing.
3. When naming the file to be uploaded to the system, author(s) should be careful not to use spaces and periods, and the name should not be too long. Personal information check should be made before submitting the file.
4. The names of the authors, their institutions and the information that may remind the authors should not be included in the article. Information such as produced from theses, presented in congress or symposium should not be included in the article in the first submission, but should be sent to the editor in the notes section.
5. Turkish abstract and keywords and English abstract and keywords should be added to the article. Each of the abstracts should be between 100-150 words on average. Articles should contain at most 5 keywords and at least 3 JEL classification codes (if any).
6. Articles should be written in Word, in Times New Roman characters and single-spaced. The font should be 11 pt for text, 12 pt for headings and 10 pt for footnotes. Tables and figures should fit on the page and be legible.
7. The article should be in accordance with research and publication ethics. The originality of the articles will be checked through Plagiarism detection software (iThenticate, Turnitin etc.). Ethics committee approval is required for all kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants by using survey, interview, focus group interview, observation, experiment and interview techniques. If "Ethics Committee Approval" is required for the research; In the "Materials and Methods" section of the article, information regarding the approval of the Ethics Committee (name of the ethics committee, number and date of the approval document) should be stated.
8. All references cited in the text should be in parentheses. Reference in parentheses should be in the following order: Surname(s) of Author(s), Publication Year.

For instance:

..... is stated (Taylor, 2010).

..... is suggested ((Grundy ve Moxon, 2013).

..... (Stephens ve Malone, 2010; Schultz vd., 2011).
9. All references cited in the text should be specified in the references section, References should be written in alphabetical order by surname. APA 6 system will be taken as basis for footnotes, citations and references.

10. You can access the draft article format [here](#).

11. The responsibility of the published articles belongs to the author(s) of articles. The opinions in the articles cannot be attributed to the Journal of Turkish Social Sciences Research.